

ISSN 3006-0974 (çap üçün / print)
ISSN 3080-0102 (elektron / online)
DOI: 10.61638/ALJL2023

AZƏRBAYCAN VƏKİLİ

ELMİ-PRAKTİK HÜQUQ JURNALI / SCIENTIFIC-PRACTICAL LAW REVIEW

AZERBAIJANI LAWYER

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
VƏKİLLƏR KOLLEGIYASI

AZERBAIJANI BAR ASSOCIATION

Azərbaycan Vəkili
elmi-praktik
HÜQUQ JURNALI

Azerbaijani Lawyer
scientific-practical
LAW REVIEW

2025-№1 (25)

ISSN 3006-0974 (çap üçün / print)

ISSN 3080-0102 (elektron / online)

DOI: 10.61638/ALJL2023

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” ELMİ-PRAKTİK JURNALININ REDAKSIYA HEYƏTİ

Baş Redaktor:	<i>H.ü.f.d.</i> Anar Bağirov, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Azərbaycan anar.baghirov@barassociation.az
Baş Redaktorun müavini:	<i>H.e.d., prof.</i> Əmir Əliyev, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Azərbaycan amir.aliyev@barassociation.az; al.amir.ibr@gmail.com
Redaksiya Heyətinin Sədri:	<i>H.e.d.</i> Turqay Hüseynov, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan turguy1973@gmail.com
Məsul katib:	<i>H.ü.f.d.</i> Lalə Nağıyeva, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Azərbaycan lala@rkonsaltinq.com

Redaksiya Heyəti

üzləri:

<i>H.e.d., prof.</i> Azər Əliyev, Martin Luther Halle-Wittenberg Universiteti, Halle, Almaniya	azar.aliyev@jura.uni-halle.de
<i>H.e.d., prof.</i> Oleq Zayçuk, Kiyev Milli Elmlər Akademiyası, Kiyev, Ukrayna	ozaichuk@hotmail.com
<i>H.e.d., prof.</i> Həsən Mirzəyev, Rusiya Federal Vəkil Palatası, Moskva, Rusiya Federasiyası	advokat.gra@mail.ru
<i>H.e.d., prof.</i> Viktoriya Romanova, Musin enerji Hüquq və Müasir Hüquq Elmi Mərkəzi, Moskva, Rusiya Federasiyası	musinlc@musinlc.ru
<i>H.e.d., prof.</i> Farhad Karəqusov, Kaspi Universiteti, Almatı, Qazaxıstan	fsk2906@gmail.com
<i>H.e.d., prof.</i> Daulet Baydeldinov, Əl-Fərabı adına Qazax Milli Universiteti, Almatı, Qazaxıstan	baideldinovd@gmail.com
<i>H.e.d., prof.</i> Fəthi Gedikli, İstanbul Universiteti, İstanbul, Türkiyə	fgedikli@istanbul.edu.tr
<i>H.e.d., prof.</i> Cavid Abdullazadə, Ankara Universiteti, Ankara, Türkiyə	cavidabdullahzade@hotmail.com
<i>H.ü.f.d., dosent</i> Stela Botnaru, Moldova Dövlət Universiteti, Kişinyov, Moldova	stelacorlateanu@gmail.com
<i>H.ü.f.d.</i> Thomas Glassman, Sinsinnati Universiteti, Ohayo, ABŞ	thos.glassman@gmail.com
<i>H.ü.f.d.</i> Tamar Zarandia, Tbilisi Dövlət Universiteti, Tbilisi, Gürcüstan	tamar.zarandia@tsu.ge
<i>H.e.d., prof.</i> Cavanşir Süleymanov, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Bakı, Azərbaycan	mopi_sid@yahoo.com
<i>H.e.d., prof.</i> Şəhla Səmədova, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan	shahlats@mail.ru
<i>H.e.d., prof.</i> Firuzə Abbasova, Bakı Dövlət Uni-	firuz.a.abbasova@gmail.com

versiteti, Bakı, Azərbaycan
H.e.d., prof. Alış Qasimov, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan kasumov-bsu@rambler.ru
H.e.d., prof. Namiq Əliyev, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Bakı, Azərbaycan namikamal1@gmail.com
H.e.d., prof. Mayis Əliyev, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan aliye.v.mayis@mail.ru
H.e.d., prof. Ayxan Rüstamzadə, Milli Aviasiya Akademiyası, Bakı, Azərbaycan rustamzadeax@hotmail.com
H.e.d., prof. Zahid Cəfərov, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan zahid.ceferov122@gmail.com
H.e.d., prof. Sübhan Əliyev, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Bakı, Azərbaycan aliye.v.subhan@yahoo.com
H.e.d., prof. Mithəd Qəfərov, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan msqafarov@mail.ru
H.e.d., prof. Etibar Əliyev, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan a-etibar@rambler.ru
H.e.d. Rauf Qarayev, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan raufgara@yahoo.com
H.e.d. Asif Qədirov, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Bakı, Azərbaycan asif.qadirov.71@mail.ru
H.ü.f.d., dosent Bəhrüz Məhərrəmov, Milli Məclis, Bakı, Azərbaycan bahruzhaydary@gmail.com
H.ü.f.d., dosent Zaur Əliyev, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan alievzh@gmail.com
H.ü.f.d. Məhəmməd Quluzadə, Hüquq və İnsan Hüquqları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan mguluzade@lhri.az
H.ü.f.d. Şahin Məmmədrzalı, Azərbaycan Respublikası Mediasiya Şurası, Bakı, Azərbaycan memmedrzali@gmail.com

Buraxılışa məsul: Orxan Babayev, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Bakı, Azərbaycan
orkhan.babayev@barassociation.az

Texniki redaktor: Rəşad Həsənəliyev, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Bakı, Azərbaycan
rashad.hasanaliyev@barassociation.az

Jurnal Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçmişdir. Jurnal Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Respublikasında məqalələrin dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlər Siyahısına daxildir.

Redaksiyanın əlaqə məlumatları: Bakı şəhəri, C.Hacıbəyli küçəsi 100, Tel/Faks: +994 12 594 08 70
Email: office@barassociation.az; Vebsəhifə: <https://barassociation.az>, <https://academy-aba.az>
© Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, 2025

THE EDITORIAL BOARD OF THE SCIENTIFIC-PRACTICAL LAW REVIEW
“AZERBAIJANI LAWYER”

Editor-in-Chief: *PhD* Anar Baghirov, Azerbaijani Bar Association, Azerbaijan
anar.baghirov@barassociation.az

Deputy Editor-in-Chief: *Doctor of Laws (DoL)*, prof. Amir Aliyev, Azerbaijani Bar Association, Azerbaijan
amir.aliyev@barassociation.az; al.amir.ibr@gmail.com

Head of Editorial Board: *DoL* Turgay Huseynov, Baku State University, Baku, Azerbaijan
turguy1973@gmail.com

Secretary: *PhD* Lala Naghiyeva, Azerbaijani Bar Association, Azerbaijan
lala@rkonsalting.com

Editorial Board Staff:

DoL, prof. Azer Aliyev, Martin Luther University Halle-Wittenberg, Halle, Germany
azar.aliyev@jura.uni-halle.de

DoL, prof. Oleg Zaychuk, Kyiv National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine
ozaichuk@hotmail.com

DoL, prof. Hasan Mirzayev, Federal Bar Chamber of the Russian Federation, Moscow, the Russian Federation
advokat.gra@mail.ru

DoL, prof. Victoria Romanova, Musin Energy Law and Modern Legal Science Center, Moscow, the Russian Federation
musinlc@musinlc.ru

DoL, prof. Farhad Karagusov, Caspian University, Almaty, Kazakhstan
fsk2906@gmail.com

DoL, prof. Daulet Baydeldinov, Kazakh Al-Farabi National University, Almaty, Kazakhstan
baideldinovd@gmail.com

DoL, prof. Fethi Gedikli, Istanbul University, Istanbul, Turkiye
fgedikli@istanbul.edu.tr

DoL, prof. Javid Abdullazadeh, Ankara University, Ankara, Turkiye
cavidabdullahzade@hotmail.com

PhD, assoc. prof. Stela Botnaru, Moldovan State University, Kishineau, Moldova
stelacorlateanu@gmail.com

PhD Thomas Glassman, Cincinnati University, Ohio, the USA
thos.glassman@gmail.com

PhD Tamar Zarandia, Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia
tamar.zarandia@tsu.ge

DoL, prof. Javanshir Suleymanov, Azerbaijani Bar Association, Baku, Azerbaijan
mopi_sid@yahoo.com

DoL, prof. Shahla Samedova, Baku State University, Baku, Azerbaijan
shahlats@mail.ru

DoL, prof. Firuza Abbasova, Baku State University, Baku, Azerbaijan
firuza.abbasova@gmail.com

DoL, prof. Alysh Gasimov, Baku State University, Baku, Azerbaijan kasumov-bsu@rambler.ru

DoL, prof. Namig Aliyev, The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan namikamal1@gmail.com

DoL, prof. Mais Aliyev, Baku State University, Baku, Azerbaijan aliyev.mayis@mail.ru

DoL, prof. Aykhan Rustamzadeh, National Aviation Academy, Baku, Azerbaijan rustamzadeax@hotmail.com

DoL, prof. Zahid Jafarov, Baku State University, Baku, Azerbaijan zahid.ceferov122@gmail.com

DoL, prof. Subhan Aliyev, Azerbaijani Bar Association, Baku, Azerbaijan aliyev_subhan@yahoo.com

DoL, prof. Midhad Gafarov, Baku State University, Baku, Azerbaijan msqafarov@mail.ru

DoL, prof. Etibar Aliyev, Baku State University, Baku, Azerbaijan a-etibar@rambler.ru

DoL Rauf Garayev, Baku State University, Baku, Azerbaijan raufgara@yahoo.com

DoL Asif Gadirov, Azerbaijani Bar Association, Baku, Azerbaijan asif.qadirov.71@mail.ru

PhD, assoc. prof. Bahruz Maharramov, Parliament of the Republic of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan bahruzhaydary@gmail.com

PhD, assoc. prof. Zaur Aliyev, Baku State University, Baku, Azerbaijan alievzh@gmail.com

PhD Mahammad Guluzadeh, Institute of Law and Human Rights, Baku, Azerbaijan mguluzade@lhri.az

PhD Shahin Mammadrzali, Mediation Council of the Republic of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan memmedrzali@gmail.com

Responsible for publishing: Orkhan Babayev, Azerbaijani Bar Association, Baku, Azerbaijan
orkhan.babayev@barassociation.az

Technical Editor: Rashad Hasanaliyev, Azerbaijani Bar Association, Baku, Azerbaijan
rashad.hasanaliyev@barassociation.az

The journal is registered with the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan. The journal is included in the List of periodical scientific publications recommended for publication in the Republic of Azerbaijan by the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Azerbaijan.

Contact information of the editorial office: Baku, J. Hajibeyli Street 100, Tel/Fax:+994 12 594 08 70; Email: Office@barassociation.az; Website: <https://barassociation.az> , <https://academy-aba.az>

© Bar Association of the Republic of Azerbaijan, 2025

MÜNDƏRİCAT

<i>Baş redaktordan</i>	9
<i>Gülnaz Rzayeva, Zərrin Əliyeva.</i> Ombudsman təsisatının fəaliyyətinə dair hüquqi tənzimləmələr: müxtəlif dövlətlər üzrə müqayisəli təhlil	10
<i>Şahin Məmmədrzalı, Sona Xəlilli, Camal Əliyev.</i> Sağlam ətraf mühitdə davamlı inkişaf: beynəlxalq hüquqi əsaslar	17
<i>Leyla Həşimova.</i> Beynəlxalq hüquq subyektlərinin hərbi konfliktlərdə mədəni irsi məhv etməsi və ya ona zərər vurmasına dair beynəlxalq hüquqi məsuliyyəti	29
<i>Sahil Hüseynov.</i> Yerli özünüidarənin prinsiplərinin qiymətləndirilməsinin konstitusion-hüquqi aspektləri	36
<i>İlqar Babayev.</i> Türk Dövlətləri Təşkilatına daxil olan dövlətlərdə hüququn unifikasiyası: böyük məqsədlərə doğru iddialı bir təklif	41
<i>Zinyət Ağamaliyeva.</i> Həbs qətimkan tədbiri seçilərkən azyaşlı uşaqların hüquqlarının qorunması. Alternativ qətimkan tədbirlərinin əhəmiyyəti	49
<i>Dünyamin Novruzov.</i> Özü ilə əqd bağlama, yoxsa təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə? Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 24 fevral 2012-ci il tarixli Qərarının təhlili	55
<i>Turan Abdullazadə.</i> Vəkilin və vəkillik peşəsinin müstəqilliyinin nəzəri və praktiki-hüquqi əsasları, prinsipləri	64
<i>Gözəl Hüseynzadə.</i> Mənəvi zərər və onun kompensasiyası: beynəlxalq təcrübə və milli xüsusiyyətlər (rus dilində)	73
<i>Şəhriyar Həbilov.</i> Sığorta mübahisələrinin hüquqi tənzimlənməsi	82
<i>Sevinc Şıxəliyeva.</i> Rəqəmsal transformasiyanın iqtisadi nəticələrinin təmir hüququnun aktuallığına təsiri	88
<i>Rəşad Məhərrəmov.</i> Kompüter sistemə və kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilələr üzrə xarici dövlətlərin təcrübəsi və beynəlxalq-hüquqi tənzimləmə	93
<i>Nəzrin Kərimli.</i> Qanunsuz miqrasiya problemləri: insan alveri aspekti	100
<i>Ələm Nəbizadə.</i> Daimi renta münasibətlərində hüquq varisliyi problemləri	108
ƏLAVƏLƏR	
Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Qərarları.....	116
Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun Qərarları	161
Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası 2025-ci ildə (yanvar – aprel ayları)	175

CONTENT

<i>From the editor-in-chief</i>	9
<i>Gulnaz Rzayeva, Zarrin Aliyeva</i> . Legal regulations on the activities of the Ombudsman institution: a comparative analysis of different countries	10
<i>Shahin Mammadrzali, Sona Khalilli, Camal Aliyev</i> . Sustainable development in a healthy environment: international legal foundations	17
<i>Leyla Hashimova</i> . International legal responsibility of the subjects of international law for destroying or damaging cultural heritage in military conflicts	29
<i>Sahil Huseynov</i> . Constitutional and legal aspects of assessment of the principles of local self-government	36
<i>Ilgar Babayev</i> . Unification of law in the member states of the Organization of Turkic States: an ambitious proposal toward great goals	41
<i>Zinyat Agamaliyeva</i> . Protecting the rights of minors when choosing a detention. The importance of alternative detention measures	49
<i>Dunyamin Novruzov</i> . Contracting with oneself or abuse of authority of agency? An analysis of the Decision of the Plenary Session of the Constitutional Court dated february 24, 2012	55
<i>Turan Abdullazadeh</i> . Theoretical and practical legal basis and principles of the independence of a lawyer and the lawyer profession	64
<i>Gozal Huseynzade</i> . Moral injury and its compensation: international experience and national specifics (in Russian)	73
<i>Shahriyar Habilov</i> . Legal regulation of insurance disputes	82
<i>Sevinj Shikhaliyeva</i> . The impact of the economic consequences of the digital transformation on the relevance of the right to repair	88
<i>Rashad Maharramov</i> . Experience of foreign countries and international legal regulation on illegal interference with computer system and computer data	93
<i>Nazrin Kerimli</i> . Illegal migration issues: the human trafficking aspect	100
<i>Alam Nabizade</i> . Issues of succession in permanent rent relations	108
APPENDICES	
Decisions of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan	116
Decisions of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan	161
The Bar Association of the Republic of Azerbaijan in 2024 (January – April)	175

BAŞ REDAKTORDAN

Hörmətli oxucular, böyük məmnuniyyət hissi ilə “Azərbaycan Vəkili” elmi-praktik hüquq jurnalının 2025-№1 (25) sayını Sizlərə təqdim edirik.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 28 dekabr 2024-cü il tarixli Sərəncamı ilə 2025-ci il ölkəmizdə “Konstitusiyə və Suverenlik İli” elan edilmişdir. Bu Sərəncam, dövlət başçısının dövlətimizin müstəqillik tarixinə, hüquqi dövlət quruculuğuna və konstitusiyə dəyərlərinə verdiyi yüksək önəmin bariz nümunəsidir. Bu Sərəncam çərçivəsində, hüquqi islahatların həyata keçirilməsi, konstitusiyə ənənələrinin təşviqi və hüquqşünasların bu prosesdə fəal iştirakı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası da bu prosesin fəal iştirakçısıdır, hüququn aliliyinin, insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi və vəkillik institutunun inkişafına mühüm töhfələr verir.

2023-cü ildən etibarən “Azərbaycan Vəkili” jurnalı beynəlxalq standartlara uyğun yenilənərək oxuculara təqdim edilir. Sevindirici haldır ki, Jurnalın redaksiya heyəti yerli və əcnəbi alimlərdən təşkil olunmaqla yanaşı müəlliflər arasında vəkillərin fəallığı da yüksəlmişdir. Bütün elmi məqalələr antiplagiat proqramından keçirilir və redaksiya heyətinin müsbət rəyi alındıqdan sonra oxuculara təqdim edilir. Məqalələrin göndərilməsi Vəkillər Kollegiyası Akademiyasının rəsmi saytı (<https://academy-aba.az>) vasitəsilə həyata keçirilir.

“Azərbaycan Vəkili” jurnalı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının qərarı ilə artıq Azərbaycan Respublikasında məqalələrin dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlər Siyahısına daxil edilmişdir. Bundan başqa, 11 aprel 2025-ci il tarixdə Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu hüquq sahəsində məqalə dərc edən jurnallara dair təqdim etdiyi ikinci Monitoring Hesabatında “Azərbaycan Vəkili” jurnalı birinci yərə çıxmışdır. Bu jurnalın oxunma sayı, elmi məqalələrin səviyyəsi, cəmiyyətdə nüfuzu və s. kriteriyalar əsasında müəyyən edilmişdir.

Sonda hər kəsə elmi yaradıcılıq uğurları arzulayır və yeni elmi məqalələrlə çıxış etməyə dəvət edirik.

FROM THE EDITOR-IN-CHIEF

Dear readers, it is with great pleasure that we present to you Issue 2025-№1 (25) of the “Azerbaijani Lawyer” scientific-practical law journal.

By the Order of the President of the Republic of Azerbaijan, Mr. Ilham Aliyev, dated December 28, 2024, the year 2025 has been declared the “Year of the Constitution and Sovereignty” in our country. This Order is a clear example of the Head of State’s profound emphasis on the history of our national independence, the construction of a legal state, and constitutional values. Within the framework of this Order, the implementation of legal reforms, the promotion of constitutional traditions, and the active participation of legal professionals in this process are of particular significance. The Bar Association of the Republic of Azerbaijan is also an active participant in this process, making important contributions to the rule of law, the protection of human rights and freedoms, and the development of the legal profession.

Since 2023, the “Azerbaijani Lawyer” journal has been updated in line with international standards and presented to readers accordingly. It is encouraging to note that the Editorial Board of the Journal consists of both local and foreign scholars, and the level of engagement by advocates among the authors has significantly increased. All scientific articles are checked through anti-plagiarism software and are published only after receiving a positive review from the Editorial Board. The submission of articles is carried out via the official website of the Academy of the Bar Association (<https://academy-aba.az>).

The “Azerbaijani Lawyer” journal has been included in the List of periodical scientific publications recommended for publication in the Republic of Azerbaijan by the decision of the Supreme Attestation Commission under the President of the Republic of Azerbaijan. Besides that, on April 11, 2025, the Institute of Law and Human Rights released its second Monitoring Report on journals publishing in the field of law, in which the “Azerbaijani Lawyer” journal was ranked first. This ranking was determined based on criteria such as readership, the quality of scientific articles, societal impact, and more.

Finally, we wish everyone success in their scientific endeavors and invite them to come up with new articles.

OMBUDSMAN TƏSİSATININ FƏALİYYƏTİNƏ DAİR HÜQUQİ TƏNZİMLƏMƏLƏR: MÜXTƏLİF DÖVLƏTLƏR ÜZRƏ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL

GÜLNAZ RZAYEVA¹, ZƏRRİN ƏLİYEVA²

Annotasiya

İnsan hüquq və azadlıqlarına riayət etməklə idarəetməyə nəzarət müasir hüquqi dövlətin tələbidir. Çevik, iştirakçı, şəffaf, vətəndaş yönümlü və yaxşı idarəetmə prinsiplərinə uyğun olan idarəetməyə nail olmaq məqsədilə nəzarət təsisatlarının əhəmiyyəti xüsusi qeyd olunmalıdır. Ombudsman bu məqsədə xidmət edən mexanizm kimi müasir hüquqi dövlətlərdə mövcud olan təsisatdır. Müxtəlif dövlətlərdə bu təsisatın fəaliyyəti müxtəlif formada hüquqi tənzimləməyə malikdir. Daha uğurlu təcrübənin müəyyən edilməsi üçün həmin tənzimləmələrin müqayisəli təhlili aparılmalıdır. Ona görə də təqdim olunmuş məqalədə başlıca məqsəd kimi müxtəlif dövlətlərin ombudsman təsisatına dair hüquqi tənzimləmələrinin müqayisəli təhlili qarşıya qoyulmuşdur. Bu zaman ilk örnək dövlət olan İsveç modeli təhlil edilmiş, Avropa ombudsmanının fəaliyyətinə dair hüquqi əsaslar araşdırılmış, eləcə də anqlo-sakson dövlətlərindən isə Böyük Britaniya təcrübəsinə nəzər salınmışdır. Belə seçimdə əsas səbəb mövcud hüquq sistemlərindən hər birinə aid aparıcı dövlətin hüquqi tənzimlənməsini araşdırmaq olmuşdur. Belə ki, müqayisəli təhlillər həm mövcud nəzəri ədəbiyyatın, həm də hüquqi sənədlərin təhlili üsullarından istifadə etməklə aparılmışdır. Aparılmış müqayisəli təhlillər zamanı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə də fərqli və oxşar xüsusiyyətlər müəyyən olunmuşdur. Bu məqsədlə ölkəmizdə ombudsmanla maraqlı tərəf ola biləcək qurumlar təhlil edilmiş və qurumlar arasında oxşar və fərqli cəhətlər araşdırılmışdır. Ombudsmanın ölkəmizdə və müqayisəli hüquqda yeri nəzərə alınaraq onun inkişaf prosesi, xüsusiyyətləri və tətbiqi nümunələri haqqında məlumat verilmiş, ombudsmanın insan hüquqlarının müdafiəsinə verdiyi töhfələr tədqiq olunmuşdur.

Açar sözlər: Ombudsman, insan hüquqlarının müdafiəsi, parlament ombudsmanı, hüquqi tənzimləmə, ombudsman növləri.

I. Giriş

İsveç dilində “ombud” sözündən götürülmüş ombudsman sözü müvəkil, nümayəndə mənalarını ifadə edir. Azərbaycan qanunvericiliyində eyni zamanda İnsan hüquqları üzrə Müvəkkil terminindən istifadə edilir ki, bu daha dolğun qəbul edilə bilər. Çünki Müvəkkilin təsis edilməsinin iki başlıca məqsədi vardır ki, hər ikisi (Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları, bələdiyyələr, habelə dövlət və ya bələdiyyə mülkiyyətində olan və ya paylarının (səhmlərinin) nəzarət zərfi dövlətə və ya bələdiyyəyə məxsus olan hüquqi şəxslər (o cümlədən publik hüquqi şəxslər) və büdcə təşkilatları, onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən pozulan insan hüquqları və azadlıqlarının bərpa edilməsi və Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında Qanunla müəyyən edilmiş hallarda insan hüquqları pozuntularının qarşısının alınması) insan hüquq və azadlıqları ilə əlaqədardır. Daha konkret desək, insan hüquqlarının müdafiəsində ombudsmanın ümumi rolu fərdləri dövlət hakimiyyəti qarşısında müdafiə etməkdir. Bu roluna görə ombudsman fərdləri dövlət orqanlarına qarşı müdafiə etmək baxımından insan hüquqları institutu kimi fəaliyyət göstərir.

Ombudsman institutunun dünya dövlətlərində formalaşması II İkinci Dünya Müharibəsindən sonrakı dövrə aiddir. Məlumdur ki, ilk dəfə 1809-cu ildə İsveçdə Parlament Ombudsmanı (Justitie Ombudsman) ilə yaranmışdır. Təxminən yüz il sonra Finlandiya Ombudsmanı (Riksdagens Justitieombudsman) təsis edilmişdir, qırx il sonra isə 5 iyun 1953-cü il tarixli Konstitusiyaya dəyişiklik ilə Danimarka Ombudsmanı (Folketingets Ombudsman) təsis edilmişdir. Bu inkişafı 1962-ci ildə Almaniyada Ombudsmanın (Wehrbeauftragte des Bundestages) formalaşdırılması davam etdirmişdir

¹ Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Bakı Dövlət Universiteti / email: gulnazrzayeva@mail.ru

² Magistrant / Bakı Dövlət Universiteti / email: zarrin.aliyeva1@gmail.com

[6, s. 56]. Başlıca fakt ondan ibarətdir ki, əksər dövlətlərdə yaradılan bu yeni təsisat daha çox parlamentlə (qanunvericilik orqanı ilə) əlaqələndirilirdi. Məsələn, Yeni Zelandiyada Parlament Komissarı kimi, Böyük Britaniyada Parlamentin İnzibati Müvəkkili adı ilə, Fransada Respublikanın Vasitəçisi kimi tanınmışdır [11, s. 389].

Müxtəlif dövlətlərdə paralel olaraq yaranan ombudsman təsisatının sürətlə inkişafı Beynəlxalq Ombudsman İnstitutunun formalaşdırılması ilə nəticələnmişdir. Bu institut dünyanın 100-dən çox ölkəsindən olan qurumlarda 200-dən çox müstəqil üzvü olan yeganə global təşkilatdır. Altı regional bölmədə (Afrika, Asiya, Avstraliya və Sakit Okean, Avropa, Karib hövzəsi və Latın Amerikasası və Şimali Amerika) təşkil edilmişdir. Yaxşı idarəçilik və potensialın yaradılmasına diqqət yetirmək üçün IOI (International Olympiad in Informatics) öz üzvlərini üç istiqamətdə dəstəkləyir: təlim, tədqiqat və layihələr üçün regional subsidiyalar [8]. İnstitut üzv ölkələr tərəfindən aparılan keçmiş araşdırmaları və gələcək üçün planlaşdırılan layihələri özündə əks etdirən illik hesabatları dərc edir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili də bu təsisatın üzvüdür.

Dünyadakı ombudsman təcrübələrinə nəzər saldıqda, ombudsmanlar təyinat və vəzifə növlərinə görə müxtəlif növlərə bölünür. Məsələn, qanunverici orqan, icra hakimiyyəti orqanı, ekspert və yerli ombudsman tərəfindən təyin edilmiş ombudsmanlar fərqləndirilir. Qanunverici orqan tərəfindən təyin edilən ombudsmanlar ən çox yayılmışdır və Konstitusiyaya və ya konkret qanunla tənzimlənilir. Bu ombudsmanlar müstəqildirlər və parlamentə hesabat verirlər. Onlar hökumətə administrasiyaya nəzarət etməkdə kömək edirlər. Onlar ictimai şikayətləri qəbul edirlər. Respublikamızda ombudsman təsisatı bu növə aiddir. Çünki müvafiq Qanunun 2-ci maddəsinə uyğun olaraq, Müvəkkil Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bu vəzifəyə təqdim etdiyi üç namizəd arasından Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 83 səs çoxluğu ilə seçilir.

İcra hakimiyyəti tərəfindən təyin olunan ombudsmanların üzərinə müəyyən inzibati orqanlarda yoxlama aparmaq vəzifəsi düşür. İxtisaslaşmış ombudsmanlar hökumət və ya parlament tərəfindən təyin edilə bilər. Onun səlahiyyətləri insan hüquqlarına dair xüsusi bölmə üçün qorunur. Digər tərəfdən, yerli özünüidarəetmə orqanlarında təşkilatın inkişafı və mərkəzi hökumətdən fərqli olaraq həyata keçirilən xidmət sahələrinin yoxlanılması zərurəti ilə əlaqədar olaraq yerli ombudsmanlar yaradılır. Yerli ombudsman icra hakimiyyəti tərəfindən təyin edilə və ya parlament tərəfindən seçilə bilər [7, s. 132-133].

II. İsveç təcrübəsi

Ombudsman sistemi dünyada ilk dəfə Konstitusiyaya uyğun olaraq 1807-ci ildə İsveç Konstitusiyası ilə yaradılmışdır. Parlament Ombudsmanı 48 nəfərdən ibarət komissiya tərəfindən dörd il müddətinə təyin edilir. İsveç Konstitusiyasının 6-cı maddəsinə əsasən, parlament ombudsman vəzifəsini yerinə yetirmək üçün dörd üzv seçir. Bundan əlavə, ombudsmanlardan birinin öz vəzifələrini yerinə yetirməsinə mane olan hallar olduqda, iki ombudsmanın köməkçisi seçilir. Bu dörd ombudsman parlamentdə açıq səsvermə yolu ilə seçilir. 1974-cü ilə qədər seçilənlər üçün tələblərdən biri hüquq təhsili olsa da, 1974-cü ildən bu şərt ləğv edilmişdir. Bu şərt olmasa da, ombudsmanlar yüksək bürokratik üzvlər arasından seçilir. Seçilənlər üçün heç bir yaş meyarı müəyyən edilməmişdir. Parlamentin buraxılması ombudsmanların səlahiyyət müddətinin dəyişməsinə səbəb olmur, lakin parlament ombudsmanları istefaya göndərə bilər. Status baxımından parlament ombudsmanı demokratik hüquqi dövlətin tələblərinə uyğun müstəqildir və administrasiyanın göstərişi ilə fəaliyyət göstərmir. Ombudsman strukturunun nəzarət sahəsinə bütün dövlət və bələdiyyə qurumları, hakimiyyət orqanları, məhkəmələr daxildir. Nəzarət dairəsinə daxil olmayanlar isə parlamentin deputatları, parlamentin inzibati və apellyasiya şöbəsi, seçkilərə nəzarət komissiyasının və parlamentin baş katibliyinin üzvləri, baş nazir, nazirlər, bələdiyyə şuraları və digər şəxslərdir. Nazirlər bu nəzarətdən kənar qalırlar, çünki onların vəziyyəti inzibati deyil, siyasi hesab olunur. İcra hakimiyyətinin üzvü dolaylı yolla nəzarət sahəsinə daxil edilə bilər. İndiki məqamda parlamentin konstitusiyaya komitəsi vasitəsilə parlamentdə nazirlərə qarşı istintaq və ya iddia qaldırılırsa, ombudsmanın nazirləri araşdırmaq və onlara qarşı məhkəmə prosesi başlatmaq imkanı vardır. Bununla belə, ombudsman digər ombudsmana nəzarət edə bilməz. İsveçdə əsasən üç növ ombudsman vardır. Bunlar parlament ombudsmanı, hökumət ombudsmanı və mətbuat ombudsmanıdır [5, s. 11-12].

İsveçdə 4 parlament ombudsmanı var. Bunlardan birincisi Baş Parlament Ombudsmanı kimi tanınır. Parlamentin ombudsmanı parlament vasitəsilə təyin edilir və parlamentin tərəfdarıdır, vətəndaşların müraciətlərini birbaşa qəbul edir, dövlət idarəçiliyinə qarşı vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə cavabdehdir, idarəetmə və məhkəmə mexanizminə nəzarət edə bilir, əsas səlahiyyətlərə malikdir [6, s. 48].

İsveçdə parlament ombudsmanına verilən geniş mandat geniş səlahiyyətlər qazandırmışdır. Parlament Ombudsmanının əsas vəzifəsi dövlət məmurlarının, dövlət qurumlarının/təşkilatlarının və məhkəmə orqanlarının hərəkət və hərəkətsizliklərinin konstitusiyaya uyğunluğunu, qanuniliyini və məqsədəuyğunluğunu yoxlamaq yolu ilə ölkədə qanunun aliliyini təmin etməkdir. Parlament ombudsmanının hərbi inzibati orqanlar, eləcə də inzibati və məhkəmə orqanlarının yoxlanılması səlahiyyəti onun səlahiyyətinin digər ölkələrlə müqayisədə daha böyük olduğunu göstərir [2, s. 137-138].

Qeyd etmək lazımdır ki, Ombudsmanın məhkəmə sisteminə nəzarət etmək səlahiyyəti yalnız İsveç və Finlandiya təcrübəsində mövcuddur. Bu səlahiyyətin mənbəyi ondan ibarətdir ki, adı çəkilən dövlətlərdə hakimlərin statusu dövlət məmurları ilə eynidir. Ombudsman inzibati və məhkəmə orqanı olan məhkəmələri məhkəmələrdə həyata keçirilən cinayət təqiblərinin mahiyyəti baxımından deyil, cinayət təqibi prosesinin uzanmaması üçün müvafiq müddətdə yekunlaşdırılmasını təmin etmək üçün yoxlayır.

Beləliklə, İsveçdə ombudsman institutunun fəaliyyət dairəsi və effektiv nəzarət mexanizmi müsbət keyfiyyətləri ilə xarakterizə olunur.

III. Böyük Britaniya təcrübəsi

Britaniya qanunlarına görə, 1967-ci ildən əvvəlki dövrdə vətəndaşlar inzibati mübahisələrə dair ərizələrini ümumi məhkəmələrə, ədliyyə orqanları tərəfindən məqsədəuyğun hesab edildikdə isə ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrə verə bilərdilər. 1967-ci ildən sonra vətəndaşlar mübahisələrini həll etmək üçün Parlament Komissarlığına müraciət edə bilərdilər. İlk komissar 1966-cı ildə təyin edilmiş və ilk şikayətlər 1967-ci ilin aprelində qəbul olunmağa başlamışdır ki, bu, Parlament Komissarlığı Aktı ilə tənzimlənir [3, s. 66]. İngiltərədə Ombudsman təsisatının əhəmiyyəti özünü idarənin/dövlət məmurlarının nəzarətində göstərir ki, bu da İngiltərədə müstəqil inzibati qanunun olmamasından irəli gəlir.

İngiltərədə parlament komissarı Kraliçanın parlamentə göndərdiyi məktubla seçilir. Seçilmiş Parlament Komissarının səlahiyyət müddətində xüsusi məhdudiyət yoxdur. Bununla belə, Müvəkkil Parlament tərəfindən hər iki palatanın birgə hazırladığı hesabat və Kraliçanın təsdiqi ilə vəzifəsindən azad edilə bilər. Əgər vəzifədən azad edilməsə, Parlament Müvəkkili dövlət qulluqçuları üçün müəyyən edilmiş 65 illik təqaüdə çıxma müddətinə qədər vəzifəsində qala bilər. Müstəqil statusa malik olan Müvəkkilin heç bir iyerarxik rəhbəri yoxdur.

Fiziki və ya özəl hüquqi şəxslər Parlament Komissarlığına şikayət edə bildiyi halda, publik hüquqi şəxslər şikayət verə bilməz. Parlament vasitəsilə Parlament Komissarlığına müraciət etmək asan əlçatanlıq baxımından problemlidir hesab olunur. Əslində, şikayətin Parlament Komissarına göndərilməsi tələbi ilə, akt öyrənildikdən sonra 12 ay ərzində İcmalar Palatasına müraciət edilə bilər. Birbaşa Müvəkkilin Aparatına edilən müraciətlər qəbul edilmir. Bundan əlavə, Komissarlıq vəzifəsi üzrə araşdırma aparmır və şikayətlər üzrə qərar qəbul edir. Lakin qərarlara tabe olmayan orqanlar Komissarlıq tərəfindən parlament komissiyası ilə görüşə çağırılır. Parlament Müvəkkilinin vəzifələrini əsasən şikayət edilən mübahisələrə qərəzsiz baxmaq və hüquq sahiblərinin şikayətlərini həll etmək, şikayətin nəticəsi barədə şikayətçilərə məlumat vermək və parlamentə məlumat vermək və onlarla əməkdaşlıq etmək kimi qeyd etmək olar [6, s. 51].

Bugünkü İngiltərədə dövlət qurumları və ya xidmətləri ilə bağlı şikayətləri araşdırmaq üçün birdən çox ombudsman modeli yaradılmışdır. Bunlara Parlament və Səhiyyə Xidmətləri üzrə Ombudsman, Yerli İdarəetmə Ombudsmanı və Mənzil Ombudsmanı daxildir. İlk dəfə 1967-ci ildə yaradılmış Ombudsman Aparatı Parlament Ombudsmanıdır. Onun yurisdiksiyası Böyük Britaniya hökumət idarələri, onların agentlikləri və yalnız Böyük Britaniya ilə məhdudlaşır və təhsil sahəsini əhatə edir. 1973-cü ildə yaradılmış Səhiyyə Xidmətləri üzrə Ombudsman İngiltərədə sağlamlıq hüquqları ilə bağlı xidmətlər göstərir. Daha sonra 1974-cü ildə Britaniya Yerli Ombudsman İnstitutu yaradılmışdır ki, bu təsisat yerli hakimiyyət orqanlarına, əsas inzibati orqanlara, təhsillə bağlı

şikayətlərə və böyüklər üçün sosial qayğı evlərinə aiddir. 1996-cı ildə yaradılmış Mənzil Ombudsmanı Xidməti isə qeydiyyatdan keçmiş sosial mənzil təminatçıları, mənzil assosiasiyaları və digər ev sahibləri, menecerlər və agentlərlə bağlı şikayətlərə baxır. Xidmətlər pulsuzdur və qurum müstəqil və qərəzsizdir. Bundan əlavə, Böyük Britaniyada Polis Ombudsmanı, Şimali İrlandiya Ombudsmanı, Hüquq Xidmətləri Ombudsmanı, İnvestisiya Ombudsmanı, Sığorta Ombudsmanı, Əmlak Ombudsmanı, Media Ombudsmanı, Təqaüdcülər üzrə Ombudsman və s. bu kimi xüsusi ombudsman növləri də mövcuddur [1, s. 68].

IV. Avropa Ombudsmanı

Avropa Ombudsmanının yaradılması istiqamətində ilk addım 1979-cu ildə Avropa Parlamentinin Avropa Ombudsmanının təyin edilməsi haqqında qərarı ilə atılmışdır. Lakin qərardan sonra heç bir təyinat olmadığı üçün 1980-ci ildə Avropa Ombudsmanı ideyası yenidən gündəmə gətirilsə də, praktikada heç bir fəaliyyət həyata keçirilməmişdir. İspaniyanın baş naziri Felipe Qonzales Avropa Şurası üzvlərinə məktubunda iki məsələyə toxunmuşdu. Bunlardan biri Avropa Vətəndaşlığının tətbiqi təklifi, digəri isə Avropa Vətəndaşlığının əhatə edəcəyi hüquqların müdafiəsi üçün bir qurumun yaradılması təklifi idi. Bu prosedən sonra 1991-ci ildə Danimarka nümayəndə heyəti tərəfindən Avropa Ombudsmanı müqaviləsi üçün maddə təklifi təqdim edilmişdir. Komissiya təklifi əsaslı saymamış və əvəzində milli səviyyədə yaradılmış ombudsman təsisatları arasında əməkdaşlıq strukturunun yaradılması ideyasını irəli sürmüşdür [4, s. 1275]. Sonrakı dövrdə əks tövsiyələr dəyişmiş və bunun nəticəsi olaraq. Avropa Ombudsman İnstitutu 1992-ci ildə Hollandiyada Avropa ölkələri tərəfindən imzalanmış Maastrixt Müqaviləsi əsasında yaradılmışdır. Avropa Parlamenti tərəfindən seçilən ilk Avropa Ombudsmanı 1995-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. Sazişin Avropa vətəndaşlığını tənzimləyən hissəsinin 8-ci maddəsində birlik vətəndaşlarının Avropa Parlamentinə və Avropa Ombudsmanına müraciət etmək hüququna malik olması tənzimlənir [10]. Hazırkı Avropa Ombudsmanı Emili O'Reyli ilk dəfə 2013-cü ilin iyulunda Avropa Ombudsmanı təyin edilmişdir. Avropa Parlamenti seçkilərindən sonra o, 2014-cü ilin dekabrında və 2019-cu ilin dekabrında yenidən beş illik müddətə seçilmişdir.

Avropa Ombudsmanı Avropa Parlamentinin rəsmi orqanı kimi fəaliyyət göstərir. Avropa Şurası, Parlament və Komissiya birgə Avropa Ombudsmanının statusu və vəzifələri ilə bağlı qərar layihəsi hazırlamışlar. Lüksemburqda keçirilən konfransda hazırlanmış qərar layihəsi 9 mart 1994-cü ildə Avropa Parlamenti tərəfindən qəbul edilmişdir. Qərarla Avropa Birliyinin razılaşmaları nəzərə alınmaqla Avropa Ombudsmanının statusu və səlahiyyətləri ilə bağlı maddələr müəyyən edilmişdir. Bildirilir ki, Ombudsmanın vəzifələrinin icrasını tənzimləyən qaydalar və ümumi şərtlər Komissiyanın rəyi və Şuranın təsdiqi nəzərə alınmaqla Avropa İttifaqını yaradan Müqavilələrin müddəalarına uyğun olaraq müəyyən ediləcəkdir. Avropa Ombudsmanı şikayət əsasında və ya şərtlər yerinə yetirildiyi təqdirdə təkbaşına araşdırma apara bilər. Bu səbəbdən üzv dövlətlər onlardan tələb olunan məlumat və sənədləri Ombudsmana təqdim etməyə borcludurlar. Avropa Ombudsmanı konfidensiallıq prinsiplərinə diqqət yetirməklə bu məlumat və sənədləri araşdırma çərçivəsində qiymətləndirir. Konfidensiallıq prinsipləri və məlumatların ötürülməsinə mane olan ümumi qaydalara görə məlumat və sənədlərin lazımı bəyannamə ilə təmin edilməməsi istisna olmaqla, üzv dövlətlər lazımı məlumatları ötürməzsə, Ombudsman vəziyyəti Avropa Parlamentinə göndərəcəkdir [9, s. 256-257].

Avropa Ombudsmanının seçki prosesi Avropa Parlamenti üzvlərinin yarımından çoxunun sessiyada iştirakı və namizədlərin səsverməsi ilə başlayır. İlk iki turda heç bir namizəd seçilməsə, ikinci turda ən çox səs toplayan iki nəfərlə üçüncü tur keçiriləcəkdir. Bu şəxslər arasında səs bərabərliyi olarsa, ən yaşlı namizəd seçilir. Təyin edilmiş Ombudsmanın yenidən seçilməsi də mümkündür. Təyin edilmiş Ombudsman Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi qarşısında and içir ki, vəzifəsi zamanı və ondan sonra öz vəzifəsinin tələblərinə uyğun hərəkət edəcəkdir. Avropa Ombudsmanı Avropa Parlamentinin üzvləri ilə eyni müddətə fəaliyyət göstərir. Avropa Parlamentinin daxili rəqlamentində üzvlərin səlahiyyət müddəti 5 il müəyyən edilmişdir. Avropa Ombudsmanı təyin olunacaq şəxs birliyin vətəndaşı olmalıdır. Bundan əlavə, namizədin öz ölkəsində yüksək hakim vəzifəsində işləməsi və ya kifayət qədər hüquq biliklərinə malik olması, vəzifəsini yerinə yetirərkən müstəqilliyini qoruyub saxlaya

bilməsi, mülki və siyasi hüquqlara malik olması tələb olunan digər şərtlərdir. Ombudsmanın səlahiyyət müddəti başa çatdıqda, istefaya getdikdə və ya vəzifədən azad edildikdə ombudsmanın vəzifəsinə xitam verilir. Hazırkı ombudsman vəzifədən azad edilmə istisna olmaqla, yeni ombudsman təyin olunana qədər öz vəzifəsini yerinə yetirir. Əgər Ombudsman səlahiyyət müddətini başa vurmadan ayrılırsa, onun səlahiyyət müddətini üç ay ərzində başa çatdırmaq üçün yeni ombudsman təyin edilməlidir.

Ümumiyyətlə, Avropa Ombudsmanı Avropa İttifaqına üzv dövlətlərdəki bütün qurumlar və təşkilatlarla vətəndaşlar arasında münasibətlərdən irəli gələn mübahisələrin araşdırılmasına cavabdehdir. O, şəffaflıq və hesabatlılıq prinsiplərinə uyğun olaraq insan hüquqlarının qorunması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərir. Ombudsmanın araşdırma səlahiyyəti əsasən prosesin ləngiməsi və ya ümumiyyətlə həyata keçirilməməsi, inzibati orqanın səlahiyyətlərindən sui-istifadə etməsi, tələb olunan məlumat və sənədləri aidiyyəti şəxsə təqdim etməməsi, ayrı-seçkiliyə səbəb olan müəyyən edilmiş prosedurlar kimi məsələlərlə bağlıdır.

Ombudsmanın səlahiyyətləri daxilində olan təsisatları üç əsas kateqoriyaya ayıra bilərik: Birincisi, Avropa Parlamenti, Avropa İttifaqı Assambleyası və ya Avropa Komissiyası kimi əsas Aİ institutları; ikincisi, regional şuralar və Avropa Mərkəzi Bankı kimi Birlik qanunvericiliyinə uyğun yaradılmış qurumlar; üçüncü qrup Avropa Birliyinə yardım edən təşkilatlar [6, s. 76].

V. Nəticə

Müxtəlif dövlətlərdə ombudsman təsisatının seçilməsi və fəaliyyət dairəsi ilə bağlı fərqli tənzimləmələr nəzərdə tutulmuşdur. Bu təsisata daha geniş səlahiyyətlər verən dövlət qismində İsveç xüsusi qeyd olunmalıdır. Belə ki, burada hətta məhkəmələr də parlament ombudsmanın nəzarət sahəsinə daxildir.

Aparılmış təhlillərdən göründüyü kimi, əksər dövlətlərdə ilkin dövrlərdə ombudsman vəzifəsi üçün hüquqi biliyin (hüquq sahəsində ali təhsilin) olması tələb edilirdi. Lakin zaman keçdikcə bu tələb aradan qalxmışdır. Lakin Avropa Ombudsmanı üçün bu tələb hələdə qalmaqdadır. Respublikamızda isə qanunvericilikdə yalnız “ali təhsilli” ifadəsinin (“Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında” Qanunun 3.1-ci maddəsi) istifadə olunması hüquq təhsili senzinin olmadığı göstərir. Lakin elə eyni maddədə təsbit olunmuş “insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində təcrübəyə malik olma” tələbinə əsaslanaraq, ombudsman vəzifəsi üçün hüquq təhsilinin zəruri olduğunu hesab edirik.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Arap, S.K. "The Local Government Ombudsman in the UK in Its 40th Year" // *Ege Academic Review*, 2015. No. 15(1). – pp. 65-80 (in Turkish / *Arap, S.K. 40. Yılında İngiltere'de Yerel Yönetim Ombudsmanı // Ege Academic Review*, – 2015. No. 15(1). – s. 65-80).
2. Arı, S. "Ombudsman Institutions in Sweden, the UK, France, and Turkey: A Comparative Analysis" // *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 2017. No. 3(3), pp. 135-151 (in Turkish / *Arı, S. İsveç, İngiltere, Fransa ve Türkiye Ombudsmanlık Kurumları: Karşılaştırmalı Bir Analiz // International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, – 2017. No. 3(3), – s. 135-151).
3. Bozoglu, M. "Administrative Supervision of Public Administration and the Ombudsman Institution" / Master's thesis / – Selçuk University, Institute of Social Sciences, – 2008. – 108 pages (in Turkish / *Bozoğlu, M. Kamu Yönetiminin İdari Denetimi ve Ombudsmanlık Kurumu / Yüksek lisans tezi / – Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, – 2008. – 108 s.).
4. Çalışkan, A.Z. "Ombudsman Institution and the European Union Ombudsman" // *Journal of the Faculty of Law, Selçuk University*, 2020. No. 28(3), pp. 1263-1302 (in Turkish / *Çalışkan, A.Z. Ombudsmanlık ve Avrupa Birliği Ombudsmanı // Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, – 2020. No. 28(3), – s. 1263-1302).

5. Fendoğlu, H. "Public Oversight (Ombudsman Institution)" // SDE Analysis, Ankara, 2010. – pp. 1-20 (in Turkish / *Fendoğlu, H. Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) // SDE Analiz, Ankara, – 2010. – s.1-20*).
6. Şişman, S. "Ombudsman Institution as an Oversight Mechanism of Administration within the Framework of Human Rights: In the World and Turkey" / Master's Thesis / – Konya, 2023. – 128 pages (in Turkish / *Şişman, S. İnsan hakları çerçevesinde idareyi denetleyen bir kurum olarak dünyada ve Türkiye’de ombudsmanlık / Yüksek Lisans Tezi / – Konya, 2023. – 128 s.*).
7. Ünal, F. "Oversight of Local Governments in Turkey and the Local Government Ombudsman" / PhD Thesis / – Gazi University, Institute of Social Sciences, – 2008. – 331 pages (in Turkish / *Ünal, F. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Denetimi ve Yerel Yönetim Ombudsmanı / Doktora tezi / – Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, – 2008. – 331 s.*).
8. About the IOI. <https://www.theioi.org/the-i-o-i> (last access: 05.11.2024)
9. Diamandouros, N. The European Ombudsman Origins, Establishment, Evolution. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, – 2005. – 266 p.
10. History. <https://www.ombudsman.europa.eu/en/history> (last access: 05.11.2024)
11. Bousta, R. Contribution à une définition de l'Ombudsman // Revue française d'administration Publique, 2007. No. 123(3), pp. 387-390

LEGAL REGULATIONS ON THE ACTIVITIES OF THE OMBUDSMAN INSTITUTION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF DIFFERENT COUNTRIES

GULNAZ RZAYEVA¹, ZARRIN ALIYEVA²

Summary

Respect for human rights and freedoms in governance is a requirement of a modern legal state. To achieve governance that is flexible, participatory, transparent, citizen-oriented, and in line with good governance principles, the importance of oversight institutions must be particularly emphasized. The ombudsman is an institution that serves this purpose and exists in modern legal states. The functioning of this institution is legally regulated in different forms in various countries. In order to identify the most successful practices, a comparative analysis of these regulations must be conducted. Therefore, the main objective of the presented article is to carry out a comparative legal analysis of ombudsman institutions in different countries. In this context, the Swedish model, as the first example of such a state, has been analyzed, the legal foundations of the European Ombudsman's activities have been examined, and the experience of the United Kingdom has been reviewed as an Anglo-Saxon country. The main reason for this selection was to explore the legal regulations of leading states representing each existing legal system. The comparative analyses were carried out using both the analysis of theoretical literature and legal documents. During these analyses, similarities and differences with the legislation of the Republic of Azerbaijan were also identified. To this end, institutions in our country that could be considered stakeholders with the ombudsman were analyzed, and similarities and differences among these institutions were investigated. Taking into account the role of the ombudsman in our country and in comparative law, information is provided about its development process, characteristics, and practical examples, and its contributions to the protection of human rights have been examined.

Keywords: Ombudsman, protection of human rights, parliamentary ombudsman, legal regulation, types of ombudsman.

¹ PhD in Law / Baku State University / email: gulnazrzayeva@mail.ru

² Master's student / Baku State University / email: zarrin.aliyeva1@gmail.com

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСТИТУТА ОМБУДСМЕНА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РАЗНЫХ ГОСУДАРСТВ

ГЮЛЬНАЗ РЗАЕВА¹, ЗАРРИН АЛИЕВА²

Резюме

Контроль за управлением при соблюдении прав и свобод человека является обязательным требованием современного правового государства. Необходимо подчеркнуть важность институтов надзора для достижения гибкого, открытого для участия, прозрачного, ориентированного на граждан управления, соответствующего принципам надлежащего управления. Омбудсмен — это институт, который существует в современных правовых государствах как механизм, служащий этой цели. Деятельность этого института имеет различные формы правового регулирования в разных государствах. Необходимо провести сравнительный анализ этих механизмов для выявления наиболее успешных практик. Поэтому основной целью представленной статьи является сравнительный анализ правового регулирования института омбудсмена в различных государствах. В это время была проанализирована шведская модель, которая является первым образцовым государством, рассмотрены правовые основы деятельности европейского омбудсмена, рассмотрен опыт Великобритании из англосаксонских стран. Основной причиной такого выбора было изучение правового регулирования ведущего государства в каждой из существующих правовых систем. Таким образом, сравнительный анализ проводился с использованием методов анализа как существующей теоретической литературы, так и нормативно-правовых документов. В ходе сравнительного анализа были выявлены различные и схожие черты в законодательстве Азербайджанской Республики. С этой целью были проанализированы институты, которые могут быть заинтересованными сторонами в деятельности омбудсмена в нашей стране, а также рассмотрены сходства и различия между институтами. Рассматривая место омбудсмена в нашей стране и в сравнительном праве, была предоставлена информация о процессе его развития, особенностях и примерах применения, а также был рассмотрен вклад омбудсмена в защиту прав человека.

Ключевые слова: омбудсмен, защита прав человека, парламентский омбудсмен, средства правовой защиты, виды омбудсмена.

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 17.11.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Доктор философии по праву / Бакинский Государственный Университет / email: gulnazrzayeva@mail.ru

² Магистрант / Бакинский Государственный Университет / email: zarrin.aliyeva1@gmail.com

SAĞLAM ƏTRAF MÜHİTDƏ DAVAMLİ İNKİŞAF: BEYNƏLXALQ HÜQUQİ ƏSASLAR

ŞAHİN MƏMMƏDRZALI¹, SONA XƏLİLLİ², CAMAL ƏLİYEV³

Annotasiya

Məqalədə beynəlxalq hüquqda davamlı inkişaf konsepsiyası, onun hüquqi statusu və sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ ətraflı şəkildə müzakirə edilir. Məqalədə bu konsepsiyanın əsas prinsipləri, o cümlədən ədalət, insan hüquqları və ekosistemlərin qorunması vurğulanır. İlk hissədə davamlı inkişafın tarixçəsi və beynəlxalq əməkdaşlıq zərurəti təqdim olunur. Stokholm Konfransından başlayaraq, Brundtland Hesabatı və Rio Bəyannaməsinin əhəmiyyəti izah edilir. Sonrakı bölmələrdə davamlı inkişaf hüququ və sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ insan hüquqları çərçivəsində dəyərləndirilir. Məqalənin sonunda sağlam ətraf mühit hüququnun fərdi və kollektiv insan hüququ kimi əhəmiyyəti vurğulanır. Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun tam şəkildə təmin olunması üçün bütün dünyada mövcud olan hüquqi boşluqların aradan qaldırılması vacibdir. Bu hüququn təmin olunması, yalnız ətraf mühitin qorunması ilə əlaqəli deyil, həm də insanların sosial və iqtisadi hüquqlarının, bərabərliyinin təmin olunması ilə sıx əlaqəlidir. Həmçinin, insan hüquqları təşkilatlarının və beynəlxalq məhkəmələrin bu məsələlərə münasibətini daha da möhkəmləndirmək, dövlətlərin müvafiq öhdəliklərini yerinə yetirmələrinə nəzarəti gücləndirmək önəmlidir. Ümumilikdə, məqalə davamlı inkişafın hüquqi çərçivəsinin gücləndirilməsinin və ekoloji ədalətin təmin edilməsinin vacibliyini qeyd edir.

***Açar sözlər:** davamlı inkişaf, beynəlxalq hüquq, insan hüquqları, sağlam ətraf mühit, iqlim dəyişikliyi, sosial ədalət, BMT-nin Davamlı İnkişaf Məqsədləri.*

I. Giriş

İnsan cəmiyyətinin ekoloji tarazlığı qoruyaraq iqtisadi və sosial inkişafının təminini hədəfləyən sağlam ətraf mühitdə davamlı inkişaf resursların səmərəli istifadəsi, enerji istehsalında alternativ mənbələrin tətbiqi və ekosistemlərin qorunması prinsiplərinə əsaslanır. Əlbəttə, davamlı inkişaf tək indiki nəsillərin deyil, gələcək nəsillərin də rifahını təmin etmək məqsədi güdür. Müasir cəmiyyətlərin ən mühüm məqsədlərindən biri olan davamlı inkişaf anlayışı, eyni zamanda, sosial ədalətin təmini prosesində də əsaslı rol oynayır. Sağlam bir ətraf mühitin təmin olunması davamlı inkişafın əsas tərkib hissəsidir və xüsusən qeyd olunmalıdır ki, sağlam ətraf mühit insanların fiziki və psixoloji sağlamlığı üçün vacibdir. Müasir dövrdə artan urbanizasiya, iqlim dəyişikliyi və ekoloji problemlər insanlığın bu istiqamətdə atacağı addımların nə qədər vacib olduğunu bir daha vurğulayır. Davamlı inkişafın həyata keçirilməsi yalnız iqtisadi inkişaf ilə məhdudlaşmamalıdır. Belə ki, sosial bərabərlik və ekosistemlərin qorunması amilləri də göz önündə saxlanılmalıdır. Bu iki prinsip bir-birini tamamlayır və davamlı inkişafın uğurlu şəkildə həyata keçirilməsi üçün mühüm şərtlər təşkil edir. Beynəlxalq davamlı inkişaf hüququ qlobal miqyasda iqtisadi, sosial və ekoloji aspektlərin bir araya gətirilməsi məqsədini güdür. Bu yalnız inkişaf etmiş ölkələr üçün deyil, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün vacibdir. Gələcək nəsillər üçün sağlam və ədalətli bir dünya yaratmaq məqsədi ilə beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi, davamlı inkişaf hüququnun əsas prioritetlərindən biri olmalıdır. Məqalədə beynəlxalq hüququn bu sahədəki rolu, eyni zamanda müxtəlif beynəlxalq müqavilələr, konsepsiyalar, o cümlədən tarixi əhəmiyyətli hesabatlar barədə istər nəzəri, istərsə də praktiki məlumatlar tərəfimizdən qeyd olunur.

¹ Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Bakı Dövlət Universiteti / email: memmedrzali@gmail.com

² Elmi katib / Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Akademiyası / email: xalillisona@gmail.com

³ Hüquqşünas köməkçisi, “İnsan Hüquqlarının Təşviqi Mərkəzi” İctimai Birliyi / tələbə, Bakı Dövlət Universiteti / email: aliyevcamal690@gmail.com

II. Beynəlxalq hüquqda davamlı inkişaf konsepsiyası

Zamanın tələblərini ödəyən, ekoloji, iqtisadi və sosial aspektlərin bir araya gətirilməsi ilə müasir cəmiyyətlərin davamlılığını təmin etməyə yönələn davamlı inkişaf konsepsiyası vahid bir konsepsiya kimi müasir dövr üçün beynəlxalq hüquq çərçivəsində ən çox müzakirə olunan məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Bu çərçivədə hüquqi normativlərin gücləndirilməsi, resursların ədalətli istifadəsi və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının qorunması ön plandadır. Beynəlxalq hüquqda davamlı inkişaf konsepsiyası ekologiya, iqtisadiyyat və sosial ədalət arasındakı tarazlığı qorumağı hədəfləyir. Beynəlxalq hüquqda davamlı inkişafın əsas prinsipləri arasında ədalət, müxtəlif insan hüquqları və ekosistemlərin qorunması yer alır ki, bu prinsiplər inkişaf prosesində dünya ölkələrinin spesifik ehtiyaclarını nəzərə almaqla yanaşı, qlobal çağırışlara cavab verməyə imkan tanıyır. İqlim dəyişikliyi, yoxsulluq, qida təhlükəsizliyi və insan hüquqları pozuntuları kimi problemlərin həlli, beynəlxalq əməkdaşlıq və bu prinsiplərin birgə həyata keçirilməsini tələb edir. Ölkələr, bu prinsipləri rəhbər tutaraq, daha davamlı bir dünya qurmaq üçün birlikdə işləməlidirlər. Bunu da qeyd etmək yerinə düşər ki, bu konsepsiya münaqişələrin azalması və beynəlxalq əməkdaşlığın artırılması üçün də bir platforma təqdim edir. Tarixə nəzər yetirsək şahidi olarıq ki, keçən əsrin sonlarından etibarən bu tip konsepsiyaların mövcud olmasına şərait yaradılırdı. Buna isə səbəb olan bir sıra amillər var idi. Belə ki, bu konsepsiyanın yaranması texnologiyaların sürətli inkişafı, təbii resursların davamlı şəkildə istismarı, atmosferə zərərli maddələrin buraxılması və digər əlaqəli ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olan amillərin təsiri ilə birbaşa əlaqədardır. Məhz bu yöndə statistik məlumatlar göstərir ki, bu fəaliyyətlərin nəticəsində 1880-ci ildən bəri qlobal temperaturun orta hesabla 1,1 dərəcə artması müşahidə edilmişdir [14, s. 1]. Davamlı inkişafın mənşəyi, əsasən, bu problemlərlə əlaqələndirilsə də, beynəlxalq təşkilatlar, xüsusilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, bu konsepsiyanı daha geniş bir çərçivəyə daxil edərək, müxtəlif mühüm məsələləri əhatə edən kompleks bir anlayışa çevirmişdir. Beləliklə, davamlı inkişafın tənzimlənməsi məqsədilə bir sıra beynəlxalq qətnamələr, prinsiplər, konvensiyalar və o cümlədən, digər normativ sənədlər qəbul edilmişdir ki, bu tip sənədlərin davamlı inkişafın tənzimlənməsi proseslərində öz müstəsna xidmətləri mövcuddur.

Bu istiqamətdə atılan ilk mühüm addım kimi 5-16 iyun 1972-ci ildə BMT Baş Assambleyası tərəfindən təşkil olunan Stokholm Konfransını qeyd etmək olar. Bu Konfrans bir çox dünya dövlətlərinin ilk dəfə ətraf mühit mövzusunda bir araya gəlməsi ilə səciyyələnirdi. İnsan-təbiət münasibəti fonunda keçirilən Konfransda ətraf mühitin çirklənməsi və bunun qarşısının alınması, dünya əhalisinin say artımının təsirləri, bərpa olunmayan enerji mənbələrinin qorunması və bu sahələrdə beynəlxalq əməkdaşlığın təşviqi ilə bağlı məsələlər geniş şəkildə müzakirə olunmuş və bu kontekstdə Stokholm Prinsipləri Bəyannaməsi qəbul edilmişdir [23]. Davamlı inkişaf termini bu bəyannamədə birbaşa istifadə edilməsə də, ətraf mühitin qorunması ilə iqtisadi inkişaf arasında mövcud olan əlaqə həmin bəyannamədə açıq şəkildə təsbit edilmişdir [2, s. 379]. 13-cü prinsipdə qeyd edilir ki, resursların daha rəşional idarə edilməsinə və beləliklə də ətraf mühitin yaxşılaşdırılmasına nail olmaq üçün dövlətlər öz əhalisinin naminə inkişafın ətraf mühitin qorunması və yaxşılaşdırılması ehtiyacına uyğun olmasını təmin etmək məqsədilə öz inkişaf planlamalarına inteqrasiyalı və əlaqələndirilmiş yanaşma tətbiq etməlidirlər. Göründüyü kimi, dövlətin inkişaf konsepsiyası birbaşa ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlıdır və bu, dövlətlər tərəfindən nəzərə alınmalıdır. Bundan əlavə, inkişaf etməkdə olan dövlətlər ilk dəfə ətraf mühitin qorunması ilə bağlı məsələlərin inkişaf əlaqəli müzakirələrdə nəzərə alınmasının vacibliyini vurğulayaraq Stokholm Konfransında iştirak etmişdilər [3, s. 29-30]. Həmçinin bu Konfransın nəticəsi olaraq BMT Ətraf Mühit Proqramı təsis edilmişdir. Hətta bunu da qeyd etmək yerinə düşər ki, əhali arasında ekoloji şüurun genişləndirilməsinin vacibliyi nəzərə alınaraq, Konfrans iştirakçıları tərəfindən 5 iyun tarixinin Ümumdünya Ətraf Mühit Günü kimi qeyd olunmasına qərar verilmişdir.

Geniş şəkildə qəbul edilmiş fikirlərə görə, 1987-ci ildə Norveçin Baş Naziri Gro Harlem Brundtland tərəfindən hazırlanan Brundtland Hesabatı [7] davamlı inkişaf anlayışını ümumiləşdirərək onu qlobal siyasi məqsəd kimi təqdim etmişdir. Hesabatın spesifikliyi özünü bunda göstərirdi ki, burada davamlı inkişaf gələcək nəsillərin ehtiyaclarını ödəmək imkanlarına xələl gətirmədən bu günün tələblərinə cavab verən inkişaf kimi göstərilmişdir. Sonsuza qədər davam edə bilməyən qlobal əhali

artımını vurğulayan bu hesabat davamlı inkişafı beynəlxalq ekoloji hüquqdan ayıraraq, beynəlxalq hüquq sahəsində tətbiq olunan xüsusi qaydalar məcmusuna yol açmışdır [13]. Hesabatda iqtisadi inkişafın müxtəlif ekoloji amillərlə, məsələn, kənd təsərrüfatı tətbiqləri, su axarlarının dəyişdirilməsi, faydalı qazıntıların çıxarılması, atmosferə zərərli qazların buraxılması, meşələrin qırılması və genetik manipulyasiyalar kimi faktorlarla qarşılıqlı təsiri vurğulanmışdır. Bu amillərin gələcək nəsillərə mənfi təsir göstərə biləcəyi diqqətə alınaraq, dövlətlərin milli strategiyalarında ətraf mühitin qorunmasını da nəzərə almaları, beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi və 2000-ci ilə davamlı inkişafa nail olmaq tələb olunurdu. Eyni zamanda, belə yanaşmalar uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi cəhətdən faydalı ola bilər; məsələn, meşələrin bərpası ilə bağlı xərcləri büdcənin ümumi xərclərinə daxil edərək, meşəsizliyin potensial zərərlərinin qarşısını almaq mümkündür. Brundtland Hesabatı davamlı inkişafın yalnız bir konsepsiya olmadığını, eyni zamanda, dünya miqyasında ekoloji, iqtisadi və sosial problemləri həll etmək üçün konkret bir yanaşma olduğunu nümayiş etdirir. Hesabatdan irəli gələn prinsiplər müasir cəmiyyətlərin inkişafında hələ də aktualdır və hər bir fərdin, o cümlədən cəmiyyətin və dövlətin məsuliyyətidir. Sözügedən hesabatın tarixdəki rolu məsələsinə toxunsaq, qeyd etməliyik ki, bu hesabat 1992-ci ildə Rio Zirvəsinin əsasını qoydu və bununla da, BMT-nin Davamlı İnkişaf Komissiyasının yaradılmasına səbəb oldu.

Davamlı inkişaf konsepsiyasının tarixindəki ən əhəmiyyətli və tanınmış mərhələlərindən biri 3-14 iyun 1992-ci ildə Rio-de-Janeyroda keçirilmiş BMT Ətraf Mühit və İnkişaf Konfransıdır. Bu beynəlxalq tədbir zamanı davamlı inkişaf məqsədinə çatmaq üçün 27 prinsipdən ibarət olan Ətraf Mühit və İnkişaf Üzrə Rio Bəyannaməsi və geniş bir fəaliyyət planını əhatə edən Gündəlik 21 qəbul edilmişdir [22]. Məcburi olmayan bu aktlar davamlı inkişaf konsepsiyasının təkamülündə mühüm nailiyyətlər hesab olunur. BMT İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası [29] da məhz bu tədbir çərçivəsində qəbul edilmişdir. İmzalayan dövlətlərin çağırışı atmosferdə istixana qazlarının konsentrasiyasını iqlim sisteminə zərər verə biləcək səviyyələrdən aşağıda sabitləşdirmək idi. Eyni zamanda, növlərin nəsli kəsilməkdən qorunmasını təmin etmək və yer üzünün bioloji müxtəlifliyindən əldə edilən faydaları ədalətli şəkildə bölüşdürmək məqsədini güdən Bioloji Müxtəliflik üzrə Konvensiya [28] da qəbul edilmişdir [25, s. 12]. Konfransa nümayəndə göndərən 176 dövlətdən əlavə, 50-dən çox hökumətlərarası təşkilat və minlərlə qeyri-hökumət təşkilatı iştirak edirdi [24, s. 52]. Brundtland Komissiyası tərəfindən təqdim olunan davamlı inkişafı ilə bağlı hüquqi prinsiplər öz təsdiqini dövlətlər Rioda topladıqda və davamlı inkişaf konsepsiyasını beynəlxalq ekoloji hüquq üçün yeni paradigma kimi rəsmi olaraq qəbul etdikdə tapdı [24, s. 54]. İqtisadi inkişaf, eyni zamanda, ətraf mühiti qorumağa və mühafizə etməyə çalışmalıdır [24, s. 55-56]. Beləliklə, Rio Konfransı ətraf mühit və inkişaf məsələlərinin inteqrasiyası söylərində dönüş nöqtəsini təmsil edir [15, s. 25].

Gündəlik 21 hökumətlər, inkişaf agentlikləri, BMT təşkilatları və müstəqil sektorlar üçün ətraf mühit və iqtisadiyyat arasındakı əlaqəyə təsir edən əsas sahələrə toxunan əhatəli, lakin məcburi olmayan fəaliyyət proqramıdır. O, davamlı iqtisadi inkişaf və ətraf mühitin mühafizəsi məqsədlərini birləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuş dövlətlərin davamlı inkişafa nail olması üçün lazım olan fəaliyyət planıdır [11]. Gündəlik 21-in prinsiplərinin həyata keçirilməsi, qlobal ekoloji çağırışlarla mübarizədə, insan hüquqlarını qorumaq və sosial ədaləti təmin etmək üçün vacibdir. 2-ci fəsildə inkişaf və ətraf mühit məqsədlərinə nail olmaq üçün zəruri olan dörd komponent təsvir edilir: ticarətin liberallaşdırılması yolu ilə davamlı inkişafın təşviq edilməsi; ticarətin və ətraf mühitin qarşılıqlı dəstəklənməsi; inkişaf etməkdə olan ölkələrə adekvat maliyyə resurslarının təmin edilməsi; ətraf mühitə və inkişafa şərait yaradan makroiqtisadi siyasətin təşviq edilməsi.

2000-ci ildə Nyu-Yorkda 21-ci əsr üçün dünyada BMT-nin ümumi prinsiplərinə uyğun olaraq ədalətli və davamlı sülh yaratmaq, yoxsulluğun aradan qaldırılması, ətraf mühiti qorumaq, insan hüquqları, demokratiya və yaxşı idarəçilik kimi sahələrdə dəyərlər, prinsiplər və ümumi məqsədlərin ifadəsi olaraq BMT Minilliyin Bəyannaməsini qəbul edildi [27]. Minilliyin İnkişaf Məqsədləri (MİM) yoxsulluğun aradan qaldırılması, uşaq ölümü, ana sağlamlığı, gender bərabərliyi, QİÇS, malyariya və digər xəstəliklərlə mübarizə, icbari ibtidai təhsil, inkişaf üçün qlobal tərəfdaşlıq və ətraf mühitin davamlılığına diqqət yetirən bu Bəyannamədən irəli gəlir [26]. MİM-lər davamlı inkişafın tərəqqisini

ölçmək üçün universal bir meyar kimi qəbul edilməsi ilə diqqətəlayiq idi [21, s. 17]. Artıq illərdir ki, bu məqsədlərin uğurlu həyata keçirilməsi, Davamlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) ilə davam etdirilməkdədir.

Beynəlxalq ictimaiyyət 2002-ci ildə Rio Konfransının onuncu ildönümündə Cənubi Afrikanın Yohannesburq şəhərində keçirilən Davamlı İnkişaf üzrə Ümumdünya Sammitində yenidən toplaşdı. Davamlı İnkişaf haqqında Yohannesburq Bəyannaməsi davamlı inkişafın üç pilləsini - iqtisadi inkişaf, sosial inkişaf və ətraf mühitin mühafizəsini müəyyənləşdirdi. Bu Bəyannamə davamlı inkişaf prinsiplərini gücləndirmək, qlobal iqlim dəyişikliklərinə qarşı mübarizəni artırmaq və inkişaf etməkdə olan ölkələrin ehtiyaclarını qarşılamaq məqsədi güdür. Belə ki, Yohannesburq Bəyannaməsi iqlim dəyişikliklərinin qlobal təhlükə olduğunu tanıyır. Yohannesburq Bəyannaməsi Gündəlik 21-dən fərqli olaraq hədəflər və cədvəllər təyin etməklə fəaliyyətə və nəticələrə nail olmalı idi. Sammit Rio Bəyannaməsini və Gündəlik 21-i bir daha təsdiqlədi və iki yeni məqsədyönlü sənəd hazırladı: Davamlı İnkişaf üzrə Yohannesburq Bəyannaməsi və Yohannesburq İcra Planı [31]. Yohannesburq Bəyannaməsi yeni prinsiplər təqdim etməsə də, dövlət başçılarının davamlı inkişafa dair siyasi öhdəliyini təmsil edirdi. Digər tərəfdən isə İcra Planı Rioda artıq qəbul edilən fəaliyyət üçün hədəflər və cədvəllər və təkrarlanan bir çərçivə təqdim etdi [9, s. 87, 108]. Qeyd edə bilərik ki, Bəyannamənin prinsiplərinin həyata keçirilməsi gələcək nəsillərin daha sağlam bir dünyada yaşamasını təmin edəcəkdir.

Davamlı inkişaf konsepsiyası beynəlxalq hüquq və siyasət sahəsində mühüm bir yer tutmaqla qlobal problemlərin həllinə yönəlmiş bir yanaşma təqdim edir. Belə ki, Davamlı inkişaf konsepsiyası hazırda xeyli təkmilləşərək beynəlxalq hüquq və siyasət kontekstində qlobal prioritetə, beynəlxalq hüququn prinsipinə və 2015-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyası tərəfindən yaradılmış Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) kimi tanınan universal çərçivəyə çevrilmişdir. Digər bir adı ilə Qlobal Məqsədlər kimi də tanınan bu məqsədlər iqtisadi inkişaf, ətraf mühitin mühafizəsi və insan hüquqları məsələlərinə yönəlmiş hamı üçün ədalətli dünya yaratmağa çalışan universal bir vədi təmsil edir. Qeyd olunan fikirlərə əlavə olaraq, yoxsulluq və onun bütün formalarının aradan qaldırılmasına, o cümlədən yoxsulluğun yox həddə çatdırılmasına, əsas olaraq isə ətraf mühitə qayğı və onun mühafizəsinə yönələn DİM-lər stratejik sənəd hesab oluna bilər desək, yanlışdır. DİM-lər məcburi məqsədlərə nail olmaq üçün dövlətlərin uzunmüddətli siyasi öhdəlik və əməkdaşlığına əsaslanan 17 fərdi məqsəd və 169 hədəfdən ibarətdir. Onlar inteqrasiya edilmiş və bölünməz və Yohannesburq Bəyannaməsinəki pillələrə uyğun olaraq davamlı inkişafın üç ölçüsünü: iqtisadi, sosial və ətraf mühiti tarazlaşdırmaq kimi təsvir edilmişdir [30]. Qeyd edildiyi kimi, 2030-cu il Gündəliyi məcburi olmayan bir çərçivədir, yəni dövlətlərin bu məqsədləri həyata keçirməyə öhdəliyi yoxdur. Bununla belə, məqsədlərin hazırlanması sessiyalarını, eləcə də DİM-lərin özündə olan təfərrüatları araşdırdıqda aydın olur ki, DİM-lərin işlənilməsi hazırlanması beynəlxalq və adət hüququnun normaları, prinsipləri və müqavilələrindən əhəmiyyətli dərəcədə qaynaqlanmışdır və beynəlxalq hüquq çərçivəsində mövcud prinsip və öhdəliklərə uyğun olaraq həyata keçirilmək üçün hazırlanmışdır [14, s. 3].

Bu konsepsiyanın hüquqi statusu mübahisəli bir məsələ olaraq qalır, buna səbəb, doktrinanın bir hissəsi onu beynəlxalq hüququn prinsipi kimi, bəzi alimlər isə hətta hüququn yeni sahəsi hesab edir [1, s. 194], lakin digər alimlər üçün davamlı inkişaf sadəcə etik dəyər sayılır [10, s. 75]. Bütün bu fikir ayrılıqlarına rəğmən DİM-lər öz hüquqi əhəmiyyəti və aktuallığı baxımdan stratejik sənəd hesab olunur. Bu məqsədlər, qlobal miqyasda insan inkişafını, ekoloji dayanıqlılığı və sosial ədaləti təmin etmək üçün hazırlanmışdır. Bu, insanların rifahını artırmaqla yanaşı, planetin gələcəyini də mühafizə etməyə yönəlmiş bir yoldur.

III. Davamlı inkişaf hüququ və sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ

Davamlı inkişaf hüququ və sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ XXI əsrin mühüm hüquqi və sosial prinsiplərindən biridir. İnsan hüquqlarından biri kimi inkişaf hüququ 1986-cı il İnkişaf hüququna dair Bəyannamədə əks olunmuşdur. Bu Bəyannamə müvafiq vəzifə və öhdəliklərlə birlikdə insanın inkişaf hüququnun mövcudluğunu təsdiq etdi. Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, bu Bəyannamə inkişafın insan hüquqları kontekstində vacibliyini vurğulayan bir sənəd olaraq, inkişaf prosesinin insanlara, xüsusən inkişaf etməkdə olan ölkələrin vətəndaşlarına onların hüquqlarını təmin etməsinin vacibliyini vurğulayır. Sözügedən Bəyannamə, müstəqil inkişaf modelini təşviq edərək, xarici müdaxilələrdən azad, öz özəlliklərini qoruyan vahid bir inkişaf yolu təklif edir, daha dəqiq

desək, inkişafın yalnız iqtisadi göstəricilərlə ölçülməməli olduğunu, insan amilinin və ehtiyaclarının da nəzərə alınmalı olduğunu göstərir. Bu Bəyannamə inkişafın insanın həyatına təsirini və insanların öz inkişaflarını həyata keçirmək hüququnu tanıyır. Bəyannamənin 1-ci maddəsində inkişaf hüququnun ayrılmaz insan hüququ olduğunu, dövlətlərin və beynəlxalq ictimaiyyətin bütün şəxslərin insan hüquqlarının hamılıqla tanınması istiqamətində inkişafı təşviq etmək üzrə ümumi beynəlxalq öhdəliyi formalaşdırılır. BMT Baş Assambleyasının Qətnaməsinə əsasən, inkişafı irəli aparacaq elementlər həm də davamlı inkişaf prinsipini təşkil edən elementlərdir. Onlar aşağıdakılardır: əsas resurslara, təhsilə, səhiyyə xidmətlərinə, qidaya, mənzilə, məşğulluğa və gəlirlərin ədalətli bölgüsünə çıxışında bərabər imkanlar, qadınların inkişaf prosesində fəal rolunun təmin edilməsi və sosial ədalətsizliyi aradan qaldırmaq üçün iqtisadi və sosial islahatların qəbul edilməsi, inkişafı ilə bağlı bütün sahələrdə xalqın iştirakının təşviqi. Tənqidçilər bunun heç də hüquq olmadığını iddia etdilər və Bəyannamənin qeyri-müəyyən xarakterini vurğulayaraq öz fikirlərini əsaslandıraraq belə bir hüququn konseptuallaşdırılmasının nə ətraf mühitə, nə də insan hüquqlarına xidmət etdiyini qeyd edirlər [13].

Rio Bəyannaməsinin 4-cü prinsipi ekoloji mühafizəni təmin etmək üçün iqtisadi inkişafın müsbət təsirini önə çıxarır və insan hüquqlarının, sosial ədalətin təmin edilməsinin əhəmiyyətini qeyd edir. Qabçikovo-Nağınaros işi üzrə Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi bəyan etmişdir ki, iqtisadi inkişafın ətraf mühitin mühafizəsi ilə uzlaşdırılması zərurəti davamlı inkişaf konsepsiyasında düzgün ifadə olunub [16]. Bu iki prinsip birlikdə davamlı inkişaf prinsipinin əsasını əks etdirir və inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin ümumi gözləntilərini ifadə edir [6, s. 4]. Bəyannamənin 2-ci prinsipi dövlətlərin öz ətraf mühit və inkişaf siyasətlərinə uyğun olaraq öz resurslarını istifadə etməyə suveren hüququnu təsdiqlədi, lakin yurisdiksiyasından kənar olan digər ərazilərin ətraf mühitinə zərər verməmək öhdəliyini qoyaraq bir növ bu hüququ məhdudlaşdırdı. Bununla dövlətin öz daxili resurslarını necə idarə etməsi indi daha sistemli şəkildə beynəlxalq səviyyədə maraq doğuran məsələyə çevrilib [6, s. 6] və beynəlxalq adət hüququna çevrilərək Rio Bəyannaməsindəki məcburi hüquqi qüvvəyə malik iki prinsipdən biri sayılır [20, s. 251].

Dövlətlər üçün məcburi qüvvəyə malik digər prinsip isə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsini milli alət kimi nəzərdə tutan Bəyannamənin 17-ci prinsipidir. Prinsipdə qeyd edilir ki, ətraf mühitə əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərə biləcək fəaliyyət müvafiq dövlət orqanı tərəfindən qiymətləndirilməlidir. Daha dəqiq desək, sözügedən prinsip, ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişafın təmin edilməsi üçün hər kəsin məsuliyyət daşdığını vurğulayır. Bəzi dövlətlər, yeni siyasət və qanunlar qəbul edərək müəyyən təbii resursdan istifadəni və ya idarə olunmasını daha da təkmilləşdirmək üçün ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsindən (ƏMTQ) istifadə edərək davamlı inkişaf konsepsiyasını praktikada tətbiq etmişdilər [9, s. 87, 182]. 2010-cu ildə, ilk dəfə olaraq, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi Pulp Mills işində ƏMTQ-ni beynəlxalq adət hüququn bir hissəsi kimi tanıdı [17]. Eyni zamanda, bu qərar gələcəkdə ətraf mühitlə bağlı mübahisələrin necə həll olunacağına dair yeni standartlar qoydu və beynəlxalq müstəvidə ekoloji hüququn əhəmiyyətini artırdı. Bununla da, bu qərar yalnız Pulp Mills işi üçün deyil, eyni zamanda, beynəlxalq hüququn müxtəlif aspektləri üçün də bir dönüş nöqtəsi oldu.

IV. Beynəlxalq davamlı inkişaf hüququ sahəsinin nəzəriyyəsi

Beynəlxalq davamlı inkişaf hüququnun nəzəriyyəsi global problemlərə kompleks yanaşma ilə yanaşı, sosial, iqtisadi və ekoloji balansın təmin edilməsini hədəfləyir. Bu sahədəki hüquqi çərçivələrin gücləndirilməsi və həyata keçirilməsi insanların həyat keyfiyyətinin artırılmasına və planetin gələcəyinin qorunmasına yönəlmiş əhəmiyyətli bir addım olaraq qiymətləndirilir. Davamlı inkişaf ətraf mühitin mühafizəsini təşviq etməklə və onu iqtisadi inkişafı ilə inteqrasiya etməklə yanaşı, həm də indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarını (intergenerational equity) və dünyanın yoxsul təbəqələrinin (intragenerational equity) ehtiyaclarını qarşılayır [19, s. 619]. Rio Bəyannaməsinin 3-cü prinsipində deyilir ki, inkişaf hüququ indiki və gələcək nəsillərin inkişaf və ekoloji ehtiyaclarını ədalətli şəkildə ödəmək üçün yerinə yetirilməlidir. Bundan belə nəticə çıxarmaq olar ki, dövlətlər inkişafın davamlı olmasını təmin etmək üçün ətraf mühitdən və təbii ehtiyatlardan istifadə edərkən tarazlığı qorunmalıdırlar və gələcək nəsillərin də eyni imkanlardan bəhrələnməsi üçün imkan yaratmalıdırlar.

Digər tərəfdən isə bu konsepsiya davamlı inkişafın faydalarının bir dövlət daxilində müxtəlif təbəqələr və müxtəlif dərəcədə inkişaf etmiş dövlətlər arasında ədalətlə bölünməsinə nəzərdə tutur. Bir çox beynəlxalq sənədlər, məsələn, BMT Minilliyin Bəyannaməsi Afrika kimi zəif inkişaf etmiş regionların ehtiyaclarını və onlara dəstəyin vacibliyini xüsusilə vurğulayır. Yalnız bu iki bərabərlik təmin olunarsa və onların inteqrasiyasına nail olunarsa, o zaman inkişaf davamlı sayıla bilər [2, s. 380]. Məhz buna görə qeyd edə bilərik ki, bu Bəyannamə, yoxsulluğun azaldılması, təhsilin artırılması və gender bərabərliyinin təmin edilməsi kimi məqsədlərə yönəlir. Ümumiyyətlə, ətraf mühitin mühafizəsi ilə iqtisadi və sosial inkişafın uzlaşdırılması, onların inteqrasiyası konsepsiyanın özünün əsası qəbul edilir [12, s. 52]. Konsepsiya bu səbəbdən çoxşaxəli xarakter daşıyır və müxtəlif hüquqi mənbələrdə bu prinsipə istinadlar olsa da, prinsipin düzgün düzgün tətbiqinə təsir edən müəyyən bir qeyri-müəyyənliyin mövcudluğunu etiraf etməliyəm [18, s. 71].

Davamlı inkişaf insanların ehtiyaclarını qarşılıyarkən gələcək nəsillərin öz ehtiyaclarını qarşılama imkanlarını təhlükə altına atmadan inkişaf prosesini təmin edən bir yanaşmadır. Davamlı inkişaf konsepsiyası belə qeyri-müəyyənlik vasitəsilə müxtəlif maraqlar arasında tarazlığı qorumağa yönəlmişdir, lakin digər tərəfdən bu, dövlətlər üzərinə effektiv öhdəliklərin qoyulması və prinsiplərin həyata keçirilməsində çətinlik yaradır [8, s. 39]. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, davamlı inkişaf konsepsiyası stabil təbiətə malik deyil və zaman, yer, subyekt kimi bir çox faktorlardan asılı olaraq dəyişir [2, s. 382]. Bu anlayışın sabit olmaması, onun tətbiqində çevik yanaşmaların tələb olunduğunu göstərir. Beynəlxalq ictimaiyyət dövlətlərin maliyyə və texnoloji imkanlarının fərqli olduğunu nəzərə alaraq bu sahədə onların bacarıqlarına uyğun fəaliyyət gözləməlidir, yəni inkişaf etməkdə olan dövlət inkişaf etmiş dövlət qədər uğurlu siyasət yeritməyə bilər. Bu konsepsiyanın həyata keçirilməsi üçün cəmiyyətin hər bir fərdi istər hökumət, istərsə də qeyri-hökumət təşkilatları, o cümlədən müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar bir araya gəlməlidir. Davamlı inkişaf konsepsiyası sosial dəyişikliklər və elmi tərəqqidən də asılı olaraq müxtəlif dövrlərdə müxtəlif hədəflər təyin edə bilər. Səsləndirdiyimiz fikri daha da dəqiqləşdirsək, sözügedən Konsepsiya, əslində, mühitin tələblərinə və sosial dinamikaya görə özünü yeniləyərək müxtəlif dövrlərdə fərqli hədəflər müəyyən edir. Konsepsiyanın fərqləndirici əlamətlərindən biri də məhz odur ki, dəyişən mühitə sürətlə uyğunlaşaraq təkamül edə bilər. Hətta belə də deyə bilərik ki, davamlı inkişaf konsepsiyası elmi tərəqqi və sosial dəyişikliklərə bağlı olaraq dinamik bir modeldir.

V. Sağlam ətraf mühit fərdi və kollektiv insan hüququ kimi

Sağlam ətraf mühitin insan hüquqlarının qorunmasında və inkişafında əhəmiyyətli bir rol oynadığı danılmazdır. İnsanların yaşadığı mühitin keyfiyyəti onların sağlamlığına, həyat standartlarına və ümumi rifahına birbaşa təsir edir. Sağlam ətraf mühit fərdi və kollektiv insan hüquqlarının reallaşması üçün zəruri bir şərtidir. Hər bir insanın təmiz, sağlam və davamlı ətraf mühit hüququ var. Bir çox əsas insan hüquqları, o cümlədən həyat, sağlamlıq, qida, su, kanalizasiya və inkişaf hüquqları və ətraf mühit bir-biri ilə sıx əlaqədə olduğundan təmiz, sağlam və davamlı ətraf mühit zəruridir. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt və ya İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt kimi əsas beynəlxalq sənədlər bu hüququ tanıyır. 1972-ci il Stokholm Bəyannaməsi və 1992-ci il Rio Bəyannaməsi yumşaq hüquq kimi sağlam ətraf mühit hüququnu tanıdılar və bu hüquq üçüncü nəsil insan hüquqları və ya kollektiv insan hüquqları sırasına daxil edildi.

1970-ci illər boyu sağlam ətraf mühit hüququ milli konstitusiyalarda, məsələn, Portuqaliya (1976), İspaniya (1978), Peru (1979) və digər əlaqəli qanunvericilik və siyasi aktlarında s. sənədlərdə öz əksini tapmışdır. Hüquq BMT tərəfindən qlobal şəkildə tanınmazdan əvvəl Üzv Dövlətlərin səksən faizindən çoxunda (193 dövlətdən 156-da), həmçinin Azərbaycan Respublikasında qanuni olaraq tanınmışdır. Sağlam ətraf mühitə insan hüququ rəsmi olaraq 28 iyul 2022-ci ildə BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş qətnamə ilə təsbit olundu. 2021-ci ilin oktyabrında BMT İnsan Hüquqları Şurası tərəfindən bu hüququn tanınmasının ardınca çıxan qətnamə misilsiz dəstək ilə (əleyhinə səs olmadan) qəbul edilmiş bir qərar idi.

Sağlam ətraf mühit hüququnun beynəlxalq mühitdə razılaşdırılmış tərfi olmasa da, hüququn açıqlanmasında faydalı mənbə kimi Təhlükəsiz, təmiz, sağlam və davamlı ətraf mühitdən istifadə ilə bağlı insan hüquqları öhdəlikləri üzrə Xüsusi Məruzəçinin Hesabatı qeyd oluna bilər [5]. Bu

Hesabatlar, xüsusilə də təhlükəsiz, təmiz, sağlam və davamlı ətraf mühitdən istifadə ilə bağlı insan hüquqları öhdəlikləri, bu hüququn əsas prinsiplərini və təsirini açıqlamaqda mühüm rol oynayır. Məruzədə sağlam ətraf mühit hüququnun elementləri iki yerə ayrılmışdır: maddi və prosessual elementlər. Maddi elementlərə daxildir; təmiz hava; təhlükəsiz və sabit iqlim; təhlükəsiz suya və adekvat sanitariyaya çıxış; sağlam və davamlı istehsal olunan qida; yaşamaq, işləmək, təhsil almaq və oynamaq üçün qeyri-toksik mühitlər; sağlam biomüxtəliflik və ekosistemlər. Prosessual elementlərə məlumat əldə etmək, qərarların qəbul edilməsində iştirak etmək hüququ, ədalət mühakiməsinə və effektiv hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış, o cümlədən repressiya və qisas olmadan bu hüquqların təhlükəsiz həyata keçirilməsi daxildir. Bütün bu qeyd olunanlara nəzərən, sağlam ətraf mühit hüququnun sağlqıyönümlü insan hüquqları ilə sıx bağlı olduğunu, o cümlədən daimi qarşılıqlı əlaqədə olduğu gerçəyini vurğulamalıyıq. Sağlam ətraf mühit hüququnun tanınması və həyata keçirilməsi üçün bu cür sənədlər əhəmiyyətli resurslar təqdim edir. Həmçinin insanların sağlam ətraf mühitə çıxışını təmin etmək məqsədi ilə qanunverici təşəbbüslərin və siyasətlərin inkişafına da işarə edir.

Sağlam ətraf mühit hüququ insanların bərabər və ədalətli şəraitdə yaşaması üçün vacib bir tələbatdır. Təmiz hava yalnız insanların fiziki sağlamlığı üçün deyil, eyni zamanda, psixoloji və sosial rifah üçün də əhəmiyyətlidir. Sağlam ətraf mühit hüququnun bir hissəsi kimi əhalinin təmiz hava ilə nəfəs almaq hüququnu təmin etmək üçün dövlətlərin həyata keçirməli olduğu yeddi fəaliyyət var:

- a) Havanın keyfiyyətinə və sağlamlığa təsirinə nəzarət;
- b) havanın çirklənməsi mənbələrinin qiymətləndirilməsi;
- c) əhalinin sağlamlıq xəbərdarlığı da daxil olmaqla ictimai hesabat təqdim etmək;
- d) havanın keyfiyyəti ilə bağlı qanunlar, qaydalar, standartlar və siyasətlər hazırlamaq;
- e) yerli, milli və zərurət yaranarsa, regional səviyyələrdə havanın keyfiyyətinin aradan qaldırılması üçün tədbirlər planı hazırlamaq;
- f) havanın keyfiyyəti üzrə fəaliyyət planını həyata keçirmək və standartlara riayət etmək;
- g) planın gedişatını qiymətləndirmək və lazım gələrsə, standartlara uyğunluğu təmin etmək üçün onun müddəalarını sərtləşdirmək [4].

Bundan başqa, 2018-ci ildə BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası tərəfindən qəbul edilmiş digər bir Hesabat - Xüsusi Məruzəçi tərəfindən hazırlanmış İnsan Hüquqları və Ətraf Mühit üzrə Çərçivə Prinsipləri bu sahədə dövlətlərin öhdəlikləri barədə məlumat verir. Hansı ki bu prinsiplər sağlam ətraf mühiti ilə əlaqədar digər əsas insan hüquq və azadlıqlarının, yəni ifadə, toplaşma, təhsil hüquqlarını təmin edilməsi və diskriminasiyaya, həssas qrupların hüquqlarının pozulmasına qarşı mübarizə mövzularını əhatə edir. Başqa bir sözlə desək, bu prinsiplər, insanların ətraf mühitin qorunması və yaxşılaşdırılması hüququnu təmin etməyi, eyni zamanda, insan hüquqlarının pozulmasının ətraf mühitə olan təsirlərini vurğulayır. Buna misal olaraq, 9-cu prinsipdə qeyd edilir ki, sağlam ətraf mühit hüququnun effektiv həyata keçirilməsi üçün cəmiyyətin ayrı-seçkilik olmadan bütün üzvlərinin öz fikrini ifadə etməyə imkanı olmalıdır və hökumət tərəfindən qərar qəbul edərkən nəzərə alınmalıdır. Bunun ardınca qərarların əsaslandırılmasını verməlidir və qərarların və izahatların ictimaiyyətə açıqlanmasını təmin etməlidir.

Bəhs olunan prinsiplər insan hüquqları və ətraf mühit arasındakı əlaqənin dərinliyini vurğulayan bir yanaşmadır. Bu prinsiplərin tətbiqi isə yalnız ekoloji problemlərin həllinə deyil, həm də insanların hüquqlarının qorunmasına da xidmət edir. Bu prinsiplərin tanınması və tətbiq olunması tək yerli səviyyədə yox, eyni zamanda, beynəlxalq miqyasda da insan hüquqlarının və ətraf mühitin qorunmasını təmin etməyə yönəlmiş bir addım kimi dəyərləndirilir.

Ətraf mühitin qorunması yalnız dövlətlərin deyil, həm də hər bir fərdin, o cümlədən cəmiyyətin ümdə məsuliyyətidir. Hər bir fərdin kiçik, lakin vacib addımı ətraf mühitin gələcəyini formalaşdırır. Əlbəttə ki, sağlam ətraf mühitə nail olmaq insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi üçün əsasdır. Cəmiyyətin ekoloji mühitin qorunması prosesində birgə iştirakı, bununla belə, bu istiqamətdə qanunvericilik bazasının inkişafında rol oynaması daha sağlam bir dünyada yaşamanın əsasıdır. Qanunvericilik bazasının inkişafı, bu prosesin səmərəli həyata keçirilməsi üçün zəruridir. İctimaiyyətin gücü, kollektiv tədbirlər və fərdi səylərlə birləşdiyində, ətraf mühitin qorunması sahəsində əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə etmək mümkündür. Bu, ekoloji ədalət və sosial məsuliyyət anlayışlarını bir araya gətirərək, cəmiyyətin ümumi rifahını artırır.

VI. Nəticə

Davamlı inkişaf konsepsiyası XX əsrin sonlarında dünya miqyasında meydana gələn ekoloji, iqtisadi və sosial problemlərə qarşı bir yanaşma kimi formalaşmışdır. Sözügedən Konsepsiya, yalnız inkişafın sürətini artırmağı deyil, eyni zamanda, bu inkişafın ətraf mühitə, sosial struktura və iqtisadi bərabərliyə təsirini də nəzərə alır. Davamlı inkişaf konsepsiyası bir konsepsiya kimi, müasir beynəlxalq hüquqda vacib bir anlayışlardan olmaqla, ətraf mühitin qorunması, iqtisadi inkişaf və sosial ədalət arasında uyğunluq yaratmağı hədəfləyir. Bu Konsepsiya, cəmiyyətlərin və ekosistemlərin tarazlığını qorumaq üçün zəruridir. Əlbəttə ki bu yanaşma insan hüquqlarının bütün aspektlərini əhatə edərək, gələcək nəsillərin ehtiyaclarını da nəzərə almaqla, insanlığın daha ədalətli və davamlı bir gələcəyə addımlamasını dəstəkləyir. Resurslardan düzgün istifadə, bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafı və sosial inklüzivlik davamlı inkişafın əsas komponentləridir. Gələcək nəsillərin ehtiyaclarını qarşılamaq üçün bu prinsiplərin gündəlik həyatımıza inteqrasiyası önəmlidir. Əlavə olaraq qeyd etmək istərdik ki, davamlı inkişaf konsepsiyası prinsipləri xüsusən praktikada, hətta biznes sahəsində belə geniş tətbiq olunur. Nəzərə alsaq ki, sözügedən konsepsiya haqqında birmənalı, yəni hamılıqla qəbul edilmiş və formalaşmış bir fikir yoxdur, bununla belə konsepsiyanın genişmiqyaslı tətbiq olunması onun cəmiyyətdəki əhəmiyyətini bir daha vurğulayır.

Beynəlxalq təşkilatlar, xüsusilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, davamlı inkişafın hüquqi çərçivəsini yaratmaq üçün müxtəlif mühüm sənədlər qəbul etmişdir. Təşkilatın qəbul etdiyi sənədlər, dünya ölkələrinin birgə səy göstərərək qarşılaşdığı qlobal problemlərin həllinə yönəlmişdir. BMT-nin göstərdiyi istiqamət və əməkdaşlıq, bu məqsədə çatmaq üçün vacibdir. Məsələn olaraq qeyd edirik ki, Stokholm Konfransı və Rio Bəyannaməsi kimi tədbirlər, ətraf mühitin mühafizəsi ilə iqtisadi inkişaf arasındakı əlaqələri açıq şəkildə müəyyənləşdirməklə qalmayıb, eyni zamanda dövlətlərə bu istiqamətdə konkret öhdəliklər qoymuşdur. Brundtland Komissiyasının təqdim etdiyi inkişaf hüququ dövlətlərin və beynəlxalq ictimaiyyətin insanların həyat keyfiyyətini yüksəltmək üçün birlikdə çalışmasını tələb edir. Bu hüququn təmin edilməsi, bərabərlik, ədalət və davamlılıq prinsiplərinə söykənir. İndiki dövrdə, inkişaf hüququnun reallaşdırılması yalnız insanları deyil, eyni zamanda, planetimizi də qorumaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ isə, insan hüquqlarının bir hissəsi olaraq, müasir beynəlxalq hüquq sistemində daha geniş şəkildə qəbul edilir. Bu hüquq ekoloji ədalət anlayışı ilə sıx bağlıdır. BMT tərəfindən bu hüququn tanınması dövlətlərin öz resurslarını idarə etmək hüququnu, lakin digər ölkələrin ətraf mühitinə zərər verməmək öhdəliyini balanslaşdırmağa yönəlmişdir. Bu yanaşma ətraf mühitin qorunmasını yalnız milli bir məsələ, proses kimi deyil, eyni zamanda beynəlxalq məsuliyyət, hətta bir prinsip olaraq qəbul edir. Hər bir dövlətin öz ərazisində ətraf mühitin qorunmasına dair öhdəlikləri olsa da, bu öhdəliklər beynəlxalq müstəvidə də uzanır. Bu, müasir beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərindən biridir və ekosistemlərin mühafizəsi ilə bağlı qlobal məsuliyyətin tanınmasını nəzərdə tutur. Bu o deməkdir ki, bir ölkənin ətraf mühitdə yaratdığı problemlər qonşu ölkələrə, o cümlədən qlobal miqyasda ətraf mühitə öz təsirini göstərə bilər.

Eyni zamanda, davamlı inkişaf konsepsiyası, müxtəlif ölkələrin iqtisadi və sosial inkişaf səviyyələrini nəzərə alaraq, ədalətli resurs bölgüsünü təmin etməyə çalışır. Bu yanaşma gələcək nəsillərin ehtiyaclarını qarşılıqlayarkən, mövcud resursların da mühafizəsini nəzərə alır. Belə ki, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında bərabərlik təmin edilmədikdə, davamlı inkişaf prosesi ləngiyəcək və hətta bu, qeyri-mümkün olacaq. Hər bir ölkənin öz spesifik şəraitini nəzərə alaraq, davamlı inkişafın həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq əməkdaşlıq, siyasi iradə və cəmiyyətin aktiv iştirakı vacibdir. Beləliklə, beynəlxalq əməkdaşlıq və qarşılıqlı dəstək bu prosesin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Davamlı inkişafın hüquqi statusu məsələsi isə mübahisəli məsələ olaraq qalır. Bəzi alimlər bunu beynəlxalq hüququn prinsipi kimi qəbul edərkən, digərləri bunu sadəcə etik bir dəyər kimi, yəni qeyri-prinsip dəyərində qiymətləndirirlər. Bu qeyri-müəyyənlik, dövlətlərin öhdəliklərini yerinə yetirməsini çətinləşdirir, lakin bununla belə, hesab olunur ki, davamlı inkişaf konsepsiyası bir çox beynəlxalq hüquqi normativ aktların və prinsiplərin əsasıdır. Digər bir sözlə desək, davamlı inkişafın hüquqi statusu, beynəlxalq müqavilələrdən yerli qanunvericiliyə qədər geniş bir hüquq sahəsini əhatə edir. Eyni zamanda bu hüquqi status ictimai şüurun artırılması ilə də bağlıdır.

Nəticədə, davamlı inkişaf konsepsiyası ətraf mühitin qorunması, iqtisadi inkişaf və sosial ədalətin uzlaşdırılması üçün bir çərçivə təqdim edir. Bu çərçivə müxtəlif maraq qrupları arasında tarazlığı qorumaqla yanaşı, insan hüquqlarının, xüsusən də sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun təmin olunmasına xidmət edir. Bunun üçün dövlətlərin beynəlxalq öhdəlikləri yerinə yetirməsi, eləcə də yerli və qlobal səviyyədə aktiv əməkdaşlıq etməsi zəruridir. Beləliklə, davamlı inkişaf konsepsiyası, gələcək nəsillərin ehtiyaclarını qarşılayaraq, insanlığın daha ədalətli və davamlı bir dünyada yaşamasını təmin etmək məqsədini güdür. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, daha sağlam və ədalətli bir dünya qurmaq mümkündür. Nəzərə alsaq ki, davamlı inkişafın məqsədi insanlara və planetə daha yaxşı bir gələcək təmin etməkdir, cəmiyyət bu istiqamətdə inkişaf etdikcə, gələcək nəsillərin həyatı üçün daha parlaq bir perspektiv yarada bilərik.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Atapattu, S. *Emerging Principles of International Environmental Law*. Transnational Publishers, 2006, 535 p.
2. Barral, V. *Sustainable Development in International Law: Nature and Operation of an Evolutive Legal Norm*, *European Journal of International Law*, Volume 23, Issue 2, May 2012, p. 377-400.
URL: <https://academic.oup.com/ejil/article/23/2/377/487236> (last access: 11.01.2025)
3. Bodansky, D. M. *The Art and Craft of International Environmental Law*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010, 359 p.
4. Boyd, D. R. *Issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment : report of the Special Rapporteur*, 2019, 20 p. A/HRC/40/55
URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/002/54/pdf/g1900254.pdf> (last access: 09.01.2025)
5. Boyd, D. R. *Right to a healthy environment: good practices: report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment*, 2019, 27 p. A/HRC/43/53.
URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/355/14/pdf/g1935514.pdf> (last access: 12.01.2025)
6. Boyle, A. and Freestone, D. (eds), *International Law and Sustainable Development: Past Achievements and Future Challenges*. Oxford, 1999, 408 p.
7. Brundtland, G.H. *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Geneva, 1987, UN-Document A/42/427.
URL: <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm> (last access: 07.01.2025)
8. Capitani G., Comazzetto G. *The Concept of Sustainable Development in Global Law: Problems and Perspectives*. *Athens Journal of Law - Volume 5, Issue 1*, p. 35-46.
URL: <https://www.athensjournals.gr/law/2019-5-1-3-Capitani.pdf> (last access: 11.01.2025)
9. Cordonier Segger, Marie-Claire. *Sustainable Development in International Law* in Bugge H.C. & Voigt C. *Sustainable development in national and international law*, 2008, p. 87-199.
URL: <https://dokumen.pub/sustainable-development-in-international-and-national-law-9076871841-9789076871844-9789089520746.html> (last access: 05.01.2025)
10. Dell, A. P. *Principles of European and National Environmental Law*, Giuffrè, 2004, 214 p. (in Italian / Dell, A. P. *Principi del diritto ambientale europeo e nazionale*, Giuffrè, 2004, 214 p.)
11. Dernbach, J. C., *U.S. Adherence to its Agenda 21 Commitments: A Five-Year Review*. *Environmental Law Reporter*, Vol. 27, 1997, 34 p.
URL: <https://ssrn.com/abstract=1461845> (last access: 08.01.2025)
12. Fitzmaurice, M. 'International Protection of the Environment', *Recueil des Cours*, 2001, 293, 488 p.
13. Fitzmaurice, M. *The Principle Of Sustainable Development In International Development Law* in Maniruzzaman, M, Schwabach, A, Cockfield, A, Tarlock, A, Dernbach, J & Kutting, G (eds) 2010, *International sustainable development law*. Vol. 1. EOLSS Publishers Ltd, Oxford, p. 112-136.
URL: <https://www.eolss.net/sample-chapters/c13/e6-67-03-02.pdf> (last access: 11.01.2025)

14. Guiry, N. International law and the sustainable development goals, *The Boolean: Snapshots of Doctoral Research at University College Cork*, 7, 2024, 5 p.
URL: <https://journals.ucc.ie/index.php/boolean/article/view/boolean-2024-1/6309> (last access: 11.01.2025)
15. Halvorssen, A.M. *Equality Among Unequals In International Environmental Law: Differential Treatment For Developing Countries*. Routledge, 1999, 218 p. 1st edition.
16. International Court of Justice, *Gabčíkovo-Nagymaros Project, Hungary v Slovakia*, Judgment, Merits, ICJ GL No 92, 1997.
URL: <https://www.icj-cij.org/node/101335> (last access: 12.01.2025)
17. International Court of Justice, *Pulp Mills on the River Uruguay (Arg. v. Uru.)*, ICJ GL No 135, 2010.
URL: <https://www.icj-cij.org/node/103232> (last access: 10.01.2025)
18. Kramer, L. *Manual of Community Law for the Environment*. Giuffrè, 2002, 322 p. (in Italian / Kramer, L. *Manuale di diritto comunitario per l'ambiente*. Giuffrè, 2002, 322 p.)
19. Magraw, D. B. and Lisa D. H., *Sustainable Development*, in Daniel Bodansky, Jutta Brunnée, and Ellen Hey (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford Handbooks, 2008, 1110 p.
20. Malanczuk, P. *Akehurst's Modern Introduction To International Law*, Routledge, 7th ed. 1997, 449 p.
URL: https://www.academia.edu/2440951/Peter_Malanczuk_Akehurst_s_Modern_Introduction_to_International_Law_Seventh_edition_1997 (last access: 09.01.2025)
21. Munasinghe, M. *Sustainable Development in Practice: Sustainomics Methodology and Applications*, Cambridge University Press, 2009, 652 p. 1st edition.
22. Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992. Volume 1, Resolutions adopted by the Conference, A/CONF.151/26/Vol.I
URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf (last access: 13.01.2025)
23. Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, A/CONF.48/14/Rev.1, 5-16 June 1972.
URL: <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/KnowledgeCentre/ConferencesMeetings/Documents/A%20CONF.48%2014%20Rev.1.pdf> (last access: 07.01.2025)
24. Sands, P. *Principles of International Environmental Law I: Frameworks, Standards, And Implementation*, Vaughan Lowe & Dominic McGoldrick eds., Manchester University Press, 1995, 773 p.
25. Silveira, M.P.W. *International Law for Sustainable Development: An Attempt at Definition*, 2 *Law & Bus. Rev. Am.*, 1996, p. 12-20.
URL: <https://core.ac.uk/download/147642584.pdf> (last access: 11.01.2025)
26. United Nations Millennium Development Goals.
URL: <https://www.un.org/millenniumgoals/> (last access: 12.01.2025)
27. United Nations Millennium Declaration, G.A. Res. 55/2, United Nations. Doc. A/RES/55/2 (Sept. 8, 2000).
URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf (last access: 10.01.2025)
28. United Nations Conference on Environment and Development, *Convention on Biological Diversity*, U.N. Doc. DPI/1307, 1992.
URL: <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> (last access: 13.01.2025)
29. United Nations Conference on Environment and Development, U.N. Framework Convention on Climate Change, U.N. Doc A/AC.237/18a (Part II) /Add.1 (1992).
URL: <https://unfccc.int/resource/docs/a/18p2.pdf> (last access: 08.01.2025)
30. United Nations General Assembly. Resolution 70/1: *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development* (21 October 2015).

URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact>. (last access: 11.01.2025)

31. World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, S. Afr., Aug. 26-Sept. 4, 2002, Rep. of the World Summit on Sustainable Development, U.N. Doc A/CONF.199/20/Corr.1 (Jan. 8, 2003).

URL: https://digitallibrary.un.org/record/478154/files/A_CONF.199_20-EN.pdf (last access: 09.01.2025)

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN A HEALTHY ENVIRONMENT: INTERNATIONAL LEGAL FOUNDATIONS

SHAHIN MAMMADRZALI¹, SONA KHALILLI², JAMAL ALIYEV³

Abstract

The article discusses in detail the concept of sustainable development in international law, its legal status, and the right to live in a healthy environment. The article emphasizes the main principles of this concept, including justice, human rights, and the protection of ecosystems. In the first part, the history of sustainable development and the necessity of international cooperation are presented. Starting from the Stockholm Conference, the importance of the Brundtland Report and the Rio Declaration is explained. In the following sections, the right to sustainable development and the right to live in a healthy environment are evaluated within the framework of human rights. At the end of the article, the importance of the right to a healthy environment as an individual and collective human right is emphasized. Eliminating the existing legal gaps around the world is essential to fully ensure the right to live in a healthy environment. Ensuring this right is not only related to the protection of the environment, but is also closely connected with the guarantee of people's social and economic rights and equality. Also, it is important to further strengthen the approach of human rights organizations and international courts to these issues and to enhance the control over the fulfillment of relevant obligations by states. In general, the article highlights the importance of strengthening the legal framework for sustainable development and ensuring environmental justice.

Keywords: *sustainable development, international law, human rights, healthy environment, climate change, social justice, UN Sustainable Development Goals.*

¹ Doctor of Philosophy in Law / Baku State University / email: memmedrzali@gmail.com

² Scientific Secretary / Academy of Azerbaijani Bar Association / email: xalillisona@gmail.com

³ Legal Assistant, Human Rights Promotion Center / student, Baku State University / email: aliyevcamal690@gmail.com

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ В ЗДОРОВОЙ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ

ШАХИН МАММАДРЗАЛЫ¹, СОНА ХАЛИЛЛИ², ДЖАМАЛ АЛИЕВ³

Резюме

В статье подробно обсуждается концепция устойчивого развития в международном праве, её правовой статус и право на жизнь в здоровой окружающей среде. В статье подчёркиваются основные принципы этой концепции, включая справедливость, права человека и охрану экосистем. В первой части представлена история устойчивого развития и необходимость международного сотрудничества. Объясняется значение Стокгольмской конференции, Доклада Брундтланд и Рио-де-Жанейрской декларации. В последующих разделах право на устойчивое развитие и право на жизнь в здоровой окружающей среде рассматриваются в рамках прав человека. В конце статьи подчёркивается важность права на здоровую окружающую среду как индивидуального, так и коллективного права человека. Для полного обеспечения права на жизнь в здоровой окружающей среде необходимо устранить существующие правовые пробелы во всём мире. Обеспечение этого права связано не только с охраной окружающей среды, но и с обеспечением социальных и экономических прав людей, а также равенства. Также важно укрепить позицию правозащитных организаций и международных судов по данным вопросам и усилить контроль за выполнением соответствующих обязательств государствами. В целом в статье подчёркивается важность укрепления правовой основы устойчивого развития и обеспечения экологической справедливости.

Ключевые слова: устойчивое развитие, международное право, права человека, здоровая окружающая среда, изменение климата, социальная справедливость, Цели устойчивого развития ООН.

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 23.01.2025

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Доктор философии по праву / Бакинский Государственный Университет / email: memmedrzali@gmail.com

² Ученый секретарь / Академия Коллегии адвокатов Азербайджанской Республики / email: xalillisona@gmail.com

³ Помощник юриста, Центр Поощрения Прав Человека / студент, Бакинский Государственный Университет / email: aliyevcamal690@gmail.com

BEYNƏLXALQ HÜQUQ SUBYEKTLƏRİNİN HƏRBI KONFLİKTLƏRDƏ MƏDƏNİ İRSİ MƏHV ETMƏSİ VƏ YA ONA ZƏRƏR VURMASINA DAİR BEYNƏLXALQ HÜQUQİ MƏSULİYYƏTİ

LEYLA HƏŞİMOVA¹

Annotasiya

Məqalədə beynəlxalq hüquq subyektlərinin hərbi konfliktlərdə mədəni irsi məhv etməsi və ya ona zərər vurmasına dair beynəlxalq hüquqi məsuliyyət problemi hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyi və mühüm beynəlxalq sənədlərlə geniş təhlil edilir. Qeyd edilir ki, mədəni irsin qəsdən məhv edilməsi beynəlxalq hüquqda geniş əhatə edilən və insan hüquqları ilə bağlı müzakirələrdə əhəmiyyətli yer tutan bir məsələdir. Müasir yanaşmalar dövlətlərin öz ərazilərindəki mədəni irsin məhv edilməsinə görə beynəlxalq hüquqi məsuliyyət daşımalarını və bu cinayətləri törədənlərin cəzalandırılmasını ciddi zərurət kimi irəli sürür. Burada əsas məsələlərdən biri kimi hüquqi əsasların qeyd edilməsidir ki, bu hal beynəlxalq normativ sənədlərlə, beynəlxalq adət hüququ ilə, habelə beynəlxalq məhkəmə qərarları ilə müəyyən olunur. Sonda belə bir nəticəyə gəlinir ki, beynəlxalq hüququn müxtəlif mexanizmləri və beynəlxalq öhdəliklər hərbi konfliktlərdə mədəni irsin məhv edilməsi və ya zədələnməsinə dair məsuliyyətin həyata keçirilməsini təmin edir və mədəni obyektlərin qorunmasının gücləndirilməsi üçün geniş hüquqi baza yaradır. Lakin bu da kifayət deyildir. Belə ki, bununla bağlı real institusional mexanizmlərin formalaşdırılması və bu istiqamətdə şəxslərin sərbəst cəzalandırılmasına dair praktikanın formalaşdırılması beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etməni daha da asanlaşdırardı.

Açar sözlər: *hərbi konfliktlər, mədəni irs, beynəlxalq hüququn subyektləri, beynəlxalq-hüquqi məsuliyyət, insan hüquqları, hüquq pozuntuları, beynəlxalq öhdəliklər, məhv edilmə, bəşəriyyətin ümumi maraqları, müasir yanaşmalar.*

I. Giriş

Mədəni irsin qəsdən məhv edilməsi beynəlxalq hüquqda geniş əhatə edilən və insan hüquqları ilə bağlı müzakirələrdə əhəmiyyətli yer tutan bir məsələdir. Beynəlxalq hüququn inkişafında Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının və 2003-cü ildə qəbul edilmiş UNESCO-nun Mədəni irsin qəsdən məhvi ilə bağlı Bəyannaməsinin böyük rolu olmuşdur. Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Yuqoslaviya müharibəsi dövründə mədəni irsin dağıdılmasına cavab olaraq tətbiq etdiyi mühakimə prosesi və UNESCO Bəyannaməsi göstərir ki, beynəlxalq ictimaiyyət mədəni irsi bəşəriyyətin ortaq dəyəri kimi qəbul edir və onun qorunması üçün tədbirlər görməyə çalışır.

Bu sənədlər və qərarlar beynəlxalq hüquqda silahlı münaqişə dövründə və sülh zamanında mədəni irsin qorunması arasındakı fərqi getdikcə aradan qaldırdığını və mədəni irsin qorunmasının təkcə dövlətlərin məsuliyyətində deyil, bütün bəşəriyyətin ümumi maraqlarına aid olduğunu vurğulayır. Xüsusilə UNESCO-nun Bəyannaməsi milli sərhədlərdən kənara çıxaraq gələcək nəsillər üçün mədəni müxtəlifliyin qorunmasının vacibliyini qeyd edir.

Bundan əlavə, beynəlxalq hüquq təkcə dövlətlərin deyil, həm də müxtəlif etnik, dini və mədəni qrupların mədəni irsə dair hüquqlarını tanıyır. Müasir yanaşmalar, mədəni irsin təkcə fiziki obyekt kimi deyil, həm də icmaların kimliyinin və insan hüquqlarının ayrılmaz hissəsi kimi qorunmasının vacibliyini göstərir. Bu yeni yanaşma dövlətlərin öz ərazilərindəki mədəni irsin məhv edilməsinə görə beynəlxalq hüquqi məsuliyyət daşımalarını və bu cinayətləri törədənlərin cəzalandırılmasını nəzərdə tutur [13].

¹ Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Bakı Dövlət Universiteti / email: hashimova_leyla@hotmail.com

II. Hərbi konfliktlərdə mədəni irsin məhv edilməsi və ya ona zərər vurulmasına dair beynəlxalq hüquqi məsuliyyətin normativ və nəzəri əsasları

Beynəlxalq hüquq subyektlərinin, yəni dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların, habelə beynəlxalq hüququn digər subyektlərinin hərbi konfliktlər zamanı mədəni irsi məhv etməsi və ya ona zərər vurmasına dair məsuliyyət məsələsi beynəlxalq hüququn vacib bir sahəsidir. Hərbi münaqişələr dövründə mədəni irs obyektləri tez-tez hücum hədəfinə çevrilir, talan edilir və ya dağıdılır. Bu cür hərəkətlər təkcə mədəni irs nümunələrinin fiziki məhv edilməsi ilə deyil, həm də tarixi və mədəni dəyərlərin itirilməsi ilə nəticələnir. Buna görə də beynəlxalq hüquq hərbi əməliyyatlar zamanı mədəni sərvətlərin qorunmasına xüsusi diqqət yetirir və bu sahədə bir sıra beynəlxalq hüquqi normativ sənədlər qəbul olunmuşdur. Hərbi münaqişələr zamanı mədəni irsə zərər vurulması, beynəlxalq humanitar hüququn və mədəni irsin mühafizəsinə dair normativ sənədlərin pozulması hesab olunur. Bu cür hərəkətlərə görə beynəlxalq hüquq subyektləri müxtəlif növ məsuliyyət daşıya bilər. Həmin subyektlərin belə hüquqi məsuliyyətə cəlb edilməsi əsas məsələ kimi çıxış edir.

BMT Təhlükəsizlik Şurası bir sıra qətnamələr qəbul edərək, müharibə şəraitində mədəni irsə zərər vurulmasının beynəlxalq hüququn pozulması kimi qəbul olunmasını və bu halların cinayət məsuliyyəti daşmasını vurğulamışdır. Bu cür təsbitin mövcudluğu hüquq pozuntusuna yol verərək mədəni irsə ziyan vuran və ya onu məhv edən subyektlərin beynəlxalq cinayət hüquqi məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün olduqca əhəmiyyətli hal kimi qəbul edilir.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 2017-ci il S/RES/2347 nömrəli qətnaməsi beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etmə üçün əsasları yaradan əsas icra edici beynəlxalq sənədlərdən biri kimi qeyd oluna bilər. Həmin qətnamə ilə konkret hüquq pozuntusu sayılan əməllər sadalanır və bu əməllərə yol vermiş İŞİD kimi terror təşkilatları, onun rəhbərlərinin məsuliyyətə cəlb edilməsinin vacibliyi vurğulanır [8]. Bu qətnamə xüsusilə mədəni sərvətlərin qorunmasının vacibliyini və onların münaqişə zonalarında zədələnməsinin qarşısının alınmasını nəzərdə tutur. Beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etmənin əsaslarını müəyyən edir.

Hüquq ədəbiyyatında mədəni irsə vurulan ziyana görə beynəlxalq hüquqi məsuliyyətinə cəlb etmənin heç də həmişə təmin olunmaması əsas problem kimi göstərilir. Bu, beynəlxalq siyasi əlaqələr və beynəlxalq güclərin məsələyə yanaşması ilə əlaqələndirilir. Bunu təsdiq edən hallar kimi konkret müasir misallara istinad edilir [6]. Bu fikirlə razılaşıaraq qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, bu, beynəlxalq hüququn zəif tərəfi kimi özünü biruzə verdiyi haldır. Yəni, həqiqətən də, beynəlxalq hüquq da hüquqi məsuliyyətə cəlb etmək üçün normativ baza mövcud olsa belə, bu heç də asan proses kimi qiymətləndirilməməlidir.

Məhz qeyd etdiyimiz kimi mədəni irsin qorunmasının hüquqi əsaslarını müəyyən edən bir çox normalar arasında beynəlxalq humanitar hüquq normaları da yer alır. Ona görə də mədəni irsə yönələn qanunsuz hərəkətlər bir çox hallarda beynəlxalq humanitar hüququn pozulması ilə nəticələnir. Bu özünü hərbi konfliktlərdə mədəni irsə ziyan vurulması və ya onun məhv edilməsi ilə bağlı hallarda daha çox büruzə verir. Ona görə də mədəni irsə ziyan vurulması və ya onun məhv edilməsi ilə əlaqədar beynəlxalq humanitar hüquq münasibətləri kontekstində məsuliyyətə cəlb etmə hazırda çox aktualdır.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, mədəni irsin qorunmasına, xüsusilə hərbi konfliktlərdə mədəni irsin mühafizəsinin təmin edilməsi ilə bağlı normalar Hərbi konfliktlər dövründə mədəni dəyərlərin müdafiəsi haqqında 1954-cü il tarixli Haaqa Konvensiyası ilə təsbit olunmuş olsa belə, bu öhdəliklərə əməl edilməsi sadəcə bu Konvensiyanın üzv dövlətləri ilə məhdudlaşmır. Çünki təcrübədə artıq hərbi konfliktlərdə mədəni irsə zərər vurmaqdan çəkinmək beynəlxalq adətə çevrilmişdir [1]. Bu şəkildə yanaşma subyektlərin hüquqi məsuliyyətə cəlb edilməsi imkanlarını genişləndirir. Ona görə də, mədəni irsə zərər vuran əməlləri törədən subyektlərin üzv dövlətlərin rezidenti olub-olmaması, habelə zərər vuran dövlətin hər hansı beynəlxalq müqaviləyə üzvlüyü ilə şərtlənmir. Bu isə mədəni irsin qorunmasına müsbət töhfəsini verməklə hüquqi məsuliyyətə cəlb etmə imkanlarını yaradır.

Hüquq ədəbiyyatında bununla bağlı qeyd olunur ki, beynəlxalq hüquq normalalarının pozulması ilə nəticələnən hüquqazidd əməllərin cəzalandırılması əsas müzakirə mövzularından biridir. Bu ona görə aktualdır ki, bəzi hallarda subyektlər belə məsuliyyətdən boyun qaçıra bilərlər. Bu hüquqi məsuliyyətə cəlb edən, istintaq aparın orqanların olmaması, onların kifayət etməməsi və ya beynəlxalq

humanitar hüququn de-yure əsasdan de fakto olaraq tətbiqi ilə bağlı problem deyil, dövlətlərin həqiqətən mövcud hüquq normalarını realizə edərək onları təmin etmələri, pozuntu hallarında birgə əməkdaşlığa getmələri ilə əlaqədardır [2]. Qeyd olunan fikirlə tam şəkildə razılaşıaraq qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozulması hallarında hüquq pozuntusuna yol verən subyektlər böyük siyasi gücə malik dövlətlər tərəfindən müdafiə olunduqları halda məsuliyyətə cəlb etmə mümkün olmur.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, mədəni irsin qorunmasına və onun hüquqi mühafizəsinin təmin edilməsinə dair dövlətlərin öhdəliyinin olması mübahisəsiz hamı tərəfindən qəbul edilən haldır. Dövlətlərin bu beynəlxalq öhdəlikləri beynəlxalq hüquqda qəbul edilmiş və əməl edilməsi məcburi olan “*erga omnes*” qaydaları ilə əlaqələndirilir. Orada qeyd edilir ki, zərərçəkmiş dövlətdən başqa mədəni irsə zərər vuran dövlətin yerinə istənilən başqa dövlət bu məsuliyyəti üzərinə götürə və öhdəlikləri icra edə bilər. Buna baxmayaraq, belə tənzimləmə de-yure olsa da, de-fakto tətbiq edilməsinə rast gəlinməmişdir [5]. Qeyd olunan fikir təqsirkar subyektin adından öhdəliklərin başqa subyekt tərəfindən hüquqi məsuliyyətin dərk edilməsi və öhdəliklərin icrasını nəzərdə tutur. Belə ki, burada əsas vurulmuş ziyanın aradan qaldırılmasıdır. Belə olan halda dəymiş zərərin kompensasiya edilməsi könüllü şəkildə başqa subyekt tərəfindən qəbullanırsa, o zaman ortada mübahisəli heç bir məsələ qalmır.

III. Hərbi konfliktlərdə mədəni irsin məhv edilməsi və ya ona zərər vurulmasına dair beynəlxalq hüquqi məsuliyyətin praktiki əsasları

Hərbi konfliktlərdə yol verilmiş hüquq pozuntuları nəticəsində mədəni irsə zərər vurulması hallarında bir çox hallarda məsuliyyətdən yayınmaq üçün hərbi zərurət prinsipinə istinad edirlər. Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, bir çox hallarda hüquq pozuntusuna yol verən subyektlər məsuliyyətdən boyun qaçırmaq məqsədilə hərbi zərurət prinsipi əsasında belə hərəkətlərə yol verildiyini irəli sürürlər. Hərbi zərurəti ölçməyə və ya qiymətləndirməyə imkan verən real hədlərin və mexanizmlərin formalaşdırılmaması bu məsələdə məsuliyyətdən boyun qaçırmağa imkan verir. Odur ki, hərbi zərurətin dəqiq hədlərinin beynəlxalq sənədlərdə təsbiti olduqca vacibdir. Bu kimi addımların atılmaması davamlı olaraq təsbit edilmiş belə hüquqların pozulması ilə nəticələnər [4]. Qeyd olunan fikirlə tam razılaşıaraq, beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etmənin nəticələrini görmək üçün müvafiq dəqiq tənzimləmənin olmasını biz də zəruri hesab edirik. Habelə hərbi zərurət prinsipi mütləq ölçülməyən bir hüquqi məsələ kimi nəzərə alınmamalıdır. Praktikada onun dəyərləndirməsinə imkan verən hüquqi normativ bazanın formalaşdırılması bu aktual problemin aradan qalxmasına səbəb olacaqdır.

Keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Nizamnaməsinə istinad edərək qeyd edə bilərik ki, müharibə qaydalarına riayət edilməməsi nəticəsində mədəni irs obyektinə zərər vurulması və ya onun məhv edilməsi məhz adət qaydaları rəhbər tutulmaqla cinayət kimi cəzalandırılmasına yol verilir [12]. Qeyd olunan məzmununda tənzimləmə mədəni irsə zərər vuran subyektlərin cəzalandırılması baxımından olduqca təqdirəlayiq bir norma kimi qəbul edilə bilər. Çünki mübahisəsiz hal ondan ibarətdir ki, beynəlxalq hüququn mənbələrindən biri adətlərdir. Bunun hüquqi əsası isə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunun 38-ci maddəsində beynəlxalq adətlər beynəlxalq hüququn mənbəyi kimi müəyyən edilmişdir [11]. Bu aspektdən tam əsaslı olaraq mədəni irsin məhv edilməsi və ya ona zərər vurulması ilə nəticələnən hüquqazidd əməllərin cəzalandırılması üçün adət hüququna istinad edilə bilər.

Ədəbiyyatda qeyd olunur ki, mədəni irs obyektlərinin məhv edilməsi və ya ona zərər vurulması beynəlxalq hüququn pozuntusu sayılaraq beynəlxalq adət hüququna ziddir. Bu isə beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etmək üçün əsas kimi qəbul edilməlidir [3]. Hər bir halda beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etmə üçün əsas verən əsas sənədlərdə müvafiq normaların dəqiq müəyyən edilməsi bu baxımdan yaxşı olardı. Çünki qeyd olunanlardan da göründüyü kimi müharibə adətlərini və qaydalarını pozmaqla mədəni irsə zərər vurulması və ya onun məhv edilməsi beynəlxalq cinayət hüquqi məsuliyyətin yaranmasına səbəb olur. Bu isə mədəni irsə zərər vurulsa belə bəzi hallarda bu zərəmə səbəb olan hərəkətlərin müharibə qaydalarını pozmayan əməli özündə ehtiva etməsi subyektlərin belə məsuliyyətdən boyun qaçırması ilə nəticələnir.

Qeyd etmək istərdik ki, beynəlxalq hüquq mədəni irs obyektlərinin məhv edilməsinin qarşısını almaqda və məsul şəxslərin cəzalandırılmasında məhdud uğur əldə edə bilmişdir. Bu uğursuzluq

Suriyadakı mövcud dağıntılardan da anlaşıla bilər. Suriyadakı konflikt həm daşınar, həm də daşınmaz mədəni irs obyektlərinin məhv edilməsi ilə ölkənin zəngin tarixini silməkdədir. Dağıntının bu dərəcədə təsirli olmasının əsas səbəbi Suriya ərazisinin dünya mədəniyyətlərinin bir biri ilə vəhdət təşkil etdiyi bir məkan olması ilə bağlıdır. Suriya sivilizasiyanın beşiyi kimi tarixin müxtəlif dövrlərində Böyük İskəndər, Çingiz xan, Teymur və Səlahəddin Əyyubinin orduları tərəfindən hücumlara məruz qalmış, tarixən yəhudilərə, israillilərə, kənanilərə, finikiyalılara, müsəlmanlara və farslara ev sahibliyi etmişdir. Bu mədəniyyətlərin izləri Dəməşq və Hələb kimi qədim və mədəni cəhətdən ən zəngin şəhərlərdə toplanmışdır. Suriya ərazisində bir çox məkan UNESCO-nun Dünya Mirası Siyahısına daxil edilib və bu siyahıya daxil olan obyektlərin məhv edilməsi beynəlxalq ictimaiyyəti ciddi narahat edir. Lakin beynəlxalq ictimaiyyətin hüquqi mexanizmləri və sanksiya mexanizmləri bu dağıntıların qarşısını almaqda çox zaman kifayət qədər effektiv deyildir. Bu həm konfliktin miqyası, həm də münaqişə tərəflərinin beynəlxalq hüququn tələblərinə məhəl qoymaması ilə əlaqədardır. Bu vəziyyət, mədəni irsin qorunması üçün mövcud hüquqi çərçivələrin yenidən nəzərdən keçirilməsinin və bu sahədə daha təsirli mexanizmlərin yaradılmasının vacibliyini göstərir [7].

Hərbi konfliktlər dövründə mədəni dəyərlərin müdafiəsi haqqında 1954-cü il tarixli Haaqa Konvensiyasına dair İkinci Protokol mədəni irsə zərər vuran ciddi hüquq pozuntularının dairəsini müəyyən etməklə subyektləri beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etməyə imkan verir. 1954-cü il tarixli Hərbi konfliktlər dövründə mədəni dəyərlərin müdafiəsi haqqında Haaqa Konvensiyasına dair İkinci Protokol, hərbi münaqişələr zamanı mədəni irsin qorunmasını daha da gücləndirən və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətin əsaslarını daha dəqiq müəyyənləşdirən sənəddir. 1999-cu ildə qəbul edilmiş İkinci Protokol Haaqa Konvensiyasının müddəalarını genişləndirərək və tətbiqini dəqiqləşdirərək mədəni obyektlərin qorunması üçün daha sərt hüquqi çərçivə müəyyən edir. Protokol mədəni obyektlərin müharibə zamanı hərbi zərurət olmadan hədəfə alınmasını qadağan edir. Hərbi zərurət halında belə bu obyektlərə zərər vurulmasının minimuma endirilməsi üçün tədbirlər görülməlidir. Bu prinsip hərbi əməliyyatlar zamanı mədəni irsin qorunması ilə hərbi ehtiyacların balanslaşdırılmasına xidmət edir. Həmin Protokol hərbi zərurət məsələsinə toxunur. Belə ki, Protokolun 6-cı maddəsi hərbi zərurət halının mövcudluğunu yalnız mədəni irs obyektlərinin hərbi obyekt kimi istifadə olunması və ya hərbi əməliyyatlarda alternativ hərbi addımların atılmasının mümkün olmaması ilə əlaqələndirilir [9]. Qeyd olunan hallarda hüquqi məsuliyyətin yaranmaması həqiqətən ədalətli hesab oluna bilər. Lakin bu halda belə vurulmuş zərərlə törədilmiş hüquq pozuntusu bərabər həcmdə olmalıdır. Balansı tutmağa imkan verməyən və ya proporsionallıq prinsipini pozan akt hərbi zərurətdən irəli gəlsə belə, cəzalandırılmalıdır. Çünki bu hal ədalət prinsipinin pozulması ilə nəticələnə bilər.

İkinci Protokol, mədəni irsin bilərəkdən məhv edilməsi və ya qanunsuz istifadəsi ilə bağlı cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutur. Bu müddəalar hərbi cinayətlərin tərkibinə mədəni irsin məhv edilməsi ilə bağlı əməlləri də daxil edir və bu cür cinayətlərə görə fərdlərin və dövlətlərin məsuliyyətə cəlb olunması imkanlarını genişləndirir. Dövlətlər protokolun tələblərinə əməl etmədikləri və ya mədəni obyektlərin bilərəkdən məhv edilməsinə səbəb olduqları hallarda beynəlxalq hüquqi məsuliyyət daşıya bilər. Bu məsuliyyət zərər çəkmiş dövlətə kompensasiya ödəmək, mədəni obyektləri bərpa etmək və ya münaqişə zamanı vurulmuş ziyanı aradan qaldırmaq kimi öhdəlikləri əhatə edə bilər. İkinci Protokol, hərbi cinayətlərə dair milli və beynəlxalq cinayət məhkəmələrinin yurisdiksiyasını genişləndirərək mədəni irsə zərər vuran şəxslərin fərdi cinayət məsuliyyətini müəyyən edir. Bu müddəalar Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxil olan hərbi cinayətlərə mədəni obyektlərin bilərəkdən məhv edilməsi kimi əməlləri də daxil edir. Müasir münaqişələrdə qeyri-dövlət aktorlarının, o cümlədən silahlı qrupların iştirakı nəzərə alınaraq, İkinci Protokol onlara da mədəni irsin qorunması ilə bağlı öhdəliklər qoyur. Qeyri-dövlət aktorları da mədəni obyektlərin hücumu məruz qalmaması üçün beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə əməl etməlidir.

Bu Protokolun müddəaları mədəni irsin qorunması ilə bağlı beynəlxalq hüquqi məsuliyyətin praktik tətbiqi üçün mühüm hüquqi çərçivə yaradır. Bu çərçivə dövlətlərin və fərdlərin müharibə zamanı mədəni obyektlərə zərər vurulmasına görə məsuliyyət daşımalarını təmin edir və bu məsuliyyətin həyata keçirilməsinə dair mexanizmlər formalaşdırır. Mədəni irsin bilərəkdən məhv

edilməsi və ya hücumla məruz qalması hallarında hüquqi sanksiyalar və kompensasiyalar tələb oluna bilər ki, bu da müharibə zamanı mədəni irsin mühafizəsinin gücləndirilməsinə imkan yaradır.

Hərbi konfliktlərdə individual məsuliyyətin yaranması xüsusilə əhəmiyyətli məsələdir. Bununla bağlı Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin formalaşdırdığı presedentə diqqət yetirilməsi məqsədə müvafiq olduğunu hesab edirik. Mədəni irsin hərbi konfliktlər dövründə məhv edilməsi və ona zərər vuran hərəkətlərlə müşayiət olunan aktlara görə fərdin cəzalandırılması və beynəlxalq cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi labüddür. Bu presedent fərdləri məsuliyyətə cəlb etməyə imkan yaradır [10]. Göründüyü kimi, ayrılıqda fərdi subyektin təsbit edilməsi öz preventiv funksiyası baxımından da əhəmiyyəti ilə seçilir. Belə ki, burada əsas məsələlərdən biri kimi hüquqi əsasın təsbit edilməsidir ki, bu hal həm beynəlxalq normativ sənədlərlə, həm beynəlxalq adət hüququ ilə, həm də Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin presedent hüququ ilə müəyyən olunur.

IV. Nəticə

Mədəni irsin məhv edilməsi və ya ona zərər vurulması hərbi cinayət kimi də qiymətləndirilə bilər və bu hallara görə fərdlər Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi tərəfindən məsuliyyətə cəlb edilə bilər. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutuna əsasən, "mədəni obyektlərin bilərəkdən hücumla məruz qalması" müharibə cinayətləri kateqoriyasına daxildir. Bu, mədəni irsin qorunması üçün beynəlxalq səviyyədə məsuliyyət mexanizmlərini gücləndirir. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunun 8-ci maddəsində müharibə cinayətləri çərçivəsində mədəni obyektlərin bilərəkdən hücumla məruz qalması ilə bağlı müddəa əks olunub. 8-ci maddə xüsusilə beynəlxalq və qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrdə baş verə biləcək müharibə cinayətlərini təsvir edir [11]. Bu maddəyə əsasən, mədəniyyət obyektlərinin bilərəkdən məhv edilməsi və ya hücumla məruz qalması, əgər bu obyektlər hərbi zərurət üçün istifadə edilmirsə və ya müdafiə xarakterli tədbirlərə daxil deyilsə, müharibə cinayəti hesab edilir. Maddədə bu əməllər cinayət məsuliyyətinə səbəb olan hərbi cinayət kimi tanınır və fərdlərin bu əməllərə görə məsuliyyətə cəlb edilməsini nəzərdə tutur. Roma Statutunun 8-ci maddəsi mədəni obyektlərin və ibadət yerlərinin hücumla məruz qalmasının qarşısını almaq üçün mühüm bir hüquqi təminatdır və beynəlxalq səviyyədə mədəni irsin qorunmasını gücləndirmək məqsədi daşıyır. Həmçinin mədəni irsə zərər vuran bu aktların Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aid edilməsi mədəni irsə zərər vuran, onu məhv edən hərəkət və hərəkətsizliyə görə hüquqi məsuliyyətə cəlb etmə üçün hüquqi əsas verir, real hüquqi icra mexanizmini formalaşdırır. Preventiv funksiyadan irəli gələrək özü-özlüyündə mədəni irsin hüquqi mühafizəsində pozuntu hallarından çəkinmə üzrə də təşviq edir. Əlavə olaraq, Hərbi konfliktlər dövründə mədəni dəyərlərin müdafiəsi haqqında 1954-cü il tarixli Haaqa Konvensiyasına dair İkinci Protokol mədəni obyektlərin müharibə zamanı hərbi zərurət olmadan hədəfə alınmasını qadağan edir. Hərbi zərurət halında belə, bu obyektlərə zərər vurulmasının minimuma endirilməsi üçün tədbirlər görülməlidir. Bu prinsip hərbi əməliyyatlar zamanı mədəni irsin qorunması ilə hərbi ehtiyacların balanslaşdırılmasına kömək edir.

Beləliklə, beynəlxalq hüququn müxtəlif mexanizmləri və beynəlxalq öhdəliklər hərbi konfliktlərdə mədəni irsin məhv edilməsi və ya zədələnməsinə dair məsuliyyətin həyata keçirilməsini təmin edir və mədəni obyektlərin qorunmasının gücləndirilməsi üçün geniş hüquqi baza yaradır. Lakin bu da kifayət deyildir. Belə ki, bununla bağlı real institusional mexanizmlərin formalaşdırılması və bu istiqamətdə şəxslərin sərt cəzalandırılmasına dair praktikanın formalaşdırılması beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etməni daha da asanlaşdırardı.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Chokishler E. "The Regime of Protection of Cultural Property During Armed Conflicts: Analysis of Historical Development", *International Relations*, 16(61), 2019, pp.55-74 (in Turkish / *Çokişler E. "Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi"*, *Uluslararası İlişkiler*, 16(61), 2019, s.55-74).
2. Damaskin, O.V. Military aspects of international humanitarian law / O.V. Damaskin, I.V. Kholikov // *Military law*. - 2017. - No. 2. - P. 214-221 (in Russian / *Дамаскин, О.В.*

- Военные аспекты международного гуманитарного права / О.В. Дамаскин, И.В. Холиков // Военное право. — 2017. — № 2. — С. 214—221).*
3. Gerstenblith, P. Archaeology in the Context of War: Legal Frameworks for Protecting Cultural Heritage during Armed Conflict. *Archeology Journal* Vol. 5, 2009, 18–31 p.
 4. Güneysu, G. “Military Necessity Principle and International Humanitarian Law”, *Ankara Bar Association Journal*, 4, (2012). 93-108 p (in Turkish / *Güneysu, G. “Askeri Gereklilik İlkesi Ve Uluslararası İnsancıl Hukuk”, Ankara Barosu Dergisi, 4, (2012). 93-108 p).*
 5. Jakubowski, A. “State Responsibility and the International Protection of Cultural Heritage in Armed Conflicts”, *Santander Art and Culture Law Review (SAACLR)*, 2, 2015, 147-174 p., p.167-168.
 6. Kornegay K. Destroying the Shrines of Unbelievers: The Challenge of Iconoclasm to the International Framework for the Protection of Cultural Property, *221 MIL. L. R.* 153, 155 (2014).
 7. Kuran S., Kahraman T. “Military necessity” as an exception in the legal regime of protection of cultural assets in armed conflicts: Regulations brought by treaties. *MÜHF Journal of Legal Studies*, volume 23, issue 1, p. 123, pp. 89-158 (in Turkish / *Kuran S., Kahraman T. Silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların korunması hukuki rejiminde bir istisna olarak “askeri gereklilik”: Antlaşmalarla Getirilen Düzenlemeler. MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi, cilt 23, sayı 1, s. 123, s. 89-158).*
 8. Resolution 2347 (2017) Adopted by the Security Council at its 7907th meeting, on 24 March 2017.
 9. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, The Hague, 26 March 1999.
 10. The Prosecutor v Ahmad Al Faqi Al Mahdi, UCM, ICC-01/12-01/15.
URL: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_07244.PDF (last access: 13.12.2024).
 11. The Statute of the International Court of Justice
URL: <https://www.icj-cij.org/statute> (last access: 12.12.2024).
 12. The Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.
URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (last access: 10.12.2024)
 13. Vrdoljak A.F. *Intentional Destruction of Cultural Heritage and International Law.* University of Technology, Sydney, 2007, 21 p.
URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/CulturalRights/DestructionHeritage/NGOS/A.P.Vrdoljak_text3.pdf (last access: 11.12.2024).

INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY OF THE SUBJECTS OF INTERNATIONAL LAW FOR DESTROYING OR DAMAGING CULTURAL HERITAGE IN MILITARY CONFLICTS

LEYLA HASHIMOVA¹

Summary

The article provides a comprehensive analysis of the issue of international legal responsibility of subjects of international law for the destruction or damage of cultural heritage during armed conflicts, based on the diversity of opinions in legal literature and key international documents. It is noted that the deliberate destruction of cultural heritage is a matter extensively covered in international law and holds a significant place in discussions related to human rights. Modern approaches emphasize the serious necessity for states to bear international legal responsibility for the destruction of cultural

¹ PhD in Law / Baku State University / email: hashimova_leyla@hotmail.com

heritage within their territories and for the perpetrators of such crimes to be punished. One of the main issues discussed is the legal basis for this responsibility, which is defined through international normative documents, customary international law, and decisions of international courts. In conclusion, it is stated that various mechanisms of international law and international obligations ensure the enforcement of responsibility for the destruction or damage of cultural heritage during armed conflicts and provide a broad legal foundation for strengthening the protection of cultural sites. However, this alone is not sufficient. The establishment of effective institutional mechanisms and the formation of a consistent practice of strict punishment of individuals in this area would further facilitate the implementation of international legal responsibility.

Keywords: *armed conflicts, cultural heritage, subjects of international law, international legal responsibility, human rights, legal violations, international obligations, destruction, common interests of humanity, modern approaches.*

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУБЪЕКТОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ЗА УНИЧТОЖЕНИЕ ИЛИ ПОВРЕЖДЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ХОДЕ ВОЕННЫХ КОНФЛИКТОВ

ЛЕЙЛА ГАШИМОВА¹

Резюме

В статье рассматривается проблема международно-правовой ответственности субъектов международного права за уничтожение или повреждение культурного наследия в ходе военных конфликтов, с широким анализом существующего разнообразия мнений в юридической литературе и важных международных документов. Отмечается, что преднамеренное уничтожение культурного наследия является важной и широко охваченной проблемой в международном праве, занимающей значительное место в дискуссиях по правам человека. Современные подходы выдвигают необходимость возложения международно-правовой ответственности на государства за уничтожение культурного наследия на их территориях и наказание за совершение этих преступлений. Одним из основных вопросов является определение юридических оснований, которые устанавливаются международными нормативными документами, международным обычным правом, а также решениями международных судов. В заключение делается вывод, что различные механизмы международного права и международные обязательства обеспечивают реализацию ответственности за уничтожение или повреждение культурного наследия в военных конфликтах и создают широкую юридическую базу для усиления защиты культурных объектов. Однако этого недостаточно. Необходимо создание реальных институциональных механизмов и формирование практики строгого наказания отдельных лиц, что упростило бы привлечение к международно-правовой ответственности.

Ключевые слова: *военные конфликты, культурное наследие, субъекты международного права, международно-правовая ответственность, права человека, правонарушения, международные обязательства, уничтожение, общие интересы человечества, современные подходы.*

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 24.12.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Доктор философии по праву / Бакинский Государственный Университет / email: hashimova_leyla@hotmail.com

YERLİ ÖZÜNÜİDARƏNİN PRİNİPLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN KONSTITUSİON-HÜQUQİ ASPEKTLƏRİ

SAHİL HÜSEYNOV¹

Annotasiya

Məqalədə yerli özünüidarənin mahiyyətini, sosial təyinatını və funksional rolunu ifadə edən prinsiplərin qiymətləndirilməsinin konstitusion-hüquqi aspektləri nəzərdən keçirilir. “Prinsip” anlayışının etimoloji mənası izah edilir, “əhali-bələdiyyə” münasibətlərinin tənzimlənməsində rolu göstərilir. Avropa hüququnun yerli özünüidarə prinsiplərinin və hakimiyyətin əks-mərkəzləşdirilməsinə dair müddəaların üzv-dövlətlərin konstitusiyalarında tanınması yolu ilə milli özünüidarə sistemləri arasındakı fərqlərin unifikasiyasının mümkünlüyü əsaslandırılmışdır. Postsovet respublikalarında, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarə prinsiplərinin izahına məhdud yanaşmanın mövcudluğu aşkar edilmişdir.

Açar sözlər: yerli özünüidarə, münasibət, konstitusiya, hüquq, prinsip, norma, bələdiyyə, yerli özünüidarə prinsipləri.

I. Giriş

Azərbaycan Respublikasında demokratiyanın və konstitusion quruluşun təzahürü kimi yaranan və fəaliyyət göstərən yerli özünüidarə sistemi ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına öz layiqli töhfələrini vermişdir. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, vətəndaşların layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunmasını özünün ali məqsədi kimi bəyan edən dövlətimiz bələdiyyə quruculuğu sahəsində böyük işlər görmüşdür. Hər şeydən əvvəl ölkəmizdə yerli özünüidarə sistemini tənzimləyən demokratik normativ baza yaradılmış, dövlətimiz bu sahədə mövcud olan bir sıra mühüm universal və regional beynəlxalq müqavilələrə qoşulmuşdur. Hüquqi islahatların davamı kimi 1999-cu ildən etibarən respublikamızda demokratik, şəffaf seçkilər əsasında bələdiyyə orqanları yaradılaraq fəaliyyət göstərir. Bütün bunlarla yanaşı, respublikamızın sosial-iqtisadi inkişafı, bu sahədə dünya təcrübəsinin uğurlu nəticələri göstərir ki, səmərəli yerli özünüidarə sisteminin yaradılması həyata keçirilən islahatların davamlı olmasını tələb edir.

Bu kontekstdə yerli özünüidarənin mahiyyətini, sosial təyinatını, məzmunu və əsas xüsusiyyətlərini ifadə edən prinsiplərin qanunvericilikdə təsbit olunaraq geniş tədqiqi bu sahədə həyata keçirilən hüquqi islahatlar üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, həmin prinsiplər:

- ölkənin bütün ərazisində yerli özünüidarənin təşkili və fəaliyyətinin vahid əsaslarını müəyyən edir;
- bələdiyyə quruculuğunun nəzəri əsasları kimi yerli özünüidarəetmənin mahiyyətini, əlamətlərini və fərqli xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə kömək edir;
- ölkədə mövcud olan yerli özünüidarə sisteminin keyfiyyət göstəricilərinin qiymətləndirmə meyarı kimi çıxış edir;
- yerli özünüidarə institutlarının inkişaf tendensiyalarını müəyyən edir.

Həyata keçirilən tədqiqat nəticəsində məlum olur ki, bu günədək Azərbaycanın hüquq elmində yerli özünüidarənin prinsipləri xüsusi tədqiqat mövzusu kimi öyrənilməmişdir. Xarici ölkələrin hüquq ədəbiyyatlarında isə bu problemlə bağlı müxtəlif və ziddiyyətli fikirlərə rast gəlinir.

II. Tədqiqatın əsas məzmunu

Sözün etimologiyasına görə prinsip yunancadan əsas, başlanğıc, rəhbər ideya mənasını verir. Müasir dövrdə hüquqsünaşlıq da daxil olmaqla prinsip bütün elmlərdə istifadə olunan fundamental kateqoriyadır. Bu cür vəziyyət heç də təsadüfi deyil. Çünki prinsip təzahürü demək olar ki, bütün hadisə və proseslər üçün xarakterikdir. Rəhbər ideya kimi ifadə olunan prinsip yalnız nəzəri deyil, həm də praktiki əhəmiyyətə malikdir. Bu mənada yerli özünüidarənin hüququn prinsipləri kontekstində

¹ Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Milli Aviasiya Akademiyası / email: sahilhuseynov@naa.edu.az

tədqiqi həmin təzahürün həqiqi mahiyyətinin aşkar edilməsi və səmərəli təminat mexanizminin yaradılması istiqamətində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Digər elm sahələrinin prinsiplərindən fərqli olaraq hüququn prinsipləri özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilir. Belə ki, bu fenomenal hadisə ədalətlik, azadlıq və bərabərlik ideyalarını ehtiva edir və ictimai münasibətlərin normativ tənzimləyicisi kimi xarakterizə olunur.

Prinsip sözünün etimoloji mənasından irəli gələrək yerli özünüidarənin prinsiplərini qanunvericilikdə təsbit olunan yerli özünüidarə sisteminin təşkili və fəaliyyətini, dövlət orqanları ilə qarşılıqlı əlaqələrini müəyyən edən rəhbər ideyalar kimi xarakterizə edə bilərik. Bu mənada yerli özünüidarənin prinsiplərini həmçinin hüququn prinsipləri adlandırmaq olar. Yerli özünüidarənin prinsiplərinin hüquqi ifadəsi onların dayanaqlı, təsirli və dəqiq olması baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Məhz buna görə siyasi-hüquqi doktrinada prinsiplərin hüquqi formada ifadəsinə üstünlük verilir. Yerli özünüidarə prinsiplərinin qanunvericilik qaydasında normativləşməsi bu sahədə yaranan ictimai münasibətlərə konkretlik və dayanaqlılıq xüsusiyyəti qazandırır, onların həyata keçirilməsinin səmərəli təminat sistemini yaradır. Hüquq normalarında öz əksini tapmayan, möhkəmləndirilməyən başlanğıc, rəhbər ideyalar hüququn prinsipləri sayıla bilməz. Hüquq elmində müəyyən hallarda hüququn prinsipləri normativ xarakterə və praktiki əhəmiyyətə malik olmayan mənəvi-əxlaqi ideyalar kimi təqdim edilir və həmin prinsiplərin hüquqi doktrinada ifadə olunaraq “hüquqi prinsiplər” kimi adlandırılması təklif olunur. Zənnimizcə, bu cür mülahizələrlə razılaşmaq düzgün olmazdı. Belə ki, hüququn prinsipləri həm hüquq normaları vasitəsilə, həm də müstəqil şəkildə ictimai münasibətlərə hüquqi təsir göstərmək imkanına malikdirlər. Bu kontekstdə qeyd etmək olar ki, hüququn prinsipləri hüquq normaları ilə oxşar əlamətlərə malikdir:

- ümumməcburi xarakter daşıyır;
- qanunvericilik aktlarında ifadə olunur;
- dəfələrlə tətbiq olunması üçün nəzərdə tutulur;
- zəruri hallarda dövlətin məcburetmə gücü ilə təmin olunur.

Hüququn prinsipləri ilə hüquq normalarının bir çox oxşar əlamətlərə malik olmasına baxmayaraq, bu hadisələri eyniləşdirmək də olmaz. Belə ki, hüquq normalarından fərqli olaraq hüququn prinsipləri:

- maksimal dərəcədə abstrakt xarakter daşıyır;
- müxtəlif funksiyaları həyata keçirir, hüququn mahiyyətini ifadə edir;
- hüquq institutlarının, sahələrinin və sisteminin fəaliyyət istiqamətini müəyyən edir;
- hüquq sisteminin tərkib elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsini təmin edir;
- öz daxili strukturu və təsir mexanizminə görə fərqlənir.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, hüququn başlanğıc və rəhbər ideyaları formasında ifadə olunan yerli özünüidarə sisteminin prinsipləri aşağıdakı əlamətləri ilə xarakterizə olunur:

- yerli özünüidarə sisteminin rəhbər ideyaları sosial (siyasi, iqtisadi, mədəni və s.) prinsiplərin xüsusi növüdür (belə ki, bu prinsiplər birbaşa və məcazi formada qanunvericilik aktlarında təsbit olunur və hüququn prinsipləri kimi təzahür edir);

- yerli özünüidarənin prinsipləri obyektiv və subyektiv xarakterə malikdir;

- yerli özünüidarənin prinsipləri bu sahədə hüquqyaratma, hüququn realizəsi və interpretasiya texnikasının xüsusi hüquqi vasitəsidir;

- onların köməyi ilə normativ materialın yüksək keyfiyyəti, sistemliliyi, ziddiyyətsizliyi təmin olunur, hüquqi tənzimləmənin istiqamətləri müəyyənləşdirilir.

Qərbi Avropanın hüquq məkanında əmələ gələn yerli özünüidarə modelinin Şərqi Avropa və postsovet respublikalarında tətbiqi sahəsində yaranan münasibətlərin tənzimlənməsinin nəticəliliyi qiymətləndirilərkən Avropa hüququnun yerli özünüidarənin təşkili ilə bağlı prinsiplərinin yeni üzv dövlətlərin konstitusiyaya və qanunları səviyyəsində implementasiyasının keyfiyyət xarakteristikalarının nəzərə alınması vacibdir. Qərb ölkələrində vətəndaşların yerli seçkilərdə iştirak səviyyəsinin aşağı düşməsi, yerli demokratiyanın realizə edilməsi sahəsində əhalinin bələdiyyələrə inamsızlığının artması, Asiya və Afrika ölkələrindən sonu görünməyən miqrant axınlarının çoxalması ilə bağlı

problemlərin konstitusion-hüquqi tədqiqinin əhəmiyyətliyi beynəlxalq hüququn avropalı təmsilçiləri tərəfindən etiraf edilmişdir [2; 12].

Bu sahədə digər tədqiqatda qeyd edilir ki, Avropada yerli idarəetmə sistemləri arasındakı fərqlər bütün Avropa hüquq məkanında daxili səviyyədə tətbiq olunacaq konstitusiya prinsiplərinin ardıcıl sistemini tərtib etməklə aradan qaldırılıla bilər [4]. Daha sonra, yerli özünüidarənin konstitusiya prinsiplərinin vətəndaşların iştirakının təmin edilməsində, yerli hakimiyyət orqanlarının hüquqlarının qorunmasında, yerli səviyyədə demokratiyanın möhkəmləndirilməsində rolunun gücləndirilməsi zəruri hesab edilir [8]. Bundan başqa, hesab edilir ki, dövlət hakimiyyətinin qeyri-mərkəzləşdirilməsi yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyəti ilə təzahür edən konstitusiya prinsipidir [9]. Eyni zamanda, Avropa İttifaqının unitar dövlətlər qrupuna daxil olan ölkələrinin (Fransa, Portuqaliya və Polşa) konstitusiyalarında hakimiyyətin qeyri-mərkəzləşdirilməsini konstitusiya quruluşunun əsası qismində etiraf edərək ənənə, milli tarixi xüsusiyyətlər, icmanın keçmiş idarəçilik təcrübəsi kimi amillərin qeyri-mərkəzləşmə prosesinin təzahürlərinə təsir göstərməsi vurğulanmışdır [7].

Avropalı hüquqşünasların yerli özünüidarənin konstitusiya prinsiplərinin hüquqi təbiəti və rolunun öyrənilməsi istiqamətində tədqiqatları göstərir ki, yerli özünüidarənin Avropa hüququna əsaslanan prinsiplərinin və hakimiyyətin əks-mərkəzləşməsinin üzv dövlətlərin konstitusiyalarında tanınması milli özünüidarə sistemləri arasındakı fərqlərin azaldılması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Konstitusiya hüququ elmində yerli özünüidarə prinsiplərinin təsnifatı ilə bağlı fikir ayrılığı yaranmışdır. Z.A.Əsgərov yerli özünüidarənin aşağıdakı prinsiplərini fərqləndirir: yerli özünüidarənin konstitusion səviyyədə təsbit olunması, öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqil və sərbəst olması; yerli özünüidarənin seçkilər yolu ilə təşkil olunması; yerli özünüidarənin fəaliyyətinin təminatları [1, s. 458-459]. Y.M.Koveşnikov isə yerli özünüidarənin prinsiplərinə yerli əhəmiyyətli məsələlərin müstəqil həll edilməsi; iqtisadi və maliyyə sərbəstliyi; yerli özünüidarənin müxtəlif formalarda həyata keçirilməsi; seçkilər yolu ilə özünüidarə orqanlarının təşkili; qanunçuluq, aşkarlıq və s. prinsipləri fərqləndirir [5]. O.Y.Kutafin və V.İ.Fadeyev hesab edirlər ki, yerli özünüidarə prinsiplərinin əhatə dairəsi daha geniş olduğundan biz bu terminin əvəzinə yerli özünüidarənin təşkili prinsipləri terminologiyasından istifadə etməliyik. Bu kontekstdə həmin alimlər yerli özünüidarənin təşkili prinsiplərini: hüquqi, təşkilati, ərazi və iqtisadi prinsiplərə bölürlər [6, s. 90].

V.S.Çetverikov isə yerli özünüidarənin təşkili prinsiplərini iki böyük qrupda təsnifləşdirir. O, qeyd edir ki, birinci qrupa hüquqi prinsiplər (xalq hakimiyyəti, demokratizm, qanunçuluq, humanizm, sosial ədalətçilik); ikinci qrupa isə təşkilati prinsiplər (planlaşdırma, obyektivlik, differensiallıq, rasionallıq, məsuliyyətçilik) aiddir [3].

III. Nəticə

Beləliklə, yuxarıda adları çəkilən müəlliflər, o cümlədən bu problemi araşdıran digər tədqiqatçılar yerli özünüidarənin prinsiplərinin izahına məhdud yanaşırlar. Belə ki, onlar yerli özünüidarə sisteminin rəhbər ideyalarını hüququn ümumi prinsiplərindən təcrid olunmuş şəkildə araşdırır və yalnız onları ümumi formada ifadə etməklə kifayətlənirlər. Eyni zamanda bəzi tədqiqatçılar tərəfindən yerli özünüidarə prinsiplərinin hüquqi və xüsusi (maliyyə və iqtisadi müstəqillik, təşkilati, ərazi aidiyyəti və s.) prinsiplərə bölünməsinə düzgün hesab etmirik, çünki xüsusi prinsiplər də mahiyyət etibarilə hüquqi xarakterə malikdirlər.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Asgarov Z. Constitutional law. Textbook. Baku State University Publishing, 2024 (in Azerbaijani / Əsgərov Z.A. *Konstitusiya hüququ. Dərslük. Bakı Dövlət Universiteti*, 2024).
2. Changing government relations in Europe: from localism to intergovernmentalism / ed. By M.Y.Qoldsmith E.C / London, 2010.
3. Chetverikov, V.S. Municipal Law: Textbook - 6th ed. - M.: RIOR, INFRA-M, 2019. - 208 p (in Russian / Четвериков, В.С. *Муниципальное право: Учебное пособие - 6-е изд.* - М.: РИОР, ИНФРА-М, 2019. - 208 с).
4. Giovanni B. Constitutional principles of local self-government. (Brill-Nijhoff, 2017).

- URL:
https://books.google.az/books?id=_fQ4DwAAQBAJ&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (last access: 28.10.2024)
5. Koveshnikov E.M. Municipal law: Moscow: INFRA-M, 2001. - 272 p (in Russian / *Ковешников Е.М. Муниципальное право: Москва: ИНФРА-М, 2001. - 272 с*).
 6. Kozlova E.U., Kutafin O.E. Constitutional Law of the Russian Federation: Textbook, Moscow: Jurist, 1995, 480 p (in Russian / *Козлова Е.У., Кутафин О.Е. Конституционное право Российской Федерации: Учебник, М.: Юрист, 1995, 480 с*).
 7. Lavryenko H., Toca C.V., Chirodea F. Constitutional principles and practice of decentralization reform implementation in France, Portugal and Poland (2022).
URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/83610/ssoar-eslhs-2022-1-Lavryenko_et_al-Constitutional_principles_and_practice.pdf?sequence=4&isAllowed=y (last access: 29.10.2024).
 8. Nataliia S., İrina P., Tetiana M., Nanna K. Constitution principles of local self-government (2023).
URL:
https://www.researchgate.net/publication/376147864_Constitutional_Principles_of_Local_Self-Government (last access: 28.10.2024)
 9. Paklina B. The constitutional principles of decentralizing public power in the Polish legal system (2023).
URL: https://real.mtak.hu/168950/1/InstitutesAdministrationis_2023_1_Bies.pdf (last access: 27.10.2024)
 10. The Constitution of the Republic of Azerbaijan.
URL: www.e-qanun.az/framework/897 access (last access: 30.10.2024)
 11. The European Charter on Local Self-Government.
URL: <https://rm.coe.int/the-congress-booklet-european-charter-of-local-self-government-azerbai/168098bc39> (last access: 29.10.2024)
 12. Vogel R.K. Multilevel governance in the United States// Spheres of Government: Comparative studies of cities in multilevel governance systems/ Ed H. Lazer, Ch. Leuprecht. Montreal (2007).
URL:
https://www.queensu.ca/iigr/sites/iirwww/files/uploaded_files/Spheresofgovernance.pdf (last access: 28.10.2024)

CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECTS OF ASSESSMENT OF THE PRINCIPLES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

SAHIL HUSEYNOV¹

Summary

The article examines the constitutional and legal aspects of assessing the principles that express the essence, social purpose and functional role of local self-government. The etymological meaning of the concept "principle" is explained, its role in regulating the relations "population-municipality" is shown. The possibility of unifying the differences between national systems of local self-government by recognizing the provisions of European law on the principles of local self-government and decentralization of power in the constitutions of member states is substantiated. The existence of a

¹ PhD in Law / National Aviation Academy / email: sahilhuseynov@naa.edu.az

limited approach to explaining the principles of local self-government in the post-Soviet republics, including the Republic of Azerbaijan, is disclosed.

Keywords: *local government, relations, constitution, rights, principles, norm, municipality, principles of local self-government.*

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ПРИНЦИПОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

САХИЛ ГУСЕЙНОВ¹

Резюме

В статье рассматриваются конституционно-правовые аспекты оценки принципов, выражающих сущность, социальные назначение и функциональную роль местного самоуправления. Объясняется этимологический смысл понятия "принцип", показана его роль в урегулировании отношений "население-муниципалитет". Обосновывается возможность унификации различий между национальных систем местного самоуправления путем признания положения Европейского права о принципах местного самоуправления и децентрализации власти в конституциях государств-членов. Обнародовано наличие ограниченного подхода к объяснению принципов местного самоуправления в постсоветских республиках и в том числе в Азербайджанской Республике.

Ключевые слова: *местные самоуправление, отношения конституция, права, принципы, норма, муниципалитет, принципы местного самоуправления.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 09.11.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Доктор философии по праву / Национальная Академия Авиации / email: sahilhuseynov@naa.edu.az

TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATINA DAXİL OLAN DÖVLƏTLƏRDƏ HÜQUQUN UNİFİKASIYASI: BÖYÜK MƏQSƏDLƏRƏ DOĞRU İDDİALI BİR TƏKLİF

İLQAR BABAYEV¹

Annotasiya

Hüququn unifikasiyası müxtəlif hüquq sistemlərinin və ya ölkələrin hüquqi normalarının uyğunlaşdırılması və ortaq qaydalar əsasında harmonizasiyası prosesidir. Bu proses, beynəlxalq ticarət, müqavilə hüququ və maliyyə əməliyyatları sahələrində əhəmiyyətli rol oynayır. Xüsusilə Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) daxilində hüququn unifikasiyası dövlətlərarası əməkdaşlığın inkişafı, iqtisadi artım və hüquqi mübahisələrin həlli üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. SSRİ hüquqi mirasına əsaslanan hüquq sistemlərinə malik TDT ölkələrinin hüquqi oxşarlıqları, eləcə də Türkiyənin Roman-German hüquq ailəsinə mənsub olması, bu unifikasiya prosesinə əlverişli şərait yaradır. Bu məqalə beynəlxalq təcrübələrə əsaslanaraq, TDT ölkələri arasında hüququn unifikasiyasının faydalarını, potensial modelləri və hüquqi harmoniyanın mümkünlüyünü təhlil edir. Avropa İttifaqı, OHADA və OHADAC kimi regional təşkilatların təcrübələri, Türk Dövlətləri üçün unifikasiya nümunəsi olaraq göstərilir. Hüququn unifikasiyası, xüsusilə ticarət qanunlarının uyğunlaşdırılması, investisiyaların qorunması və arbitraj mexanizmlərinin yaradılması vasitəsilə hüquqi maneələrin aradan qaldırılmasına töhfə verə bilər. Məqalədə, həmçinin TDT daxilində vahid arbitraj sistemlərinin tətbiqi müzakirə olunur. Arbitraj mexanizmləri hüquqi mübahisələrin sürətli həlli, hüquqi sabitlik və qarşılıqlı etimadın gücləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu yanaşma, beynəlxalq ticarət müqavilələrinin daha şəffaf və effektiv icrasını təmin edə bilər. Ümumilikdə, TDT ölkələri arasında hüququn unifikasiyası iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi, ticarət müqavilələrinin icrası və hüquqi mübahisələrin həlli proseslərinin təkmilləşdirilməsi üçün perspektivli və məqsəduyğun bir prosesdir. Məqalə bu mövzunu həm nəzəri, həm də praktik aspektlərdən təhlil edərək, TDT kontekstində hüquqi unifikasiyanın əhəmiyyətini vurğulayır.

Açar sözlər: *Türk Dövlətləri Təşkilatı, hüququn unifikasiyası, hüququn harmonizasiyası, fərqli hüquq sistemləri, beynəlxalq ticarət hüququ, arbitraj məhkəməsi.*

I. Giriş

Hüququn unifikasiyası müxtəlif hüquq sistemlərinin və ya ölkələrin hüquq normalarının bir-birinə uyğunlaşdırılması və ortaq qaydalar və prinsiplər əsasında tənzimlənməsi prosesidir. Bu prosesin əsas məqsədi müxtəlif ölkələr və hüquq sistemləri arasında hüquqi fərqliliklərin aradan qaldırılması və harmonizasiyanın təmin edilməsidir [5, s. 161]. Hüququn unifikasiyası xüsusilə beynəlxalq ticarət, müqavilə hüququ və maliyyə əməliyyatlarında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hüququn unifikasiyası müxtəlif hüquq sistemlərinə malik dövlətlər arasında qarşılıqlı ticarət və investisiyanı artırmaq, hüquqi maneələri aradan qaldırmaq və dövlətlərarası hüquqi əməkdaşlığı gücləndirməyə böyük töhfə verir.

Hələ XX əsrin əvvəllərində başlayan hüququn unifikasiyası hərəkatı həm beynəlxalq, həm də regional səviyyədə bu gün də davam etməkdədir [1, s. 202]. Bu sahədə atılan bütün addımlar uğurlu olmasa da, indiyə qədər əldə edilən nailiyyətlər böyük ümidlər vəd etməkdədir. UNCITRAL (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Beynəlxalq Ticarət Hüququ üzrə Komissiyası), UNIDROIT (Beynəlxalq Xüsusi Hüquq Unifikasiya İnstitutunu), Beynəlxalq Xüsusi Hüquq üzrə Haaqa Konfransı kimi təşkilatlar hüququn unifikasiyası üzrə beynəlxalq səviyyədə, OHADA (Afrikada Biznes Hüququnun Harmonizasiyası Təşkilatı), OHADAC (Karib Hövzəsində Biznes Hüququnun Harmonizasiyası Təşkilatı), Avropa İttifaqı, Ərəb Dövlətləri Liqası kimi təşkilatlar isə regional səviyyədə bu fəaliyyətin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayırlar.

¹ Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü / “SOCAR Downstream Management” MMC-də Hüquq və uyğunluq üzrə supervayzer / email: ilgarc.babayev@socardownstream.az

Regional səviyyədə hüququn unifikasiyasının gətirdiyi faydaları diqqətə aldığımızda, bu mövzunun Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) kontekstində də dəyərləndirilməsinin faydalı olacağını düşünürük. TDT-yə daxil olan dövlətlər (Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan) arasında hüququn unifikasiyası dövlətlərarası əməkdaşlığın gücləndirilməsi, iqtisadi inkişafın dəstəklənməsi və hüquqi mübahisələrin həlli proseslərinin sürətləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıya bilər.

TDT-yə daxil olan dövlətlər, əsasən, keçmiş Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqından (SSRİ) ayrılan dövlətlərdir. Bu dövlətlərin hüquq sistemlərinin formalaşmasında SSRİ-nin hüquqi mirası böyük rol oynayıb və bu səbəbdən də onların hüquq sistemləri arasında müəyyən oxşarlıqlar mövcuddur. SSRİ dövründə tətbiq olunan hüquq sistemi, əsasən, sosialist hüquq sistemi üzərində qurulmuşdu və bu sistem postsovet dövlətlərinin hüquq sistemlərində hələ də müəyyən dərəcədə izlərini saxlayır.

Türkiyə isə TDT dövlətləri arasında hüquqi sistem baxımından nisbətən daha fərqli olan ölkədir. Türkiyə 20-ci əsrin əvvəllərində keçirdiyi hüquq islahatları ilə Osmanlı dövründən qalma hüquq sistemini dəyişərək Roman-German hüquq ailəsinə keçid etmişdir. Bu islahatlar çərçivəsində Türkiyə İsveçrə Mülki Məcəlləsini, Alman Cinayət Məcəlləsini və İtaliya İcra Məcəlləsini qəbul edib. Bu isə onu daha çox Qərb dövlətlərinin hüquq sisteminə yaxınlaşdırmışdır. Bununla belə, TDT-a daxil olan digər dövlətlər də müstəqilliklərini bərpa etdikdən sonra öz hüquq sistemlərində islahatlar aparmış və Roman-German hüquq ailəsinə uyğun islahatlar həyata keçirməyə başlamışlar. Bu kontekstdə, TDT dövlətlərində hüququn unifikasiyası üçün əlverişli bir zəmin mövcuddur.

Bir çox postsovet dövlətlərində SSRİ-nin hüquqi mirası olduğu üçün onların hüquqi anlayışları və hüquq strukturları bir-birinə yaxındır. Məsələn, Azərbaycan, Qazaxıstan və Qırğızıstan kimi ölkələrdə hələ də SSRİ-dən qalma bəzi hüquqi strukturlar və qanunlar istifadə olunur. Bu, hüququn unifikasiyası üçün uyğun bir baza təmin edir. Türkiyənin hüquq sistemi fərqli olsa da, Roman-German hüquq ailəsinə daxil olması və bu hüquqi sistemin TDT dövlətlərindəki digər hüquq sistemlərinə oxşarlığı unifikasiya prosesini asanlaşdırır. Roman-German hüquq ailəsi kodlaşdırılmış qanunlara və vahid qanunvericilik strukturuna əsaslanır ki, bu da TDT dövlətləri arasında hüquqi harmoniyanın təmin olunmasına yardım edə bilər. Türkiyə bu kontekstdə öz hüquq islahatları təcrübəsini digər TDT dövlətləri ilə bölüşərək, onların hüquqi islahatlarını dəstəkləyə bilər.

Hüququn unifikasiyasının vacibliyi, xüsusilə iqtisadi və ticarət sahəsində nəzərə çarpır [3, s. 731-732]. Müxtəlif hüquq sistemlərinə malik dövlətlər arasında ticarət müqavilələrinin və qanunların uyğunlaşdırılması beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq və sərmayələrin artırılması üçün vacibdir. TDT daxilində vahid ticarət qanunlarının, investisiya qorunması haqqında müqavilələrin və arbitraj mexanizmlərinin qəbul edilməsi, hüququn unifikasiyası prosesinin əsas elementlərindən biri ola bilər. Məsələn, UNCITRAL Model Qanunları kimi nümunəvi hüquqi normaların qəbul edilməsi, dövlətlərarası ticarəti asanlaşdırır və hüquqi mübahisələrin həllində standartlaşdırılmış yanaşma təmin edir.

Nəticə etibarilə, Çin və Avropanın arasında, qədim “İpək yolu”nun, “Bir kəmə, bir yol” layihəsinin üzərində yerləşən TDT dövlətləri arasında hüququn unifikasiyası mümkün və məqsədəuyğun bir prosesdir [2, s. 300]. Bu proses dövlətlər arasında daha güclü iqtisadi əməkdaşlıq və hüquqi təhlükəsizliyi təmin edərək, TDT-nin ümumi inkişafına və inteqrasiyasına əhəmiyyətli töhfə verə bilər. Bu məqalədə, TDT-na daxil olan ölkələr arasında hüququn unifikasiyasının faydaları, beynəlxalq təcrübələrlə müqayisədə araşdırılacaq və konkret nümunələrlə şərh ediləcəkdir.

II. Türk Dövlətləri Təşkilatına daxil olan dövlətlərdə hüququn unifikasiyasının faydaları

Hüququn unifikasiyası dövlətlərarası ticarət və investisiya fəaliyyətlərini asanlaşdırır. Bu Türk Dövlətləri arasında ticarət potensialının artırılmasına, iqtisadiyyatın inkişafına təkan verə bilər. Bununla belə, müxtəlif hüquqi sistemlərin yaratdığı hüquqi maneələr, ticarət müqavilələrinin icrasını çətinləşdirir və ya hüquqi mübahisələrin yaranmasına səbəb ola bilər. Bu problemin həllində hüququn unifikasiyası mühüm bir rol oynayır.

Məsələn, Avropa İttifaqı ölkələri arasında hüquqi unifikasiyanın ticarətə olan müsbət təsirləri geniş şəkildə görülmüşdür. Avropa İttifaqı dövlətlər arasında hüquqi fərqləri azaltmaqla, ortaq bazar

yaradıb və ticarət dövriyyəsinə artırır [7, s. 24]. Bu sayədə gömrük məhdudiyyətləri azalıb, biznes fəaliyyətləri üçün hüquqi təhlükəsizlik təmin edilib. Eyni yanaşmanın Türk Dövlətləri arasında da tətbiqi, orta bazarın və ya ticarət müqavilələrinin daha səmərəli icrasına imkan yaradacaqdır. Hüququn unifikasiyası Türk dövlətlərinin iqtisadi əlaqələrini gücləndirəcək və xarici investorlar üçün hüquqi sabitlik yaradacaqdır.

Hüququn unifikasiyası modellərindən biri kimi OHADA (Organisation pour l'Harmonisation en Afrique du Droit des Affaires) təcrübəsi də diqqətəlayiqdir. OHADA Afrika dövlətləri arasında ticarət və biznes hüququnun harmonizasiyasını təmin etmək məqsədi ilə yaradılıb [4, s. 91]. Bu təşkilatın çərçivəsində qəbul edilmiş vahid hüquq sistemi 17 Afrika ölkəsi arasında ticarət və iqtisadi inkişafı asanlaşdırmış, hüquqi maneələri minimuma endirmişdir. OHADA modelinin əsas üstünlüklərindən biri hüquqi fərqliliklərin aradan qaldırılması və vahid ticarət qanunvericiliyinin tətbiqi ilə biznes mühitinin sabitliyini təmin etməsidir. Türk Dövlətləri arasında da bu cür bir yanaşma tətbiq edilsə, ticarət müqavilələrinin icrası sadələşdirilə və hüquqi sabitlik təmin edilə bilər.

Burada Ərəb Dövlətləri Liqası çərçivəsində həyata keçirilən Birləşmiş Ərəb Ticarət Qanunları layihəsi də nümunə kimi göstərilə bilər. Bu layihə ərəb ölkələri arasında ticarət proseslərini sadələşdirmək və hüquqi fərqlilikləri aradan qaldırmaq məqsədi ilə irəli sürülmüşdür. Oxşar şəkildə, TDT da belə bir yanaşmanı tətbiq edərək hüquqi maneələri azalda və iqtisadi əməkdaşlığı inkişaf etdirə bilər.

OHADAC (Organisation for the Harmonization of Business Law in the Caribbean) isə Karib hövzəsindəki ölkələr arasında hüquqi harmoniyanı təmin etmək məqsədi ilə yaradılmışdır. OHADAC, xüsusilə Karib dövlətləri arasında ticarət fəaliyyətlərini asanlaşdırmaq və iqtisadi əməkdaşlığı gücləndirmək üçün yaradılmışdır. Bu model hüquqi maneələrin azaldılması və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün vacib bir nümunədir. OHADAC vasitəsilə qəbul edilən vahid hüquqi çərçivələr ticarət müqavilələrinin icrasını asanlaşdırır və mübahisələrin həllini sürətləndirir.

Göründüyü kimi, hüququn unifikasiyasının tətbiqi regional səviyyədə bir çox dəfə tətbiq edilmiş və ticarət və iqtisadi inkişafın dəstəklənməsinə müsbət təsiri görünmüşdür. Öz üzvləri arasında ticarətin inkişaf etdirilməsini və iqtisadiyyatlarının böyüdülməsini mühüm məqsədlərdən biri olaraq qarşılarına qoyan TDT da bu nümunələrdən faydalana bilər.

Türk Dövlətləri arasında hüququn unifikasiyası iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi və ticarət müqavilələrinin səmərəli icrası ilə yanaşı, hüquqi mübahisələrin daha tez və effektiv həllini də təmin edə bilər. Bu proses, dövlətlərarası mübahisələrin orta hüquqi normalar əsasında həllini asanlaşdıracaq və hüquqi sabitliyin qorunmasını dəstəkləyəcək. Vahid hüquqi yanaşmaların tətbiqi ilə ölkələr arasında yaranan ticarət mübahisələrinin arbitraj və məhkəmə yolları ilə həll edilməsi prosesi sürətlənə və daha şəffaf hala gələ bilər.

Türk Dövlətləri arasında vahid arbitraj mexanizmlərinin tətbiqi, hüquqi sistemlərin uyğunlaşdırılması ilə hüquqi mübahisələrin daha sürətli həllini təmin edə bilər. Məsələn, Beynəlxalq Ticarət Palatası (ICC) tərəfindən təklif edilən arbitraj mexanizmləri, müxtəlif hüquqi sistemlərdən olan tərəflər arasında ticarət mübahisələrinin həllini asanlaşdırır. ICC arbitraj qaydaları mübahisələrin neytral və beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş prosedurlar əsasında həllini təklif edir ki, bu da dövlətlər arasında hüquqi etimadı gücləndirir [2, s. 52-54].

Türk Dövlətləri arasında vahid arbitraj qaydalarının tətbiqi mübahisələrin daha sürətli və effektiv həllini təmin edirdi. Xüsusilə sərhədyanı ticarət əməliyyatlarında hüquqi maneələrin azaldılması və hüquqi təhlükəsizlik təmin edilə bilər. Belə bir sistemin yaradılması, investorlar və işgüzar dairələr üçün hüquqi sabitliyi artıraraq, regionda iqtisadi inkişafı təşviq edə bilər.

Diqqətə layiq nümunələrdən biri, Afrika dövlətləri arasında hüquqi harmonizasiya sahəsində fəaliyyət göstərən OHADA təcrübəsidir. OHADA arbitraj məhkəməsi mübahisələrin həlli üçün vahid və sadələşdirilmiş bir prosedur təqdim edir ki, bu da dövlətlər və şirkətlər arasında yaranan mübahisələrin tez bir zamanda həllinə şərait yaradır. OHADA-nın tətbiqi nəticəsində əldə edilən ən mühüm nəticələrdən biri, ticarət mübahisələrinin məhkəmələrdən kənar arbitraj yolu ilə həlli imkanlarının genişlənməsi və hüquqi sabitliyin təmin edilməsi olmuşdur. Türk Dövlətləri üçün də bu cür bir yanaşma ticarət mübahisələrinin daha səmərəli və sürətli həllini təmin edə bilər.

Bununla yanaşı, OHADAC-ın fəaliyyəti də nümunə kimi göstərilə bilər. OHADAC modeli, Karib dövlətləri arasında hüquqi harmonizasiya və arbitraj mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi ilə ticarət mübahisələrinin daha effektiv həllinə imkan yaradır. OHADAC arbitraj sistemi, investorlar və dövlətlər arasında yaranan mübahisələrin beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş hüquqi çərçivələr əsasında həllini təklif edir. Bu modelin tətbiqi nəticəsində Karib hövzəsində ticarət mübahisələrinin həlli prosesi sadələşdirilmiş və iqtisadi əlaqələr gücləndirilmişdir.

Türk Dövlətləri arasında vahid bir arbitrajın yaradılması da dövlətlərarası ticarət mübahisələrinin daha tez və səmərəli həllinə kömək edə bilər. Bu cür mexanizmlər təkcə mübahisələrin həllini sürətləndirməklə kifayətlənməyəcək, həm də dövlətlər arasında qarşılıqlı hüquqi etimadı gücləndirəcəkdir. Türk Dövlətləri arasında hüququn unifikasiyası və vahid arbitraj sistemlərinin yaradılması, ticarət və iqtisadi əlaqələrin daha da genişlənməsinə və hüquqi sabitliyin təmin olunmasına böyük töhfə verə bilər.

Türk Dövlətlərində hüququn unifikasiyası ticarətdə xərclərin azalmasına da birbaşa və dolaylı təsir göstərə bilər. Bu, ticarət əməliyyatlarında xərcləri azaldan bir neçə əsas faktorla əlaqədardır.

Birinci növbədə, hüququn unifikasiyası ticarətdə tənzimləmə və uyğunluq xərclərinin azalmasına səbəb olur. Müxtəlif hüquqi sistemlərdə fəaliyyət göstərən şirkətlər, adətən hər ölkənin yerli qanunlarına uyğun gəlmək üçün hüquqi məsləhətlərə, yerli məhkəmə proseslərinə və fərqli bürokratik tələblərə xərclər çəkirlər. Vahid hüquqi çərçivə tətbiq edildikdə isə bu xərclər kəskin azalır. Şirkətlər eyni hüquqi qaydalar çərçivəsində fəaliyyət göstərdiyi üçün hüquqi uyğunluq xərcləri minimal olur və əməliyyatlar daha sürətli baş verir.

İkinci olaraq, vahid hüquqi normalar qeyri-müəyyənliyi azaldır. Müxtəlif hüquqi sistemlərin tələbləri fərqli olduqda hüquqi mübahisələr və qeyri-müəyyənliklər şirkətlər arasında əməliyyatları daha riskli və bahalı edir. Hüququn unifikasiyası bu riskləri aradan qaldıraraq, ticarət tərəfdaşları arasında etibar artırır və müqavilələrin icrasını asanlaşdırır. Nəticədə, beynəlxalq müqavilələrin icrası ilə bağlı məhkəmə proseslərinə çəkilən xərclər və vaxt itkisi azalır.

Bundan əlavə, hüququn unifikasiyası gömrük prosedurlarını və xarici ticarət əməliyyatlarını sadələşdirir. Vahid hüquqi qaydalar çərçivəsində çalışan ticarət tərəfdaşları, gömrük və ticarət əməliyyatlarında eyni prosedurları izlədikdə əməliyyat xərcləri azalır. Məsələn, Avropa Birliyi daxilində tətbiq olunan vahid gömrük qaydaları, Avropa ölkələri arasında ticarətin asanlaşmasına və xərclərin azalmasına səbəb olmuşdur. Türk Dövlətləri arasında da oxşar unifikasiya prosesləri, ticarət əməliyyatlarının xərclərini azalda bilər.

Nümunə olaraq, OHADA da qeyd edilə bilər. OHADA-nın üzv dövlətləri arasında hüquqi harmonizasiya, ticarət mübahisələrinin həllini və müqavilələrin icrasını sürətləndirib, biznes xərclərini azaldıb. Oxşar yanaşma Türk Dövlətləri arasında tətbiq edilsə, hüququn unifikasiyası ilə gömrük və kommərasiya əməliyyatlarında xərclərin azalması, iqtisadi fəaliyyətlərin güclənməsi mümkündür.

Beləliklə, Türk Dövlətləri arasında hüququn unifikasiyası həmin dövlətlərin və onlar arasındakı münasibətlərin inkişafına bir çox baxımdan müsbət təsir göstərə bilər. Bəs unifikasiyanı hansı yollarla və ya metodlarla həyata keçirmək mümkündür. Aşağıda bununla bağlı məlumat veriləcəkdir.

III. Hüququn unifikasiyası üçün istifadə oluna biləcək metodlar

Hüququn unifikasiyası prosesinin həyata keçirilməsi üçün müxtəlif metodlar mövcuddur. Bu metodlar TDT-a aid olan ölkələrdə də hüququn unifikasiyası prosesinin həyata keçirilməsi üçün istifadə oluna bilər.

Beynəlxalq konvensiyalar hüququn unifikasiyası prosesində geniş istifadə olunan vasitələrdən biridir [2, s. 37]. Türk Dövlətləri arasında ticarət, vergi, gömrük və ya investisiya sahəsində beynəlxalq konvensiyaların hazırlanması və imzalanması ilə ortaq hüquqi normaların yaradılması mümkündür. Bu, xüsusilə dövlətlərarası hüquqi mübahisələrin həllində mühüm rol oynaya bilər. Belə konvensiyaların tətbiqi, hüquqi prosedurların sürətləndirilməsinə və dövlətlər arasında hüquqi sabitliyin qorunmasına köməklik edəcəkdir.

Model qanunlar da hüququn unifikasiyası üçün effektiv vasitələrdəndir. Bu metod, fərqli hüquq sistemləri olan ölkələr üçün vahid bir hüquqi çərçivə təklif edir [2, s. 38]. TDT-də model qanunların

qəbul edilməsi, xüsusilə iqtisadi və ticarət hüququ sahəsində geniş tətbiq oluna bilər. Hər bir dövlət bu model qanunları öz milli hüquq sistemində uyğunlaşdıraraq qəbul edə bilər, beləliklə dövlətlərarası əməkdaşlıq və inteqrasiya daha sürətlə baş verər.

Model müqavilələr hüququn unifikasiyası prosesində əhəmiyyətli rol oynaya biləcək alətlərdən biridir [2, s. 38]. TDT-də hüququn unifikasiyasına nail olmaq üçün bu model müqavilələrdən istifadə, fərqli ölkələr arasında hüquqi sistemlərin uyğunlaşdırılması və qarşılıqlı əlaqənin artırılması üçün çox faydalı ola bilər. Model müqavilələrin standartlaşdırılmış və tənzimlənmiş tərzdə hazırlanması, fərqli hüquqi mədəniyyətlərə malik dövlətlər arasında hüquqi problemlərin həllini asanlaşdırır və qarşılıqlı hüquqi münasibətlərin sürətlənməsinə gətirib çıxarır.

Yumşaq hüquq (soft law) məcburi qüvvəsi olmayan, lakin dövlətlər və təşkilatlar tərəfindən davranış qaydaları və öhdəliklər yaratmaq üçün istifadə edilən hüquqi aktlardır [2, s. 37]. Bu hüquq qaydaları hüquqi olaraq məcburi olmasa da, dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar arasında əməkdaşlıq və inteqrasiya proseslərini asanlaşdırmaqda mühüm rol oynayır. Türk Dövlətlərində hüququn unifikasiyasında yumşaq hüququn istifadəsi xüsusilə əhəmiyyətlidir, çünki bu üsul, formal qanunvericiliyin qəbul edilməsinə ehtiyac olmadan dövlətlər arasında harmonizasiya və inteqrasiya prosesini təşviq edir. Türk Dövlətləri arasında yumşaq hüququn tətbiqi, müxtəlif hüquqi sistemlərə malik olan dövlətlər arasında çevik, sürətli və uyğunlaşa bilən bir hüquqi baza yarada bilər.

Hüquq bələdçiləri (legal guides) Türk Dövlətlərində hüququn unifikasiyasında mühüm rol oynaya bilər. Bu bələdçilər milli qanunvericilikləri daha yaxın və uyğunlaşdırılmış hala gətirmək üçün tövsiyə xarakterli mənbələr olaraq istifadə edilir [2, s. 39]. Onlar həm hüquqi təlimatlar, həm də harmonizasiya üçün yol xəritəsi funksiyasını yerinə yetirirlər. Hüquq bələdçilərinin istifadəsi Türk Dövlətləri arasında hüququn unifikasiyası prosesini sadələşdirir və dövlətlərə ortaq hüquqi çərçivələr yaratmaqda dəstək olur.

Hüququn unifikasiyası prosesində hüquqi terminologiyanın vahid şəkildə qəbul edilməsi də mühüm rol oynaya bilər. Fərqli dövlətlərin hüquq sistemləri arasında hüquqi terminlərdəki fərqliliklər bəzən anlaşılmaqlara səbəb ola bilər [6, s. 219]. Ümumi hüquqi terminologiyanın tətbiqi, hüquqi sənədlərin və müqavilələrin daha dəqiq başa düşülməsini və hüquqi mübahisələrin qarşısının alınmasını təmin edəcəkdir.

Türk Dövlətləri arasında regional məhkəmənin yaradılması hüququn unifikasiyası və hüquqi mübahisələrin həlli üçün təsirli bir mexanizm ola bilər. Avropa Birliyi modeli və ya Latın Amerikasındakı Mercosur məhkəmə sistemi nümunə götürülə bilər. Bu cür regional məhkəmə vasitəsilə dövlətlərarası mübahisələr vahid hüquqi çərçivədə həll olunar və milli məhkəmə sistemlərinin yükü azaldılar. Bu, həmçinin dövlətlərarası ticarət və investisiya əməliyyatlarında hüquqi sabitlik təmin edəcəkdir.

Türk Dövlətləri arasında ticarət və investisiya mübahisələrinin həlli üçün vahid arbitraj və mediasiya mexanizmlərinin yaradılması hüququn unifikasiyasını sürətləndirə bilər. Beynəlxalq Ticarət Palatası (ICC) tərəfindən tətbiq olunan arbitraj qaydaları, beynəlxalq ticarət mübahisələrinin həlli üçün uğurlu bir nümunədir. Türk Dövlətləri də bu cür arbitraj və mediasiya mexanizmlərindən faydalana bilər, beləliklə, mübahisələrin sürətli və ədalətli həllinə nail olunacaqdır.

Hüququn unifikasiyası yalnız qanunlar səviyyəsində deyil, hüquq təhsili və mütəxəssislərin hazırlanması səviyyəsində də həyata keçirilməlidir. Türk Dövlətləri arasında hüquq fakültələri və hüquq təhsili müəssisələri arasında əməkdaşlıq artırılmalı, ortaq hüquq proqramları və sertifikatlaşdırma sistemləri tətbiq edilməlidir. Bu, gələcək hüquqşünasların da vahid hüquqi normalar çərçivəsində hazırlanmasını təmin edəcəkdir.

Göründüyü kimi, Türk Dövlətlərində hüququn unifikasiyası prosesinin həyata keçirilməsi üçün müxtəlif yollar mövcuddur. Bunların hamısından və ya uyğun olduğu görülən bir neçəsindən istifadə oluna bilər. Lakin hamısından əvvəl lazımı araşdırmaların və çalışmaların aparılması, müvafiq yol xəritəsinin hazırlanması üçün TDT nəzdində və ya Beynəlxalq Türk Akademiyasının tərkibində Türk Dövlətlərində hüququn müqayisəli araşdırılması və tədqiqatı institutunun yaradılması məqsədəuyğun olardı.

Türk Dövlətləri arasında hüququn unifikasiyası inteqrasiyanı sürətləndirə və əməkdaşlığın daha dərin səviyyədə qurulmasına şərait yarada bilər. Qanunların unifikasiyası, hüquqi sabitlik, daha güclü

İqtisadi əlaqələr və dövlətlərarası münasibətlərin inkişafı üçün əsas vasitələrdən biridir. Model qanunlar, konvensiyalar, regional məhkəmələr və vahid hüquqi prosedurlar TDT-nin üzvləri arasında daha sıx əməkdaşlığa yol açacaqdır.

IV. Nəticə

Nəticə olaraq, hüququn unifikasiyası Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) daxilində hüquqi və iqtisadi əlaqələrin gücləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli bir prosesdir. TDT üzvü olan ölkələr müxtəlif hüquq sistemlərinə malik olsalar da, ümumi iqtisadi maraqlar və tarixi oxşarlıqlar bu inteqrasiyanı asanlaşdırır. Hüququn unifikasiyası sayəsində dövlətlər arasında ticarət və investisiya fəaliyyətləri daha səmərəli və təhlükəsiz şəkildə həyata keçirilə bilər.

Bu yanaşma Türk Dövlətlərinin daha güclü əməkdaşlıq platformasına çevrilməsinə və hüquq sistemlərinin unifikasiyası ilə daha güclü iqtisadi və siyasi birliyə nail olmasına kömək edəcəkdir. Hüququn unifikasiyası dövlətlərarası inteqrasiyanın dərinləşməsi üçün vacib bir addım olacaq və uzunmüddətli inkişafı təmin edəcəkdir.

TDT daxilində hüquqi harmoniyanın yaradılması, ticarət müqavilələrinin daha effektiv icrası, hüquqi mübahisələrin tez həlli və investorlar üçün daha sabit bir mühit təmin edəcəkdir. Bu, ticarət xərclərinin azalması, gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və hüquqi təhlükəsizliyin gücləndirilməsi kimi bir çox faydalar gətirəcək. TDT-nin gələcək inkişafı üçün vahid hüquqi normaların yaradılması və tətbiqi strateji bir addım olacaq və bu, dövlətlərarası iqtisadi və hüquqi əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə şərait yaradacaqdır.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Apaydin, E. Chronology of Efforts to Unify International Contract Law with a Focus on Sales Law, *Yaşar University E-Journal*, 1(8), 2013, p. 201-274 (in Turkish / *Apaydin, E. "Uluslararası Sözleşme Hukukunu Birleştirme Çabalarının Kronolojisi, Satış Hukukuna Odaklanarak", Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 1(8), 2013, s. 201-274.*
2. Babayev, I.S. Unification of International Commercial Contract Law. Seçkin Publisher House, 2022, 344 p. (in Turkish / *Babayev, I.S. "Uluslararası Ticari Sözleşme Hukukunun Birleştirilmesi". Seçkin Yayıncılık, 2022, 344 s.*)
URL: <https://www.seckin.com.tr/kitap/378111439> (last access: 14.12.2024).
3. Barnes, W. R. Contemplating A Civil Law Paradigm For A Future International Commercial Code. *Louisiana Law Review*, 65, 2005, p. 677-774.
4. Namlı, M. Overview of the Treaty on the Harmonization of Business Law in Africa, *Public and Private International Law Bulletin*, 33(1), 2013, p. 91-123 (in Turkish / *Namlı, M. "Afrika'da İş Hukukunun Uyumu Anlaşmasına Genel Bakış", Kamu ve Özel Uluslararası Hukuk Bülteni, 33(1), 2013, s. 91-123.*
5. Özkan, Z. Harmonization of European Private Law. *Ankara University Faculty of Law Journal*, 66(1), 2017, p. 157-199 (in Turkish / *Özkan, Z. "Avrupa Özel Hukukunun Uyumu", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 66(1), 2017, s. 157-199.*
6. Smiths, J. M. Convergence of New Private Law in Europe: Towards a New Ius Commune? in E. Özücü & N. David (Ed.), *Comparative Law: A Handbook*. Hart Publishing, 2007.
7. Zweigert, K., & Kötz, H. (1998). *Introduction to Comparative Law* (T. Weir, Translator). Clarendon Press ; Oxford University Press, Oxford, New York, 1998.

UNIFICATION OF LAW IN THE MEMBER STATES OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES: AN AMBITIOUS PROPOSAL TOWARD GREAT GOALS

ILGAR BABAYEV¹

Abstract

The unification of law involves harmonizing the legal norms of different legal systems or countries based on common rules and principles. This process plays a significant role in international trade, contract law, and financial operations. Particularly within the Organization of Turkic States (OTS), the unification of law holds strategic importance for enhancing interstate cooperation, economic growth, and resolving legal disputes. The legal similarities among OTS countries, stemming from the Soviet legal heritage, along with Turkey's membership in the Roman-German legal family, provide a favorable foundation for this process. This article analyzes the benefits, potential models, and feasibility of legal unification among OTS member states based on international experiences. Regional organizations such as the European Union, OHADA, and OHADAC serve as examples of successful unification efforts. The unification of trade laws, investment protection agreements, and the establishment of arbitration mechanisms could significantly reduce legal barriers and foster cooperation among OTS countries. The article also discusses implementing unified arbitration systems within the OTS framework. Arbitration mechanisms are crucial for the swift resolution of legal disputes, ensuring legal stability and fostering mutual trust. This approach can facilitate more transparent and effective execution of international trade agreements. Overall, legal unification among OTS member states represents a promising and practical process to expand economic ties, streamline trade agreements, and improve the resolution of legal disputes. By examining this topic from both theoretical and practical perspectives, the article highlights the significance of legal unification in the OTS context.

Keywords: *Organization of Turkic States, legal unification, legal harmonization, different legal systems, international trade law, arbitration.*

УНИФИКАЦИЯ ПРАВА В ГОСУДАРСТВАХ-ЧЛЕНАХ ОРГАНИЗАЦИИ ТЮРКСКИХ ГОСУДАРСТВ: АМБИЦИОЗНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ К ВЕЛИКИМ ЦЕЛЯМ

ИЛЬГАР БАБАЕВ²

Резюме

Унификация права предполагает гармонизацию правовых норм различных систем или стран на основе общих правил и принципов. Этот процесс играет значительную роль в международной торговле, договорном праве и финансовых операциях. В рамках Организации Тюркских Государств (ОТГ) унификация права имеет стратегическое значение для укрепления межгосударственного сотрудничества, экономического роста и разрешения правовых споров. Правовые сходства между странами ОТГ, обусловленные советским правовым наследием, а также принадлежность Турции к романо-германской правовой семье создают благоприятные

¹ Doctor of Philosophy in Law, member of Azerbaijani Bar Association, Supervisor of Law and Compliance at "SOCAR Downstream Management" LLC, lecturer at Baku State University / email: ilgar.babayev@socardownstream.az

² Доктор философии права, член Коллегии адвокатов Азербайджанской Республики, руководитель отдела права и соблюдения законодательства в ООО «SOCAR Downstream Management», преподаватель Бакинского Государственного Университета / email: ilgar.babayev@socardownstream.az

условия для этого процесса. В статье анализируются преимущества, возможные модели и перспективы унификации права между странами ОТГ на основе международного опыта. Региональные организации, такие как Европейский Союз, ОНАДА и ОНАДАС, рассматриваются как примеры успешной унификации. Унификация торговых законов, соглашений о защите инвестиций и создание арбитражных механизмов могут существенно сократить правовые барьеры и способствовать сотрудничеству между странами ОТГ. В статье также обсуждается внедрение единых арбитражных систем в рамках ОТГ. Арбитражные механизмы имеют ключевое значение для оперативного разрешения правовых споров, обеспечения правовой стабильности и укрепления взаимного доверия. Такой подход может способствовать более прозрачному и эффективному исполнению международных торговых соглашений. Таким образом, унификация права между странами ОТГ представляет собой перспективный и целесообразный процесс для расширения экономических связей, упрощения торговых соглашений и совершенствования разрешения правовых споров. Статья рассматривает эту тему с теоретической и практической точек зрения, подчеркивая значимость унификации права в контексте ОТГ.

Ключевые слова: организация тюркских государств, унификация права, гармонизация права, различные правовые системы, международное торговое право, арбитражный суд.

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 25.12.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

HƏBS QƏTİMKAN TƏDBİRİ SEÇİLƏRKƏN AZYAŞLI UŞAQLARIN HÜQUQLARININ QORUNMASI. ALTERNATİV QƏTİMKAN TƏDBİRLƏRİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

ZİNYƏT AĞAMALIYEVƏ¹

Annotasiya

Bu məqalədə Azərbaycanda azyaşlı uşaqları olan qadınların, yaxud uşağını təkbaşına böyüdən kişilərin barəsində həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi ilə bağlı hüquqi problemləri araşdırılmaqla, ölkəmizin hüquq sistemində bu sahədə mövcud problemlər təhlil edilir və tətbiq edilə biləcək yeniliklər təklif olunur. Beynəlxalq təcrübədən nümunələr və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarları əsasında bu məsələdə insan hüquqlarının qorunmasının vacibliyi vurğulanır. Məlum olduğu kimi, azyaşlı uşaqları olan qadınların, uşağını təkbaşına böyüdən kişilərin həbs edilməsinin hüquqi və sosial nəticələri Azərbaycanda kifayət qədər diqqət mərkəzində deyil. Bu isə nəticədə, uşaqların psixoloji və sosial rifahına ciddi təsir göstərir. Məqalədə məqsəd, həbsə alternativ qətimkan tədbirlərinin tətbiqinin zəruriliyini və faydalarını araşdırmaqla, Azərbaycan qanunvericiliyinin beynəlxalq təcrübə ilə müqayisəli təhlili aparılmaqla, bu sahədə alternativ yanaşmaların tətbiq edilməsinin hüquqi əsaslandırılmasını təmin etməkdir. Belə yanaşma, həm insan hüquqlarının qorunması, həm də ailə birliyinin möhkəmləndirilməsi üçün vacibdir.

***Açar sözlər:** azyaşlı uşaqlar, ailə həyatı, həbs qətimkan tədbiri, beynəlxalq hüquq, insan hüquqları, alternativ qətimkan tədbirləri.*

I. Azərbaycan qanunvericiliyində həbs qətimkan və həbsə alternativ qətimkan tədbirləri, ailə hüquqlarına yanaşma

Qətimkan tədbiri Cinayət-Prosessual Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını müvəqqəti məhdudlaşdırmaqla onun qanuna zidd davranışının qarşısını almaq və hökmün icrasını təmin etmək məqsədi ilə seçilən prosessual məcburiyyət tədbiridir. Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyində 10 (on) qətimkan tədbiri nəzərdə tutulsa da, təcrübədə həbs qətimkan tədbiri buna zərurət olmadığı halda belə geniş tətbiq edilməkdədir [8].

Bununla yanaşı, qanunvericilikdə azyaşlı uşaqları olan şəxslərə münasibətdə xüsusi yanaşma nəzərdə tutulmayıb. Belə ki, qərar qəbul edilərkən ailə vəziyyəti və uşaqların maraqları hüquqi əsas kimi nəzərə alınmır. Bu isə beynəlxalq standartlara uyğun deyil. Halbuki qanunvericilikdə həbsə alternativ-girov və ev dustaqlığı qətimkan tədbirləri müəyyən edilsə də, onların tətbiqi praktikada məhduddur. Alternativ tədbirlərin tətbiqi üzrə statistik məlumatların az olması isə özlüyündə bu sahədə islahatlara ehtiyac olduğunu göstərir.

Qanunvericiliyə əsasən, təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi üçün maddi və prosessual hüquqi əsaslar olmalıdır. Maddi əsaslar dedikdə, təqsirləndirilən şəxsin ona istinad edilən cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsinə aidiyyətini təsdiq edən sübütə başa düşülür. Prosessual əsaslar isə, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 155-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halların məcmusundan və həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin qanuniliyini və zəruriliyini təsdiq edən, məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş əsaslardan ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu Həbs və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinə dair müraciətlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında 3 noyabr 2009-cu il tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, məhkəmələr həbs qətimkan tədbiri seçərkən yalnız Cinayət-Prosessual Məcəllənin 155-ci maddəsində göstərilən prosessual əsasları formal sadalamaqla kifayətlənməməli, hər bir əsasın konkret təqsirləndirilən şəxsə münasibətdə mövcudluğunun nədən ibarət olmasını və cinayət işinin materialları ilə onların təsdiq edilib-edilməməsini yoxlamalıdırlar. Bu zaman

¹ Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü / email: zinyetaqamaliyeva@gmail.com

təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, onun şəxsiyyətini səciyyələndirən məlumatlar, o cümlədən yaşı, ailə vəziyyəti, məşğulluq növü, sağlamlığı və bu kimi digər hallar nəzərə alınmalıdır. Ali Məhkəmənin qeyd olunan qərarında, himayəsində yetkinlik yaşına çatmamış uşaqları olan qadınların barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında təqdimatlarla baxılarkən məhkəməyə təqdim edilmiş materiallarda uşaqların yaxın qohumlarının himayəsində qalmalarını və ya onların uşaq tərbiyə müəssisələrinə yerləşdirilmələrini təsdiq edən kifayət qədər məlumatların olmasının yoxlanılmasını məhkəmələrə tövsiyyə edilmişdir [11]. Lakin buna baxmayaraq, təcrübədə faktiki olaraq bu hallara diqqət edilmir.

Qeyd olunmalıdır ki, himayəsində azyaşlı uşaqları olan qadınların, yaxud uşağını təkbaşına böyüdən kişilərin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi zamanı ailə və uşaq hüquqlarının nəzərə alınmaması həm milli qanunvericilik, həm də beynəlxalq hüquq normalarının pozulması hesab edilə bilər. Bu məsələyə həm insan hüquqlarının və azadlıqlarının əsas təminatı olan Konstitusiyaya, həm Ailə Məcəlləsi və Uşaq hüquqları haqqında Qanun, həm də BMT-nin Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyası çərçivəsində baxılmalıdır.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 17-ci maddəsinə əsasən, cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə, dövlətin xüsusi himayəsindədir. Uşaqların qayğısına qalmaq və onları tərbiyə etmək valideynlərin borcudur. Bu borcun yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarət edir. Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarət edir [6].

Himayəsində azyaşlı uşaqları olan qadının həbs edilməsi, valideynin bu borcunu yerinə yetirməsinə maneə yaradır və uşaqların ailə daxilində sağlam inkişafı üçün zəruri olan qayğıni təhlükə altına qoyur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının ailənin qorunmasını ehtiva edən 34-cü maddəsinə əsasən, ailə dövlətin himayəsindədir. Valideynlərin uşaqların tərbiyəsi və qayğısı ilə məşğul olmaq hüququ və borcudur [6].

Himayəsində azyaşlı uşaqları olan şəxsin həbs edilməsi, uşağın ailə daxilində böyümək və valideynlərin himayəsindən yararlanmaq hüququnu ciddi şəkildə pozur ki, bu hal da məhkəmələr tərəfindən nəzərə alınmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin 6-cı maddəsinə əsasən, valideynlərin uşaqların hüquq və maraqlarını qorumaq öhdəliyi vardır. Həmçinin uşağın hüquq və maraqlarının müdafiəsi ilə bağlı məsələlərdə ailə üzvlərinin birgə məsuliyyət daşması nəzərdə tutulur [9]. Himayəsində azyaşlı uşaqları olan qadının həbs edilməsi, xüsusilə digər valideynin olmadığı və ya uşağın həyatına bilavasitə təsir göstərə biləcək hallar mövcud olduğu təqdirdə, bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə ciddi maneə yaradır.

Azərbaycan Respublikasının Uşaq hüquqları haqqında Qanununun 11-ci maddəsinə əsasən, hər bir uşağın hərtərəfli inkişaf etmək, milli və ümumbəşəri dəyərlərə uyğun, humanizm və əxlaqi prinsiplər əsasında tərbiyə almaq hüququ vardır. Qanununun 18-ci maddəsinə əsasən, uşağın ailədə valideynləri ilə birgə yaşamaq, onlardan qayğı görmək hüququ vardır [10].

Qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa valideynlərin istəyinə zidd olaraq uşağı onlardan ayırmaq qadağandır. Himayəsində azyaşlı uşaqları olan qadının, yaxud uşağını təkbaşına böyüdən kişinin həbs edilməsi, uşağın qeyd olunan hüquqlarının pozulmasına səbəb ola bilər. Belə ki, həbsin nəticəsi olaraq uşaq valideynlərindən məhrum olmaqla emosional, sosial və psixoloji travmalarla üzləşir. Məhz bu səbəbdən himayəsində azyaşlı uşağı olan qadınları, yaxud uşağını təkbaşına böyüdən kişilərin barəsində həbs qətimkan tədbiri seçərkən dövlət orqanları uşaqların mənafeyinin qorunmasını təmin etməlidir.

Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, son dövrdə nikahın pozulması halları artan tendensiya ilə davam etməkdədir. Məlum olduğu kimi, nikah pozulduqda azyaşlı uşaqlar valideynlərdən birinin himayəsinə verilir. Təcrübə göstərir ki, belə situasiyada əksər hallarda digər valideynin uşaqla ünsiyyəti demək olar ki, olmur. Uşağı böyüdən valideynin həbs edilməsi nəticə etibarilə uşağın qanunla ona verilmiş hüquqlarının bütünlükdə və kobud şəkildə pozulması ilə nəticələnir.

Bununla yanaşı qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 79-cu maddəsində azyaşlı uşağı olan şəxslərin şəxsiyyət əleyhinə ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətməyə görə beş ildən çox müddətə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum edilməsi istisna olmaqla qalan

hallarda, məhkum edilmiş hamilə qadınlar və ya on dörd yaşına qədər uşağı olan qadınlar, habelə on dörd yaşına çatmamış uşağını təkbaşına böyüdən kişilər tərəfindən uşaq on dörd yaşına çatanadək cəzanın çəkilməsinin təxirə salınması [7] nəzərdə tutulsa da, cinayət prosessual qanunvericilikdə isə həmin kateqoriya şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilərkən göstərilən hallar nəzərə alınmamışdır. Göründüyü kimi, cinayət qanunvericiliyi uşağın mənafeyini nəzərə almaqla, onun hüquqlarını qoruduğu halda prosessual qanunvericilikdə isə buna əhəmiyyət verilməmişdir.

II. Beynəlxalq təcrübə və standartlar

BMT-nin Uşaq hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsində uşaqların hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində dövlətlərin öhdəlikləri və gördükləri mühüm tədbirlər qeyd edilmişdir. Daha sonra, Konvensiyanın 9-cu maddəsində də bununla əlaqədar mühüm müddəalar əks olunmuşdur [12]. Belə müəyyənləşdirmə bu və ya digər konkret halda, məsələn, valideynlər uşaqla qəddarcasına rəftar etdikdə və ya onun qayğısına qalmadıqda və ya valideynlər bir-birindən ayrı yaşadıqda və uşağın yaşayış yeri barədə qərar qəbul edilməli olduqda zəruri ola bilər. İştirakçı dövlətlər hər bir uşağın fiziki, əqli, ruhi, mənəvi və sosial inkişafı üçün lazım olan həyat səviyyəsinə malik olmaq hüququnu təsdiq edirlər. Uşağını təkbaşına böyüdən qadının (kişinin) həbs edilməsi bu hüququn da pozulmasına gətirib çıxara bilər.

Uşaq hüquqları haqqında 1989-cu il Konvensiyasının 2-ci maddəsi dövlətlərin üzərinə bütün uşaq hüquqlarına hörmətin təmin edilməsi, uşaqların valideynlərinin, onların qəyyuqlarının və digər ailə üzvlərinin, uşaqların əqidə və ya baxışlarını ifadə edən fəaliyyətə, statusa görə cəza və ayrı-seçkiliyin bütün formalarından müdafiənin təmin edilməsi üçün zəruri tədbirlər görmək öhdəliyini qoyur. Bundan əlavə, üzv-dövlətlərin qanunvericilik, inzibati və digər tədbirlər görmək, uşaq hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyətin nəzərdə tutulması da həmin vəzifələrin tərkib hissəsini təşkil edir [1 s. 20, 120].

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi valideynlərin həbsi zamanı azyaşlı uşaqların mənafeyini nəzərə almağın vacibliyini vurğulayır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnda, valideynlərin həbsinin uşaqlar üzərində mənfi təsirlərini azaltmaq məqsədilə alternativ qətimkan tədbirlərinin tətbiqi tövsiyə olunur. Məhkəmə, hər bir halda uşaqların mənafeyinin üstün tutulmasını və onların rifahının qorunmasını əsas prinsip kimi qəbul edir. Bu tədbirlərin məqsədi, uşaqların valideynlərindən ayrılmasının qarşısını almaq və onların inkişafına mənfi təsirləri minimuma endirməkdir. Bununla bağlı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi valideynlərin həbsi zamanı azyaşlı uşaqların mənafeyinin qorunması və alternativ qətimkan tədbirlərinin tətbiqi ilə bağlı bir sıra qərarlar qəbul etmişdir. Həmin qərarlardan aşağıdakılarını göstərmək olar [5].

Valideynin və uşağın birlikdə olmaq hüququndan qarşılıqlı surətdə faydalanması ailə həyatının fundamental elementini təşkil etsə də (Olsson İsveçə qarşı (№1), 59-cu bənd), buradan heç də belə nəticə çıxmır ki, sadəcə olaraq ailə üzvlərinin qovuşmasının təmin edilməsi artıq ailə həyatına hörmət hüququnun təmin edilməsi deməkdir, bu sözlər ailə üzvlərinin həbsdə olduğu hallara xüsusilə aiddir (Popov Fransaya qarşı, 134-cü bənd). Həbs tədbiri dövlət orqanlarının qarşılıqlı qoyduğu məqsədə mütənəsb olmalıdır; söhbət ailələrdən gedirsə, dövlət orqanları vəziyyəti mütənəsblik prinsipinə uyğun şəkildə qiymətləndirərkən uşağın üstün maraqlarını nəzərə almalıdırlar (eyni mənbə, 140-cı bənd) [4].

Neulinger və Shuruk İsveçərə qarşı (2010) işdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi uşağın üstün mənafeyinin nəzərə alınmasının vacibliyini vurğulamış və dövlətlərin uşaqların rifahını təmin etmək üçün müvafiq tədbirlər görməli olduğunu bildirmişdir [2].

Mubilanzila Mayeka və Kaniki Mitunga Belçikaya qarşı (2006) işdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, azyaşlı uşağın valideynindən ayrılmasının onun psixoloji və emosional inkişafına mənfi təsir göstərə biləcəyini qeyd edərək, dövlətlərin belə hallarda alternativ tədbirlər tətbiq etməli olduğunu bəyan etmişdir [3].

Popov Fransaya qarşı (2012) işdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, valideynlərin həbsi zamanı uşaqların mənafeyinin nəzərə alınmamasının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin (şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ) pozuntusu olduğunu müəyyən etmişdir [4].

Bu qərarlar göstərir ki, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi valideynlərin həbsi zamanı azyaşlı uşaqların mənafeyinin qorunmasını və mümkün olduqda alternativ qətimkan tədbirlərinin tətbiqini vacib hesab edir.

Buna görə də, azyaşlı uşaqları olan şəxslərin həbsində, dövlətlər alternativ qətimkan tədbirlərini nəzərdən keçirməli və uşaqların mənəvi və psixoloji rifahını təmin etmək üçün zəruri addımlar atmalıdırlar.

III. Nəticə

Himayəsində azyaşlı uşağı olan şəxslərin həbs olunması yalnız həmin şəxslərə deyil, uşaqların psixoloji və emosional vəziyyətinə də ciddi təsir göstərir. Bu vəziyyət uşaqların inkişafında psixoloji travmalar, təhsildə gerilik, sosial adaptasiya problemləri yarada bilər. Eyni zamanda, cəmiyyət bu uşaqların qayğısına qalmaq üçün əlavə resurslar ayırmaq məcburiyyətində qala bilər. Buna görə də, alternativ tədbirlərin tətbiqi həm insan hüquqlarını qoruyur, həm də sosial yükü azaldır.

Himayəsində azyaşlı uşaqları olan qadınlar, yaxud uşağını təkbaşına böyüdən kişilərin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi həm ailə münasibətlərinin qorunmasına dair milli qanunvericilik, həm də uşaqların hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq sənədlərin tələblərinə uyğun gəlməli, uşağın hüquq və maraqları prioritet olaraq qorunmalıdır. Bu cür hallarda uşaqların maraqlarının qorunması və valideynlə onların ayrılmasının mənfi nəticələrinin minimuma endirilməsi üçün hüquq-mühafizə orqanları və məhkəmələrin xüsusi həssaslıq nümayiş etdirməsi zəruridir. Bu yanaşma həm dövlətin öz vəzifələrini, həm də məhkəmə qərarlarının sosial ədalət prinsipini təmin etmiş olacaqdır. Azyaşlı uşaqların hüquqlarının qorunması üçün həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə yalnız son çarə olaraq müraciət edilməlidir. Azərbaycan təcrübəsi göstərir ki, bu sahədə beynəlxalq standartlara uyğunlaşmaq üçün əlavə addımlar atılmalıdır. Alternativ tədbirlərin geniş tətbiqi uşaqların rifahını təmin etməklə yanaşı, cəmiyyətin sosial və iqtisadi sabitliyinə də töhfə verəcəkdir.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Aliyev A.I. Human rights, population and migration issues in modern international law. Baku, 2007 (*in Azerbaijani / Əliyev Ə.İ. Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhali və miqrasiya problemləri. Bakı, 2007*).
2. Case of Neulinger and Shuruk v. Switzerland 6 July 2010 (*Application no. 41615/07*) 7 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99817> (last access: 02.01.2025)
3. Case of Mublanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v Belgium 12.10.2006. Application 8 No.13178/03 URL: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/ecthr-mubilanzila-mayeka-and-kaniki-mitunga-v-belgium-application-no-1317803> (last access: 03.01.2025)
4. Case of Popov v. France 19 January 2012 (*Applications nos. 39472/07 and 39474/07*) 6 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108710> (last access: 29.12.2024)
5. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights, April 30, 2017 (*in Azerbaijani / Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi üzrə Təlimat 30 aprel 2017*). URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_8_aze (last access: 02.01.2025)
6. The Constitution of the Republic of Azerbaijan (*in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası*). URL: <https://e-qanun.az/framework/897> (last access: 01.01.2025)
7. The Criminal Code of the Republic of Azerbaijan (*in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi*). URL: <https://e-qanun.az/framework/46947> (last access: 02.01.2025)
8. The Criminal Procedure Code of Azerbaijan (*in Azerbaijani / Azərbaycan 5 Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi*).

- URL: <https://e-qanun.az/framework/46950> (last access: 03.01.2025)
9. The Family Code of the Republic of Azerbaijan (*in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/46946> (last access: 28.12.2024)
10. The Law of the Republic of Azerbaijan on Child's Rights (*in Azerbaijani / Uşaq hüquqları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/3292> (last access: 02.01.2025)
11. The Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan “On judicial practice on consideration of appeals regarding preventive measures of arrest and house arrest” dated November 3, 2009 (*in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Həbs və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinə dair müraziətlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 3 noyabr 2009-cu il tarixli Qərarı*).
URL: <https://supremecourt.gov.az/az/media/xeberler/hebs-ve-ev-dustaqligi-qetimkan-tedbirlerine-dair-muracietlere-baxilmasi-uzre-168> (last access: 01.01.2025)
12. The UN Convention on Child's Rights.
URL: https://migration.gov.az/content/pdf/5acb09f3100d0_U%C5%9Faq%20h%C3%BCquqlar%C4%B1%20haqq%C4%B1nda%20Konvensiya.pdf (last access: 25.12.2024)

PROTECTION OF THE RIGHTS OF MINOR CHILDREN DURING THE IMPOSITION OF PRE-TRIAL DETENTION. THE IMPORTANCE OF ALTERNATIVE MEASURES OF RESTRAINT

ZINYAT AGAMALIYEVA¹

Abstract

This article examines the legal issues related to the application of pre-trial detention against women with minor children or men who are raising their children alone in Azerbaijan. It identifies existing problems in the national legal system and proposes possible improvements. Drawing on international experience and decisions of the European Court of Human Rights, the article emphasizes the importance of protecting human rights in such cases. As is well known, the legal and social consequences of detaining women with young children or men raising a child alone have not received sufficient attention in Azerbaijan. As a result, such detentions can seriously affect the psychological and social well-being of children. The aim of the article is to explore the necessity and benefits of applying alternative measures to pre-trial detention. By conducting a comparative analysis between Azerbaijani legislation and international practice, the study seeks to provide a legal basis for the adoption of alternative approaches in this area. Such an approach is crucial for both the protection of human rights and the strengthening of family unity.

Keywords: *minor children, family life, pre-trial detention, international law, human rights, alternative measures of restraint.*

¹ Member of Azerbaijani Bar Association / email: zinyetaqamaliyeva@gmail.com

ЗАЩИТА ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ДЕТЕЙ ПРИ ИЗБРАНИИ МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ АРЕСТА. ЗНАЧЕНИЕ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ

ЗИНЬЯТ АГАМАЛЫЕВА¹

Резюме

В данной статье рассматриваются юридические проблемы, связанные с применением меры пресечения в виде ареста в отношении женщин, имеющих несовершеннолетних детей, или мужчин, воспитывающих детей в одиночку, в Азербайджане. Исследуются существующие проблемы в правовой системе страны в данной области и предлагаются нововведения. На основе примеров международного опыта и решений Европейского Суда по Правам Человека (ЕСПЧ) подчеркивается важность защиты прав человека в этом вопросе. Как известно, правовые и социальные последствия ареста женщин с несовершеннолетними детьми или мужчин, воспитывающих детей в одиночку, в Азербайджане недостаточно изучены. Это, в свою очередь, оказывает серьезное влияние на психологическое и социальное благополучие детей. Цель статьи заключается в изучении необходимости и преимуществ применения альтернативных мер пресечения, проведении сравнительного анализа законодательства Азербайджана с международной практикой и обосновании внедрения альтернативных подходов в данной сфере. Такой подход важен как для защиты прав человека, так и для укрепления семейных ценностей.

Ключевые слова: *несовершеннолетние дети, семейная жизнь, мера пресечения в виде ареста, международное право, права человека, альтернативные меры пресечения.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.01.2025

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Член Коллегии адвокатов Азербайджанской Республики / email: zinyetaqamaliyeva@gmail.com

ÖZÜ İLƏ ƏQD BAĞLAMA, YOXSƏ TƏMSİL SƏLAHIYYƏTİNDƏN SUI-İSTİFADƏ? KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN 23 İYUL 2013-CÜ İL TARİXLİ QƏRARININ TƏHLİLİ

DÜNYAMİN NOVRUZOV¹

Annotasiya

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun M. Şahverdiyevanın şikayəti üzrə qəbul etdiyi 23 iyul 2013-cü il tarixli qərarının predmetini təşkil edən məhkəmə işində təmsilçi özünün kredit öhdəliyinin icrasının təminatı qismində təmsil olunanın mənzilini kreditorun (bankın) lehinə ipoteka ilə yüklü etmişdir. Təmsil olunan ipoteka müqaviləsinin təmsilçinin şəxsən özü barəsində bağlanmış əqd olduğu əsası ilə mübahisələndirmiş, lakin ümumi məhkəmələr həmin iddianı rədd etmişlər. Plenum, ərizəçinin fərdi şikayətini əsaslı hesab edərək Ali Məhkəmənin müvafiq qərarını qüvvədən düşmüş hesab etmişdir. Plenum gəldiyi nəticənin hüquqi əsası kimi Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 359.3 və 140-cı maddələrinə istinad etmişdir. Həmin normalardan birincisi, şəxsən özü ilə əqd bağlanması, ikincisi isə, daşınmaz əşya üzərində mülkiyyət hüququnun vicdanlı əldə edilməsi halları ilə bağlıdır. Hazırkı məqalə çərçivəsində bu növ əqdlərə münasibətdə Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsinin tətbiqinin əsaslılığı araşdırılmışdır. Belə ki, “şəxsən özü ilə əqd bağlama” və “təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə” anlayışları arasında fərqləndirmə aparılmasının zəruriliyi vurğulanmışdır. Qərarının predmetini təşkil edən məhkəmə işinin halları baxımından ortada “şəxsən özü ilə əqd bağlama” deyil, “təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə” halının olduğu irəli sürülmüşdür. Bu mənada, Plenumun təmsil səlahiyyətindən sui-istifadəyə dair normaya (Mülki Məcəllə, m. 360.1-ə) istinad edərək şikayətə hüquqi qiymət verməsi məqsədəuyğun olardı. Bu şəxsən özü ilə əqd bağlamadan fərqli olaraq, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadənin varlığı hər bir halda bağlanmış əqdin dərhal etibarsız olmasını deməyə imkan vermir. Əksinə, burada qarşı-qarşıya duran iki (təmsil olunanın və əqdin qarşı tərəfinin) mənafe vardır və mübahisənin həlli zamanı bu məqam diqqətə alınmalıdır. Digər tərəfdən, məqalədə, Mülki Məcəllənin 140-cü maddəsinin bu növ münasibətlərə tətbiqinin mümkün olmamasına dair mövqe ifadə edilmişdir. Çünki mübahisə kreditorun ipoteka hüququnu daşınmaz əmlakın dövlət reyestrindəki qeydə etimad edərək əldə etməsi ilə bağlı meydana gəlməmişdir.

***Açar sözlər:** şəxsən özü ilə əqd bağlama, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə, etibarsızlıq, ipoteka müqaviləsi, təmsilçilik hüququ, Konstitusiya Məhkəməsi, Mülki Məcəllə.*

I. Giriş

A. Faktlar

İddiaçı Şahverdiyeva cavabdehlər Bank və İbrahimova qarşı ipoteka müqaviləsinin etibarsız hesab edilməsi tələbi ilə Bakı şəhəri Səbail rayon məhkəməsinə müraciət etmişdir. İddia ərizəsi onunla əsaslandırılmışdır ki, İbrahimov və Bank arasında 5 aprel 2010-cu il tarixli kredit müqaviləsi bağlanmışdır. Şahverdiyeva kredit müqaviləsi üzrə borclu deyildir və mülkiyyətində mənzil vardır. Şahverdiyeva tərəfindən İbrahimova etibarnamə verilmişdir. İbrahimov isə həmin etibarnamə əsasında Şahverdiyevanın adından (təmsilçisi qismində) Bankla ipoteka müqaviləsi bağlamışdır. Başqa sözlə, mənzil, İbrahimovun Bank qarşısında olan əsas öhdəliyinin icrasının təminatı məqsədilə ipoteka ilə yüklü edilmişdir. Şahverdiyeva, Mülki Məcəllənin 337, 339, 352, 359.2, 359.4 və 360.1-ci maddələrinin tələblərinin pozulması əsası ilə həmin ipoteka müqaviləsinin etibarsız hesab edilməsini xahiş etmişdir.

Bakı şəhəri Səbail rayon məhkəməsinin 26.11.2010-cu il tarixli qətnaməsilə iddiaçı Şahverdiyevanın cavabdehlər Bank və İbrahimova qarşı ipoteka müqaviləsinin etibarsız sayılması tələbinə dair iddiası rədd edilmişdir. Həmin qətnamə Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 19.10.2011-ci il tarixli qətnaməsi ilə dəyişdirilmədən saxlanılmışdır. Ali Məhkəmə də Şahverdiyevanın kassasiya

¹ Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü, İstanbul Universiteti Hüquq fakültəsinin doktorantı.
email: dunyamin.novruzov@ogr.iu.edu.tr

şikayətini təmin etməmişdir. Beləliklə, ümumi məhkəmələrin qənaətinə görə, Şahverdiyevanın iddiasının təmini üçün əsaslar mövcud olmamışdır.

B. Qərar

Mülki qanunvericilik əqdin təmsilçi vasitəsilə bağlanmasını istisna etmir. Lakin qanunverici bunun üçün müvafiq qaydalar müəyyən etmişdir. Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsinə əsasən təmsilçi təmsil edilən adından şəxsən özü barəsində əqdlər bağlaya bilməz. Göstərilən qadağanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təmsil olunan təmsilçilikdə ən üstün müdafiyyəyə malik olduğundan onun qanuni maraqları təmin edilməlidir.

İlk növbədə, aydınlaşdırılmasına ehtiyac olan hal təmsil edilən şəxsin belə etibarnamənin verilməsində hansı əqdlərin bağlanmasına yönələn iradə ifadəsi olması nəzərə alınmalıdır. Belə ki, həmin şəxs tərəfindən verilən etibarnamədə konkret subyektə münasibətdə konkret şərtlərlə əqdin bağlanmasına dair səlahiyyətlər əks olunmuşdursa, o zaman təmsil olunanın iradə və maraqları müəyyən şəkildə ifadə olunur və təmsilçi təmsil olunanın özünün formalaşdırdığı iradənin vasitəçisi qismində çıxış edir. Mülki Məcəllənin 269.1 və 269.5-ci maddələrinə müvafiq olaraq ipoteka əsas öhdəliyin icrasının təminatı üsuludur və ipoteka müqaviləsinə (öhdəliyi təmin edən) hər hansı mülki-hüquqi müqaviləsi, o cümlədən kredit müqaviləsi (əsas öhdəlik) ilə birlikdə baxılmalıdır.

Mülki işin məhkəmələr tərəfindən müəyyən edilmiş hallarından görünür ki, İbrahimov və Bank arasında bağlanmış kredit müqaviləsi (əsas öhdəlik) İbrahimovun maraqlarına uyğun bağlanmışdır. Belə ki, bu müqavilədə borclu təmsil olunan Şahverdiyeva deyil, İbrahimov özü olmuşdur. Şahverdiyeva mülkiyyətində olan mənzilə dair (öhdəliyi təmin edən) ipoteka müqaviləsi də onun etibarnaməsi əsasında İbrahimov tərəfindən kredit müqaviləsi üzrə bank qarşısında öz öhdəliklərinin təmin olunması üçün bağlanmışdır.

Burada nəzərə alınmalıdır ki, mənzilə dair etibarnamə verilərkən Şahverdiyeva (təmsil olunan), İbrahimova bu etibarnamə ilə onun maraqlarını üçüncü şəxslər qarşısında təmsil etmək və İbrahimov özünün maraqları daxilində deyil, Şahverdiyevanın maraqlarından hərəkət etmək səlahiyyəti vermişdir. Lakin ümumi məhkəmələr tərəfindən ərizəçinin onun etibarnaməsi əsasında ipoteka müqaviləsi bağlanarkən göstərilən maddi hüquq normalarının tələblərinə riayət edilməməsi barədə irəli sürdüyü dəlillərə lazımı hüquqi qiymət verilməmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu Mülki Məcəllənin 140 və 271.1-ci maddələrinin göstərişlərinə də öz qərarında istinad etmişdir.

II. Qərarın təhlili

Fikrimcə, aşağıdakı 3 hala aydınlıq gətirilməsi zəruridir:

- birincisi, ipoteka müqaviləsi təmsilçinin şəxsən özü barəsində bağladığı əqd kimi qiymətləndirilə bilərmi? Başqa sözlə, bu halda “özü ilə əqd bağlama”, yoxsa “təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə”dən söhbət gedir?
- ikincisi, təmsil olunan və üçüncü şəxsin (konkret halda, bankın) mənafeləri arasında tarazlıq necə qorunmalıdır?
- üçüncüsü, daşınmaz əmlaka dair mülkiyyət və digər əşya hüquqlarına münasibətdə vicdanlı əldə etməni nəzərdə tutan Mülki Məcəllənin 140-cı maddəsinin tətbiqi yerindədirmi?

A. İpoteka müqaviləsinin təmsilçinin şəxsən özü barəsində bağladığı əqd kimi qiymətləndirilməsinin mümkünlüyü

1. “Özü ilə əqd bağlama” (Insichgeschäft) anlayışı

Hüquq ədəbiyyatında “özü ilə əqd bağlama” termini şəxsin bir əqdi həm təmsil edilən tərəfin təmsilçisi, həm də qarşı tərəf (üçüncü şəxs) olaraq bağladığı halları ifadə etmək üçün istifadə olunur [4, s. 809; 8, s. 523; 3, s. 51; 6, s. 183; 2, s. 274; 10, s. 486; 5, s. 671]. Təmsil səlahiyyətinə dair məhdudlaşdırıcı bir norma olan Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsindən aydın olduğu kimi, özü ilə əqd bağlama iki fərqli formada təzahür edə bilər.

a. Şəxsən özü barəsində müqavilə (əqd) bağlama (Selbstkontrahierens). Bu halda, təmsilçi özü müqavilənin (əqdin) qarşı tərəfi qismində çıxış edir, yəni həm öz adından, həm də təmsil etdiyi şəxs adından hərəkət edir (Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsinin 1-ci cümləsi). Məsələn, T ona verilmiş etibarnamə əsasında M-ə məxsus rəsm tablosunu satmaq səlahiyyətinə malikdir. T həmin tablonu özü satın alır. Qeyd edilməlidir ki, bu cür əqdlərin, bir qayda olaraq, müqavilə (ikitarəfli əqd) şəklində ortaya çıxma ehtimalı yüksəkdir. Bununla belə, birtərəfli əqdlərin də Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsinin 1-ci cümləsinin təsiri altına düşməsi istisna edilmir. Məsələn, birtərəfli əqdin sahibi ilə həmin əqdin ünvanlandığı şəxsin eyni olması halında (T-nin təmsilçisi olduğu F-in adından özünə münasibətdə müqaviləyə xitam verilməsi barədə əqd ünvanlaması) olduğu kimi [3, s. 274].

b. Bir neçə şəxsin təmsilçisi kimi əqd bağlama (Mehrfachvertretung). Bu halda, bir şəxsin təmsilçisi həm də digər tərəfin təmsilçisi qismində çıxış edir [6, p. 183; 10, p. 486]. Birinci ehtimaldan fərqli olaraq, burada təmsilçi özü kontragentə çevrilməməkdə, iki rolu eyni anda ifa etdikdən sonra “hüquq səhnəsi”ndən çəkilməkdədir. Məsələn, yuxarıda verilmiş nümunəni davam etdirsək, T rəsm tablosunu özü deyil, dostu D-nin təmsilçisi kimi satın alır. Beləliklə də, T, həm satıcı M-i, həm də, alıcı D-ni təmsil etmiş olur. Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsinin 2-ci cümləsindəki “*eyni zamanda təmsilçisi olduğu*” ibarəsilə ifadə edilmək istənilən hal bundan ibarətdir. Bu ehtimalda, təmsil edilən şəxslər arasındakı mənafə toqquşması məhz təmsilçinin şəxsinə birləşməkdədir.

2. Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsinin məqsədi

Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsinin əsas məqsədi şəxsən özü barədə müqavilə (əqd) bağlama halında, təmsil edilənə, bir neçə şəxsin eyni zamanda təmsili halında isə təmsil edilənlərdən biri əleyhinə meydana çıxma biləcək mənafə toqquşmalarına qarşı qorumanı təmin etməkdir [11, s. 599]. Belə ki, bu kimi hallarda, təmsilçi ya öz mənafeyi ilə yanaşı təmsil edilənin mənafələrini (şəxsən özü barədə müqavilə halı), ya da iki müxtəlif şəxsin (bir neçə şəxsin eyni zamanda təmsili ehtimalında) toqquşan mənafələrini təmsil etməkdədir [8, s. 623; 2, s. 274; 5, s. 673]. Məsələn, həm satıcı, həm də alıcı adından alqı-satqı müqaviləsinin şərtlərini müzakirə edən və bağlayan təmsilçinin, onların toqquşan mənafələri arasında ədalətli tarazlığı təmin edəcəyini düşünmək sadəlövhlik olardı.

3. Təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə

Təmsil səlahiyyəti, təmsilçinin üçüncü şəxslərlə təmsil olunan barəsində hüquqi nəticə doğuran hansı əqdləri bağlaya biləcəyini müəyyənləşdirir (Mülki Məcəllənin 359.1-ci maddəsi). Ancaq təmsil səlahiyyəti, bir qayda olaraq, təmsilçinin təmsil olunanla daxili münasibətlərindən irəli gələn vəzifələrlə məhdudlaşmır. Belə bir məhdudlaşma hüquqi müəyyənlik prinsipi ilə uzlaşmazdı, çünki qarşı tərəf təmsil səlahiyyətinin məzmunu və hədlərini, məsələn, etibarnamə və ya qanun mətnindən hərəkətlə müəyyənləşdirə bilər, ancaq konkret halda, təmsilçinin əqd bağlayarkən üzərinə düşən vəzifələri vicdanla yerinə yetirib yetirmədiyinə qiymət verə bilməz [8, s. 624]. Bu səbəbdən, xarici münasibətlərdə təmsil səlahiyyəti ilə daxili münasibətlərdə təmsilçinin vəzifələri arasında bir fərqləndirmə aparılmalıdır. Bu mənada, təmsil səlahiyyəti təmsilçinin xarici münasibətlərdə edə biləcəklərini nizama salır, daxili münasibətlər isə təmsilçinin təmsil olunana münasibətdə etməsinə icazə verilənləri ehtiva edir. Ona görə də, təmsilçilikdə təmsil səlahiyyətini daxili münasibətdən ayıran Mücərrədləşdirmə prinsipi (Abstraktionsprinzip) qüvvədədir. Başqa sözlə, bu prinsipin məqsədi, təmsil səlahiyyətini üçüncü şəxsin mənafeyini qorumaq naminə təmsil olunan və təmsilçi arasındakı daxili münasibətdən ayırmaqdır [2, s. 271]. Dolayısı ilə, təmsilçi, təmsil səlahiyyəti çərçivəsində hərəkət etmişsə, bağladığı əqd təmsil olunan barəsində hüquqi nəticə doğuracaqdır; təmsilçinin təmsil olunanla daxili münasibətlərinə görə bu cür davranmamalı olması, bağlanmış əqdin etibarlılığına təsir göstərməyəcəkdir [6, s. 181]. Hətta təmsilçi daxili münasibətdə üzərinə qoyulmuş vəzifəni qəsdən (məsələn, təmsil olunana zərər vurmaq məqsədilə) pozaraq təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə etmiş olsa belə, bağlanmış əqd təmsil olunan barəsində hüquqi nəticə doğuracaqdır.

Göründüyü kimi, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə, təmsilçinin təmsil olunanla arasındakı daxili münasibətlərə əsasən üzərinə qoyulmuş məhdudluyətləri gözdən keçirməsi halında ortaya çıxır. Başqa sözlə, bu halda, problem təmsil səlahiyyətinin hədləri deyil, təmsilçinin davranış tərzii ilə

bağlıdır; çünki təmsilçi formal (rəsmi) olaraq təmsil səlahiyyətləri çərçivəsində davranmış kimi görünərsə də, təmsil olunanla daxili münasibətlərindəki qaydaları kobud şəkildə pozaraq bu səlahiyyətlərdən sui-istifadə etməkdədir. Məsələn, A ona məxsus mənzilin satması üçün B-yə etibarnamə verir. Ancaq tapşırır ki, mənzili 250.000 AZN-dən aşağı satmasın. B isə mənzili D-yə 175.000 AZN-ə satır. Bu hal təmsilçinin təmsil olunan qarşısında təzminat öhdəliyinin yaranmasına əsas versə də, bir qayda olaraq, xarici münasibətdəki təmsilçinin bağladığı əqdin etibarlılığına təsir etmir. Prinsipcə, təmsilçinin üzərinə götürdüyü vəzifələrə zidd davranma riskini məhz təmsil olunan daşıyır və o, təmsilçinin bağladığı əqdin etibarsız olduğunu irəli sürərək bu riski qarşı tərəfə ötürə bilməz [8, s. 624; 11, s. 574]. Çünki əqdin qarşı tərəfi (üçüncü şəxs), zahirən məhdudlaşdırılmamış təmsil səlahiyyətindən təmsilçi tərəfindən hansı hədlərdə istifadə edilə biləcəyinə nəzarət etməyə borclu deyildir [6, s. 181; 11, s. 574]. Şübhəsiz, üçüncü şəxsin təmsilçinin təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə etdiyini bildiyi və ya bilməli olduğu hallarda, onun (üçüncü şəxsin) mənafeələrinin qorunmasından söhbət gedə bilməz [2, s. 271-272]. Bu halda, təmsilçinin təmsil səlahiyyətinə malik olmadığı (səlahiyyətsiz təmsil) qəbul edilir və Mülki Məcəllənin 360.1-ci maddəsi tətbiq olunur.

Təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə edilməsi iki şəkildə ortaya çıxma bilər [5, s. 754]:

a. Təmsilçinin əqdin qarşı tərəfi ilə pis niyyətlə razılığa gəlməsi (Kollusion)

Bu hal Mülki Məcəllənin 339.1-ci maddəsinin təsiri altına düşür və Mülki Məcəllənin tələbinə görə, mübahisələndirilən əqddir. Şübhəsiz, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadənin ən ağır forması olan pis niyyətlə razılığa gəlmə nəticəsində bağlanmış əqdin mübahisələndirilən əqd qrupuna daxil olunmasının əsaslılığı müzakirəyə açıqdır.

b. Əqdin qarşı tərəfi ilə pis niyyətli razılaşma olmadan, təmsilçinin təmsil səlahiyyətini təmsil olunanın mənafeyinə açıq-aşkar zidd şəkildə həyata keçirməsi

Bu halda, təmsilçi ona verilmiş səlahiyyətlərdən bilərək və ya bilmədən (bu halda, yerinə görə, sui-istifadə halının fərqi belə varmadan) təmsil səlahiyyətini təmsil olunanın mənafeyinə açıq-aşkar zidd şəkildə həyata keçirməkdədir. Diqqət edilsin ki, bu halda, təmsilçinin qəsdən və ya (daha geniş bir ifadə ilə), təqsirli olaraq hərəkət etmiş olmasına ehtiyac yoxdur və tamamilə obyektiv olaraq qiymətləndirilən “səlahiyyətdən sui-istifadə” faktının mövcudluğu yetərlidir [5, s. 754; 8, s. 626].

Qeyd edilməlidir ki, qarşı tərəfin, təmsilçinin üzərinə düşən vəzifələrə uyğun hərəkət etdiyindən əmin olması zəruri deyildir. Bu mənada, daxili münasibətin başqaları (üçüncü şəxslər) üçün qeyri-şəffaf olmasından qaynaqlanan risk, bir qayda olaraq, təmsil olunanın üzərindədir [8, s. 626]. Buna görə də, qarşı tərəfin şübhələnməsinə əsas verəcək və onu təmsil olunan müraciət etməsinə və ya ən azı, təmsilçidən məlumat tələb etməsinə təşviq edəcək qədər diqqətəlayiq xüsusi hal(lar) mövcud olmalıdır [8, s. 626].

4. Özü ilə əqd bağlama və təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə arasındakı əsas fərqlər

Hüquq ədəbiyyatında şəxsən özü barəsində əqd bağlama və təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə arasındakı aşağıdakı əsas fərqlərə haqlı olaraq diqqət çəkilməkdədir [5, s. 674-675].

Hər şeydən əvvəl, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə halında, təmsilçi təməl (iç/daxili) münasibətlərdən irəli gələn vəzifələrini pozaraq təmsil olunanın mənafeyinə zidd olan bir əqdi üçüncü bir şəxslə bağlamaqdadır. Şəxsən özü barəsində əqd bağlama halında isə, müqavilənin bağlanması mərhələsində, bir “üçüncü şəxs” yoxdur. Müqavilənin hər iki tərəfi üçün də “bir şəxs” (təmsilçi) iradə ifadəsini bəyan edir.

İkincisi, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə halında, “təmsil olunanın” mənafeləri baxımından bağlanmış əqdin etibarsız hesab olunması zəruri olsa da, əqdin qarşı tərəfi (üçüncü şəxs), təmsil səlahiyyətinin mövcudluğuna haqlı olaraq etimad etmişsə, onun da həmin müqavilənin etibarlı hesab olunmasında qorunmağa dəyər mənafeyi vardır. Yəni burada təmsil olunan və üçüncü şəxsin mənafeləri arasında tarazlığın qorunmalı olması məsələsi meydana çıxır¹. Buna müqabil, şəxsən özü barəsində əqd bağlama halında, sadəcə “təmsil olunan” mənafeələrinin qorunmasından söhbət gedir. Çünki əsasən bu kimi hallarda, vicdanlılığı qorunacaq hər hansı “üçüncü şəxs” mövcud olmur. Odur ki, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə edilməsindən fərqli olaraq, bu halda, bağlanmış əqd prinsipcə,

¹ Bu məsələ ilə bağlı aşağıda bax.: B. başlığı.

etibarsızdır. İstisna olaraq, təmsil olunanın razılığı varsa və ya onun üçün zərər vurulma təhlükəsi mövcud deyilsə, əqd etibarlı ola bilər.

Nəhayət, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə edildiyini iddia edən şəxs (təmsil olunan), konkret hadisədə, təmsilçinin təməl (iç/daxili) münasibətdən irəli gələn sədaqət öhdəliyini pozaraq təmsil olunan əleyhinə hərəkət etdiyini sübut etməyə borcludur. Halbuki təmsilçinin şəxsən özü barəsində əqd bağladığı halda, etibarsızlıq iddiasını irəli sürən tərəfin konkret hadisədə təmsil edilənin mənafeyinə zidd şəkildə hərəkət edilmiş olduğunu sübut etməsi lazım deyildir. Ümumi qayda odur ki, təmsilçinin bağladığı bu cür əqdlər həmişə etibarsızdır. Lakin təmsil edilənin bu cür əqdlərə razılıq verdiyi və ya konkret halda onun üçün zərər çəkmə təhlükəsinin olmadığı irəli sürülürsə, bu dəlillərə əsaslanan tərəf sübut etmə vəzifəsini daşıyır.

5. Dəyərləndirmə

Təmsilçinin özünün əsas öhdəliyinə görə təmsil edilənin əmlakını ipoteka ilə yüklü etməsi və ya təmsil olunan adından zəminlik müqaviləsi bağlaması hallarının təmsilçinin şəxsən özü barəsində əqd bağlaması kimi qiymətləndirilməsinin mümkün olub-olmamasına dair iki əsas fikir vardır. Bir fikrə görə, bu kimi münasibətlərə təmsilçinin şəxsən özü barəsində əqd bağlamasına dair norma analogiya üzrə tətbiq edilməlidir [4, s. 819; 5, s. 673]. Buna müqabil digər bir fikrə görə isə, müqavilənin təkbaşına təmsilçi tərəfindən bağlanmadığı bu kimi hallarda sözügedən qadağanedicilə müddə deyil, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadəyə dair göstərişlər tətbiq edilməlidir [8, s. 630; 5, s. 674].

Qeyd edilənləri təhlil edilən qərardakı hala tətbiq etsək, gələcəyimiz nəticə budur: əgər Plenum yuxarıda ifadə edilən birinci fikri rəhbər tutmuşdursa, onda bu cür əqdlərə münasibətdə Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsi birbaşa deyil, yalnız analogiya qaydasında tətbiq edilə bilər. Çünki bu halda, şəxsən özü barəsində bağlanmış əqd deyil, təmsilçi və təmsil olunan arasında mənafe qarşılıqlılığı kimi qəbul edilə biləcək başqa bir hal vardır. Bu sonuncu hala dair də ayrıca norma olmadığından Mülki Məcəllənin 11.1-ci maddəsindən hərəkətlə Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsinin tətbiqindən söhbət gedə bilər.

Lakin fikrimcə, bu kimi əqdlərin təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə nəticəsində bağlanmış əqd kimi qiymətləndirilməli olmasına dair yanaşma (ikinci fikir) daha məqbuldur. Belə ki, Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsi əqdin hər iki tərəfində eyni şəxsin (təmsilçinin) iştirak etmə faktının aşkar olduğu hallarda, bağlanmış əqdin etibarsızlığını nəzərdə tutur. Ancaq bu o demək deyildir ki, həmin maddə təmsilçi və təmsil olunanın arasında mənafe toqquşmasının mövcud olduğu bütün hallarda tətbiq edilə bilər [4, s. 819]. Plenum qərarının predmetini təşkil edən işdə, şəxsən özü barəsində bağlanmış əqddən fərqli olaraq üçüncü şəxs (konkret halda, bank) mövcuddur. Deməli, bank və təmsil olunanın mənafeləri arasında tarazlığın hansı şəkildə təmin ediləcəyinə hüquqi qiymət verilməlidir. Şəxsən özü barəsində əqd bağlamada isə ümumiyyətlə, belə bir qiymətləndirməyə obyektiv olaraq (üçüncü şəxs olmadığından) ehtiyac qalmır.

B. Təmsil olunan və üçüncü şəxsin (konkret halda, bankın) mənafeləri arasında tarazlıq necə qorunmalıdır?!

Plenum qərarında bununla bağlı açıqlamaya yer verilməmişdir. Bu da təbiidir. Çünki Plenum ipoteka müqaviləsinin təmsilçinin şəxsən özü barəsində əqd bağlaması əsası ilə etibarsızlığından çıxış etmişdir. Dolayısı ilə, bu halda, təmsil olunan (ipoteka qoyan) və üçüncü şəxsin (bankın) mənafeləri arasında tarazlığın qorunması məsələsi müzakirə predmetini təşkil etməmişdir.

Yuxarıda Plenumun yanaşması ilə razı olmadığımı ifadə etdim. Bu başlıq altında isə təmsil olunan və üçüncü şəxsin mənafeləri arasında tarazlığın hansı şəkildə qorunmalı olmasına dair açıqlamalara yer vermək niyyətindəyəm.

Aydındır ki, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə zamanı təmsil olunan hər bir halda öz mənafeələrinin qorunmasını istəyəcəkdir. Başqa sözlə, təmsil olunanın mövqeyinə görə, konkret halda, ipoteka müqaviləsi bağlanmışsa, bu halda, səlahiyyətdən sui-istifadə baş vermişdir və etibarsız sayılmalıdır. Buna müqabil, müqavilənin qarşı tərəfinin (üçüncü şəxsin) mənafeyi isə ona təqdim edilən etibarnamədə lazımı səlahiyyətlərə malik olduğu göstərilmiş təmsilçinin bağladığı müqavilənin

etibarlı olması yönündədir. Bu iki qarşı-qarşıya duran mənafeələr arasındakı tarazlıq belə qurulmuşdur: *Təmsil səlahiyyəti çərçivəsində hərəkət etməklə bərabər bu səlahiyyətdən açıq şəkildə sui-istifadə edən təmsilçinin üçüncü şəxs ilə bağladığı əqdin etibarsız sayılması üçün, üçüncü şəxsin həmin səlahiyyətdən sui-istifadə edildiyini bilməsi və ya ən azı, bilməli olması, qısaca, vicdansız olması lazımdır* [8, s. 625; 6, s. 181-182; 10, s. 490; 5, s. 755].

Hesab edirik ki, ipoteka müqaviləsinin etibarsızlığı məsələsinə qiymət verilərəkən təmsil olunan və üçün şəxsin (konkret halda, bankın) mənafeələri arasındakı tarazlığa yuxarıda qeyd edilən şəkildə yanaşılmalı idi. Digər bir ifadə ilə, ipoteka müqaviləsinin təmsilçi tərəfindən özünün götürdüyü kreditin (əsas öhdəliyin) təminatı kimi bağlanmış olması özü-özlüyündə (avtomatik olaraq) hələ həmin müqavilənin etibarsız hesab edilməli olması nəticəsinə gəlmək üçün kifayət deyildi. Bu mənada, üçüncü şəxsin vicdanlı və ya vicdansız olmasından hərəkətlə müqavilənin etibarsızlıq məsələsi belə həll edilə bilər: əgər üçüncü şəxsin vicdansız davrandığı sübut edilərsə, onda müqavilə etibarsız hesab edilməlidir; əgər üçüncü şəxs vicdanlı hərəkət etmişsə, onda müqavilə etibarlıdır və təmsil olunan ona vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsinə təmsilçidən tələb edə bilər.

C. Daşınmaz əmlaka dair mülkiyyət və digər əşya hüquqlarına münasibətdə vicdanlı əldə etməni nəzərdə tutan Mülki Məcəllənin 140-cı maddəsinin tətbiqi yerindədirmi?!

Hər şeydən əvvəl qeyd edilməlidir ki, daşınmaz əşyalara münasibətdə vicdanlı əldə etmə ilə bağlı mövzu ayrıca araşdırmanın predmetini təşkil edəcəkdir; hazırkı təhlil çərçivəsində bu mövzuya çox qısa təmas edilmişdir.

Daşınmaz əmlaka dair mülkiyyət və digər əşya hüquqlarına münasibətdə vicdanlı əldə etməni nəzərdə tutan göstərişlər Mülki Məcəllənin 140, 148.2 və 149.2-ci maddələrində öz əksini tapmışdır¹. Sadalanan normaların təhlili bu nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, vicdanlı əldə etmədən danışmaq üçün aşağıdakı obyektiv və subyektiv şərtlər mövcud olmalıdır [7, s. 230-248; 1, s. 363-371]:

1. *Obyektiv şərtlər.* Bunlara daxildir: mülkiyyət və ya digər əşya hüquqlarının varlığına dair daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydin mövcudluğu; həmin qeydin həqiqətə uyğun olmaması; hüququn üçüncü şəxsə keçidini təmin etmək məqsədilə daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində etibarlı bir qeydin aparılması.

2. *Subyektiv şərt.* Daşınmaz əmlakın dövlət reyestrinə etimad edən şəxsin vicdanlı olması. Yəni daşınmaz əmlakın dövlət reyestrinə etimad edən şəxs reyestrdəki qeydin doğru olmadığını bilməməlidir.

Fikrimcə, qərarla araşdırılmış mübahisə üzrə ipoteka hüququnun Mülki Məcəllənin 271.1-ci maddəsinin 2-ci cümləsi və 140-cı maddəsi çərçivəsində qiymətləndirilməsi yerində deyildir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 271.1-ci maddəsinin 2-ci cümləsi kifayət qədər açıqdır: mülkiyyətçi olmayan şəxsdən ipoteka (girov) hüququnun əldə edilməsinin hüquqi nəticələri bu Məcəllənin 140 və 182-ci maddələrinin müddəalarına uyğun olaraq müəyyən edilir. Yəni bank ipoteka hüququnu daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində mülkiyyətçi kimi qeyd edilən şəxsdən (konkret halda, Şahverdiyevadan) əldə etmişdir; daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində Şahverdiyevanın mənzilə mülkiyyət hüququna dair qeyd də həqiqəti əks etdirir. Əgər daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində Şahverdiyevanın adına olan qeyd həqiqəti əks etdirməmiş (yəni əsassız) olsaydı, lakin Bank həmin qeydə etimad edib ipoteka hüququ əldə etsəydi, onda sadalanan normaların tətbiqindən söhbət gedə bilərdi.

III. Nəticə

Plenum qərarına dair açıqladığımız mövqeyimizi aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirə bilərik:

1. Əsas öhdəlik üzrə borclunun (təmsilçinin) həmin öhdəliyin icrasının təmini üsulu kimi təmsil olunanın adından bağladığı ipoteka və ya zəminlik müqaviləsi şəxsən özü barədə bağlanmış əqd kimi qiymətləndirilə bilməz.

¹ Mülki Məcəllənin 225.6-cı maddəsi isə bu ümumi qaydadan istisnayı nəzərdə tutur. Buna görə, ərin (arvadın) birgə mülkiyyətində olan daşınmaz əşyaya dair onlardan birinin razılığı olmadan bağlanmış sərəncamverici müqavilə, əldə edən vicdanlı olduğu hallarda belə, etibarsız hesab edilir.

2. Bu kimi hallarda, ortaya çıxan məsələnin həlli ilə bağlı irəli sürülən fikirlərdən biri, Mülki Məcəllənin 359.3-cü maddəsinin birbaşa deyil, analogiya üzrə tətbiqi imkanındır ki, biz yuxarıda göstərdiyimiz əsasla bu yanaşmanı haqlı hesab etmirik. Fikrimcə, bu kimi hallarda təmsilçinin şəxsən özü barəsində əqd bağlaması deyil, təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə etməsi halı ilə qarşı-qarşıyıyıq.

3. Təmsilçinin təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə etməsinin bir halı (əqdin qarşı tərəfi ilə pis niyyətlə razılığa gəlmə) Mülki Məcəllənin 339.1-ci maddəsində ayrıca tənzimlənir. Mülki Məcəllənin tələbinə görə, bu şəkildə bağlanmış əqd mübahisələndirilən əqddir.

4. Təmsilçinin təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə etməsinin digər halında (əqdin qarşı tərəfi ilə pis niyyətlə razılaşma olmadan, təmsilçinin təmsil səlahiyyətini təmsil olunanın mənafeyinə açıq şəkildə zidd olaraq istifadə etməsi) təmsilçi ona verilmiş səlahiyyətlərdən bilərək və ya bilmədən (bu halda, yerinə görə, sui-istifadə halının varlığının fərqinə varmadan) təmsil səlahiyyətini təmsil olunanın mənafeyinə açıq-aşkar zidd şəkildə həyata keçirməkdədir. Qeyd edilməlidir ki, bu halda, təmsilçinin qəsdən və ya (daha geniş bir ifadə ilə), təqsirli olaraq hərəkət etmiş olmasına ehtiyac yoxdur və tamamilə obyektiv olaraq qiymətləndirilən “səlahiyyətdən sui-istifadə” faktının mövcudluğu yetərlidir.

5. Təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə halının mövcudluğu hər bir halda bağlanmış əqdlərin dərhal etibarsız olmasını deməyə imkan vermir. Çünki burada qarşı-qarşıya duran iki (təmsil olunanın və əqdin qarşı tərəfinin) mənafe vardır. Bu iki qarşı-qarşıya duran mənafeələr arasındakı tarazlıq belə qurula bilər: Təmsil səlahiyyəti çərçivəsində hərəkət etməklə bərabər bu səlahiyyətdən açıq şəkildə sui-istifadə edən təmsilçinin üçüncü şəxs ilə bağladığı əqdin etibarsız sayılması üçün, üçüncü şəxsin sözü keçən səlahiyyətdən sui-istifadə edildiyini bilməsi və ya ən azı, bilməli olması, qısaca, vicdansız olması lazımdır. Həmin əqd, Mülki Məcəllənin 360.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, səlahiyyətsiz şəxs tərəfindən bağlanmış əqd sayılır. Əks təqdirdə, yəni üçüncü şəxsin vicdanlı olması halında, müqavilə etibarlıdır, təmsil olunanın isə təmsilçidən dəymiş zərəri tələb etmək hüququ vardır.

6. Bu növ əqdlərə münasibətdə Mülki Məcəllənin 271.1-ci maddəsinin 2-ci cümləsi və m. 140-cü maddəsinin tətbiqi ümumiyyətlə yerində deyildir. Belə ki, bu növ mübahisələr daşınmaz əmlakın dövlət reyestrindəki qeydə etimad etməklə hüquq əldə edilməsi ilə bağlı meydana çıxır. Başqa sözlə, daşınmaz əmlakın təmsil olunana məxsus olması ümumiyyətlə mübahisə predmetini təşkil etmir, mübahisə təmsilçinin təmsil səlahiyyətindən sui-istifadə etməsi ilə bağlı yaranmış olur.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Akipek G.J., Akıntürk T. Property Law, Beta Publishing House, 2009 (*in Turkish / Akipek G.J., Akıntürk T. Eşya Hukuku, Beta Yayıncılık, 2009.*).
2. Brox H., Walker, W.-D. General Part of Civil Law, 45th Edition, Vahlen, 2021 (*in German / Brox H., Walker W.-D. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 45. Auflage, Vahlen, 2021.*).
3. Dieter M., Petersen J. General Part of Civil Law, 28th Edition, Vahlen, 2021 (*in German / Dieter M., Petersen J. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 28. Auflage, Vahlen, 2021.*).
4. Flume W. General Part of Civil Law: Volume Two: Legal Transactions (Encyclopedia of Legal and Political Science), 4th Edition, Springer, 1992 (*in German / Flume W. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts: Band Zwei: Rechtsgeschäfte (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft), 4. Auflage, Springer, 1992.*).
5. Kocayusufpashaoglu N., Hatemi H., Serozan R., Arpacı A. Law of Obligations, General Section, Volume One, Introduction to the Law of Obligations, Legal Transaction, Contract, 7th Edition, Filiz Publishing House, 2017 (*in Turkish / Kocayusufpashaoglu N., Hatemi H., Serozan R., Arpacı A. Borçlar Hukuku, Genel Bölüm, Birinci Cilt, Borçlar Hukukuna Giriş, Hukuki İşlem, Sözleşme, 7. Baskı, Filiz Yayınevi, 2017.*).
6. Kohler H. General Part of Civil Law, 46th Edition, C.H.Beck, 2022 (*in German / Kohler H. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 46. Auflage, C.H. Beck, 2022.*).
7. Oghuzman M., Kemal S., Oktay-Ozdemir S. Property Law, 20th Edition, Filiz Publishing House, 2017 (*in Turkish / Oğuzman M., Kemal S., Oktay-Özdemir S. Eşya Hukuku, 20. Baskı, Filiz Yayınevi, 2017.*).

8. Neuner J. General Part of Civil Law, 13th Edition, C.H.Beck, 2023 (*in German / Neuner J. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 13. Auflage, C.H. Beck, 2023.*).
9. Decision of the Plenary of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan dated 23 July 2013, “On the verification of the compliance of the Decision of the Civil Chamber of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan dated 24 February 2012 with the Constitution and laws of the Republic of Azerbaijan, based on the complaint submitted by M. Shahverdiyeva” (*in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 24 fevral 2012-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun M. Şahverdiyevanın şikayəti əsasında yoxlanılması haqqında” 23 iyul 2013-cü il tarixli qərarı*).
10. Stadler A. General Part of Civil Law, 20th Edition, C.H.Beck, 2020 (*in German / Stadler A. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 20. Auflage, C.H. Beck, 2020.*).
11. Westermann H., Grunewald B., Maier-Reimer G. BGB: Commentary with Supplementary Laws (AGG, BVerfTG, EGBGB, ErbbauRG, ProdhafTG, VbVG, VersAusglG, WEG – partly in excerpts) and International Private Law, 17th Edition, Otto Schmidt, 2023 (*in German / Westermann H., Grunewald B., Maier-Reimer G. BGB: Kommentar mit Ergänzungsgesetzen (AGG, BVerfTG, EGBGB, ErbbauRG, ProdhafTG, VbVG, VersAusglG, WEG – teilweise in Auszügen) und Internationales Privatrecht, 17. Auflage, Otto Schmidt, 2023.*).

CONTRACTING WITH THEMSELVES OR ABUSE OF AUTHORITY OF AGENCY? AN ANALYSIS OF THE DECISION OF THE PLENARY SESSION OF THE CONSTITUTIONAL COURT DATED JULY 23, 2013

DUNYAMIN NOVRUZOV¹

Abstract

In the case underlying the decision of the Plenary of the Constitutional Court dated 23 July 2013, rendered in response to the constitutional complaint submitted by M. Shahverdiyeva, the representative mortgaged the apartment of the represented person to the creditor (bank) as collateral for the fulfillment of a credit obligation. The validity of the mortgage agreement was challenged on the grounds that it constituted a transaction personally concluded by the representative. However, the general courts rejected this argument. The Plenary, upon reviewing the individual complaint filed by the applicant, found it to be well-founded and deemed the relevant decision of the Supreme Court invalid. The Plenary relied on Articles 359.3 and 140 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan as the legal foundation for its conclusion. Article 359.3 pertains to transactions concluded personally with themselves, while Article 140 addresses the bona fide acquisition of ownership rights over immovable property. This article examines the appropriateness of applying Article 359.3 of the Civil Code to such transactions. It emphasizes the necessity of distinguishing between the concepts of “personally concluding a contract with themselves” and “abuse of the power of representation.” In the context of the case under review, it was contended that the situation involved an “abuse of the power of representation” rather than a “personally concluded contract with themselves.” Therefore, it would have been more fitting for the Plenary to assess the complaint in light of the provision governing abuse of the power of representation (Civil Code, Art. 360.1). Unlike a personal contract, the existence of abuse of the power of representation does not automatically render the contract invalid in every instance. Instead, two competing interests—those of the represented party and the counterparty—must be taken into account when resolving the dispute. Additionally, the article asserts

¹ Member of Azerbaijani Bar Association, PhD student at Istanbul University Faculty of Law / email: dunyamin.novruzov@ogr.iu.edu.tr

that Article 140 of the Civil Code is not applicable to this type of relationship, as the dispute did not concern the creditor's acquisition of the mortgage right based on its registration in the state real estate register.

Keywords: *personally concluded contract with themselves, abuse of representation authority, invalidity, mortgage agreement, power of representation, Constitutional Court, Civil Code.*

СДЕЛКА С САМИМ СОБОЙ ИЛИ ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСКИМИ ПОЛНОМОЧИЯМИ? АНАЛИЗ ПОСТАНОВЛЕНИЯ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА ОТ 23 ИЮЛЯ 2013 ГОДА

ДУНИАМИН НОВРУЗОВ¹

Резюме

В судебном деле, которое стало предметом постановления Пленума Конституционного Суда от 23 июля 2013 года, принятого по жалобе М. Шахвердиевой, представитель заложил квартиру представляемого лица в пользу кредитора (банка) как обеспечение исполнения своего кредитного обязательства. Договор ипотеки был оспорен на основании того, что он был заключён лично представителем, однако суды общей юрисдикции отклонили это требование. Пленум признал индивидуальную жалобу заявителя обоснованной и признал соответствующее решение Верховного Суда недействительным. В своей оценке Пленум сослался на статьи 359.3 и 140 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики. Первая из этих норм касается сделок, заключаемых с собой, в то время как вторая — случаев добросовестного приобретения права собственности на недвижимое имущество. В рамках настоящей статьи рассматривается правомерность применения статьи 359.3 Гражданского кодекса к таким сделкам. Подчёркивается необходимость различения понятий «заключение сделки с собой» и «злоупотребление полномочиями представителя». В контексте рассматриваемого судебного дела утверждается, что имело место «злоупотребление полномочиями представителя», а не «заключение сделки с собой». Поэтому было бы целесообразно, чтобы Пленум дал правовую оценку жалобе, сославшись на норму о злоупотреблении полномочиями представителя (статья 360.1 ГК). В отличие от сделки с собой, наличие злоупотребления полномочиями представителя не означает автоматической недействительности договора. Здесь необходимо учитывать два противоположных интереса — интерес представляемого лица и интерес другой стороны сделки — что следует учитывать при разрешении спора. Кроме того, в статье высказана позиция, что статья 140 Гражданского кодекса не может быть применена к данным отношениям, поскольку спор не касался приобретения кредитором права ипотеки на основании регистрации в государственном реестре недвижимости.

Ключевые слова: *заключение сделки с самим собой, злоупотребление представительскими полномочиями, недействительность, ипотечный договор, право представительства, Конституционный Суд, Гражданский Кодекс.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 19.11.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Член Коллегии адвокатов Азербайджанской Республики, докторант юридического факультета Стамбульского университета / email: dunyamin.novruzov@ogr.iu.edu.tr

VƏKİLİN VƏ VƏKİLLİK PEŞƏSİNİN MÜSTƏQİLLİYİNİN NƏZƏRİ VƏ PRAKTİKİ-HÜQUQİ ƏSASLARI, PRİNSİPLƏRİ

TURAN ABDULLAZADƏ¹

Annotasiya

Bu məqalədə vəkillərin və vəkillik peşəsinin müstəqilliyinə dair yerli və beynəlxalq normalar, bu şərafli peşədə müstəqilliyin sərhədlərinin harada başlayıb harada bitdiyi araşdırılacaqdır. Müstəqillik və azadlıq ifadələrini hər kəs, necə deyərlər, başa düşdüyü kimi öz fikri ilə ölçür. Lakin həqiqətdə və hüquqi normalarda vəkilin və vəkillik peşəsinin müstəqilliyi nədə ifadə olunur? Bəs hüquqi anlamda vəkilin müstəqilliyi hansı aspektlərdə ifadə olunur? Vəkilin müstəqilliyi, məhz onun hüquqi və etik öhdəliklərinin sərhədlərini aşsa bilərmi? Vəkilin müstəqilliyi hüquqi sistemlərdə ədalət mühakiməsinin təmin olunması və vətəndaşların müdafiə hüquqlarının qorunması baxımından əsas prinsiplərdən biridir. Aydın məsələdir ki, qanunu pozmaq, saxta və təhrif olunmuş məlumat təqdim etmək və ya müvəkkilinin qeyri-qanuni hərəkətlərini ört-basdır etmək kimi hallar vəkilin müstəqilliyi prinsipinin müdafiə çərçivəsinə daxil ola bilmir. Yəni müstəqillik qanunvericilik normalarına və etik qaydalara əsaslanır və bu çərçivəni aşmır. Vəkilin müstəqilliyi aşağıdakı əsaslara görə önəmlidir:

- *Ədalət mühakiməsinin təmin edilməsi. Müstəqil vəkil olmadan şəxslərin müdafiə hüququ təsirli şəkildə realizə oluna bilməz;*
- *Hüquqların müdafiəsi. Vəkilin müstəqilliyi vətəndaşların ədalətli məhkəmə prosesinə və bərabər hüquqi müdafiəyə malik olmasını təmin edir;*
- *Qərəzsiz müdafiə. Dövlət və ya üçüncü tərəflərin təsirindən azad olan vəkil, müvəkkilinin maraqlarını obyektiv şəkildə qoruyur və lazımı müdafiəni təmin edir;*
- *Demokratik hüquqi dövlətin prinsipi. Vəkilin müstəqilliyi hüquqi dövlətdə qanunun aliliyinin və hüquq bərabərliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır.*

Deməli, vəkilin müstəqilliyi hüququn aliliyinin, ədalət mühakiməsinin obyektivliyinin və vətəndaşların müdafiə hüququnun əsas təminatlarından biridir. Müstəqillik dövlətin, məhkəmənin və digər təsirlərin xaricində fəaliyyət göstərməyi nəzərdə tutur, lakin bu, qanun və etik qaydalar çərçivəsində məhdudlaşdırılır. Bu balans, həm cəmiyyətin hüquqi sabitliyini, həm də fərdin ədalət mühakiməsinə, ədalətli məhkəmə araşdırmasına çıxışını (çatımlılığını) qoruyur. Məqalə ilə tanış olduqdan sonra belə bir fikrə gəlmək olar ki, qədim Roma imperatoru və stoik filosof Mark Avreli (Marcus Aurelius) demişkən: “azadlıq və müstəqillik istədiyən şeyi etmək yox, istəmədiyən şeyi etməyə məcbur edilməməkdir” (“Meditations” əsəri).

Açar sözlər: müstəqil vəkillik, vəkil andı, ifadə azadlığı, vəkillik peşəsi, ilk vəkillər, etik normalar, antik roma, antik yunan, renesans, qədim peşə, demokratik cəmiyyət.

I. Giriş

Mövzumuz müstəqil vəkilliyə həsr edildiyindən düşünürük ki, ilk öncə vəkillik peşəsinin qədim tarixinə nəzər yetirək.

Bu bir reallıqdır ki, vəkillik peşəsinin tarixi barədə Azərbaycan dilində elmi ədəbiyyat və məqalə olduqca azdır. Tarixdə vəkilliyin ilkin rüşeymləri və vəkillərin ilk əcdadlarının kim olması ilə bağlı sualların cavabı, yəqin ki, hamıya maraqlıdır.

Qədim Yunan mifologiyasına görə, Zevsin qızları (belə məlum olur ki, tarixdəki ilk vəkillər qadınlar olmuşlar) olan Litailər vəkillik peşəsinin ilk təmsilçiləri olaraq qəbul edirlər. Litailər hakimlərə (antik tanrılara) “cinayət törədənlərin aldanıldıqlarını” söyləmiş və Zevsdən, habelə digər tanrılardan onların bağışlanmasını tələb etmişlər. Məhz bu səbəbdən, vəkillik peşəsinin ilk təmsilçiləri olaraq Litailər qəbul edilmişdir. Pis ruhlu, günaha və cinayətə təşviq edici “Cinayət Tanrısı” Atenin bacıları olan Litailər, həm yaxşılardan müdafiəçisi, həm də cinayət və günah işləyənlər adına əfv

¹ Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü / e-mail: turanabdullazada@gmail.com

diləyicisi olmuşlar. Litailərin daim Atenin ətrafında dönmələrinin səbəbi isə onun insanları cinayətə və günaha təşviq etməsinə əngəl olmaq idi. Çirkin görüntülərinin əksinə ali bir ruhla vəzifələrini icra edən Litailər, günümüzdə vəkillərin etdiyi işi icra etmişlər. Yəni insanları cinayət və cəzanın dəhşətindən qorumağa, onları daim müdafiəyə çalışmışlar. Qədim Yunan filosofu Homer, ölümsüz əsəri “İlyada” da Litailəri (ilk vəkilləri) belə təsvir etmişdir:

Gün olar yanılar, cinayət edər insanlar,
Gözəl qurbanlar, sovqatlarla yalvararlar,
Qurban yağlarıyla yumşaldarlar tanrıları,
Ulu Zevsin qızlarıdır Litailər,
Topal, üzləri büzüşmüş, gözləri çəpdir,
Qaçarlar cinayətin arxasından dərdli-dərdli,
Amma güclüdür, çevik ayaqlıdır cinayət,
Litailərdən çox öndə qaçar cinayət,
İnsanlara pislik edə-edə dolaşar yer üzünü,
Litailər isə yetişər, pisliliyi düzəltməyə can atarlar,
Dinlələr özlərinə sayğı göstərənləri,
Onlara yardım edərlər canla-başla,
Onlara qulaq asmayan olarsa yalvararlar Zevsə,
Cinayət ilişsin onlara qulaq asmayanlara,
Cəzalarını tapsın, etdikləri qarşısına çıxсын deyərlər [22].

Antik Yunan-Roma dövründən sonra vəkillik peşəsi uzun müddət durğunluq dönəmini yaşadı. Çünki Antik dövrün əksinə Orta əsrlər Avropasında hüquq daha çox kilsə tərəfindən yönləndirilir və dövlət dini qaydalarla idarə olunurdu. Bu isə vəkillik peşəsinin inkişafını ləngidirdi. Hüquqi mübahisələrə kilsə məhkəmələrində dini qanunlar əsasında baxılırdı. 12-ci yüzillikdə vəkillik peşəsi yenidən çiçəklənmə dövrünə qədəm qoymağa başladı. Xüsusilə İtaliyanın Bolonya vilayətində Roma hüququ yenidən öyrənilməyə başladı və bununla da vəkillik peşəsi küllərindən yenidən doğmağa başladı.

Daha sonra vəkillik peşəsi insanlığın aydınlıq çağı olan Renessans ilə birlikdə daha çox inkişaf etməyə başladı. Bu dövəmdə vəkil, tanrıdan qorxan, gerçəyi və ədaləti sevən şəxs kimi qeyd olunurdu. Yenə bu dövəmdə Fransada vəkillər peşələrini yaşadıkları yerdən kənarda da icra etdikləri üçün “ədalətin gəzən cəngavərləri” olaraq xarakterizə edilirdilər. Vəkilliyin cəngavərlik kimi bir düzənlə əlaqələndirilməsi də təsadüfi deyildi. Bu səbəbə görə “Xalq Cəngavərləri” olaraq adlandırılan vəkillər, özlərini və icra etdikləri peşəni cəngavərlik şərafi və ləyaqəti ilə bağlı hesab etmişdilər. Vəkillik peşəsinin tarixindən çox danışmaq olar. Lakin hazırkı mövzumuz vəkilliyin tarixi ilə bağlı deyil, müstəqil vəkillik barədə vəkil həmkarlarımıza, digər hüquqşünaslara, bütövlükdə hüquq camiasına və vətəndaşlara faydalı və maarifləndirici məqalə təqdim etməklə əlaqədardır.

II. Vəkil peşəsinin müstəqilliyi demokratik-hüquqi dövlətin əsas təminatlarından biridir

Tarix boyu istər vəkil, istərsə də digər peşə birliklərinin yaranmasındakı əsas prioritet hədəf həmin peşənin müstəqilliyini, nüfuzunu, peşə standartlarını qorumaq, peşə sahiblərinin (mənsublarının) təhlükəsizliyini və hüququnu müdafiə etmək olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının da əsas məqsədi digər ölkələrin ali vəkil qurumları kimi birinci növbədə vəkilliyin nüfuzunu, maraqlarını, vəkillərin müstəqilliyini və hüquqlarını qorumaqdır.

Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası qeyri-dövlət, müstəqil, özünüidarə edən və bütün vəkillərin daxil olduğu təşkilatdır, qeyri-kommersiya məqsədilə yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası Azərbaycan SSR-nin 13 noyabr 1980-ci il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan SSR vəkilliyi haqqında Əsasnamə ilə fəaliyyət göstərmiş Vəkillər Kollegiyasının hüquqi varisidir.

Qanunvericiliyə əsasən, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının əsas vəzifəsi hər bir şəxsin hüquq və azadlıqlarının, qanunla qorunan mənafeələrinin müdafiə edilməsindən, onlara peşəkar, yüksək keyfiyyətli, vicdanlı hüquqi yardım göstərilməsini təmin etməkdən, vəkillik peşəsinin nüfuzunu yüksəltməkdən ibarətdir.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin yaratdığı presedent hüququnda da vəkilliyin müstəqilliyinə olduqca böyük yer verilir.

Avropada vəkil peşəsinə dair əsas prinsiplər haqqında Xartiya, eyni zamanda Avropa vəkillərinin davranış Kodeksinin (CCBE Code of Conduct) 2.6.1-cı bəndinə əsasən, vəkil konfidensiallıq və digər əsas peşə prinsiplərinə zidd olmayacaq çərçivədə göstərdiyi xidmətlərlə bağlı ictimaiyyəti düzgün məlumatlandırmaq vəzifəsi daşıyır [2]. Yəni vəkil öz peşəsinin icra edərkən onun müstəqilliyinə xələl gətirəcək yan təsirlərə və kənar müdaxilələrə məruz qalmamalıdır.

Xartiyanın preambulasında Avropa vəkillərinin davranış Kodeksindən çıxarış verilmişdir. Belə ki, qeyd edilir ki, vəkillik fəaliyyətinə hörmət cəmiyyətdə qanunçuluğun və demokratiyanın ilkin şərtidir.

Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında 28 dekabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununda [11] da vəkilin və vəkillik peşəsinin müstəqilliyinə dair çoxsaylı müddəalar öz əksini tapmışdır. Belə ki, elə həmin Qanunun 1-ci maddəsində qeyd olunmuşdur ki, Azərbaycan Respublikasında vəkillik, hüquq müdafiə fəaliyyətini peşəkarcasına həyata keçirməli olan müstəqil hüquqi təsisatdır. Vəkillik qanunun aliliyi, müstəqillik, demokratizm, humanizm, ədalət, aşkarlıq və konfidensiallıq prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir.

Vəkillər və vəkillik fəaliyyətinə dair məsələlər üzrə müstəqil qərar qəbul edilməsi vəkilliyin əsaslarından birini təşkil edir. Qanunun 5-ci maddəsində qeyd olunmuşdur ki, vəkillik fəaliyyəti irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının üstünlüyü, qanunun aliliyi, vəkillərin müstəqilliyi, onlarla hüquqi yardım üçün müraciət edənlər arasında olan münasibətlərin könüllülüüyü əsasında və vəkil etikasına riayət edilməklə həyata keçirilir.

Qeyd edilən məsələlər həmin Qanunun 14-cü maddəsində əksini tapan vəkilin andı ilə bir daha təsdiq edilir: “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməklə vəkil vəzifələrimi müstəqil olaraq şərəflə və vicdanla yerinə yetirməyə, ədalətli və prinsipial olmağa, insan hüquq və azadlıqlarını mərdliklə və dönmədən müdafiə etməyə, peşə sirrini qorumağa təntənəli surətdə and içirəm”. Göründüyü kimi müstəqil olmaq nəinki vəkilin hüququ, həm də vəkil andından irəli gələn vəzifəsidir.

Həmin Qanunun 15-ci maddəsində qeyd olunmuşdur ki, vəkillər müstəqildirlər və yalnız qanunun tələblərinə tabedirlər.

Eyni zamanda qeyd olunmuşdur ki, peşə fəaliyyətini həyata keçirməklə əlaqədar müstəqil araşdırmalar aparmaq vəkilin hüququdur.

Vəkillərin davranış qaydaları haqqında Əsasnamənin (Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin Konfransı tərəfindən 07.12.2017-ci il tarixdə qəbul olunmuşdur) 2.1-ci bəndi vəkilin müstəqilliyi ilə bağlıdır. Həmin bənddə qeyd olunmuşdur ki, vəkillər müstəqildirlər və yalnız qanunun tələblərinə tabedirlər. Peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar vəkilin tam şəkildə müstəqil olması əsas şərtidir. Vəkil onun müstəqilliyinə xələl gətirə biləcək bütün hərəkətlərdən çəkinməli və öz peşəsinin nüfuzunu digər maraqlardan üstün tutmalıdır.

Həmin Əsasnamənin 2.14-cü bəndində qeyd olunmuşdur ki, vəkil öz peşə borcunun müstəqil surətdə yerinə yetirilməsinə, həmçinin ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə mane olan fəaliyyətdən çəkinməlidir.

Eyni zamanda Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin tövsiyəsinə əsasən, vəkil öz peşə standartlarını həyata keçirərkən hər hansı sanksiya və təzyiqlərdən əziyyət çəkməməlidir [4]. Bu məsələ eyni zamanda BMT-nin Hüquqşünasların rolu üzrə Əsas Prinsiplərində [24] də qeyd olunmuşdur (“UN Basic Principles on the Role of Lawyers” (1990)).

Eyni zamanda qeyd olunmuşdur ki, vəkillik peşəsinin müstəqilliyi birbaşa ifadə azadlığı ilə bağlıdır (Avropa Məhkəməsi bir çox qərarlarında bu ifadəyə yer vermişdir).

Beynəlxalq normativlərdə qeyd olunmuşdur ki, vəkil məhkəmə-hüquq sistemi haqqında yazılar yaza, hətta tənqidi fikirlər səsləndirə bilər. Ancaq bu tənqidlər ictimaiyyətdə yanlış fikirlər oyatmamalı, təhrif olunmuş məlumatlara əsaslanmamalıdır. Tənqid proporsional və doğru faktlara əsaslanmalıdır.

Ədalət üçün müdafiə ən təməl haqq olduğu üçün o haqqın müdafiəsində vəkillərin müstəqilliyin müstəsna önəmi var. Vəkillərin müstəqilliyi hüquq sisteminin dayanıqlılığını və davamlılığını təmin edir. Bədi dildə desək, vəkillik hüquq sistemində qanunçuluq ruhunun zəncirlənməsinin qarşısına keçə biləcək yeganə qüvvədir.

BMT-nin Vəkillərin roluna dair Əsas Prinsiplərinin 17-19-cu bəndlərində qeyd olunmuşdur ki, peşəkar və etik davranış qaydalarına əsasən, vəkillər hökmlərə, qərarlara və məhkəmə fəaliyyətinə münasibət bildirə, hətta onları tənqid edə bilərlər. Bununla belə, saxta ittiham və təmənnasız hücumlara əsaslanan tənqid-ifadə azadlığı hüququ ilə əhatə olunmur. Vəkillərin məhkəmə-hüquq sistemində oynadığı müstəsna rola görə, onların tənqidi digər hər kəsdən daha çox məhkəməyə və ədliyyə sistemində olan etibarını sarsıda bilər.

Ona görə də vəkilin tənqidi münasib (mütənasib) və həqiqətə uyğun olmalıdır.

Bununla belə əlavə edilmişdir ki, hökumətlər vəkillərlə müştəriləri arasında peşəkar münasibətlər çərçivəsində bütün ünsiyyətlərin və məsləhətləşmələrin konfidensial olmasını qəbul etməli və bununla bağlı qaydalara riayət etməlidirlər.

Konfidensiallıq həm vəkil üçün etika, imtiyaz, hüquq, həm də vəzifədir.

Avropa Vəkillər Kollegiyaları və Hüquq Cəmiyyətləri Assosiasiyasının (CCBE) avropalı hüquqşünaslar üçün davranış kodeksi haqqında CCBE Xartiyası [2] və Avropa hüquq peşəsinin əsas prinsipləri xüsusilə vurğulayır ki, vəkil nəinki kənar müdaxilə və arzuolunmaz təsirlərdən, hətta öz müştərisinə münasibətdə də müstəqil qalmaq bacarmalıdır.

Buradan belə nəticəyə gəlirik ki, vəkilin müstəqilliyi iki istiqamətə ayrılır: xarici müstəqillik, daxili müstəqillik. Xarici müstəqillik kənar təsirlərdən müdaxiləni nəzərdə tutur. Daxili müstəqillik isə müştərisinə münasibətdə də müstəqilliyini qorumasında ifadə olunur. Həmçinin orada qeyd olunur ki, vəkilin peşə fəaliyyətinə hörmətlə yanaşılması istənilən cəmiyyətdə qanunçuluğun və demokratiyanın əsas şərtidir. Hakimin qərəzsizliyi hüquq sistemi üçün nə qədər önəmlidirsə, vəkilin müstəqilliyi də o qədər əhəmiyyətlidir.

Müstəqil olmayan vəkil öz peşə borcunu lazımi qaydada və keyfiyyətli şəkildə icra edə bilməz. Vəkillərin roluna dair BMT-nin Əsas Prinsiplərində (1990) də qeyd olunmuşdur ki, vəkillik peşəsinin müstəqilliyi birbaşa ifadə azadlığı ilə bağlıdır.

Şarl Lui Monteskyö qeyd etmişdir ki, azadlıq qanunun imkan verdiyi hər şeydən istifadə haqqıdır [19]. George Orwell isə bədi şəkildə bunu belə ifadə etmişdir ki, azadlıq - iki üstəgəl iki dördə bərabərdir - olduğunu söyləyə bilməkdir. Azadlıq istədiyini şeyi etmək yox, istəmədiyini şeyə məcbur edilməməkdir [7].

Vəkillik fəlsəfəsinin təbiətində azadlıq, müstəqillik, sərbəst iradə ifadəsi yatır. Müstəqil vəkillər olmadan ədalət, stabil demokratiya, hüquqi dövlət yoxdur. Avropa hüquq camiasında belə bir ifadə vardır ki, müstəqil vəkillər yoxdursa, demək ki, ədalət də yoxdur [15].

Qurani-Kərimdə Allahın sifətlərindən biri kimi ən çox çəkilən ad - vəkilidir. Belə ki, orada düz 22 dəfə vəkil adı çəkilir: 1) Ali İmran surəsi - “O nə gözəl vəkilidir!” 2) Ən-Nisa Surəsi - “Allah vəkil olaraq kifayət edər!” 3) Əl-Ənam surəsi - “O, hər şeyə vəkilidir!” 4) Hud Surəsi - “Allah hər şeyə vəkilidir!” 5) Yusuf surəsi - “Allah dediyimizə vəkilidir!” 6) Əl-İsra surəsi - “Məndən başqa vəkil tutmayın!” 7) Əl-Əhzab surəsi - “Allahın vəkil olması kifayət edər!” 8) Əz-Zumər surəsi - “Allah hər şeyin yaradanıdır. O hər şeyə vəkilidir!” 9) Əl-Muddəssir surəsi - “Allah şərqin və qərbin vəkilidir. Elə isə özünə onu vəkil götür” [10].

Qurandakı həmin surələri oxuduqdan sonra vəkillik peşəsinin təbiətinin ilahi çalarlara malik olduğunun fərqi varırsan. İnsanların bir çoxu prosessual ədalətin realizə olunduğu məhkəmələrdən bir çox hallarda ilahi ədalət gözləyirlər. Bunu bədi dildə pafoslu şəkildə belə deyə bilərik: vəkillik peşəsi ilahi ədalətin insan cildindəki təzahürüdür.

Vəkillərin müstəqilliyinin və ifadə azadlığının vacibliyinə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin bir çox qərarlarında da bu və ya digər formada toxunulmuşdur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi uzun müddətdir ki, vəkillərin öz işlərini yerinə yetirərkən xüsusi müdafiə hüququna malik olduğunu bəyan etmişdir. Çünki vəkillərin müdafiəyə ehtiyacı olan şəxslərlə ədalət mühakiməsi arasında vasitəçi rolu onları sistemin mühüm iştirakçısına çevirir. İnsanların şəxsi həyatlarına hörmət, o cümlədən özünüifadə hüquqları başqalarını şoka saldığına görə məhdudlaşdırıla bilməz (Dudgeon Birləşmiş Krallığa qarşı işi, 1981, Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi) [21].

Bəzi dövlətlərdə insan hüquqlarının müdafiəsi üçün məhkəmə prosesi əlçatmaz və ya səmərəsiz ola bilər. Belə şəraitdə vəkillərin öz müştərilərinin hüquqlarının müdafiəsində effektiv olması üçün onlara bəyanatlar daxil olmaqla digər ifadə formaları və ya məhkəmə prosesinin ciddi nəzarətindən kənarında baş verən digər fəaliyyətlərlə məşğul olmaları lazım gələ bilər [1].

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarında deyilir ki, vəkillər peşəkar fəaliyyətlərini yerinə yetirərkən təmkinli, dürüst və ləyaqətli olmaq kimi məhdudiyyətlərə məruz qalsalar da, onlar həmçinin yurisdiksiyadan yurisdiksiyaya görə dəyişə bilən xüsusi hüquq və imtiyazlardan istifadə edə bilərlər. Adətən buna vəkilin məhkəmədə arqumentlərdən geniş istifadəsi aid edilir [14]. Vəkillərin ifadə azadlığı hüquq peşəsinin müstəqilliyi ilə bağlıdır və ədalət mühakiməsinin səmərəli fəaliyyəti üçün əhəmiyyətlidir [8].

Vəkilin göstərdiyi xidmətlə əlaqəli polis nəzarətində saxlanması, şəxsi axtarış və alkoqol, qan analizinə məruz qalması İnsan Hüquqları haqqında Konvensiyanın 5-ci maddəsini pozur (François Fransaya qarşı, 1996) [5]. Vəkil ofislərində axtarış aparılması vəkillərin konfidensiallığı və müstəqilliyi prinsipinə müdaxilədir (Mançevşi Moldovaya qarşı, 2008) [13]. Vəkillərin otağında axtarış aparılması Konvensiyanın pozuntusudur (Petri Sallinan Finlandiyaya qarşı, 2005) [16].

Vəkillər Kollegiyası vəkillərin peşəkar birliyidir və vətəndaş cəmiyyəti institutu kimi dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanları sisteminə daxil deyildir. Vəkil peşəsi dövlətin və cəmiyyətin spesifik bir institutudur, bu peşənin təbiəti elmi ədəbiyyatda hələ də müzakirə mövzudur. Bütün müasir dövlətlərdə vəkillik peşəsi dövlət səlahiyyətlərini həyata keçirmədiyi üçün dövlət institutu, dövlət orqanı və ya dövlət təşkilatı deyildir. Vəkillər məmur, dövlət qulluqçusu deyillər və dövlət adından qərar qəbul etmirlər. Elmi ədəbiyyatda ümumi fikir ondan ibarətdir ki, vəkil peşəsi vətəndaş cəmiyyəti strukturuna daxil olan bir təşkilatdır.

S.E.Libanovanın qeyd etdiyi kimi, vəkil konkret şəxsin, institusional vəkillik isə bütün cəmiyyətin maraqlarını müdafiə edir [18]. A.A.Voronov da oxşar mövqedən çıxış edir. Onun fikrincə, müasir dünyada vəkillik institutu vətəndaş cəmiyyətinin bir növ təməlidir [23]. Haqlı olaraq qeyd edilir ki, düşüncə, ifadə azadlığının olmadığı cəmiyyətdə vəkillər heç nə edə bilməz [6]. Vəkillik peşəsinin yaradıldığı və fəaliyyət göstərdiyi hər bir dövlətin vətəndaş cəmiyyətinə malik olmadığını nəzərə alaraq etiraf etmək lazımdır ki, bu institut istənilən halda fərdlər və təşkilatlar arasında bir növ vasitəçi rolu kimi çox mühüm rol oynayır və bu unikal peşə hər zaman müstəqillik çalarlarını qoruyaraq dövlət mexanizmlərdən asılı olmayan yol izləyir.

Vəkillik peşəsi cəmiyyətin universal institutudur. Bu baxımdan vəkillik peşəsini, görünür, nə dövlət institutu, nə də vətəndaş cəmiyyəti institutu kimi təsnif etmək olmaz. Elmi ədəbiyyatda vəkillərin, ilk növbədə, şəxsi maraqların müdafiəsini təmin etdiyi nöqtəyi-nəzər ifadə edilir və buna görə də hesab edilir ki vəkillik peşəsinin və ictimai mənafeyi həyata keçirən dövlətin maraqları çox vaxt üst-üstə düşür. Baxmayaraq ki, dövlət və peşənin maraqları üst-üstə düşür və dövlət orqanları ilə vəkillər bir çox hallarda bir çox qəbildən olan işlərdə opponent olurlar, lakin vəkillərin həyata keçirdiyi fəaliyyət birbaşa dövlətin və hüquq sisteminin davamlılığının, etimadının, nüfuzunun qorunmasına kömək edir.

Hüquq sisteminin işlək olmasına etimadın olmadığı ölkələrə xarici şirkətlər böyük investisiyalar yatırırlar. Vəkillik peşəsinin müstəqilliyinə təminat ilə ölkə iqtisadiyyatının möhkəm dayaq üzərində qurulması tendensiyası düz mütənasibdir. Yəni əgər müstəqillik vəkillik varsa, demək ki, güclü dövlət iqtisadiyyatı da vardır.

Müasir dövətdə vəkillik peşəsi milli hüquq sisteminin mühüm elementidir. Vəkillər peşə səlahiyyətlərindən istifadə edərək qanunvericilik aktlarında yol verilən nöqsanlara, qanunda

boşluqların olmasına, vəzifəli şəxslərin işində yol verilən səhv və nöqsanlara diqqət yetirir, bir növ “ictimai nəzarətçi” funksiyasını yerinə yetirirlər. Üstəlik, bunu müstəqil olaraq etsələr də, yenə də hüquq baxımından, hüquqi üsul və vasitələrdən istifadə edərək edirlər. Beləliklə, bütövlükdə hüquq sistemi və onun ayrı-ayrı komponentləri - normativ hüquqi və hüquq-mühafizə aktları, dövlət orqanları və hüquq münasibətləri, o cümlədən vəkilliyin təsiri altında təkmilləşdirilir. Təhlillərdə qeyd edilir ki, bizim bütün məhkəmə təcrübəmiz təkcə hakimlərin deyil, həm də vəkillərin, onların köməkçilərinin və ya köməkçi ədliyyə orqanlarının əməyinin nəticəsidir. Qanunumuz üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edən bütün kassasiya təcrübəsi vəkillərin fəal, demək olar ki, daimi iştirakı ilə inkişaf etdirilib [20].

XX əsrdə cəmiyyətdə, hüquq sistemində bütün əsaslı dəyişikliklərə başçılıq edənlər vəkillər olmuşdur. Ona görə də İngilis Ümumi Hüququ “Judge-Made Law”, yəni “Hakim yaratdığı hüquq” olmasına rəğmən, həmin dövrdə Amerikada hüquq, yəni Amerikan hüququ hakim tərəfindən həyata keçirilən və yaradılan hüquq deyil, tam əksinə “Attorney-Influenced Law”, yəni “Advokatın (vəkilin) təsir etdiyi hüquq” olmuşdur. Çünki o dövrdə və hazırda da Amerika Birləşmiş Ştatlarında və xüsusilə də cinayət işlərində, çəkişmə və mühakimə prosesi bir rəqabət, bir yarış zonasıdır və bu zonada, bu bölgədə peşəsinin başına istər təyinat, istərsə də seçkilərlə gəlmiş olsun, hakimdən daha çox işin gedişatına təsirini göstərə bilən, daha effektiv rol oynayan və aktiv olan hüquq aktyorları vəkillər hesab olunur.

III. Nəticə

Qeyd olunanlardan göründüyü kimi, vəkil peşəsi müasir dövlətin və cəmiyyətin ən mühüm institutudur. O, insanın və vətəndaşın hüquq, azadlıq və mənafelərinin müdafiəsini təmin etmək və bununla da ictimai münasibətlərin mütərəqqi inkişafına töhfə vermək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Vəkillərin işinin səmərəliliyi dövlətdə fərdi təhlükəsizliyin və ictimai sabitliyin göstəricilərindən biri, habelə onun demokratikliyi əsas meyarlarından biridir.

Mövzuya bədii çalarlar qatsaq, belə deyə bilərik ki, ədalət dünyanın ruhudursa, o ruh vəkillərin vücudunda gəzir. Vəkil - nizamlayıcıdır, vəkil - nəzarətçidir, vəkil - hüquq sistemindəki xaosun təmizləyicisidir. Vəkil - hüquq bələdçisi, vəkillik isə hüquq sisteminin dayanıqlıq zənciridir.

Roma hüququnda belə bir ifadə vardır: “Nulla poena sine lege” (Yəni qanunla qadağan olunmayan hər şey yol veriləndir) [25]. Müasir hüquq sistemlərində də bu prinsip keçərlidir. Vəkillər müdafiə etdiyi şəxsin hüquqları naminə bu prinsipi rəhbər tutmaqla qanunu pozmadan bəzən qanunun və hüququn sərhədlərini aşsa bilərlər. Buna qanunun işləmə mexanizminə elastiklik (əsnəklik) kimi keyfiyyətin aşılmasının vəkillərin hadisəyə baxış bucağının təsiri də deyə bilərik.

Ümumiyyətlə, vəkillik hadisələri ağ və qara olaraq adlandırmaq deyildir, onların ortasında ədaləti və düzlüyü görmək, qanunun gücündən savadla istifadə etməyi bacarmaqdır. Unutmamaq lazımdır ki, vəkillik peşəsi ayrı-ayrı işlərdə prosessual ədalətin əsas təminatçılarından biridir. Dövlət orqanları və özəl qurumlar tərəfindən səlahiyyətlərindən sui-istifadə edildiyi hallarda o mühüm nəzarət mexanizmlərinin bir hissəsini təşkil edir.

Vəkillər keçmişdə müstəqil idilər, indi də müstəqildirlər. Dünyada heç bir hiss təqsirsiz birinin azad edilməsində pay sahibi olmaq qədər gözəl ola bilməz. Buna görə vəkilin bu müqəddəs və şərəfli peşə fəaliyyətini həyata keçirərkən siyasi, iqtisadi və intellektual cəhətdən müstəqilliyi olmalıdır. Bunun əksi heç bir demokratik cəmiyyətdə qəbul edilə bilməz.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Bagirov and others v. Azerbaijan. European Court of Human Rights, 2015. para. 50.
2. CCBE Code of Conduct, 28 October 1988.
3. Charter of CCBE on Basic Principles of the Legal Profession in Europe, 26 November 2006, art. 1, 2.
4. Council of Europe CM Recommendation (*Recommendation No. R (2000) 21*), 25 October 2000, Article 1.2.
5. François v. France, 2011, European Human Rights Court.
6. Franz Kafka. “The Trial” novel, published in 1925.
7. George Orwell. “1984” novel, published 1949.

8. Hajibeyli and Aliyev v. Azerbaijan. European Court of Human Rights, para. 60.
9. Historical Development of the Legal Profession, 15.11.2019
URL: <https://prezi.com/p/mvhmmcvnpjey/avukatlk-mesleginin-tarihsel-gelisimi/>, (last access: 10.11.2024)
10. Holy Quran (Qurani Kerim).
URL: <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/> <https://www.quran.az/> (last access: 19.11.2024).
11. Law of the Republic of Azerbaijan No. 783-IQ of December 28, 1999, "On lawyers and legal practice", Law of the Republic of Azerbaijan on lawyers and legal profession Law of the Republic of Azerbaijan No. 1099-VIQD dated February 23, 2024 (in Azerbaijani / *"Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" 28 dekabr 1999-cu il, 783-IQ №-li Azərbaycan Respublikası qanunu*).
12. Lawyers and Politics in France, 1814–1950: The State, the Market, and the Public, 27 December 2018.
URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/law-and-social-inquiry/article/abs/lawyers-and-politics-in-france-18141950-the-state-the-market-and-the-public/321C54D24591304911D4A7CA42C26F72>, (last access: 10.11.2024)
13. Manchevshi v. Moldova. European Court of Human Rights, 2008.
14. Namazov v. Azerbaijan. European Court of Human Rights 2013, para. 46.
15. <https://www.coe.int/en/web/cepej/ccbe> (last access: 09.11.2024)
16. Petri Sallinen v. Finland. European Court of Human Rights, 2008.
17. "Regulation on the rules of conduct of lawyers", adopted by the Conference of Bar Association members of the Republic of Azerbaijan on 07.12.2017 (in Azerbaijani / *"Vəkillərin davranış qaydaları haqqında Əsasnamənin" (Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin Konfransı tərəfindən 07.12.2017-ci il tarixdə qəbul olunmuşdur)*).
18. Russian Advocacy in the 21st Century and Its Trinity, by Libanova Svetlana Eduardovna.
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiyskaya-advokatura-v-xxi-veke-i-ee-triedinstvo> (last access: 19.11.2024).
19. Sh. Lui de Monteskyo (Montesquieu) - De l'Esprit des Lois, 1748.
20. Sliozberg. "Дела минувших дней" 1933/ National Library of Israel or Encyclopedia.com.
21. The case of Dudgeon v UK, European Court of Human Rights, 22 October 1981.
22. The First Representatives of Lawyering: Litalis, 22.07.2021 (in Turkish / *Avukatlığın İlk Temsilcileri: Litaliler*).
- URL: <https://microdestek.com.tr/avukatligin-ilk-temsilcileri-litaliler.html>, (last access 10.11.2024).
23. The role of advocacy in the implementation of the constitutional right to qualified legal assistance dissertation and abstract topic according to the Higher Attestation Commission of the Russian Federation 12.00.11, Doctor of Law Voronov Alexander Alekseevich, 2008.
URL: <https://www.dissercat.com/content/rol-advokatury-v-realizatsii-konstitutsionnogo-prava-na-kvalifitsirovannuyu-yuridicheskuyu--0> (last access:19.11.2024).
24. "UN Basic Principles on the Role of Lawyers" (1990).
25. URL:
<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780195369380.001.0001/acref-9780195369380-e-1492> (last access 19.11.2024).

THEORETICAL AND PRACTICAL LEGAL BASIS OF THE INDEPENDENCE OF A LAWYER AND THE LAWYER PROFESSION

TURAN ABDULLAZADEH¹

Abstract

In this article, you will become familiar with local and international norms regarding the independence of lawyers and the legal profession, and you will learn where the boundaries of independence in this honorable profession begin and end. Everyone interprets the expressions of independence and freedom, so to speak, according to their own understanding. However, in reality and in legal norms, what does the independence of a lawyer and the legal profession represent? In what aspects is a lawyer's independence expressed in legal terms? Can the independence of a lawyer go beyond their legal and ethical obligations? The independence of a lawyer is one of the main principles in legal systems in terms of ensuring the administration of justice and protecting the defense rights of citizens. It is clear that actions such as violating the law, presenting false or distorted information, or concealing the unlawful acts of a client do not fall within the framework of the principle of lawyer's independence. That is, independence is based on legislative norms and ethical rules and does not exceed these boundaries. The independence of a lawyer is important for the following reasons:

- *Ensuring the administration of justice. Without an independent lawyer, individuals' right to defense cannot be effectively realized;*
- *Protection of rights. A lawyer's independence ensures that citizens have access to a fair trial and equal legal protection;*
- *Unbiased defense. A lawyer free from the influence of the state or third parties protects the interests of their client objectively and ensures necessary defense;*
- *Principle of a democratic legal state. A lawyer's independence plays an important role in ensuring the rule of law and legal equality in a legal state.*

Thus, the independence of a lawyer is one of the main guarantees of the rule of law, the objectivity of the administration of justice, and the right of citizens to defense. Independence means operating outside the influence of the state, court, and other forces, but it is limited within the framework of law and ethical rules. This balance protects both the legal stability of society and the individual's access to justice and a fair trial. After becoming familiar with the article, one may come to the conclusion that, as the Roman emperor and Stoic philosopher Marcus Aurelius said in his Meditations; "freedom and independence is not doing what you want, but not being forced to do what you do not want."

Keywords: *independent advocacy, lawyer's oath, freedom of expression, legal profession, first lawyers, ethical norms, ancient Rome, ancient Greece, Renaissance, ancient profession, democratic society.*

¹ Member of Azerbaijani Bar Association / email: turanabdullazada@gmail.com

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ НЕЗАВИСИМОСТИ АДВОКАТА И АДВОКАТСКОЙ ПРОФЕССИИ

ТУРАН АБДУЛЛАЗАДЕ¹

Резюме

В этой статье вы познакомитесь с местными и международными нормами, касающимися независимости адвокатов и адвокатской профессии, а также узнаете, где начинаются и заканчиваются границы независимости в этой благородной профессии. Каждый воспринимает выражения «независимость» и «свобода» по-своему, в соответствии с личным пониманием. Однако на самом деле, в юридических нормах, чем выражается независимость адвоката и адвокатской профессии? В каких аспектах юридически проявляется независимость адвоката? Может ли независимость адвоката нарушать его юридические и этические обязательства? Независимость адвоката является одним из основных принципов обеспечения правосудия в юридических системах и защиты прав граждан на защиту. Очевидно, что нарушение закона, подача ложных и искаженных данных или сокрытие незаконных действий клиента не входят в рамки защиты принципа независимости адвоката. То есть независимость основана на законодательных нормах и этических правилах и не выходит за их пределы. Независимость адвоката важна по следующим основным причинам:

- Обеспечение правосудия. Без независимого адвоката право на защиту не может быть эффективно реализовано;*
- Защита прав. Независимость адвоката гарантирует гражданам справедливый судебный процесс и равную правовую защиту;*
- Объективная защита. Адвокат, свободный от влияния государства или третьих сторон, объективно защищает интересы клиента и обеспечивает необходимую защиту;*
- Принцип демократического правового государства. Независимость адвоката играет важную роль в обеспечении верховенства закона и равенства перед законом в правовом государстве.*

Таким образом, независимость адвоката является одним из главных гарантов верховенства права, объективности правосудия и права граждан на защиту. Независимость подразумевает деятельность вне влияния государства, суда и других сторон, но она ограничена рамками закона и этических норм. Этот баланс сохраняет как юридическую стабильность общества, так и доступ личности к правосудию и справедливому судебному разбирательству. После знакомства с материалом статьи можно прийти к такому выводу: как говорил древнеримский император и стоический философ Марк Аврелий (Marcus Aurelius): «Свобода и независимость — это не делать то, что хочешь, а не быть вынужденным делать то, чего не хочешь» (произведение «Meditations»).

Ключевые слова: *независимая адвокатура, адвокатская клятва, свобода выражения, адвокатская профессия, первые адвокаты, этические нормы, античный Рим, античная Греция, Ренессанс, древняя профессия, демократическое общество.*

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 07.01.2025

Çara qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Член Коллегии адвокатов Азербайджанской Республики / email: turanabdullazada@gmail.com

МОРАЛЬНЫЙ ВРЕД И ЕГО КОМПЕНСАЦИЯ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ

ГЁЗАЛ ГУСЕЙНЗАДЕ¹

Резюме

Статья посвящена анализу теоретических и практических аспектов компенсации морального вреда как формы гражданско-правовой защиты личных неимущественных прав. Рассматриваются особенности законодательного регулирования морального вреда в странах континентальной и англосаксонской правовых систем. Особое внимание уделено вопросам установления исковой давности, сложности определения размера компенсации и различиям в подходах национальных судебных систем. Также приводится анализ прецедентной практики Европейского суда по правам человека, который оказывает значительное влияние на унификацию подходов к защите прав пострадавших. В работе исследуются правовые аспекты формирования института морального вреда в национальном законодательстве, учитывая влияние международных стандартов. Подчёркивается необходимость разработки единых критериев для определения компенсации морального вреда, что способствует повышению правовой определённости. Сделаны выводы о значимости совершенствования правоприменительной практики для эффективной защиты личных неимущественных прав. Исследование подчёркивает, что унификация международных подходов может стать важным инструментом повышения справедливости при рассмотрении дел о моральном вреде. Отмечены ключевые различия между континентальной моделью, ориентированной на чёткую регламентацию, и англосаксонской системой, предусматривающей элементы штрафных убытков и большую гибкость в подходах. Предложены конкретные рекомендации по устранению правовых пробелов и повышению прозрачности в определении компенсаций.

Ключевые слова: моральный вред, личные неимущественные блага, компенсация, деликтное обязательство, правоприменительная практика, правовая система.

I. Введение

Гражданское право традиционно делит обязательства на два вида: обязательства, возникающие из договоров, и обязательства, возникающие вследствие деликтов — нарушений гражданского права. Одной из ключевых категорий деликтного права является моральный вред, который охватывает нарушения личных неимущественных благ, таких как честь, достоинство, здоровье, личная неприкосновенность и деловая репутация. Несмотря на свою нематериальную природу, институт морального вреда играет важную роль в защите личных неимущественных прав.

Международная практика демонстрирует широкий спектр подходов к компенсации морального вреда. В странах с континентальной правовой системой, акцент делается на защите нематериальных благ через строгую регламентацию механизмов компенсации. Напротив, в англо-саксонских юрисдикциях, компенсация морального вреда чаще рассматривается как часть общего деликтного права и включает элементы штрафных убытков для предотвращения повторных нарушений.

Для законодательства Азербайджанской Республики понятие морального вреда является относительно новым. Включение этого института в национальную правовую систему стало результатом адаптации законодательства к современным социальным и правовым реалиям, а также интеграции международных стандартов. Одним из важных этапов развития этого направления стало применение положений Конвенции о защите прав человека и основных свобод и прецедентной практики Европейского суда по правам человека, которые существенно повлияли на формирование подходов к компенсации морального вреда в Азербайджане.

¹ Магистрант, Бакинский Государственный Университет / email: ghuseynzade12@gmail.com

Актуальность темы усиливается в условиях глобализации, когда унификация подходов к возмещению морального вреда становится не только правовой, но и этической задачей.

II. Соотношение морального вреда и компенсации в международной практике: сравнительный анализ

Моральный вред представляет собой нарушение нематериальных благ личности, таких как честь, достоинство, здоровье и право на личную неприкосновенность. Его компенсация является одним из ключевых вопросов деликтного права, так как она направлена на восстановление нарушенного состояния и защиту личных неимущественных прав. Однако сам факт нематериальной природы морального вреда создаёт сложности в его определении, оценке и компенсации.

В законодательстве Азербайджанской Республики концепция морального вреда относительно новая. До распада СССР понятие морального вреда отсутствовало в правовой системе, так как социалистическая модель права концентрировалась исключительно на имущественных нарушениях. Лишь с принятием новой Конституции Азербайджана в 1995 году и последующим развитием гражданского законодательства моральный вред был официально признан [10]. На сегодняшний день суды в Азербайджанской Республике при рассмотрении дел о возмещении морального вреда руководствуются Конституцией Азербайджанской Республики, Конвенцией о защите прав человека и основных свобод, Протоколами к данной Конвенции, национальными законодательными актами, предусматривающими возмещение морального вреда, а также прецедентной практикой Европейского суда по правам человека.

В постановлении Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики от 3 ноября 2008 года №7 «О практике применения судами законодательства о возмещении морального вреда» отмечается, что в соответствии с законодательством Азербайджанской Республики, положениями Конвенции о защите прав человека и основных свобод, а также прецедентами Европейского суда по правам человека, понятие «моральный вред» охватывает моральные страдания и душевные потрясения, вызванные нарушением личных неимущественных прав и свобод, принадлежащих человеку по праву рождения или на основании закона, а также нарушением его имущественных прав [15].

Из приведённого определения следует, что право на предъявление требований о компенсации морального вреда принадлежит исключительно физическим лицам, так как именно они могут испытывать моральные или физические страдания. Юридические лица, по своей природе, не являются живыми биологическими или психологическими субъектами и, следовательно, не могут подвергаться ни моральным, ни физическим страданиям. По этой причине институт компенсации морального вреда в отношении юридических лиц не применим.

Итак компенсация морального вреда представляет собой один из ключевых способов гражданско-правовой защиты, направленный на восстановление справедливости и компенсацию негативных последствий, вызванных нарушением прав личности. В то же время данный институт может рассматриваться как мера юридической ответственности, предусматривающая возложение на нарушителя обязанности возместить причинённый ущерб в нематериальной форме. Оно влечёт за собой возникновение специфического правоотношения, которое квалифицируется как деликтное обязательство. В рамках такого обязательства устанавливается юридическая связь между потерпевшим и лицом, ответственным за причинённый вред, где последнему вменяется обязанность компенсировать моральные страдания и душевные потрясения потерпевшего [6, с. 34-35].

Особое значение данный способ защиты приобретает в контексте охраны личных неимущественных прав, поскольку он признаётся одним из наиболее эффективных и адекватных инструментов их восстановления. С его помощью обеспечивается защита таких прав, как достоинство, честь, репутация, личная жизнь и иные нематериальные блага.

В соответствии с положениями главы 59 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики возмещение морального вреда возможно при наличии ряда условий. Во-первых,

истец должен доказать наличие физических или душевных страданий, которые были вызваны незаконными действиями или бездействием ответчика. Эти страдания могут быть результатом как морального давления, так и физического дискомфорта, связанных с противоправными действиями. Во-вторых, необходимо установить вину лица, причинившего вред. Это означает, что должны быть подтверждены умышленные или неосторожные действия ответчика, приведшие к ущербу. Третьим обязательным условием является наличие причинно-следственной связи между незаконными действиями или бездействием и причиненным моральным вредом. Иными словами, необходимо доказать, что именно действия ответчика стали непосредственной причиной страданий истца. Однако, в соответствии с гражданским законодательством, в некоторых случаях возмещение вреда может быть потребовано даже при отсутствии вины. Так, согласно статье 1097.3 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, возмещение вреда предусмотрено даже при отсутствии вины причинителя (в случае объективного нарушения права) [9].

Компенсация ущерба — это восстановление нарушенного блага в состояние, которое существовало до его нарушения. В статье 1115 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики отмечается, что возмещение морального вреда может осуществляться путём восстановления нарушенного права в натуре или путём денежной компенсации причинённого вреда. Согласно статье 23 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, в некоторых случаях возмещение морального вреда может быть реализовано путём возложения на ответчика определённых обязанностей [9]. Например, опровержение ложной информации, наносящей ущерб чести, достоинству и деловой репутации, или принесение извинений пострадавшей стороне. Суд, в зависимости от конкретных обстоятельств дела, может своим решением признать восстановление нарушенных прав как форму возмещения морального вреда.

Итак моральный ущерб представляет собой нематериальный (неимущественный) ущерб, который, несмотря на свою нематериальную природу, часто компенсируется в денежной форме. Это обстоятельство вызывает значительные дебаты среди юристов и ученых, поскольку традиционная концепция компенсации ущерба предполагает восстановление нарушенного блага в его прежнее состояние, что в случае с моральным ущербом представляется невозможным. Как отмечает азербайджанский правовед С. Аллахвердиев денежная компенсация, становится инструментом, направленным не на восстановление утраченных нематериальных благ, а на обеспечение пострадавшего в условиях невозможности полноценного возмещения [1, с. 37]. В отличие от материального ущерба, где денежный эквивалент утраченного имущества или дохода служит точным восстановлением утраты, моральный ущерб не может быть оценен в строго финансовых терминах.

В ряде стран с континентальной правовой системой ученые придерживаются аналогичного мнения, к примеру немецкий ученый Х. Равенштейн подчеркивает, что компенсация морального ущерба должна быть направлена на восстановление достоинства пострадавшего и обеспечения его душевного равновесия [7 с. 156-157]. В российском праве, как отмечает В.В. Лебедев, моральный ущерб невозможно выразить в точных денежных величинах, так как он не поддается калькуляции в рамках традиционных имущественных отношений [4, с. 108-109]. Это мнение также разделяет О.В. Киприанова, указывающая, что компенсация морального ущерба должна учитывать не только характер и степень страданий пострадавшего, но и индивидуальные особенности личности, поскольку не существует единой шкалы для измерения степени моральных страданий [3, с. 217-219]. Таким образом, компенсация служит не столько средством для возврата потерянных нематериальных благ, сколько способом социальной и психологической реабилитации пострадавшего.

Практика Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ) представляет собой эталон для многих правовых систем. В статье М.Ф. Багларида подчёркивается, что ЕСПЧ рассматривает моральный вред как нематериальный ущерб, не поддающийся точной оценке [2, с. 143]. Согласно ст. 41 Европейской конвенции о защите прав человека, компенсация присуждается в случаях, если национальное законодательство не устраняет последствий нарушения.

ЕСПЧ акцентирует внимание на восстановлении нарушенных прав и устранении их последствий, а не на наказании нарушителя. К примеру, деле «Каламанос против Кипра» (*Kalamanos v. Cyprus*) Суд рассматривал жалобу заявителей, которые утверждали, что власти Кипра не провели эффективного расследования смерти их родственника. ЕСПЧ установил, что нарушение статьи 2 Европейской конвенции (право на жизнь) привело к моральным страданиям заявителей. Суд присудил компенсацию морального вреда, учитывая душевные страдания, неопределённость и беспомощность, которые заявители испытывали в связи с отсутствием справедливого расследования [11]. Этот пример подчёркивает акцент ЕСПЧ на устранении последствий нарушений, связанных с процессуальными обязательствами государства. Такой подход ЕСПЧ к компенсации морального вреда показывает, что суд уделяет внимание не только факту нарушения прав, но и качеству реакции государства на это нарушение.

В странах же с англо-саксонской правовой системой компенсация морального ущерба, или «rain and suffering», рассматривается как дополнение к компенсации за материальные убытки, причиненный действиями другого лица. Например, в делах о несчастных случаях или медицинских ошибках компенсация может включать в себя как расходы на лечение, так и выплаты за физические страдания или психологические травмы. Однако следует подчеркнуть, что в этих странах также что выплаты, как правило, не направлены на «восстановление» ущерба в полном смысле этого слова, а служат средством признания страданий потерпевшего, как справедливо отмечает Дж. Смитсон. Что и подчеркивает различие между компенсацией морального ущерба и компенсацией материальных убытков, где целью является точная финансовая компенсация [8 с. 297-302].

Таким образом, обобщив различные подходы можно прийти к выводу что восстановление морального ущерба, причиненного пострадавшему, то есть возврат нарушенного блага в исходное состояние, которое существовало до его нарушения, является невозможным. Однако в любом случае требуется обеспечить пострадавшую сторону, чьи личные неимущественные права нарушены. В данном контексте очень часто наилучшим средством обеспечения пострадавшего компенсация.

В отличие от материального вреда, компенсация морального вреда представляет собой сложную категорию права, что находит отражение в судебной практике. Как уже отмечалось попытка денежного выражения нематериальных страданий требует соблюдения баланса между индивидуальными особенностями каждого случая и установлением унифицированных критериев для правоприменения [6, с. 78-83].

Определение размера компенсации морального вреда осуществляется судом с учётом конкретных обстоятельств дела. При этом размер компенсации должен соответствовать критериям разумности и справедливости. В сложившейся правовой практике при оценке размера компенсации принимаются во внимание такие факторы как:

- степень опасности действий или бездействия, повлекших причинение морального вреда;
- характер и степень тяжести моральных страданий, перенесённых потерпевшим;
- вина причинителя вреда (умышленная или неосторожная);
- его имущественное положение;
- индивидуальные особенности пострадавшего (например, наличие малолетних детей, состояние здоровья, способность переносить моральные страдания в силу профессиональной деятельности или социального статуса).

Кроме того, в зависимости от характера дела могут учитываться и иные важные обстоятельства. Так, например, ЕСПЧ может учитывать экономические стандарты страны, чтобы размер компенсации соответствовал понятию «справедливой». Этот подход позволяет учитывать уровень жизни и экономическую ситуацию в соответствующем государстве, что делает решения Суда более пропорциональными и сбалансированными.

Также продолжительность и масштаб страданий заявителя являются важными аспектами при определении размера компенсации. Суд принимает во внимание, как долго заявитель испытывал чувство неопределённости, беспомощности или других негативных последствий.

Например, в делах, связанных с отсутствием эффективного расследования или нарушениями права на справедливое судебное разбирательство, длительность страданий может существенно повлиять на размер присуждаемой суммы. Прецедентная практика ЕСПЧ служит ещё одним важным ориентиром. Суд стремится сохранить последовательность в своих решениях, опираясь на аналогичные дела, что обеспечивает равенство и предсказуемость правоприменения.

В некоторых случаях ЕСПЧ может признать, что само установление факта нарушения является достаточной формой компенсации. Это происходит, если моральный вред не достиг значительного уровня или обстоятельства дела не требуют дополнительного возмещения. Например, в деле «Мамадалиев против Российской Федерации» Суд счёл, что его вывод о нарушении статьи 3 Конвенции сам по себе достаточен для восстановления справедливости [13].

Несмотря на то, что в странах с англо-саксонской правовой системой при определении размера компенсации, как и в странах с континентальной правовой системой, принимаются во внимание такие факторы, как тяжесть моральных страданий, степень опасности действий причинителя вреда, его имущественное положение и другие обстоятельства дела, важной отличительной чертой данной системы является наличие значительной доли субъективности. Эта субъективность обусловлена участием присяжных в процессе вынесения решений, что нередко приводит к непредсказуемости и вариативности размера компенсации.

Штрафные убытки, или *punitive damages*, представляют собой важный элемент правоприменения в странах с англо-саксонской системой. Их главная цель заключается не только в компенсации морального вреда истцу, но и в наказании нарушителя за умышленные или особо грубые действия, а также в предотвращении аналогичных нарушений в будущем. В отличие от компенсаторных убытков, которые направлены на восстановление нарушенных прав, *punitive damages* имеют карательный и превентивный характер. Однако высокая степень субъективности в их присуждении создаёт риски для справедливости решений, особенно в делах, вызывающих высокий общественный резонанс.

Одним из наиболее заметных примеров является дело *Liebeck v. McDonald's Restaurants* (1994), в котором присяжные присудили истцу значительную сумму штрафных убытков (*punitive damages*) за ожоги, полученные от горячего кофе. Присяжные пришли к выводу, что действия компании проявили грубую халатность, поскольку температура кофе превышала стандартные безопасные уровни, что представляло потенциальную угрозу здоровью [12]. Хотя суд впоследствии сократил размер компенсации, данное дело стало символом недостатков англо-саксонской системы, связанных с эмоциональной вовлечённостью присяжных и их стремлением «наказать» крупные корпорации.

Для ограничения таких случаев многие штаты США установили законодательные лимиты на размер штрафных убытков или коэффициенты соотношения между компенсаторными и штрафными выплатами. Например, в деле *State Farm Mutual Automobile Insurance Co. v. Campbell* (2003) Верховный суд США постановил, что соотношение штрафных и компенсаторных убытков, как правило, не должно превышать 9:1, за исключением исключительных случаев [14]. Это решение стало важным шагом в формировании более сбалансированного подхода, который ограничивает возможности чрезмерных присуждений.

Таким образом, несмотря на преимущества *punitive damages* в качестве механизма, который способствует как защите прав пострадавших, так и сдерживанию потенциальных нарушителей, их применение остаётся предметом активных дискуссий. В то время как сторонники данного подхода подчёркивают его важность для повышения стандартов поведения и правоприменения, критики указывают на необходимость выработки более чётких критериев, которые позволили бы снизить субъективность и обеспечить справедливость решений.

Одним из дискуссионных аспектов в правовом регулировании компенсации морального вреда является вопрос о применении сроков исковой давности к соответствующим делам. В соответствии со статьёй 384.0.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, требования, направленные на защиту личных неимущественных прав и иных нематериальных благ, не подлежат ограничению сроками исковой давности [9]. Данное положение подчёркивает

особую значимость защиты нематериальных прав, исключая их из сферы действия общих правил об исковой давности.

Однако в пункте 13 постановления Пленума Верховного суда Азербайджанской Республики от 3 ноября 2008 года О применении судами законодательства о компенсации морального вреда уточняется, что требования о возмещении морального вреда в денежной или иной материальной форме обладают имущественным характером. Соответственно, если такие требования заявляются в качестве самостоятельного иска, к ним может быть применён срок исковой давности. Таким образом, подход к срокам давности в данном контексте различается в зависимости от того, как квалифицируется требование — как защитное или как имущественное.

Этот подход поднимает важный вопрос о балансе между принципом справедливости и необходимостью стабильности гражданского оборота. С одной стороны, исключение нематериальных благ из сферы действия сроков давности направлено на усиление их защиты и предотвращение возможного ограничения прав граждан. С другой стороны, признание имущественного характера требований о денежной компенсации морального вреда предполагает их включение в рамки общих сроков исковой давности, что способствует правовой определённости и снижению злоупотреблений.

В Великобритании же, Закон о сроках исковой давности 1980 года (Limitation Act 1980) предусматривает общий срок в шесть лет для дел о гражданских правонарушениях, включая компенсацию морального вреда. Однако в делах, связанных с личным вредом (*personal injury*), срок исковой давности сокращается до трех лет. Исключительно важным аспектом в англосаксонской системе является доктрина "отложенного начала" (*the discovery rule*), согласно которой срок исковой давности начинает исчисляться с момента, когда пострадавший обнаружил или мог обнаружить факт причинения ущерба [5]. Это приближает англосаксонскую систему к континентальной, несмотря на различие в подходах к праву, поскольку в обоих случаях ключевым моментом является уведомление пострадавшей стороны о факте нарушения. Кроме того, в англосаксонской системе суды обладают дискреционными полномочиями продлевать сроки в интересах справедливости, особенно в случаях, где пострадавший долгое время не мог подать иск по психологическим или иным причинам. Континентальная система в свою очередь также допускает институты приостановления или прерывания сроков давности (например, в Германии и Франции), что подчеркивает стремление к более справедливому разрешению споров.

III. Итоги

В результате анализа теоретических и практических аспектов института морального вреда и его компенсации, изложенного в статье, можно выделить следующие ключевые выводы:

1. Исследование показало, что в Азербайджане понятие морального вреда было включено в гражданское законодательство сравнительно недавно. Несмотря на развитие правовых норм, вопросы унификации подходов и чёткости критериев компенсации морального вреда остаются актуальными. Для улучшения практики компенсации морального вреда в Азербайджане необходимо уточнение и унификация критериев, используемых для определения размера компенсации. Это поможет обеспечить большую предсказуемость и справедливость в судебной практике, а также минимизировать возможные правовые риски. Важным шагом в этом направлении является развитие судебной практики с учётом международных стандартов, что позволит привести правовую систему в соответствие с требованиями защиты прав и свобод личности на международной арене.

2. Для обеспечения эффективной компенсации морального вреда, соответствующей принципам разумности и справедливости, необходимо выработать комплексную и сбалансированную систему, которая бы устраняла существующие пробелы и учитывала различные факторы, влияющие на определение размера компенсации. В этом контексте можно выделить несколько ключевых направлений, направленных на улучшение практики компенсации морального вреда, обеспечивающих как защиту прав потерпевших, так и

оптимизацию судебного процесса. Судебные органы могут сыграть ключевую роль в выработке единых стандартов компенсации морального вреда, что возможно через разработку судебных рекомендаций и сводных решений по делам данной категории. Эти рекомендации могут служить ориентирами для судебной практики и способствовать формированию стабильной прецедентной базы. На основе таких решений суды смогут выработать согласованный подход к применению критериев компенсации, что повысит единообразие судебных актов и обеспечит более предсказуемые результаты для сторон.

3. В результате исследования стало ясно, что в странах с континентальной правовой системой компенсация морального вреда строго регламентируется и направлена на защиту нематериальных благ, таких как честь, достоинство и репутация. В англо-саксонской системе также присутствует индивидуальный подход, в котором компенсаторные выплаты могут быть дополнены штрафными убытками для наказания нарушителя и предотвращения аналогичных нарушений. Важно интегрировать элементы обеих систем, что позволит обеспечить как чёткость и предсказуемость в правовых нормах, так и гибкость при учёте индивидуальных особенностей каждого случая. Например, элементы штрафных убытков в контексте компенсации морального ущерба могут служить эффективным инструментом для сдерживания правонарушений.

4. Прецеденты ЕСПЧ играют ключевую роль в формировании международных стандартов защиты личных неимущественных прав. Суд акцентирует внимание на компенсации морального вреда с учётом степени страданий и неопределённости пострадавшего. Это важный момент, поскольку моральный вред невозможно всегда выразить в конкретных цифрах или материальных критериях, что делает необходимость учета психологического состояния и степени страданий потерпевшего особенно актуальной. Прецеденты, установленные Европейским судом, имеют значительное влияние на формирование международных стандартов в сфере защиты личных неимущественных прав. В частности, в вопросах компенсации морального ущерба суд часто определяет, что компенсация должна быть "достаточной", то есть достаточной для восстановления справедливости, но не чрезмерной. Эти решения служат ориентиром для национальных судов при определении разумных и справедливых сумм компенсации.

Важным аспектом является также то, что ЕСПЧ рассматривает компенсацию морального ущерба как средство восстановления нарушенных прав, а не как наказание для правонарушителя. Такой подход направлен на обеспечение того, чтобы компенсация служила восстановлению справедливости, а не лишь наказанию за нарушение. Это является отличием от подхода, характерного для англо-саксонской правовой системы, где компенсация может быть дополнена штрафными убытками, что больше ориентировано на превенцию правонарушений.

5. Итоги исследования показывают, что вопрос применения сроков исковой давности для компенсации морального вреда является спорным и зависит от квалификации требований как защитных или имущественных. В Азербайджане защита личных неимущественных прав не ограничена сроками давности, однако требования о денежной компенсации могут подлежать давности. Это создает баланс между защитой прав и стабильностью гражданского оборота. В англо-саксонской системе применяется "отложенное начало" срока давности, что позволяет учитывать время, когда пострадавший осознает ущерб. Понятие отложенного начала может являться справедливым решением для коллизий возникающих по поводу определения сроков исковой давности.

REFERENCES (LİTERATURA):

1. Allahverdiyev, S. *Compensation for Moral Damage: Legal Foundations and Features*. Baku: Azerbaijani Legal Publishing House, 2010, 374 p. (in Azerbaijani/ Allahverdiyev S, *Mənəvi Zərərin Kompensasiyası: Hüquqi əsasları və xüsusiyyətləri*. Bakı, Azərbaycan Hüquqi Nəşriyyat Evi, 2010, 374 s.)
2. Baglaridu, M.F. *Compensation of Non-Pecuniary Damage in European Human Rights Court Cases*. Strasbourg, 2016: ECHR Publications, 514 p.

3. Kiprianova, O.V. Compensation for Moral Damage in the Civil Law of the Russian Federation. Moscow: Legal Literature, 2012, 422 p. (*in Russian/ Киприанова, О.В. Компенсация морального вреда в гражданском праве Российской Федерации. Москва: Юридическая литература, 2012, 422 с.*)
4. Lebedev, V.V. Theoretical and Practical Aspects of Moral Damage Compensation. Saint Petersburg: Legal Center Press, 2007, 318 p. (*in Russian / Лебедев, В.В. Теоретические и практические аспекты возмещения морального вреда. Санкт-Петербург, 2007: Юридический центр Пресс, 318 с.*)
5. Limitation Act 1980, United Kingdom, Sections 2 and 11.
6. Maleina, M.N. *Compensation for Moral Harm: Legal Theory and Judicial Practice.* Moscow: Statut, 2020, 329 p. (*in Russian/ Малеева М.Н. Компенсация морального ущерба: Юридическая теория и судебная практика. Москва: Статут, 2020, 329 с.*)
7. Ravenstein, H. *Moral Damages in Civil Law Systems.* Springer, Heidelberg, 2018, 456 p.
8. Smithson, J. *Pain and Suffering in Anglo-Saxon Law.* Cambridge University Press, London, 2005, 372 p.
9. The Civil Code of the Republic of Azerbaijan (*in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/46944> (last access: 14.12.2024).
10. The Constitution of the Republic of Azerbaijan (*in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/897> (last access: 12.12.2024).
11. The Judgment *Kalamanos v. Cyprus*, Application no. 47909/99, European Court of Human Rights, Judgment of 2 February 2007.
12. The Judgment *Liebeck v. McDonald's Restaurants*, 1994, District Court of Bernalillo County, New Mexico, No. D-202-CV-1992-02758.
13. The Judgment *Mamadaliyev v. Russia*, Application no. 5614/13, European Court of Human Rights, Judgment of 24 October 2017.
14. The Judgment *State Farm Mutual Automobile Insurance Co. v. Campbell*, 538 U.S. 408 (2003), Supreme Court of the United States.
15. The Resolution #7 of the Plenum of Supreme Court on Experience of applying the legislation on the compensation of moral damage by the courts, 03.11.2008 (*in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 7 nömrəli, 03 noyabr 2008-cü il tarixli "Mənəvi zərərin ödənilməsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında" Qərarı*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/16647> (last access: 10.12.2024).

MƏNƏVİ ZƏRƏR VƏ ONUN KOMPENSASIYASI: BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ VƏ MİLLİ XÜSUSİYYƏTLƏR

GÖZƏL HÜSEYNZADƏ¹

Annotasiya

Məqalə mənəvi zərərin ödənilməsinin şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının mülki hüquq müdafiəsinin bir növü kimi nəzəri və praktiki aspektlərinin təhlilinə həsr edilmişdir. Məqalədə kontinental və anqlo-sakson hüquq sistemlərinə məxsus olan ölkələrdə mənəvi zərərin qanunvericiliklə tənzimlənməsinin spesifik xüsusiyyətləri araşdırılır. İddia müddətinin müəyyən edilməsi məsələlərinə, kompensasiyanın məbləğinin müəyyən edilməsinin mürəkkəbliyinə və milli məhkəmə sistemlərinin yanaşmalarının fərqliliyinə xüsusi diqqət yetirilir. Eyni zamanda Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun təhlili verilmişdir ki, bu da zərərçəkənlərin hüquqlarının müdafiəsinə yanaşmaların

¹ Magistrant / Bakı Dövlət Universiteti / email: ghuseynzade12@gmail.com

unifikasiyasına mühüm təsir göstərir. Məqalədə beynəlxalq standartların təsirini nəzərə alaraq, mənəvi zərər institutunun milli qanunvericilikdə formalaşmasının hüquqi aspektləri araşdırılır. Mənəvi zərərin kompensasiyası üçün vahid meyarların tərtib edilməsinin hüquqi müəyyənliyi artırılmasında, töhfəsini vurğulayır. Şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının daha effektiv müdafiəsi üçün qanunvericilik praktikasının təkmilləşdirilməsinin əhəmiyyəti ilə bağlı nəticələr təqdim olunur. Tədqiqat göstərir ki, beynəlxalq yanaşmaların unifikasiyası mənəvi zərər məsələlərinin ədalətli araşdırılması üçün mühüm vasitədir. Dəqiq tənzimləməyə yönəlmiş kontinental model ilə cərimə xarakterli ödənişləri və daha çevik yanaşmaları nəzərdə tutan anqlo-sakson sistemi arasındakı əsas fərqlər vurğulanmışdır. Kompensasiyaların müəyyən edilməsində şəffaflığın artırılması və hüquqi boşluqların aradan qaldırılması üçün konkret tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: mənəvi zərər, şəxsi qeyri-əmlak hüquqları, kompensasiya, delikt öhdəliyinin ödənilməsi, hüquq tətbiqi təcrübəsi, hüquq sistemi.

MORAL HARM AND ITS COMPENSATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND NATIONAL SPECIFICS

GOZAL HUSEYINZADE¹

Abstract

The article is dedicated to the analysis of the theoretical and practical aspects of compensation for moral harm as a form of civil-legal protection of personal non-property rights. The features of the legislative regulation of moral harm in the countries of continental and Anglo-Saxon legal systems are examined. Special attention is paid to issues of establishing the statute of limitations, the complexities of determining the amount of compensation, and the differences in the approaches of national judicial systems. The analysis of case law from the European Court of Human Rights is also provided, which has a significant impact on the unification of approaches to the protection of the rights of victims. The work explores the legal aspects of the formation of the institution of moral harm in national legislation, taking into account the influence of international standards. The need for developing unified criteria for determining compensation for moral harm, which would contribute to increasing legal certainty, is emphasized. Conclusions are made about the importance of improving law enforcement practices for the effective protection of personal non-property rights. The study highlights that the unification of international approaches could become an important tool for enhancing fairness in cases concerning moral harm. Key differences between the continental model, focused on clear regulation, and the Anglo-Saxon system, which provides elements of punitive damages and greater flexibility in approaches, are noted. Specific recommendations are proposed to address legal gaps and improve transparency in determining compensations.

Keywords: moral harm, personal non-property rights, compensation, tort liability, law enforcement practices, legal system.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 26.12.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Master's student / Baku State University / email: ghuseynzade12@gmail.com

SİĞORTA MÜBAHİSƏLƏRİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

ŞƏHRİYAR HƏBİLOV¹

Annotasiya

Sığorta münasibətləri tarixən heç də XX əsrdə yaranan münasibətlər olmadığı kimi, tənzimlənməsi də daha qədim dövrləri əhatə etmişdir. Ölkəmizdə sığorta Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Azərbaycan SSR dövründə təşəkkül tapmış, Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsində normativ tənzimlənməsi nəzərdə tutulmuş, lakin yalnız dövlət şirkəti tərəfindən tətbiq edilmiş münasibətlər kimi formalaşmışdır. Müasir dövr qanunvericiliyi çərçivəsində isə 2008-ci ilə qədər olan dövrdə ayrıca qanun və ya qaydalarla tənzimlənən sığorta münasibətləri özəl sığortaçılığın təşəkkülündə mühüm rol oynamışdır. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Qanunun qüvvəyə minməsi ilə requlyativ çərçivə müəyyən edilmiş və sığorta münasibətlərində korporativləşmə tələbləri tənzimlənmişdir. Sığorta mübahisələrinin tənzimlənməsi isə sırf Mülki Məcəllənin 50-ci fəslində yenidən işlənməsi ilə təkmilləşmişdir. Sığorta münasibətlərinin inkişafı digər mülki münasibətlərdə olduğu kimi müqavilədən irəli gələn iddiaların ortaya çıxması ilə yadda qalır. Sığorta münasibətlərinin həmçinin özünəməxsus spesifikliyi də mövcuddur. Belə ki, sığorta münasibətləri tənzimlənmərkən sığorta müqaviləsi bağlayan şəxslərlə sığortaçılar arasında bir sıra mübahisələr də ortaya çıxa bilər. Məsələn, azadolma məbləğlərinin tətbiqi, hadisələrin dairəsi, müqavilənin qüvvədə olması müddətləri və bir sıra digər iddialar bu münasibətlərin spesifikliyindən irəli gəlməklə formalaşır. Hər bir halda sığorta mübahisələri sığorta müqaviləsinin bağlanması anından müqavilənin qüvvədə olduğu müddətdə baş verən hadisələrə münasibətdə daha dinamik nəzərə çarpır.

Açar sözlər: *sığorta mübahisəsi, subroqasiya, sığorta münasibəti, sığorta, tənzimləmə, sığorta şirkəti, mübahisə, məhkəmə.*

I. Giriş. Sığorta mübahisələrinin tənzimlənməsi

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 01.09.2016-cı il tarixli 338 sayılı qərarına əsasən müəyyən edilmiş ictimai əhəmiyyətli funksiyaları həyata keçirən hüquqi şəxslərdən biri qismində çıxış edən sığorta şirkətləri ilə qarşılıqlı münasibətlərin əsasını sığorta müqaviləsindən irəli gələn məsələlər təşkil etdiyi kimi, həmin məsələlərin tənzimlənməsi də öz spesifikliyi ilə ön plana çıxır [4]. Mövzu çərçivəsində sığorta münasibətləri ilə bağlı tənzimləmə, o cümlədən mövcud qanunvericilik və xarici təcrübələr nəzərə alınmaqla sığorta mübahisələrinin həlli yolları barədə araşdırmaların nəticələrini təqdim edəcəyik.

II. Sığorta mübahisələrinin təsnifatı

Sığorta münasibətləri müqavilədən əmələ gələn öhdəlik münasibətlərindən biri kimi çıxış edir və buna müvafiq olaraq sığorta müqaviləsi hüquqi fakt rolunu oynayır. Sığorta münasibətləri ilə əlaqədar məsələlərdə daim sığorta şirkəti qismində sığortaçı və ya onun adından sığorta müqaviləsinin bağlamaq səlahiyyəti verilmiş sığorta agentləri çıxış edə bilər.

Ümumiyyətlə, sığorta münasibətləri əsasında yaranan sığorta mübahisələrinin tənzimlənməsində aşağıdakı bölgü diqqət çəkir:

1) Sığortaçı ilə sığorta münasibətlərinin subyektləri arasında yaranmış mübahisələr. Bu mübahisələr üzrə yaranmış məsələlərdə sığortaçı ilə

a) sığortalı,

b) sığorta olunan,

c) faydalanan şəxs arasında baş verənlər daha ön plana çıxa bilər.

2) Sığortaçı ilə təkrarsığortaçılar arasında yaranmış mübahisələr.

3) Sığortaçı ilə sığorta vasitəçiləri arasında yaranmış mübahisələr.

¹ Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının şöbə rəisi / email: sehriyarhebilov@gmail.com

4) Sığortaçı ilə nəzarət orqanı arasında yaranmış mübahisələr.

5) Sığorta münasibətləri çərçivəsində yaranmış digər mübahisələr.

Həmçinin onu da qeyd etmək mümkündür ki, sığorta mübahisələrinin tənzimlənməsində də bir sıra bölgülər mövcuddur. Həmin bölgülərə aiddir:

1) Nəzarət orqanı qismində Mərkəzi Bankın çıxış etdiyi işlər üzrə tənzimləmə.

İctimai əhəmiyyətli funksiyanı həyata keçirməsilə yanaşı, maliyyə sahəsi üzrə fəaliyyət olduğu üçün sığorta münasibətlərinə dair tənzimləmə və nəzarət funksiyası sırf Mərkəzi Banka verilmişdir. İstər Mərkəzi Bank haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, istərsə də sahəvi qanunvericilik normaları nəzarət funksiyalarının tətbiqində sığorta münasibətlərinin də əhatələnməsini nəzərə almışdır. Bu səbəbdən də sığorta qanunvericiliyinə dair pozuntuların baş verməsi halında sığortaçıların hərəkət və ya hərəkətsizliklərindən Mərkəzi Banka şikayət ünvanlamaq mümkündür. Bu halda daxil olmuş şikayətlər üzrə Vətəndaşların müraciətləri haqqında Qanunun tələblərinə uyğun tənzimləmə həyata keçirilir [6]. Tənzimləmə nəticələri effektiv olmadıqda isə digər məhkəməyəqədər yaxud məhkəmə tənzimlənməsini tələb etmək mümkündür.

2) Mediasiya vasitəsilə tənzimləmə.

Sığorta münasibətləri tərəflərinin aralarında ortaya çıxan mübahisələr mülki (kommersiya) təyinatlı olduğu üçün müvafiq qanunvericilik baxımından məhkəməyəqədər mərhələdə mediasiya vasitəsilə tənzimlənməsi tələbləri mövcuddur. Mediasiya haqqında Qanuna dair son düzəlişlərə əsasən isə, kommersiya mübahisələrinin məcburi mediasiya tənzimlənməsindən çıxarılması özlüyündə arbitraj tənzimlənməsini mümkün edir [9].

3) Arbitraj vasitəsilə tənzimləmə.

Demokratik hüquqi dövlət quruculuğu yolunda atılan addımlar öz mütərəqqi nəticələri ilə daim cəmiyyətdə müsbət dinamikasını davam etdirməkdədir. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi sırf hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində bu dinamikanın başlıca elementlərindən biri kimi çıxış edir. Heç də təsadüfi deyildir ki, hüquq bərabərliyi və müqavilə azadlığı prinsiplərinin tətbiqi imkanlarının artırılması bu tendensiyanı qoruyub saxlamaqdadır. Qanunvericiliyin müqavilə münasibətlərinin tənzimlənməsində arbitraja dair seçim imkanı verməsi də görülən işlərin bir daha effektivliyini əks etdirir. Sığorta münasibətlərində də tərəflərin arbitraj imkanlarının nəzərdə tutulması sırf bu islahatlarla əlaqədardır.

4) Məhkəmə vasitəsilə tənzimləmə.

Mülki hüquqi və ya kommersiya münasibətlərinin predmeti olduğu üçün sığorta mübahisələri, əsasən birinci instansiya məhkəmələri qismində rayon-şəhər yaxud kommersiya məhkəmələri tərəfindən həll olunur. Məhkəmə icraatı zamanı sahibkarlıq fəaliyyətindən yaxud adi mülki mübahisə xarakterindən asılı olaraq məhkəmə aidiyyəti müəyyən olunur.

Sığorta münasibətlərinin mahiyyətindən irəli gələrək sığorta şirkətlərinin iddiaçı yaxud cavabdeh ola bildiyi mübahisələr mövcuddur. Statistik təhlilə əsaslanaraq demək mümkündür ki, məhkəmə icraatları əksər hallarda sığorta şirkətlərinin cavabdeh qismində çıxış etməsi ilə əlaqədar olur.

III. Sığorta mübahisələri üzrə tənzimləyici məhkəmə aktları

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 449-cu maddəsi ilə əlaqədar 12.03.2015-ci il tarixli qərarı üzrə verdiyi şərhə əsasən, cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi ilə bağlı qərarlardan şikayət vermək hüququ olan şəxslərin dairəsi geniş olduğu üçün burada sığorta şirkətlərinin də şikayət hüququ tanındı [1]. Buna baxmayaraq, inzibati xətəllərlə bağlı işlər üzrə icraat zamanı verilən qərarlardan şikayət vermək hüququ olan şəxslərin dairəsinə dair Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 02.11.2016-cı il tarixli qərarına əsasən, sığorta şirkətləri bu sıraya daxil edilməmişdir [2].

Buna müvafiq olaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 449.2.3-cü maddəsində göstərilən “qərarın qəbul edilməsi və ya hərəkətin aparılması nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulan digər şəxslər” müddəası cinayət prosesinin iştirakçıları və tərəfləri olmasa da, cinayət prosesində iştirak edən və ya hər hansı bir formada cinayət-prosessual

hüquq və ya vəzifələri həyata keçirən şəxslərin ölkə Konstitusiyası və qanunları ilə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları prosessual qərar və ya hərəkətlərlə pozulduğu təqdirdə bunlardan şikayət vermək hüququnu istisna etmir. Digər bir qərarla isə ifadə edilmişdir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 128.1-ci maddəsində şikayət vermək hüququ olan subyektlərin dairəsi dəqiq göstəriləlməsinə görə geniş təfsir edilə bilmir. Qeyd edilir ki, təkcə bu maddədə sadalanan şəxslər inzibati xəta haqqında iş üzrə qərardan şikayət, prokuror isə protest verə bilər.

IV. Sığortaçıların iddiaçı yaxud cavabdeh qismində iştirakı

Sığorta şirkətlərinin iddiaçı qismində çıxış etdiyi işlərə aşağıdakılar aid edilə bilər:

- 1) Sığorta şirkətinə vurulan zərərlə bağlı iddialar;
- 2) Subroqasiya qaydasında tələblərdən irəli gələn iddialar;
- 3) Reqress tələblərdən əmələ gələn iddialar;
- 4) Qarantıya müqaviləsi üzrə iddialar;
- 5) Cinayət işinin rədd edilməsi ilə bağlı qərarlardan verilən şikayətlər;
- 6) Sığorta münasibətləri ilə əlaqədar müqavilə münasibətlərindən irəli gələn digər əlavə iddialar.

Məhkəmə tənzimlənməsi ilə əlaqədar onu da qeyd etmək mümkündür ki, sığorta şirkətləri aşağıdakı iddialarda cavabdeh qismində cəlb edilə bilər:

- 1) Sığorta hadisəsinin tanınması və ya hadisə nəticəsində vurulan zərərin həcmi ilə bağlı iddialar:

Bu iddialar bir qayda olaraq könüllü sığorta növləri üzrə sığorta müqaviləsi və sığorta şirkətlərinin daxili sığorta qaydalarına, icbari sığorta növləri üzrə isə qanunvericiliyə müvafiq olaraq tərəflər arasındakı münasibətlərdən irəli gəlir. Sığorta şirkətləri tərəfindən müqaviləyə əsasən, sığorta hadisəsi olmadığı iddia olunan hadisələr zərərçəkmiş tərəfindən mübahisələndirilə bilər. Həmçinin baş vermiş hadisələr zamanı dəymiş zərərin həcmi barəsində mübahisələr meydana çıxır. Qanunvericilik (Mülki Məcəllə 925-ci maddə) bu halda məhkəməyə qədər mərhələ üçün tənzimləmə müəyyən etmişdir [3]. Belə ki, əgər zərər məbləği ilə bağlı mübahisə mövcuddursa, bu halda zərəri müstəqil ekspert qiymətləndirməlidir. Həmin qiymətləndirmədən də narazılıq olarsa, məhkəmə qaydasında mübahisələndirmə mümkündür.

- 2) Subroqasiya qaydasında tələblərdən irəli gələn iddialar:

Bu tip iddialar icbari sığorta növlərinə münasibətdə qanunla, könüllü növlərə münasibətdə isə Mülki Məcəllənin 936-cı maddəsinə əsasən tənzimlənir. Mahiyyəti ondan ibarətdir ki, sığorta hadisəsi nəticəsində sığorta şirkəti misal olaraq desək, sığortalı daşınmaz əmlaka qonşunun vurduğu zərəri aradan qaldırırsa, bu halda həmin zərəre görə verdiyi ödəniş həcmində qonşuya qarşı subroqasiya hüququ üzrə tələb irəli sürə bilər. İcbari növlərdən biri kimi avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortasına münasibətdə subroqasiya hüququ sərxoş, etibarnaməsiz, sürücülük vəsiqəsi olmadan və ya hadisə yerindən yayınmış şəxsə qarşı zərərçəkmişə vurulan ziyana görə verdiyi ödəniş həcmində yaranır.

- 3) Reqress tələblərdən əmələ gələn iddialar:

Sığorta şirkətlərinə vurulan zərəre görə zərər vuran şəxsə qarşı iddialar qismində reqress tələb yaranır ki, sığortaçı bu halda iddiaçı, sığortaçının fəaliyyəti nəticəsində üçüncü şəxslərə dəyən zərər halında isə cavabdeh qismində sığortaçının çıxış etdiyi iddialardır.

- 4) Qarantıya müqaviləsi üzrə iddialar:

Banklarda olduğu kimi sığorta şirkətləri də bir şəxsin digərinə qarşı olan tələblərinə münasibətdə qarant kimi dayana bilər. Bu halda qarantı qismində dayanılan şəxsə qarşı tələb irəli sürüldükdə sığorta şirkəti ödəniş etmək öhdəliyi daşıyır.

- 5) Sığorta vasitəçilərinə ödəniləcək komissiyalarla bağlı iddialar:

Komissiya müqaviləsinin mahiyyətindən irəli gələrək sığorta şirkətləri onun adından sığorta məhsullarını satan sığorta agentlərinə komissiya ödənişləri verir. Bu münasibətlər tapşırıq müqaviləsində də olduğu kimi tənzimlənir. Sadəcə olaraq sığorta şirkətləri onlara daxil olan sığorta haqlarından müəyyən faiz həcmində komissiya ödəməyi öhdələrinə götürsələr belə, vaxtında ödənilməyən komissiyalara görə məhkəmə icraatı aparıla bilər.

- 6) Sığorta münasibətləri ilə əlaqədar müqavilə münasibətlərindən irəli gələn digər əlavə iddialar:

Bu növdən olan iddialar qismində müqavilənin etibarsızlığı, sığorta haqqının qaytarılması, sığorta müqaviləsi üzrə şərtlərin mübahisələndirilməsi kimi hallar qeyd edilə bilər. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, sığorta haqqının vaxtında ödənilməməsi halında sığorta müqaviləsinə xitam verilməli olsa da, sığorta şirkətləri tərəfindən məhkəmə qaydasında sığorta haqlarının tam ödənilməsi tələb edilə bilməz.

Həmçinin sığorta şirkətləri tərəfindən sığorta müqaviləsinə xitam verilməsi barədə konkret müddəalar Mülki Məcəllənin 919-921-ci maddələri ilə tənzimləndiyi üçün əlavə şərtlər qoyula bilməz.

V. Nəticə

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, sığorta müqaviləsindən irəli gələn iddialarda başlıca mübahisələr əmlaka dəymiş zərərin həcmi, hadisə sayılan halların dairəsi, hadisə baş verərkən tələb olunan tənzimləmə qaydası, sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddət, sığorta təminatının başlanması, azadolma yaxud gözləmə müddətinin tətbiqi, sığorta ödənişi verilə biləcək şəxslərin dairəsi və digər məsələlər bu münasibətlərin spesifikliyindən irəli gəlir.

Türkiyə təcrübəsinə görə sığortalı ilə sığortaçı arasındakı mübahisələrdə əsliyə ticarət məhkəməsinin və ya tükətici məhkəməsinin səlahiyyətli olduğu görülür [8]. Digər tərəfdən xüsusilə subroqasiya əsaslı iddialarda sığorta müqaviləsinin tərəfi olmayan və ortaya çıxan zərərdən məsul olan şəxs ilə sığortalı arasındakı münasibətlər məhkəmənin müəyyən olunmasında ayrıca nəzərə alınmaqdadır.

Əlavə olaraq qeyd etmək mümkündür ki, əksər ölkələrin təcrübəsində (Yaponiya, Türkiyə və s.) sığorta mübahisələrinin hansı qaydada tənzimlənməsi birbaşa sığorta fəaliyyətinə dair qanunvericiliklə müəyyən edilmişdir [5; 7]. Buna müvafiq olaraq Azərbaycanda da Sığorta fəaliyyəti haqqında Qanunla və ayrıca sahəvi qanunlarla mübahisələrin hansı qaydada tənzimlənəcəyi öz əksini tapmışdır.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 449-cu maddəsi ilə əlaqədar 12.03.2015-ci il tarixli Qərarı.
URL: <https://e-qanun.az/framework/29785> (last access: 21.10.2024).
2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumunun Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 128.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair qərarı
URL: <https://e-qanun.az/framework/34306> (last access: 19.10.2024).
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi
URL: <https://e-qanun.az/framework/46944> (last access: 22.10.2024).
4. "İctimai əhəmiyyətli funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslərin Siyahısı"nın təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı
URL: <https://e-qanun.az/framework/33634> (last access: 23.10.2024).
5. "Insurance disputes law" 2023 - United Kingdom.
URL: https://www.mmn-law.gr.jp/assets/img/mmn/The%20Insurance%20Disputes%20Law%20Review%20%286th%20ed.%29_Japan%20Chapter.pdf (last access: 18.10.2024).
6. "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu
URL: <https://e-qanun.az/framework/41828> (last access: 21.10.2024).
7. "Sığorta hukukunda uzman arabuluculuk" Dr. Öğr. Ü. Barış TORAMAN - 2021
URL:
[https://adb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1792021150550Arabuluculuk_Sigorta_Hukuku_Dijital%20\(1\).pdf](https://adb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1792021150550Arabuluculuk_Sigorta_Hukuku_Dijital%20(1).pdf) (last access: 20.10.2024).
8. "Türkiye'de sigorta hukukunun sorunları ve geleceği" Türkiye Barolar Birliği - 2004
URL: <https://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/sigorta-hukuku.pdf> (last access: 21.10.2024)
9. "Vətəndaşların müraciətləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
URL: <https://e-qanun.az/framework/31281> (last access: 18.10.2024)

LEGAL REGULATION OF INSURANCE DISPUTES

SHAHRIYAR HABILOV¹

Abstract

Historically, insurance relations are not relations that arose in the 20th century as their regulation also covered more ancient periods. Insurance in our country was formed during the period of the ADR and the Azerbaijan SSR, and was formed as relations whose normative regulation was provided for in the Civil Code of the Azerbaijan SSR, but was applied only by a state company. Within the framework of modern legislation, insurance relations regulated by separate laws or regulations until 2008 played an important role in the formation of private insurance. With the entry into force of the Law "On Insurance Activities", a regulatory framework was established and corporatization requirements in insurance relations were regulated. The regulation of insurance disputes was improved only by its revision in Chapter 50 of the Civil Code. The development of insurance relations is remembered by the emergence of claims arising from the contract, as in other civil relations. Insurance relations also have their own specificity. Thus, when regulating insurance relations, a number of disputes may arise between the persons concluding an insurance contract and the insurers. For example, the application of exemption amounts, the scope of events, the terms of the contract and a number of other claims are formed based on the specificity of these relationships. In any case, insurance disputes are more dynamic in relation to events that occur from the moment of conclusion of the insurance contract to the time the contract is in force.

Keywords: *Insurance dispute, subrogation, insurance relationship, insurance, regulation, insurance company, dispute, court.*

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СТРАХОВЫХ СПОРОВ

ШАХРИЯР ГАБИЛОВ²

Резюме

Страховые отношения исторически не являются явлением, возникшим исключительно в XX веке, и их регулирование охватывало более ранние периоды. В нашей стране страхование начало формироваться в период Азербайджанской Демократической Республики (АДР) и Азербайджанской ССР, было нормативно урегулировано в Гражданском кодексе Азербайджанской ССР, но применялось исключительно государственной компанией. В рамках современного законодательства страховые отношения до 2008 года регулировались отдельными законами и правилами, что сыграло важную роль в становлении частного страхового сектора. С вступлением в силу Закона «О страховой деятельности» была определена регуляторная основа и установлены корпоративные требования в страховых отношениях. Регулирование страховых споров было усовершенствовано посредством пересмотра главы 50 Гражданского кодекса. Развитие страховых отношений, как и других гражданско-правовых отношений, сопровождается возникновением исков, вытекающих из договоров. При этом страховые отношения обладают своей спецификой. В частности, при их регулировании между страховщиками и лицами, заключающими страховые договоры, могут

¹ Head of Department / Central Bank of the Republic of Azerbaijan / email: sehriyarhebilov@gmail.com

² Заведующий отделом / Центральный банк Республики Азербайджан / email: sehriyarhebilov@gmail.com

возникать различные споры. Например, споры о применении франшизы, о круге страховых случаев, сроках действия договора и другие вопросы формируются в соответствии с особенностями страховых отношений. В любом случае страховые споры становятся более заметными с момента заключения договора страхования и в течение всего срока его действия.

Ключевые слова: страховой спор, суброгация, страховые отношения, страхование, регулирование, страховая компания, спор, суд.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 05.11.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

RƏQƏMSAL TRANSFORMASIYANIN İQTİSADI NƏTİCƏLƏRİNİN TƏMİR HÜQUQUNUN AKTUALLIĞINA TƏSİRİ

SEVİNC ŞİXƏLİYEVƏ¹

Annotasiya

Bu gün ictimai münasibətlərin bütün sektorlarında rəqəmsal transformasiya müşahidə olunur və bu labüd keçid istehlakçı hüquqları da daxil olmaqla bütövlükdə iqtisadi mənzərəyə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərməkdədir. Danılmaz faktır ki, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları inkişaf etdikcə elektron cihazların mürəkkəbliyi artır və bu da onların təmirini daha çətinləşdirir, eləcə də istehlakçıların həmin məhsulları saxlamaq və dəyişdirmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Bu tendensiya elektron tullantıların artmasına səbəb olur və belə cihazların yalnız bir qismi təkrar-yenidən emal olunur. Qeyd olunanlar təmir hüququnu gündəliyə gətirməklə onun aktuallığını zəruri edir. Bu tədqiqatın məqsədi təmir hüququnun istehlakçılara öz məhsullarını təmir etmək, davamlılığı təşviq etmək və tullantıları azaltmaq üçün lazım olan məlumat, ehtiyat hissələri və alətlər əldə etmək imkanı təqdim etməsinin əsas aspektlərini, o cümlədən rəqəmsal transformasiya kontekstində davamlı və ədalətli iqtisadiyyat yanaşmasını təhlil etməkdir. Bu məqalə təmir hüququnun nəzəri və təcrübi realizəsi üçün hüquqi çərçivələrin və uyğun strateji yanaşmaların hazırlanması üçün köməkçi vasitə ola bilər.

Açar sözlər: təmir hüququ, istehlakçı hüquqları, əqli mülkiyyət hüququ, faydalı istifadə müddəti, elektron tullantı (e-tullantı), davamlı iqtisadiyyat.

I. Giriş

4-cü sənaye inqilabı dövründə texnoloji innovasiyaların sürətli inkişaf tempi məhsulların istehsalı ilə yanaşı, onların istehlak və saxlanma üsullarına da təsirsiz ötürməmişdir. Bugünkü rəqəmsal transformasiya nəticəsində yeni biznes modelləri yaranır və bütün sənaye sahələri yenidən formalaşır. Bu məzmununda təmir hüququ əsas müzakirə predmetlərindən birinə çevrilmişdir. Belə ki, təmir hüququ istehlakçılara öz istehlak məhsullarını müstəqil şəkildə təmir etmək və dəyişdirmək imkanı verir [9, s. 184].

Bu hüquq istehlakçılara təmir etmək imkanlarına əlçatanlılığı tanımaqla, davamlılıq və iqtisadi ədalətlik prinsiplərinə əsaslanır. Bu isə öz növbəsində, şirkətlərin məhsulların təmiri üçün zəruri olan alətlərə, ehtiyat hissələrinə, o cümlədən məlumatlara çıxışı müxtəlif vasitələrlə məhdudlaşdırdığı və vaxtından əvvəl köhnəlməsinə səbəb olduğu müasir tendensiyaya qarşı durur. Belə ki, smartfonlar və noutbuklar, kənd təsərrüfatı və məişət texnikası, avtomobil avadanlığı, o cümlədən digər davamlı istehlak malları istehlakçıların öz əşyalarını uzunmüddətli istifadə etmək və ya təmir etmək imkanlarının məhdudluğu həm ətraf mühitə, həm də iqtisadi baxımından mənfi təsirlərə malikdir.

II. Təmir hüququnun əhəmiyyəti

Təmir hüququnu əhatə edən hüquqi çərçivələr beynəlxalq və dövlətdaxili yurisdiksiyalardan asılı olaraq dəyişir. Məsələn, Avropa İttifaqı regionunda istehlakçı hüquqlarını və təmirə çıxışı təmin edən qanunvericiliyin tətbiqi istiqamətində mühüm addımlar atılıb. Avropa İttifaqının 2019-cu ildən etibarən ekodizayn strategiyası və 2024-cü il tarixli Təmir hüququ Direktivi (R2R) istehsalçılara ehtiyat hissələri və təmir məlumatlarını təqdim etməyi tələb etməklə məhsulların xidmət müddətini uzatmağı hədəfləyir [7]. Belə ki, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə, yaşıl keçid və ekodizayna nail olmaq üçün istehlakçıların səlahiyyətləndirilməsi ilə bağlı nəzərdə tutulan qaydalar istehsalçıların vaxtında və sərfəli təmir xidmətləri göstərməsini və istehlakçıları təmir hüquqları barədə məlumatlandırmasını təmin edir. Həmçinin istehlakçılar təmir edilmiş məhsulların qanuni zəmanətinin əlavə bir il müddətində uzadılmasından faydalanacaq ki, bu da məhsulları yenisi ilə dəyişdirmək əvəzinə onların təmirini seçməyi təşviq edəcək.

¹ Böyük hüquqşünas / AZPROMO / Hüquq Departamenti / email: sevinc.sshikhaliyeva@gmail.com

Eynilə, Amerika Birləşmiş Ştatlarında təmir hüququ hərəkəti irəliləməkdədir və dövlət səviyyəsində təşəbbüslər ortaya çıxdı, bir neçə ştat (Nyu-Yorkda S4104A sayılı qanun, Kaliforniyada 244 sayılı qanun) təmir imkanını təşviq etmək üçün qanunlar qəbul etdi. Həmçinin Kaliforniya təmir hüququ qanununu qəbul edən ən çox əhalisi olan ştatdır. 1 iyul 2024-cü il tarixindən qüvvəyə minmiş 244 sayılı Senat Qanununa əsasən, istehsalçılar 100 dollar məbləğindən yuxarı qiymətə satılan cihazlar üçün istehsalından sonra yeddi il ərzində müvafiq alət, hissə, proqram təminatını və sənədlərin təqdim edilməsini tələb edə bilər [2]. Bununla belə, bu qaydalar tez-tez sənaye, xüsusən də əqli mülkiyyətin və mülkiyyət texnologiyalarının ciddi şəkildə qorunduğu sektorlarda güclü müqavimətlə üzləşir.

Təmir hüququ şəxslərə müxtəlif məhsulları, xüsusilə elektron avadanlığı təmir etməyə icazə verən istehlakçı hüququdur. Məhz bu səbəbdən təmir hüququ istehsalçıların inhisarçılıq nəzarətindən yayınmaq üçün istehlakçılar tərəfindən müdafiə olunur. Belə ki, ənənəvi ictimai münasibətlər kontekstində istehsalçılar cihazların təmir işlərini inhisara aldığı üçün istehlakçılar yüksək məbləğdə ödənişlər etməyə yaxud onları istifadə müddəti başa çatmamış yenisi ilə dəyişdirmək məcburiyyəti ilə üzləşir. Rəqəmsal transformasiya cihazları və onların təmirini daha mürəkkəb hala gətirdiyindən istehlakçıların təmir xidmətlərinə əlçatanlıq məsələsi zərurətə çevrilmişdir. Digər tərəfdən, rəqəmsal cihazlar məqsədli və təyinatlı qısa ömürlü dizayn edilə bilər ki, bu da istehlakçıları mövcud məhsulları təmir etmək əvəzinə yeni məhsullar almağa təşviq edir [3]. Bu yanaşma istehlakçıların hüquqlarının pozulması kimi qiymətləndirilə bilər, hansı ki nəticədə məhsullar bilərəkdən müəyyən müddətdən sonra sıradan çıxmağa başlayır.

Həmçinin rəqəmsal cihazlara adətən proqramlar daxildir və nəticə etibarilə, məhsul istehsalçıları proqram təminatı və onun təmiri məsələləri üzərində əqli mülkiyyət hüquqlarının olması ilə bağlı hüquqlarını müdafiə edirlər. İstehlakçılar təmir hüquqlarına çatımlılıq əldə etmək istəyərkən bu hüquq istehlakçıların əqli mülkiyyət hüquqları arasında kolliziyaya səbəb ola bilər. Belə ki, texnologiya istehsalçıları məhsullar üzərində onların dizaynı və ayrı-ayrı komponentləri üzrə patentlərə və müstəsna hüquqlara malikdir. İstehsalçılar məhsulların təmir kitabçalarını, zəruri alətləri və diaqnostik proqram təminatını kommersiya sirri olaraq qoruya bilər ki, bu da nəinki fərdi istifadəçiləri, həm də müstəqil təmir xidmətləri tələb olunan məlumatları əldə etməsini çətinləşdirir. Digər tərəfdən, iqtisadi-nöqtəyi nəzərdən qiymətləndirmə aparsaq müstəqil təmir müəssisələri bazardan kənarlaşdırıla biləcəyi üçün əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması ilə istehlakçıların təmir hüquqlarının balanslaşdırılması zərurəti iqtisadi məsələyə çevrilir. Təmirin yalnız məhsulun istehsalçıları tərəfindən inhisarlaşdırılması bazar rəqabətinə mane ola, qiymətləri yüksək saxlaya və istehlakçı seçimini məhdudlaşdırıla bilər. Bu səbəbdən istehlakçı məhsulun qanuni sahibi olsa belə, istehsalçı tərəfindən əqli mülkiyyət hüquqlarının mövcudluğu təmirə əlçatanlıq bərdə suallar doğurur. İstənilən halda nəzərə almaq lazımdır ki, təmir hüququ ilkin olaraq sosial ehtiyac və maraq olaraq meydana çıxsada, əslində əqli mülkiyyət hüquqlarının məntiqi və təbiətindən uzaq deyildir [4].

Təmir hüququ həm də "faydalı istifadə müddəti" anlayışı ilə əlaqələndirilir. Bu anlayış məhsulların köhnəlməzdən əvvəl ağılabatan müddət ərzində davamlılıq və yararlılıq standartlarına cavab verməsini ehtiva edir [5]. Rəqəmsal transformasiya bir çox məhsulların istifadə müddətini qısaltdığı üçün vaxtından əvvəl utilizasiyanın qarşısını almaq və istehlakçıları zəruri olmayan xərclərdən qorumaq üçün təmir hüququnun tətbiqi vacib görünür. Belə ki, rəqəmsal keçid, xüsusilə smart məhsulların dövriyyədə artması ilə cihazların faydalı istifadə müddəti də əhəmiyyətli həcmdə azalmışdır. 2023-cü ilin mart ayına olan məlumata əsasən, bütün dünya üzrə 6,92 milyard smartfon istifadəçisi mövcud idi ki, bu da ümumi dünya əhalisinin 86,34%-nin smartfona sahib olması deməkdir. Bu cihazların adi istifadə müddəti 2-3 il arasında olduğundan, yaxın gələcəkdə həmin milyardlarla cihazın sürətlə artan elektron tullantı dağlarına əlavə olunması çox mümkündür [6]. Göründüyü kimi, əgər daha əvvəl belə məhsulların faydalı istifadə müddəti 5-10 il intervalında dəyişirdisə, hazırda bu müddət 2-3 il aralığında özünü göstərir və cihazlar onların sonrakı istifadəsi üçün köhnəlməklə əlverişsiz vəziyyətə düşür. Bir çox hallarda istehlakçılar, zərurət olmasa belə cihazlarını yenisi ilə dəyişmək məcburiyyətində qalır.

Bu isə digər tərəfdən artan elektron tullantı problemini, eləcə də elektron məhsulların utilizasiyası və təkrar emalını tənzimləyən daha ciddi hüquqi çərçivələri gündəmə gətirdi. Təmir hüququnun tətbiqini nəzərdə tutan qanunvericilik elektron tullantı probleminə qarşı daha geniş və cəld

hüquqi reaksiyanın bir hissəsi kimi baxıla bilər, çünki təmir hüququna əlyetərlik yeni elektronikanın həcmi əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Məhz bu səbəbdən təmir hüququ fenomeni və onun irəli sürdüyü tələblər, bu qısalma dövrünü əqləbatan həddə azaltmaqla yanaşı, həm də istehlakçıların hüquqlarını qorumaq məqsədilə daha mükəmməl şəkildə tənzimlənmə tələb edir. Nümunə olaraq, Avropa İttifaqı artan elektron tullantı problemlərinin effektiv idarə edilməsi ilə bağlı hüquqi addımlar atmaqdadır. Məsələn, WEEE (Waste Electrical and Electronic Equipment) Direktivi və RoHS (Restriction of Hazardous Substances) Direktivi, elektron tullantıların idarə edilməsi və təhlükəli maddələrin məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar vahid qaydalar təqdim edir [10].

Rəqəmsal transformasiya texnologiyaların daha çevik və effektiv şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməsi ilə xarakterizə olunur. Bu dəyişim iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində resurs istifadəsinin yaxşılaşdırılması, optimallaşdırma və əməliyyatların daha az enerji sərfiyyatı ilə aparılmasını təmin edir. Bu baxımdan təmir hüququnu özündə təsbit edən hüquqi çərçivələr məhsulların təkrar istifadəsini, təmirini və təkrar emalını təmin etdiyi üçün dövrü iqtisadiyyat yaratmaq üçün vacibdir. Hökumətlər tərəfindən davamlı iqtisadiyyatın təmin edilməsi üçün təmir edilə bilən məhsulların dizaynını həyata keçirən şirkətlər üçün vergi güzəştləri və ya subsidiyaların tətbiqi kimi hüquqi təşviqlər mexanizmləri təklif edə bilər. Digər tərəfdən həm elektron tullantılara, həm də qeyri-davamlı iqtisadi nəticələrə səbəb olan məhdud faydalı istifadə müddəti olan məhsulları bilərəkdən dizayn edən istehsalçılara qanuni məsuliyyət tədbirləri tətbiq edə bilərlər. Planlı köhnəlmə (planned obsolescence) şirkətlərin satdıqları cihazların effektiv ömrünü qısaltmaq üçün istifadə etdiyi digər bir strategiyadır. Şirkətlər artıq zamanla aşınan hissələrdən istifadə etmək əvəzinə, proqram təminatına əsaslanaraq məhsulun performansını süni şəkildə pisləşdirir və istehlakçıları yeni məhsullar almağa məcbur edə bilərlər [1, s. 7]. Təmir hüququnu təsbit edən hüquqi çərçivələr, xüsusən də rəqəmsal əsrdə əqli mülkiyyət hüquqlarının yaratdığı hüquqi problemləri həll etməlidir. Çünki bu müstəvidə qanuni maraqların tarazlaşdırılması dayanıqlı iqtisadiyyata nail olmaq üçün çox vacibdir. Milli və beynəlxalq səviyyədə təmir hüququnu tənzimləmək məhsulun istifadə olunması üçün onun ömrünü uzatmağa, tullantıları azaltmağa və daha dayanıqlı iqtisadi modeli təşviq etməyə kömək etmiş olacaqdır. Təmir hüququnun tətbiqi təkcə istehlakçıların hüquqlarının qorunması kontekstində deyil, həm də iqtisadi və ətraf mühitin davamlı inkişafı baxımından gələcək illər üçün atılması zəruri addımdır. Nəticə etibarilə, ölkəmizdə istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində təmir hüququ tənzim edilməklə, istehlakçı hüququ olaraq yenidən nəzərdən keçirilə bilər. Bu yanaşma rəqəmsal əsrdə istehlak bazarındakı vəziyyəti ədalətli və balanslı şəkildə tənzim etməklə, həmçinin ölkədə dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olacaqdır.

III. Nəticə

Telekommunikasiyanın İnkişafı Sektorunun (ITU-D) Qlobal E-Tullantılar Monitoru 2024-ün 20 mart 2024-cü ildə təqdim olunmuş məlumatlarına əsasən, 2022-ci ildə qlobal miqyasda rekord həddə - 62 milyard kq elektron tullantı yaranıb ki, bu da il ərzində adambaşına orta hesabla 7,8 kq-a bərabərdir [8]. Göründüyü kimi, təmir hüququnun reallaşmadığı bir cəmiyyətdə onun nəticələri, həm də iqtisadi və ekoloji baxımdan əhəmiyyətli mənfi təsirlərə səbəb olur. Hər şeydən əvvəl, şirkətlər təmir alətlərinə, hissələrə və məlumatlara çıxışı məhdudlaşdırdıqda, istehlakçıları vaxtından əvvəl əşyalarını dəyişdirməyə məcbur olur. Bu, istehlakçı xərclərini artırır və təmir üzərində yalnız müəyyən istehsalçı şirkətlər tərəfindən inhisar nəzarəti yaradır ki, bu da bazar rəqəbatını və istehlakçının seçim imkanını məhdudlaşdırır.

Digər tərəfdən, ətraf mühit nöqtəyi-nəzərindən bu tendensiya artmaqda olan e-tullantı probleminə kömək edir, çünki məhsullar təmir oluna biləcəyi təqdirdə, bunun əvəzinə yenisi ilə dəyişdirilir. Bundan əlavə, iqtisadi cəhətdən müstəqil təmir müəssisələri və kiçik sahibkarlıq subyektləri bazardan çıxarılaraq istehsalçılara təmir xərclərini yüksək saxlamağa imkan verir, hansı ki, bu da birbaşa istehlakçı hüquqlarına təsir göstərir.

Nəticə etibarilə, təmir hüququnu təsbit edən hüquqi çərçivələr istehsalçılara təmir imkanlarını təqdim etməyi və dövrü iqtisadiyyatı dəstəkləməyi təşviq etməklə bu mənfi nəticələrin qarşısını ala bilər. Buna uyğun olaraq, normativ tənzimləmə ilə hökumətlər qanuni olaraq istehsalçılara elektron məhsulları daha asan təmir oluna bilən dizaynda istehsal edilməsini, eləcə də elektron tullantıları və

ətraf mühitə dəyən zərərləri azaltmaq üçün göstəriş müəyyən edə bilər. Eyni zamanda, hökumətlər təmir edilə bilən məhsullar hazırlayan şirkətlər üçün vergi güzəştləri və planlaşdırılan köhnəlməyə təşviq edənər üçün inzibati məsuliyyət tətbiq edə bilər.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Aaron Perzanowski. Consumer Perceptions of the Right to Repair. *Indiana Law Journal*, Forthcoming Case Legal Studies Research Paper No. 2020 25. 36 Pages. Posted: 11 Nov 2020. Volume 96: 361-394 p.
2. California's Digital Fair Repair Act: SB 244. An official website of Perkins Coie LLP. URL: <https://perkinscoie.com/insights/update/californias-digital-fair-repair-act-sb-244> (last access: 10.12.2024).
3. Elizabeth Chamberlain, iFixit. What Is the Right to Repair? Edition 124, April 2023. URL: <https://rla.org/media/article/view?id=1578> (last access: 11.12.2024).
4. Leah Chan Grinvald, Ofer Tur-Sinai. Intellectual Property Law and the Right to Repair. *Fordham Law Review*. 2019. Volume 88. Issue 1. Article 3. Page 84.
5. Lifespan of Electronic Components Explained (by Steven Waterson). URL: <https://www.componentsense.com/blog/lifespan-of-electronic-components-explained> (last access: 13.12.2024)
6. Monahan J (2023). More than Six Billion Smartphones on Earth, but Who Will Fix Them? *Week in Repair*. Fight-to-Repair. URL: <https://fighttorepair.substack.com/p/more-than-six-billion-smartphones> (last access: 09.12.2024)
7. Right to repair: Making repair easier and more appealing to consumers. *European Parliament News*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240419IPR20590/right-to-repair-making-repair-easier-and-more-appealing-to-consumers> (last access: 11.12.2024)
8. The Global E-waste Monitor 2024. An official website of The Telecommunication Development Sector (ITU-D). URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Environment/Pages/Publications/The-Global-E-waste-Monitor-2024.aspx> (last access: 10.12.2024)
9. TR Subramanya, Nidhi Saroj. Is right to repair one's own good a Consumer Right? An analysis of the changing dimensions of consumer rights in India. *The International Journal on Consumer Law and Practice (IJCLP)*. Volume 11, article 9. 2023. Page 184.
10. Waste from Electrical and Electronic Equipment (WEEE). An official website of the European Union. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/waste-electrical-and-electronic-equipment-weee_en (last access: 06.12.2024)

THE IMPACT OF THE ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE DIGITAL TRANSFORMATION ON THE RELEVANCE OF THE RIGHT TO REPAIR

SEVINJ SHIKHALIYEVA¹

Abstract

Today, digital transformation is observed in all sectors of public relations, and this inevitable transition has a significant impact on the entire economic landscape, including consumer rights. It is an undeniable fact that as information and communication technologies develop, the complexity of electronic devices increases, which makes their repair more difficult, as well as limits the ability of consumers to maintain and replace these products. This trend leads to an increase in e-waste, and only

¹ Senior lawyer / AZPROMO, Legal Department / email: sevinc.sshikhaliyeva@gmail.com

a fraction of such devices is recycled. By bringing the right to repair to the agenda, the aforementioned makes its relevance necessary. The aim of this study is to analyze key aspects of how the right to repair provides consumers with access to the information, spare parts and tools needed to repair their products, promote sustainability and reduce waste, including a sustainable and fair economy approach in the context of digital transformation. This article can be a helpful tool for developing legal frameworks and appropriate strategic approaches for the theoretical and practical realization of the right to reparation.

Keywords: *right to repair, consumer rights, intellectual property rights, useful lifespan, electronic waste (e-waste), sustainable economy.*

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОСЛЕДСТВИЙ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ НА АКТУАЛЬНОСТЬ ПРАВА НА РЕМОНТ

СЕВИНДЖ ШИХАЛИЕВА¹

Резюме

Сегодня цифровая трансформация наблюдается во всех отраслях общественных отношений, и этот неизбежный переход оказывает существенное влияние на весь экономический ландшафт, включая права потребителей. Неоспоримым фактом является то, что по мере развития информационных и коммуникационных технологий увеличивается сложность электронных устройств, что затрудняет их ремонт, а также ограничивает возможности потребителей по обслуживанию и замене этих изделий. Эта тенденция приводит к увеличению количества электронных отходов, и лишь часть таких устройств перерабатывается. Внося право на ремонт в повестку дня, вышеупомянутое делает его актуальность необходимой. Целью данного исследования является анализ ключевых аспектов того, как право на ремонт предоставляет потребителям доступ к информации, запасным частям и инструментам, необходимым для ремонта их продукции, содействия устойчивому развитию и сокращению отходов, включая устойчивый и справедливый экономический подход в контексте цифровой трансформации. Эта статья может стать полезным инструментом для разработки правовых рамок и соответствующих стратегических подходов для теоретической и практической реализации права на возмещение ущерба.

Ключевые слова: *право на ремонт, права потребителя, права интеллектуальной собственности, срок полезного использования, электронные отходы (э-отходы), устойчивая экономика.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 23.12.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Старший юрист / AZPROMO, Юридический отдел / email: sevinc.sshikhaliyeva@gmail.com

KOMPÜTER SİSTEMİNƏ VƏ KOMPÜTER MƏLUMATLARINA QANUNSUZ MÜDAXİLƏLƏR ÜZRƏ XARİCİ DÖVLƏTLƏRİN TƏCRÜBƏSİ VƏ BEYNƏLXALQ-HÜQUQİ TƏNZİMETMƏ

RƏŞAD MƏHƏRRƏMOV¹

Annotasiya

İnformasiya sistemlərinin cəmiyyət həyatının hər sahəsinə daxil olması ilə insanların gündəlik rejimlərində zaman və məkan baxımından səmərəli nəticələr əldə olunmasına baxmayaraq, informasiya sistemlərinin və sistem istifadəçilərinin təhlükəsizliyi ilə bağlı problemlər də qaçılmazdır. Başar tarixinin hər mərhələsində olduğu kimi, kompüter və internet şəbəkələrinin geniş yayılması ilə keçmişdə və indiki dövrdə informasiya hüququnun həm texniki, həm də nəzəri cəhətdən təhlil edilərək araşdırılması və daim yenilənməsi zəruridir. Bütün dünyada müşahidə olunan kibercinayətlərin respublikamızda da geniş yayılması və Cinayət Məcəlləsinin Avropa Şurasının Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyasına uyğunlaşdırılması üçün kibercinayətlərlə bağlı bir çox qanuni tənzimləmə aparılmışdır. Lakin dinamik inkişaf edən kiber aləmdə hər gün yeni sistem boşluqları və çoxsaylı kompüter sisteminə və kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilələrlə qarşılaşırıq. Çünki bu cür müdaxilələrin aşkarlanmasında ən vacib məsələ sübutedici faktlara çatmağın çətinliyidir. Qeyd olunmalıdır ki, kompüter sisteminə və kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilələr yalnız ayır-ayrı fiziki şəxslərə münasibətdə törədilmir. Müasir dünyamızda kompüterlər və kompüter şəbəkələri həyatımıza o qədər sürətlə daxil olmuşdur ki, elektrik, su, rabitə, nəqliyyat, səhiyyə, müdafiə sahəsi və s. bu kimi istiqamətlərdə infrastrukturların rəqəmsallaşdırılması ilə daha yaxşı monitoring və idarəetməyə nail olunmuşdur. Bununla belə, həmin infrastrukturların informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə iç-içə olması bu xidmətləri kiberhücumlara qarşı həssas edir. Kəsildiyi və ya davamlı işləmədiyi təqdirdə ölkə daxilində ciddi ziyan vura biləcək elektrik, su, səhiyyə, ictimai xidmətlər, rabitə, nəqliyyat, müdafiə və təhlükəsizlik kimi informasiya texnologiyaları ilə idarə olunan kritik infrastrukturların təhlükəsizliyi milli təhlükəsizlik üçün də həyati əhəmiyyət kəsb edir və məqalənin tədqiqat mövzusunun aktuallığından xəbər verir. Məqalədə kompüter sisteminə və kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilələrin izahının verilməsi məqsədilə kompüter, verilən, informasiya sisteminə hüquqi anlayış verilmiş, kompüter sisteminə və kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilələrlə bağlı beynəlxalq hüquqi sənədlər tədqiq edilmiş və bəzi xarici dövlətlərin təcrübəsinə nəzər yetirilmişdir. Bütün bunların nəticəsi olaraq, səmərəli təcrübə və hüquqi tövsiyələr işləyib hazırlanmışdır.

***Açar sözlər:** kompüter sistemi, informasiya sistemi, informasiya, verilən, informasiya hüquq pozuntusu, kibercinayət.*

I. Giriş

Kompüter sisteminə və kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilələr məkan və coğrafi amillərdən asılı olmadan, internet şəbəkəsi vasitəsilə törədilə bildiyinə görə bütün sərhədləri aşan pozuntu kimi qiymətləndirilir. Məsələn, şəxs informasiya sisteminə daxil olaraq sistemdəki məlumatları əldə edərək əməlini Azərbaycan sərhədləri daxilində həyata keçirsə də, informasiya sisteminin IP (Internet Protocol) ünvanı London mərkəzli ola bilər. Belə vəziyyətdə sübutların toplanması, qoruyucu tədbirlərin görülməsi, istintaq və məhkəmə prosesinin hansı dövlətin qanunvericiliyinə əsasən aparılacağı kimi bir çox məsələlərin həllində çətinliklər yaranır. Məhz bu baxımdan, həm beynəlxalq təcrübənin, həm də xarici dövlətlərin milli hüquq sistemlərinin təhlili əsasında kompüter sisteminə və kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilələrlə bağlı səmərəli təcrübə və hüquqi tövsiyələr işləyib hazırlamaq mümkündür.

İnformasiya cinayətləri ilə bağlı, bəlkə də ən çox cəmiyyətin məlumatlandırılması, qurum və şirkətlərin bu mövzuda lazımi tədbirlərin görülməsi üçün təşviq edilməsi lazımdır. Hal-hazırda dünyanın

¹ Magistrant / Bakı Dövlət Universiteti / email: maharramov13@gmail.com

hər yerində informasiya cinayətləri törədilməkdədir. Bu vəziyyət bəzən həyat yoldaşının sosial media hesabına icazəsi olmadan daxil olan bir şəxs tərəfindən, bəzən bir ticarət şirkətinin sənədlərini ələ keçirmək üçün rəqib firma tərəfindən, bəzən də haker adlandırılan kompüter quldurları tərəfindən toplu halda bir qurumun informasiya sisteminə qarşı törədilə bilər. İnsanlar bəzən informasiya cinayətinin qurbanı olduqları halda bu vəziyyətin fərqində olmur, bəzən də məlumatların və gizliliyin pozulmaması üçün cinayətkarlar haqqında lazımi şikayət etmirlər. Bu vəziyyət həm cinayətkarların tutulmasına, həm də informasiya cinayətlərinin texniki və hüquqi aspektləri ilə inkişafına mane olur.

Müvafiq hüquqi tənzimləmələrə keçməzdən əvvəl, kompüter, verilən, kompüter sistemi və informasiya sistemi terminlərinə aydınlıq gətirək. Kompüterə müxtəlif dillərdə fərqli adlar verilsə də, 1974-cü ildə keçirilən beynəlxalq ISO (International Standard Organization) Konfransından sonra kalkulyator və ya məlumat emal maşını kimi terminlərin yerinə kompüter termininin kompüterin vahid adı kimi istifadə edilməsi tövsiyə olunmuşdur [8]. Budapeşt Konvensiyası və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi kompüter sistemi və kompüter veriləninə demək olar ki, eyni anlayış vermişdir. Belə ki, kompüter sistemi müvafiq proqramlara uyğun olaraq verilənlərin avtomatlaşdırılmış formada işlənməsini həyata keçirən hər hansı qurğunu və ya bir-birinə qoşulmuş və ya əlaqələndirilmiş qurğular qrupunu nəzərdə tutursa, kompüter verilənləri kompüter sistemində işlənmə üçün yararlı olan istənilən informasiyanı əhatə edir. O ki qaldı informasiya sisteminə, milli qanunvericilik informasiya sisteminə daha geniş aspektdən yanaşaraq, informasiya texnologiyaları və sənədlərinin təşkilatı və texniki qaydada, o cümlədən hesablama texnikasından istifadə edilməklə nizamlanmış məcmusu kimi hüquqi yanaşma təqdim edir (İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Qanunun 2-ci maddəsi). Deməli, kompüter sistemləri daha dar çərçivəyə malik olub, informasiya sisteminin bir hissəsini təşkil edir. Çünki informasiya sistemləri geniş səciyyəyə daşıyaraq beş əsas komponentin birləşməsindən ibarətdir: aparat, proqram təminatı, verilənlər, insanlar və proseslər.

II. Beynəlxalq-hüquqi tənzimləmələrin təhlili

Şəbəkələrlə informasiya mübadiləsinin təmin edildiyi internet mühitində dünya müəyyən edilə bilən sərhədlərə bölünməmişdir. Bu səbəbdən, informasiya cinayətləri üçün beynəlxalq tənzimləmə və dövlətlərarası əməkdaşlıq zərurəti ortaya çıxmışdır.

İnternet şəbəkəsinin yaratdığı hüquqi problemlər Avropa Birliyi daxilində ilk olaraq 24 aprel 1996-cı ildə İtaliyada keçirilən Rabitə və Mədəniyyət Nazirlərinin Qeyri-rəsmi Görüşündə müzakirə olunmuşdur. Görüş nəticəsində, internet və digər buna bənzər qlobal şəbəkələrin qanunsuz istifadəsi ilə mübarizə aparmaq üçün Avropa Birliyi üzvü ölkələrin rabitə nazirliklərinin nümayəndəlikləri ilə çıxış və xidmət təminatçıları, məzmun sənayesi və istifadəçi nümayəndələrindən ibarət Avropa Komissiyası İşçi Qrupu yaradılmışdır. İnformasiya cinayətlərinin cinayət qanunlarında tənzimlənməsi zəruri olan əməllərin nə olduğunun müəyyən edilməsi üçün təhlükəsizlik və qorunma tədbirləri arasındakı koordinasiyanın təmin edilməsi məqsədilə və üzv dövlətlərə kömək etmək məqsədilə Avropa Şurası bu sahədə ilk işlərini 1980-ci illərin sonunda həyata keçirmişdir [5, s. 31].

İnformasiya cinayətləri ilə mübarizədə cinayətkarların tutulması və sübutların toplanmasında ən vacib mərhələ şübhəsiz ki, beynəlxalq hüquqi yardımdır. Bu vəziyyətin vacibliyini dərk edən dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları orta mübarizə və tənzimləmə aparmağı nəzərdə tutan bir çox təşəbbüslər irəli sürmüşlər. Bu səylər nəticəsində ortaya çıxan təşəbbüslərdən ən vacibi olan 1997-ci ildə Avropa Şurası daxilində Kibercinayətkarlıq üzrə Ekspertlər Komitəsinin yaradılması ilə işlər başlamışdır ki, bunun nəticəsi olaraq Avropa Şurası tərəfindən 23 noyabr 2001-ci ildə qəbul edilərək imzalanan Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiya 1 iyul 2004-cü ildə qüvvəyə minmişdir. Bu Konvensiyaya əlavə olaraq, Avropa Birliyinin hazırladığı 2013/40/EU sayılı Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyaya Əlavə Protokol (28 yanvar 2003-cü il) kompüter sistemləri vasitəsilə törədilən irqçi və ksenofob əməllərin cinayət kimi tənzimlənməsi və cəzalandırılmasına dair hüquqi tənzimləmələri əhatə edir.

Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiya dörd bölmədən ibarətdir. Birinci bölmədə Konvensiyanın məzmunundakı terminlərin tərifləri, ikinci bölmədə milli səviyyədə görülməli

tədbirlərdən bəhs olunur. Bu bölmədə, ilk olaraq, cinayət hüququ baxımından cinayət hesab olunan əməllər, informasiya cinayətləri ilə bağlı məsuliyyət və iştirak aspekti, sanksiyalar və görülməli tədbirlər, bəzi prosessual səlahiyyətlər və ən sonda məhkəmə səlahiyyəti təhlil olunur. Üçüncü bölmədə Konvensiyanı imzalayan dövlətlər arasındakı beynəlxalq əməkdaşlıq, cinayətkarların ekstradisiyasına dair prinsiplər, qarşılıqlı yardım və yardım sərəğuları haqqında prinsiplər tənzimlənməşdir. Dördüncü bölmədə isə digər müddəalar öz əksini tapmışdır.

Konvensiyada kibercinayətləri kompüter cinayətlərinə və kompüter vasitəsilə törədilən cinayətlərə bölünür ki, tədqiqat mövzumuz çərçivəsində bizi birinci qrup cinayətlər maraqlandırır. Çünki digər qrup cinayətlərin qəsd obyektini tamamilə fərqli ictimai münasibətləri əhatə edir. Konvensiya kompüter sistemlərinə və məlumatlarına qanunsuz müdaxilələrlə bağlı aşağıdakı əməlləri nəzərdə tutur:

- Qanunsuz daxil olma;
- Qanunsuz ələ keçirmə;
- Verilənlərə müdaxilə;
- Sistemlərə müdaxilə;
- Qurğulardan qanunsuz istifadə.

Bu qurğulardan qanunsuz istifadənin kompüter sistemlərinə və məlumatlarına qanunsuz müdaxilələr müstəvisində təhlili sual altına düşür. Hesab edirik ki, bu növ əməllərin də qeyd etdiyimiz müdaxilələrə aid edilməsi zəruridir. Çünki həmin qurğularda qeyri-qanuni istifadə olunması sistemə müdaxilə məqsədi daşıyır.

Konvensiyanın mövqeyi ilə razılaşan və bu sahədə mühüm tədqiqatlar aparan G.A.Rzayeva da Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin yanaşmasını məqbul hesab edir [7, s. 425].

Konvensiyanın maddə mətnlərində diqqət çəkən məqam Avropa Şurasının Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyasının qanunsuz daxil olma, məlumat və sistemə müdaxilə əməllərinin cinayət tərkibi yaratması üçün qəsdin mövcudluğunu tələb etməsidir. Konvensiya maddələrində açıq şəkildə qəsdən sözü istifadə edilərək sistemə daxil olan və ya sistemdəki məlumata müdaxilə edərək mane olan şəxsin əməllərini qəsdən etməsi halında bunun cinayət məsuliyyəti ilə qarşılaşması lazım olduğu tənzimlənməşdir.

Budapeşt Konvensiyasından əlavə, informasiya təhlükəsizliyinin təminatına dair bir çox beynəlxalq-hüquqi mənbələr də qeyd olunmalıdır. Məsələn, Qlobal kibertəhlükəsizlik mədəniyyətinin yaradılması və ona əlavə olan Qlobal kibertəhlükəsizlik mədəniyyətinin yaradılması üçün elementlər [4], İnformasiya texnologiyalarından cinayətkar məqsədlər üçün sui-istifadə bəyannaməsi (BMT) [2] və s. Çünki məhz informasiya sisteminə qanunsuz müdaxilə informasiyanın tamlığı, əlyetərliyi və konfidensiallığını pozur ki, bu da informasiya təhlükəsizliyinin üçlüyünü təşkil edir.

III. Avropa dövlətlərində kompüter sisteminə və kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilələrin hüquqi cəhətdən təsnifləşdirilməsi

Almaniya tənzimləməsi. Almaniya qanunvericiliyində kompüter sisteminə və kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilələr aşağıdakı əməllər formasında sanksiyalaşdırılmışdır: məlumatlara çıxış və məlumatların ələ keçirilməsi, məlumatların dəyişdirilməsi və kompüter sabotajı [10, s. 66]. Alman Cinayət Məcəlləsinin 202(a) maddəsində məlumat və informasiyaların saxlanıldığı və işləndiyi informasiya sistemlərinə qanunsuz olaraq daxil olmağın təmin edilməsi, bu məlumatlara çıxış və informasiyaların əldə edilməsinə imkan yaratmaq cinayət kimi tənzimlənməşdir [1, s. 284].

Alman cinayət hüququ yalnız informasiya sisteminə qanunsuz şəkildə daxil olma əməlini cinayət kimi təyin etməmiş, cinayətin baş verməsi üçün informasiya sisteminə icazəsiz daxil olan şəxsin müəyyən müddət informasiya sistemi daxilində qalmasını da tələb etmişdir. Milli qanunvericiliyə diqqət yetirsək, Cinayət Məcəlləsinin 271-ci maddəsi sanksiyanın tətbiqi üçün sistemə daxil olmanı yetərli sayır, yəni şəxsin icazəsiz daxil olduğu sistemdə ən azı məlumatlara çıxış üçün yetərli müddətdə sistemdə qalması tələb olunmur.

Bundan əlavə, qeyd etmək lazımdır ki, Alman Cinayət Məcəlləsində informasiya cinayətləri bizim qanunvericilik aktımızda olduğu kimi, müstəqil cinayət başlığı şəklində ayrıca bölmədə deyil, cinayət qanununun müxtəlif yerlərində digər cinayət növlərinə dair qanunvericilik aktlarının daxilində təhlil olunur. Məsələn, informasiya sistemləri vasitəsilə həyata keçirilən saxtakarlıq əməlləri Alman

Cinayət Məcəlləsinin 269 və 279-cü maddələrində, informasiya sisteminin istifadəsi ilə dələduzluq cinayəti 263-cü maddədə tənzimlənir və əmlaka ziyan vurma cinayətini tənzimləyən 303-cü maddədə də informasiya cinayətlərinə dair müddəalara yer verilir.

Fransa tənzimləməsi. Fransa Cinayət Məcəlləsində uzun müddət informasiya cinayətləri ayrıca bölmə başlığı altında deyil, oğurluq (maddə 379), etibardan sui-istifadə (maddə 408) və dələduzluq (maddə 405) kimi cinayətlərlə birlikdə kriminallaşdırılmışdı. İlk dəfə 1988-ci ildə “Relative a la fraude informatique” adlı qanunla informasiya cinayətləri xüsusi və ayrıca başlıq altında tənzimlənmişdir [9].

Fransa Cinayət Məcəlləsində 323/1 ilə 323/7 maddələri arasında informasiya cinayətləri tənzimlənir. Fransa Cinayət Məcəlləsinin 323-cü maddəsində sistemin bir hissəsinə qanunsuz daxil olması və ya sistemdə qalmağa davam etməyi, sistemdəki məlumat və ya sistemin funksiyalarının dəyişdirilməsini, sistemin funksiyalarını pozmağı və ya işləməsini çətinləşdirməyi, sistemə saxta məlumatlar daxil etməyi və ya sistemdə olan məlumatları saxta yolla silməyi və ya dəyişdirməyi informasiya cinayətləri kimi tənzimləyir və bu cinayətləri törədənlərə qarşı həbs və cərimə cəzası nəzərdə tutur [5, s. 29].

IV. Anqlo-sakson dövlətlərində hüquqi tənzimləmələr

ABŞ informasiya cinayətlərinin geniş yayıldığı və informasiya sahəsindəki cinayətlərə qarşı müdafiə sistemlərinin inkişaf etdiyi dövlətlər sırasında ön sıranı tutur. İnternetin yarandığı ölkə olması, informasiya sahəsində bir çox inkişafa öncüllük etməsi və inkişaf edən texnologiyası səbəbindən ABŞ-da kibertəhlükəsizlik sahəsində bir çox qurum və təşkilat – CIA (Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi), DHS (Daxili Təhlükəsizlik Nazirliyi), DoD (Müdafiə Nazirliyi), IC3 (İnternet Cinayətləri Şikayət Mərkəzi), FBI (Federal Təhqiqat Bürosu), NW3C (Milli Ağ Yaxalı Cinayətlər Mərkəzi), US-CERT (Milli Kiber Reaksiya Koordinasiya Qrupu və ABŞ Kompüter Hadisələrinə Müdaxilə Qrupu) fəaliyyət göstərir.

Elektron Rabitənin Məxfiliyi Qanunu (Electronic Communications Privacy Act – ECPA), İnternetdə Qumarın Qarşısının Alınması Qanunu (Internet Gambling Prohibition Act), Rabitə Etikasına Qanunu (Communications Decency Act – CDA), Uşaq Pornografiyasının Qarşısının Alınması Qanunu (Child Pornography Prevention Act – CPPA), Uşaqların Onlayn Müdafiəsi Qanunu (Child Online Protection Act – COPA), Şəxsiyyət Oğurluğu Qanunu (Identity Theft and Assumption Deterrence Act), Antiterror Qanunu (USA PATRIOT – Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism) kimi informasiya sistemləri və informasiya sistemləri vasitəsilə törədilən informasiya cinayətlərini tənzimləyən qanunvericilik aktları mövcuddur.

ABŞ-da informasiya cinayətlərini tənzimləyən federal və ştatlar tərəfindən qəbul edilmiş bir neçə qanunvericilik aktını təhlil etsək, 1984-cü ildə qəbul edilmiş Kompüter saxtakarlığı və kompüterlərin sui-istifadəsi Qanunu (Computer Fraud and Abuse Act), əsasən, informasiya cinayətlərinə qarşı mübarizə istiqamətlərini tənzimləyir. Lakin qanunvericilik aktı inkişaf edən informasiya texnologiyaları qarşısında yetərsiz qaldığı üçün 1988, 1989, 1990 və 1994-cü illərdə qanunda dəyişikliklər və yeni tənzimləmələr aparılmaqla qanunun əhatə dairəsi genişləndirilmişdir. Qanuna əsasən, qorunan kompüterə icazəsiz və qanunsuz çıxış qadağan edilir. Federal Cinayət Məcəlləsinin 1030-cü maddəsi ABŞ hökumətinə ziyan vurmaq və ya başqa bir ölkəyə fayda təmin etmək məqsədilə müdafiə və xarici işlər nazirliklərinə məxsus və məxfilik dərəcəsinə malik məlumata icazəsiz olaraq daxil olması, maliyyə qurumunun maliyyə qeydlərinə və ya istehlakçı agentliklərindəki məlumatlara çatmaq və ya bu məlumatları istifadə etmək məqsədilə kompüterə qanunsuz olaraq daxil olması cinayət kimi tənzimləyir. Qanunla dövlət və özəl sektora məxsus bütün kompüterlərlə yanaşı, şəxsi kompüterlər də bu müdafiədən tam istifadə edə bilər [6, s. 75].

Qanunla kompüterə saxtakarlıq və ya oğurluq etmək üçün icazəsiz olaraq daxil olmaq, qəsdən və ya ehtiyatsızlıqla qorunan kompüter sisteminə daxil olmaq, qorunan kompüterə məlumat və ya proqram yerləşdirmək, kompüter şifrələrini və ya kompüterlərə daxil olmaq üçün istifadə olunan hər hansı məlumatı və ya informasiyanı yaymaq, başqalarının əldə etməsinə imkan yaratmaq, pul və ya pula bərabər hər hansı dəyəri əldə etmək məqsədilə kompüter və ya kompüter sisteminə ziyan vurmaqla hədələmək cinayət kimi sanksiyalaşdırılmışdır.

İngiltərə informasiya cinayətlərini 1990-cı ildə qüvvəyə minmiş Kompüterin Sui-istifadəsi Qanunu (Computer Misuse Act) ilə tənzimləyir. Qanunda kompüterlərə icazəsiz şəkildə daxil olma, kompüterlərdəki məlumatlara çıxış, məlumat və informasiyalarda dəyişiklik edilməsi və yenə də kompüterə icazəsiz şəkildə müdaxilə əməlləri cinayət kimi tənzimlənmişdir. Bu qanunla müəyyən edilmiş üç növ cinayət tənzimləməsi mövcuddur. Bunlar icazəsiz olaraq informasiya sistemlərinə, məlumat və proqramlara daxil olma, başqa bir cinayətin törədilməsini təmin etmək və ya asanlaşdırmaq məqsədilə informasiya sisteminə icazəsiz daxil olma, icazəsiz şəkildə informasiya sistemini qəsdən və ya ehtiyatsızlıqla pozma və ziyan vurmadır [3].

V. Nəticə

Hesab edirik ki, həm Budapeşt Konvensiyasında, həm də tədqiqatda istinad etdiyimiz xarici dövlətlərin qanunvericiliyində təsbit olunmuş verilən anlayışından istifadə daha məqsədəuyğundur. Çünki dövrün tələbindən irəli gələrək, məlumat, informasiya, bilik və verilən temrinlərinə hüquqi yanaşma dəyişmişdir. Artıq məlumat dedikdə, emal edilməmiş xəbərlər və bilgilər başa düşülür. İnformasiya sistemlərində olan informasiya isə emal edilmiş və konkret tələblərə uyğun formaya salınmış olduğu üçün “informasiya sistemlərinə və verilənlərə müdaxilə” ifadəsi daha düzgün sayılır. Milli qanunvericilikdə buna uyğun olaraq, müvafiq dəyişikliklərin aparılmasını məqsədəuyğun sayırıq.

Bundan əlavə, Budapeşt Konvensiyasının təhlilinə əsasən, Konvensiyanın mətninin o qədər də uğurlu olmadığı qənaətinə gələ bilərik. Çünki verilənlərə və sistemlərə müdaxilə pozuntuları ayrı-ayrı əməllər kimi nəzərdə tutulmuşdur. Nəzərə alsaq ki, verilənlərə müdaxilə sistemə müdaxilə etmədən mümkün deyil, bu baxımdan, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 273-cü maddəsini daha düzgün tənzimləmə kimi qəbul etmək lazımdır.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Ali İ.E. Crimes in the Field of Information Technology (in Turkish and German Criminal Law) // – Gazi University Faculty of Law Journal, – 2010. 14/2, – pp. 275-303 (in Turkish / Ali İ.E. Bilişim Alanında Suçlar (Türk ve Alman Ceza Hukukunda) // – Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, – 2010. 14/2, – s. 275-303).
2. Combating the criminal misuse of information technologies : resolution / adopted by the General Assembly.
URL: <https://digitallibrary.un.org/record/428861?v=pdf> (last access: 06.01.2025).
3. Computer Misuse Act, 1990.
URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/18/contents> (last access: 09.01.2025).
4. Creation of a global culture of cybersecurity: resolution / United Nations General Assembly (UNGA) Resolution 57/239, 31 January 2003.
URL: <https://www.sbs.ox.ac.uk/cybersecurity-capacity/content/unga-creation-global-culture-cybersecurity> (last access: 08.01.2025).
5. Fatih B. Crimes of entering into information systems, blocking or disrupting the system, destroying or changing data – / Master's thesis, Kayseri. – 2021, 161 p (in Turkish / Fatih B. Bilişim sisteminə girme, sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme ve ya deyiştirme suçları – / Yüksek lisans tezi, Kayseri. – 2021, 161 s).
6. Hüseyin Ç. Regulations Regarding Crimes Committed via the Internet in the United States // – Military Justice Journal. – 2002. 30/114. – pp. 62-100 (in Turkish / Hüseyin Ç. Amerika Birleşik Devletlerinde İnternet Yolu ile İşlenen Suçlara İlişkin Düzenlemeler // – Askeri Adalet Dergisi. – 2002. 30/114. – s. 62-100).
7. Information law: textbook / A.I.Aliyev, G.A.Rzayeva, A.N.İbrahimova, B.A.Maharramov, Sh.S.Mammadrzali - Baku: Nurlar publishing house, - 2019. - 448 p (in Azerbaijani / İnformasiya hüququ: dərslik / Ə.İ.Əliyev, G.A.Rzayeva, A.N.İbrahimova, B.A.Məhərrəmov, Ş.S.Məmmədrzalı – Bakı: Nurlar nəşriyyatı, – 2019. – 448 s).
8. ISO Vocabulary of Data Processing, Technical Committee 97, Subcommittee 1, ISO 2381/1,15.
URL: <https://www.iso.org/standard/7228.html> (last access: 05.01.2025).

9. Law No. 88-19 of January 5, 1988 relating to computer fraud (in French / Loi n° 88-19 du 5 janvier 1988 relative à la fraude informatique).
URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000875419> (last access: 09.01.2025).
10. Ünver Y. Crimes on the Internet and the Pursuit of Crime on the Internet. Expert Report for the German Lawyers' Day, Ankara, 2014. – 224 p (in Turkish / Ünver Y. İnternetteki Suçlar ve Suçun İnternette Takibi. Alman Hukukçular Günü için Bilirkişi Raporu, Ankara, 2014. – 224 s).

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES AND INTERNATIONAL LEGAL REGULATION ON ILLEGAL INTERFERENCE WITH COMPUTER SYSTEM AND COMPUTER DATA

RASHAD MAHARRAMOV¹

Abstract

Despite the fact that effective results are achieved in terms of time and space in people's daily routines with the introduction of information systems into every area of social life, problems related to the security of information systems and system users are also inevitable. As in every stage of human history, with the widespread use of computers and Internet networks, it is necessary to analyze, investigate and constantly update information law in the past and present, both technically and theoretically. Many legal regulations have been made regarding cybercrimes in order to prevent the widespread spread of cybercrimes observed all over the world in our republic and to bring the Criminal Code into line with the Council of Europe Convention on Cybercrime. However, in the dynamically developing cyber world, we encounter new system gaps and numerous illegal intrusions into computer systems and computer data every day. Because the most important issue in detecting such intrusions is the difficulty of obtaining evidence. It should be noted that illegal intrusions into computer systems and computer data are not committed only against individual individuals. In our modern world, computers and computer networks have entered our lives so rapidly that electricity, water, communications, transportation, healthcare, defense, etc. In such areas, better monitoring and management have been achieved with the digitalization of infrastructures. However, the interdependence of these infrastructures with information and communication technologies makes these services vulnerable to cyberattacks. The security of critical infrastructures managed by information technologies, such as electricity, water, healthcare, public services, communications, transportation, defense and security, which can cause serious damage within the country if they are interrupted or do not work continuously, is also of vital importance for national security and confirms the relevance of the topic of the article. In the article, in order to explain the illegal interferences to the computer system and computer data, a legal definition of the computer, data, and information system was given, international legal documents related to illegal interferences to the computer system and computer data were studied, and the experience of some foreign countries was reviewed. As a result of all this, effective practical and legal recommendations have been developed.

Keywords: computer system, information system, information, data, information crime, cybercrime.

¹ Master's student / Baku State University / email: maharramov13@gmail.com

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НЕЗАКОННОГО ВМЕШАТЕЛЬСТВА В КОМПЬЮТЕРНУЮ СИСТЕМУ И КОМПЬЮТЕРНЫЕ ДАННЫЕ

РАШАД МАГЕРРАМОВ¹

Резюме

Несмотря на то, что с внедрением информационных систем во все сферы общественной жизни достигаются эффективные результаты во времени и пространстве в повседневной жизни людей, проблемы, связанные с безопасностью информационных систем и пользователей систем, также неизбежны. Как и на каждом этапе истории человечества, с широким распространением компьютеров и интернет-сетей возникает необходимость в анализе, исследовании и постоянном обновлении информационного права, как в техническом, так и в теоретическом плане, в прошлом и настоящем. В целях приведения Уголовного кодекса в соответствие с Конвенцией Совета Европы о киберпреступности принято множество правовых норм, которые соблюдаются во всем мире, в том числе и в нашей республике. Однако в динамично развивающемся кибермире мы каждый день сталкиваемся с новыми уязвимостями систем и незаконными вторжениями в многочисленные компьютерные системы и компьютерные данные. Потому что самой важной проблемой при выявлении такого вмешательства является сложность получения доказательств. Следует отметить, что незаконные вторжения в компьютерные системы и компьютерные данные совершаются не только против отдельных лиц. В современном мире компьютеры и компьютерные сети так быстро вошли в нашу жизнь, что они преобразили электроэнергию, водоснабжение, связь, транспорт, здравоохранение, оборону и т. д. Улучшение мониторинга и управления было достигнуто за счет цифровизации инфраструктур в таких областях. Однако переплетение этих инфраструктур с информационно-коммуникационными технологиями делает эти сервисы уязвимыми для кибератак. Безопасность критически важных инфраструктур, управляемых с помощью информационных технологий, таких как электроснабжение, водоснабжение, здравоохранение, общественные услуги, связь, транспорт, оборона и безопасность, которые могут нанести серьезный ущерб внутри страны в случае сбоя или постоянного сбоя, также имеет жизненно важное значение для национальной безопасности и подтверждает актуальность темы статьи. В статье с целью разъяснения незаконного вмешательства в компьютерную систему и компьютерные данные дано юридическое определение компьютера, данных и информационной системы, изучены международно-правовые документы, связанные с незаконным вмешательством в компьютерную систему и компьютерные данные и рассмотрен опыт некоторых зарубежных стран. В результате всего этого были разработаны эффективные практические и правовые рекомендации.

Ключевые слова: компьютерная система, информационная система, информация, данные, информационная преступность, киберпреступность.

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 27.01.2025

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Магистрант / Бакинский Государственный Университет / email: maharramov13@gmail.com

QANUNSUZ MIQRASIYA PROBLEMLƏRİ: İNSAN ALVERİ ASPEKTİ

NƏZRİN KƏRİMLİ¹

Annotasiya

Qlobal miqyasda qeyri-qanuni miqrasiya, bir çox ölkələrin qarşılaşdığı mürəkkəb problemlərdən biridir. Bu fenomen iqtisadi, siyasi və humanitar amillərdən qaynaqlanaraq, dövlətlərin idarə etməkdə çətinlik çəkdiyi ciddi məsələlərə yol açır. Qeyri-qanuni miqrasiya, yalnız miqrantların öz həyatlarına deyil, həmçinin onların yerləşdiyi cəmiyyətlərə də sosial, iqtisadi və hüquqi məsələlər doğurur. Bu miqrantlar çox vaxt işsizlik, təhsil çatışmazlığı və sosial təcrid kimi problemlərlə üzləşirlər, bu da onların cəmiyyətə inteqrasiyasını daha da çətinləşdirir. Bununla yanaşı, qeyri-qanuni miqrasiya, insan alveri kimi ən təhlükəli və qaranlıq cinayətlərdən birinin inkişaf etməsinə imkan yaradır. İnsan alveri miqrantların zəif vəziyyətindən sui-istifadə edən cinayətkarlar tərəfindən həyata keçirilən və global təhlükəsizlik, insan hüquqları və iqtisadi sabitliyə ciddi təhdid olan bir fenomendir. İnsan alverçiləri, əsasən, qanunsuz miqrantların qeyri-rəsmi vəziyyətindən, onların hüquqi yardımı və sosial dəstəyə məhdud çıxışından faydalanır. Bu məqalə, qeyri-qanuni miqrasiya və insan alveri arasındakı sıx əlaqəni tədqiq edərək, bu iki problemin qarşısının alınması üçün dövlətlər və beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən görülə biləcək tədbirləri müzakirə edəcəkdir.

Açar sözlər: qanunsuz, miqrasiya, insan alveri, insan qaçaqmalçılığı, səbəbli əlaqə, sui-istifadə, preventiv, tədbir.

I. Giriş

Qeyri-qanuni miqrasiya mühüm humanitar, sosial və iqtisadi nəticələri olan mürəkkəb global problemdir. Bu kontekstdə ən ciddi problemlərdən biri insan alveri, daha yaxşı həyat istəyən həssas insanları istismar edən müasir köləliyin bir növüdür. Yoxsulluq, silahlı münaqişələr, siyasi qeyri-sabitlik və öz ölkələrində imkanların olmaması kimi amillərin təsiri altında bir çox miqrant təhlükəsizlik və rifah axtarışında qeyri-qanuni yollara müraciət edir. Qanuni miqrasiya variantları olmadıqda, miqrantlar insan alverçilərinə qarşı həssas olurlar, insan alverçiləri onlara təhlükəsiz keçid və məşğulluq vəd edir, lakin nəticədə onları məcburi əməyə, cinsi istismara və ya məişət qulluğuna məruz qoyurlar. Bu istismar təkcə insan hüquqlarının ciddi şəkildə pozulması deyil, həm də davamlı inkişaf və sosial tərəqqi üçün əsaslı maneədir. İnsan alveri ilə məşğul olan qeyri-qanuni şəbəkələr geniş yayılmış və mütəşəkkildir, insan alverçiləri miqrantların çarəsizliyindən istifadə edir və çox vaxt onların daşınması üçün hədsiz yüksək ödənişlər alırlar. Ödəniş edə bilməyən miqrantlar tez-tez borc əsarətinə məcbur edilir və onları istismar dövrlərində tələyə salırlar. İnsan alverinin həm də dərin sosial nəticələri var, çünki qurbanlar onların uzunmüddətli rifahına və cəmiyyətə inteqrasiyasına təsir edən fiziki və psixoloji zərərlərə məruz qalırlar. Vəziyyət qeyri-qanuni miqrasiya və insan alverinin gizli xarakteri ilə daha da mürəkkəbləşir və bu, hüquq-mühafizə orqanlarının effektiv müdaxiləsini çətinləşdirir. Qeyri-qanuni miqrasiya çərçivəsində insan alverinin həlli beynəlxalq əməkdaşlığı, daha sərt sərhəd nəzarətini və qurbanlara hərtərəfli dəstəyi əhatə edən çoxşaxəli yanaşma tələb edir. Yalnız sərhəd təhlükəsizliyinə diqqət yetirən siyasətlər insan alverçilərini alternativ, daha təhlükəli yollar axtarmağa sövq edər və miqrantları daha çox təhlükə altına qoya bilər. Buna görə də, qanuni miqrasiya yollarını, mənbə ölkələrində gücləndirilmiş sosial dəstəyi və insan alverçilərini təqib etmək üçün möhkəm hüquqi bazaları özündə birləşdirən balanslaşdırılmış strategiya vacibdir. Daha təhlükəsiz miqrasiya variantlarını təşviq etməklə və global əməkdaşlığı təşviq etməklə, dövlətlər qeyri-qanuni miqrasiya ilə bağlı riskləri azalda və insan alverinin yayılmasını azalda bilər.

Tədqiqat metodları: Tədqiqat işində təhlil, sintez, tarixi və müqayisəli üsullardan istifadə edilmişdir. İşin elmi nəticələrinə nail olmaq üçün sistemli, proses, resurs və effektiv yanaşmalardan istifadə olunmuşdur.

¹ Tələbə / Naxçıvan Dövlət Universiteti / email: nazrin_karimli@mail.ru

II. Qanunsuz miqrasiya

Qanunsuz miqrasiya, qanunların pozulması ilə xarici ölkəyə köçmək və ya həmin ölkədə icazəsiz qalmaqla anlaşılan gəlir. Bu, yalnız qanuni vasitələrdən, məsələn, viza və ya digər müvafiq icazələrdən istifadə edilmədikdə qanunsuz sayılır. Qanunsuz miqrasiyanın müxtəlif formaları mövcuddur: miqrantlar icazəsiz ölkəyə daxil ola, vizalarının müddəti bitdikdən sonra qeyri-qanuni qalmağa davam edə və ya saxta sənədlərdən istifadə edə bilərlər. Bu fenomen global səviyyədə ciddi bir narahatlıq doğurur və bir çox ölkə həm mənşə, həm tranzit, həm də təyinat nöqtəsi kimi ondan təsirlənir. Mənfəət əldə etmək məqsədilə cinayətkar şəbəkələr, miqrantları sərhədləri gizli keçirməklə istismar edirlər.

Qanunsuz miqrasiyanın səbəblərinə aiddir:

1. İqtisadi amillər: Yoxsulluq, işsizlik və iqtisadi vəziyyətin pis olması insanları daha yaxşı həyat şəraiti axtarmağa sövq edir.

2. Siyasi amillər: Müharibə, vətəndaş qarşıdurmaları, repressiv rejimlər və zorakılıqlar.

3. Təhlükəsizlik amilləri: Qorxu, zorakılıq, terror və ya təqiblərdən qaçmaq arzusu.

4. Ailəvi birləşmə: Qohumların və yaxın ailə üzvlərinin yaşadığı ölkələrə köçmək istəyi.

5. Ətraf mühit amilləri: İqlim dəyişiklikləri, təbii fəlakətlər və ya ekoloji problemlər miqrantları başqa yerlərə köçməyə məcbur edir.

Eyni zamanda bu cür miqrasiya problemləri daha çox inkişaf etməkdə olan ölkələrdən inkişaf etmiş ölkələrə olan axınlarla bağlıdır. Miqrantlar, təhsilsizlik, və ya hüquqi status çatışmazlığı səbəbindən tez-tez qeyri-qanuni yollarla işləməyə məcbur olurlar. Bu da onları qanunsuz əmək bazarına və istismarçı iş şəraitinə məruz qoyur.

III. İnsan alveri

İnsan alveri- insanların qazanc əldə etmək məqsədi ilə zorla, saxtakarlıq və ya aldatma yolu ilə satın alınması, köçürülməsi, saxlanması və ya digər məqsədlə bağlı olan qlobal cinayətdir. Bu cinayətin qurbanı bütün cinsdən, yaşdan və mənşədən olan insanlar ola bilər. İnsan qaçaqmalçılığı və alveri qanunlarda aydın şəkildə təsvir olunsada, real həyatda bu cinayətlərin müəyyən edilməsi və fərqləndirilməsi çox vaxt çətinlik yaradır. İnsan ticarəti çox vaxt genişmiqyaslı miqrasiya kontekstində baş verdiyindən sui-istifadə üçün çoxsaylı imkanlar mövcuddur [7].

İnsan ticarəti ilə mübarizədə effektiv tədbirlər müxtəlif əsas sahələri əhatə edir:

1. Hüquqi tədbirlər və qanunvericilik: İnsan ticarətinə qarşı güclü qanunların qəbul edilməsi və onların tətbiqi çox önəmlidir. Bu qanunlar ticarət qurbanlarının qorunmasını, cinayətkarların məsuliyyətə cəlb olunmasını və ticarət şəbəkələrinin dağıdılmasını təmin etməlidir.

2. Qurbanların qorunması və rehabilitasiyası: İnsan ticarətinin qurbanlarına sığınacaq, tibbi və psixoloji dəstək, hüquqi yardım və təhsil imkanları təqdim olunmalıdır. Bu, onların normal həyata qayıtmasına kömək edə bilər.

3. Beynəlxalq əməkdaşlıq: İnsan ticarətinin qarşısını almaq və bu cinayətlərlə mübarizə aparmaq üçün dövlətlər arasında əməkdaşlıq vacibdir. Bu əməkdaşlıq məlumat mübadiləsini, sərhədlərdə birgə əməliyyatların aparılmasını və beynəlxalq müqavilələrin həyata keçirilməsini əhatə edir.

4. Maarifləndirmə və təhsil: Risk altında olan qruplar arasında maarifləndirmə kampaniyalarının keçirilməsi və təhsil imkanlarının artırılması vacibdir. Bu, potensial qurbanların məlumatlandırılmasına və risklərdən qaçmalarına kömək edə bilər. Həmçinin insanların təhsil imkanlarının artırılması onların gələcəkdə işlə təmin olunmalarına zəmin yaradacaqdır.

5. İqtisadi tədbirlər: İşsizlik və yoxsulluq insan ticarətinin əsas səbəblərindən biridir. İnsanların iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq, iş imkanları yaratmaq və sosial müdafiə proqramlarını genişləndirmək insan ticarətinə qarşı mübarizədə vacibdir.

6. Miqrasiya idarəçiliyi: Qanunsuz miqrasiyanı azaltmaq və qanuni miqrasiya yollarını təkmilləşdirmək vacibdir. Təhlükəsiz və nizamlı miqrasiya mexanizmləri bu sahədə mühüm rol oynayır.

İnsan alveri müasir dövrün ən ağır cinayətlərindən biridir və insan hüquqlarına qarşı ciddi pozuntuları əhatə edir. Bu cinayətin müxtəlif formaları mövcuddur ki, bunlara məcburi əmək, cinsi istismar, orqan alveri, məcburi evlilik, uşaqların zorla döyüşçü kimi istifadə olunması və digər buna

bənzər hallar daxildir. Bu formalar arasında məcburi əmək və cinsi istismar ən geniş yayılmış insan alveri növlərindəndir.

Məcburi Əmək

Məcburi əmək insan alverinin ən çox rast gəlinən formalarından biridir. Bu cinayət növü, əsasən, iqtisadi çətinliklərdən əziyyət çəkən, hüquqi və sosial müdafiəsi zəif olan şəxslərə qarşı törədilir. Miqrant işçilər, xüsusilə də sənədsiz və qeyri-qanuni şəraitdə çalışanlar, bu risk qrupuna daxildirlər. Əsasən kənd təsərrüfatı, tikinti, məişət xidmətləri, istehsalat sahələri kimi sektorlarda məcburi əməyə məruz qalırlar. Onlar uzun iş saatlarında, ağır şəraitdə işləməyə məcbur edilir, əmək haqlarından məhrum edilir və tez-tez psixoloji, fiziki zorakılığa məruz qalırlar.

Məcburi əmək halları inkişaf etmiş və ya inkişaf etməkdə olan ölkələrdən asılı olmayaraq, hər yerdə baş verə bilər. Əksər hallarda bu proses insan alverçilərinin qurbanı olan şəxslərin iqtisadi çarəsizliyindən istifadə etməsi ilə başlayır. Qurbanlar iş tapmaq ümidi ilə aldanır, lakin sonradan borc əsarəti, sənədlərinin alınmış əlindən alınması və təhdidlər kimi üsullarla istismar olunur. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) və digər qurumlar məcburi əmək hallarını azaltmaq üçün tədbirlər həyata keçirir.

Cinsi İstismar

İnsan alveri qurbanlarının əhəmiyyətli bir hissəsi cinsi istismara məruz qalır. Bu, əsasən qadın və uşaqları əhatə edir, lakin kişilər də bu istismar növünün qurbanı ola bilərlər. İnsan alverçiləri qurbanları aldaraq və ya zorla cinsi xidmətlər göstərməyə məcbur edirlər. Bu proses çox vaxt qadınların iş tapmaq və ya daha yaxşı həyat şəraiti qurmaq ümidi ilə səfər etməsi zamanı başlayır.

Orqan Alveri

İnsan alverinin digər bir dəhşətli forması orqan alveridir. Bu cinayət növündə insanlar orqanlarının qanunsuz şəkildə çıxarılması üçün alverçilər tərəfindən istismar edilir. Bu, əsasən, böyrək, qaraciyər kimi həyati orqanlara yüksək tələbatın olduğu ölkələrdə baş verir. Orqan alveri ilə məşğul olan qruplar qurbanların yoxsulluq və tibbi yardıma çıxışın məhdud olduğu şəraitlərdən sui-istifadə edirlər.

Digər Formalar

Bundan başqa, insan alveri uşaqların məcburi döyüşçü, cinayətkar qrupların aləti kimi istifadə olunması və ya məcburi evliliklərə məcbur edilməsi formasında da baş verir. Bu hallarda qurbanlar xüsusilə həssas qruplardan – yetimlərdən, qaçqınlardan və sosial müdafiədən məhrum olan şəxslərdən seçilir.

IV. İnsan alveri ilə bağlı milli və beynəlxalq müdafiə mexanizmi

İnsan alveri həm milli, həm də transmilli cinayətdir. İnsan ticarəti ilə mübarizə üçün bir sıra beynəlxalq və milli qanunlar, konvensiyalar qəbul edilmişdir. Beynəlxalq müstəvidə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlıq əleyhinə Konvensiyasını (UNTOC) və ona əlavə edilmiş protokolları, İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında konvensiyayı qeyd etmək olar. Milli müdafiə mexanizmi çərçivəsində insan alverinə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi məqsədilə bir sıra mühüm qanunvericilik və təşkilati addımlar atılmışdır. Bu istiqamətdə 4 iyun 2004-cü il tarixində Daxili İşlər Nazirliyinin İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Baş İdarəsi yaradılmış və onun əsasnaməsi təsdiq edilmişdir. Daha sonra, 28 iyun 2005-ci ildə İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş və həmin qanunun tətbiqi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti müvafiq fərman imzalamışdır.

Bu qanunun həyata keçirilməsini təmin etmək üçün 30 dekabr 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr edilməsi barədə qanun qəbul edilmiş və bu qanunun tətbiqi ilə bağlı əlavə fərman imzalanmışdır.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən insan alveri qurbanlarının müdafiəsi və reabilitasiyasına yönəlmiş bir sıra qərarlar qəbul edilmişdir:

- İnsan alveri qurbanları üçün xüsusi müəssisələrin yaradılması, maliyyələşdirilməsi, fəaliyyəti, habelə onların fəaliyyətinə nəzarət Qaydaları təsdiq edilmişdir.

- İnsan alveri qurbanlarına kömək Fondu haqqında Əsasnamə qəbul edilmişdir.
- İnsan alveri qurbanları üçün müvəqqəti sığınacaq haqqında Nizamnamə Daxili İşlər Nazirliyinin müvafiq əmri ilə təsdiq edilmişdir.
- İnsan alveri qurbanlarının sosial reabilitasiyasının həyata keçirilməsi Qaydaları Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiq olunmuşdur [8, s. 5].

Bu tədbirlər insan alverinə qarşı mübarizənin hüquqi və təşkilati bazasının təkmilləşdirilməsinə, həmçinin qurbanların müdafiəsi və reabilitasiyası üçün şəraitin yaradılmasına xidmət edir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi insan alveri və onun müxtəlif formalarını cinayət sayaraq kriminallaşdırır və bu cinayətlərə görə xüsusi cəza tədbirləri nəzərdə tutur. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 144-1-ci maddəsi ilə insan alveri əməli kriminallaşdırılmış və həmin maddənin qeyd hissəsində göstərilmişdir ki, insan alverindən zərərçəkmiş şəxsin istismar olunmasına dair razılığı, həyat tərzi, habelə əxlaqsız davranışı insan alverində təqsirli bilinən şəxsin cəzasını yüngülləşdirən hal qismində nəzərə alın bilməz [1, s. 24]. Həqiqətən də insan alveri qurbanı olan şəxsin razılığı olması və ya digər amillər təqsirkar şəxsin müdafiə vasitəsinə çevrilməməlidir. Əgər belə razılığın olması cəzanı yüngülləşdirən və ya cinayət məsuliyyətini aradan qaldıran hal kimi nəzərə alınsaydı, belə hal bir növ insan alverçilərinin alətinə çevrilər və bu cinayətin tezliyi daha da artardı.

İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda insan alveri qurbanlarının müdafiəsi üçün xüsusi müəssisələr kimi müvəqqəti yaşamaq üçün nəzərdə tutulmuş sığınacaqların, insan alveri qurbanlarına yardım mərkəzlərinin yaradılması, eləcə də xüsusi müəssisələrdə bütün xidmətlərin ödənişsiz göstərilməsi və bu müəssisələrdə hər hansı pullu xidmətlərin göstərilməsinə yol verilməməsi təsbit olunmuşdur [6]. İnsan alveri qurbanlarının cəmiyyətə reintegrasiya olmalarının asanlaşması nöqtəyi-nəzərindən onlar üçün sığınacaq və yardım mərkəzlərinin nəzərdə tutulması çox vacib məqamdır. Çünki qurbanların əksəriyyəti uzun müddət psixoloji, maddi və digər cəhətdən zəif olurlar. Odur ki, onların cəmiyyətə reintegrasiya olmaları üçün dövlətin təmin etmiş olduğu tədbirlərlə yanaşı, digər insanlarda həmin qurbanlara qarşı həssas davranmalı və lazımı psixoloji dəstək göstərməlidir.

Rəsmi hesabatlara görə isə insan alverinin ən çox müşahidə edildiyi ölkələrə ABŞ, Çin, Rusiya, Hindistan və Nigeriya daxildir. İnsan alveri ilə bağlı məlumatların ən əhatəli mənbələrindən biri ABŞ Dövlət Departamentinin hər il hazırladığı "Trafficking in Persons Report" (TIP Report) hesabatıdır. Bu hesabat qlobal miqyasda insan alveri vəziyyətini dəyərləndirir və hər bir ölkədəki insan alveri ilə mübarizə tədbirlərini analiz edir. "The TIP Report 2024" həmçinin qlobal hüquq-mühafizə məlumatlarını birləşdirir. Son hesabatda insan alveri ilə bağlı cinayətlərin sayında artımın olması göstərilmişdir [4].

Uşaqlar cəmiyyətdə ən müdafiəsiz olanlar sırasındadır və insan alverinin potensial qurbanı kimi müəyyənləşdirilmiş hər bir uşaq müdafiə ilə təmin edilməlidir. "Müdafiəsizliyin" qəbul edilmiş anlayışı olmasa da, mövcud qanunvericilik və siyasət çərçivəsi, habelə müvafiq ədəbiyyat uşaqları qurbana çevrilməkdə ən müdafiəsiz qruplardan biri kimi müəyyən edir. Vurğulanmalıdır ki, uşaqların müdafiəsizliyi sabit bir anlayış deyildir, belə ki, o, insan alverinin qurbanına çevrilməyə təsir göstərə biləcək faktorlara görə dəyişir. [2, s. 23]. Bu vəziyyət insan alverinə qurban olma riskinə təsir göstərə biləcək sosial, iqtisadi, mədəni və hüquqi amillərin dinamikasına görə dəyişir. Məsələn, təbii fəlakətlər, silahlı münaqişələr və ya miqrasiya kimi fəvqəladə hallar uşaqların daha həssas vəziyyətdə düşməsinə səbəb olur. Belə hallarda, uşaqların müdafiə və hüquqlarının qorunması üçün xüsusi tədbirlər görülməsi zəruridir. Uşaqların müdafiəsizliyini azaltmaq və insan alveri riskini minimuma endirmək üçün dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar və qeyri-hökumət qurumları arasında daha genişmiqyaslı əməkdaşlığa ehtiyac var. Bu əməkdaşlıq çərçivəsində hüquqi mühitin gücləndirilməsi, uşaqların hüquqlarına dair maarifləndirmə proqramlarının həyata keçirilməsi, qurbanların reabilitasiyası və ailə strukturlarının dəstəklənməsi kimi konkret addımlar atılmalıdır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının 18 dekabr 2018-ci il tarixdə qəbul etdiyi qətnaməyə əsasən, hər il iyulun 30-u Ümumdünya İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Günü kimi qeyd edilir [9]. Bu günün təsis edilməsində əsas məqsəd insan alveri qurbanlarının hüquqlarının qorunmasını təşviq etmək, bu qlobal problemin miqyasına diqqət çəkmək və insan alverinə qarşı

mübarizədə beynəlxalq ictimaiyyətin birgə səylərini gücləndirməkdir. İnsan alveri cəmiyyətlərdə mövcud olan sosial ədalətsizlik, iqtisadi bərabərsizlik və hüquqi boşluqların nəticəsi olaraq meydana çıxır. Bu günü qeyd etməklə, hökumətlər, qeyri-hökumət təşkilatları və vətəndaş cəmiyyəti insan alverinin qarşısının alınması və bu cinayətdən zərər çəkənlərin reabilitasiyası üçün daha fəal tədbirlər görməyə çağırılır.

V. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin insan alverinə dair ilk qərarı

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi insan alverinə dair ilk önəmli qərarı Siliadin Fransaya qarşı (2005) işində vermişdir. Bu işdə, yetkinlik yaşına çatmayan 14 yaşlı qız Toqodan Fransaya gətirilmişdir. Lakin sonradan Siladini müşayiət edən şəxslər onun pasportunu müsadirə edərək onu dörd il ərzində, həftənin yeddi günü ağır şərtlər altında maaş almada ev qulluqçusu kimi işləməyə məcbur edilmişdir. Hüquq-mühafizə orqanları işə qarışanda Siliadin sağalmaq üçün 6 ay xəstəxanada yatmalı olmuşdur. Azadlığa çıxandan sonra hüquqi prosedurlar başlamış və Siliadinə əvvəllər verilməyən əmək haqqı ödənilmişdir. Bununla belə, məsuliyyət daşıyan şəxslər Fransa məhkəmələrində heç bir cinayətə görə məhkum olunmamışdır. Məhkəmə həmin dövrün Fransa cinayət Qanununun bu kimi sui-istifadələrə qarşı effektiv müdafiənin təmin edə bilməməsini qərara almışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi insan alveri qurbanlarının hüquqlarını və dövlətlərin bu hüquqları qorumaq öhdəliklərini müzakirə etmiş, həmçinin həmin qərarında vurğulamışdır ki, dövlətlər 4-cü maddədə qeyd olunan əməlləri sanksiyalaşdıran cinayət qanununun müddəalarını qəbul etmək və onları tətbiq etmək kimi müsbət öhdəliklər daşıyırlar. Bu qərardan sonra Fransada əsirlik, məcburi əmək və köləlik kimi üsulların hamısı cinayət sayılmış və burada 2007-ci ildən insan alveri cinayət hesab edilmişdir [5, s. 18].

VI. Qanunsuz miqrasiyanın insan alveri aspekti və preventiv tədbirlər

Hesab edirəm ki, insan alveri cinayətinin ən başlıca səbəblərindən biri, qanunsuz miqrasiyadır. Qanunsuz miqrasiyanın səbəbləri isə bir çox siyasi, sosial və iqtisadi problemlərlə bağlıdır. Belə ki, insanların bir qismi öz ölkələrində iş tapa bilmir və çıxış yolu olaraq başqa ölkəyə üz tutmaq istəyirlər. Lakin bu zaman bəzi ölkələrin ərazilərinə giriş, yaşama və iş icazəsi və s. kimi prosedurların çətinləşməsi, insanlara insan alverçilərinin qurbanı olma potensialını daha da artırır. Belə ki, insan alverçilərinin əksər hissəsinin subyektivi hüquqi şəxslər çıxış edir. Sosial şəbəkələr və digər vasitələr ilə bəzi “işə düzəltmə təşkilatları” insanlara yaxşı iş imkanları, xarici ölkədə yaşayış yeri ilə təmin edəcəklərinə vədlər verirlər, lakin nəticədə miqrantlar əmək istismarı, cinsi istismara və ya məcburi əməyə məruz qala bilirlər. Qanunsuz miqrantların müdafiəsizliyi və hüquqi yardıma çıxışlarının məhdud olması onları insan alverinin qurbanı olma riskini artırır. Digər cinslərlə yanaşı, əksər hallarda bu alverin qurbanları qadınlar və uşaqlar olur. Buna görə də, cəmiyyətdə bu sahədə hüquqi maarifləndirməni və beynəlxalq nəzərəti gücləndirmək çox vacibdir. Qeyri-qanuni miqrasiyanın qarşısını almaq və qanuni yollarla miqrasiyanı təşviq etmək həm insan alverinin qarşısının alınmasında, həm də miqrantların hüquqlarının müdafiə olunmasında mühüm rol oynaya bilər.

İnsan alverinin qarşısının alınması və onunla mübarizə üzrə səmərəli fəaliyyət bu cür alverin qarşısının alınması, bu cür alver qurbanlarının müdafiəsi və insan alverçilərinin təqib edilməsi üçün tədbirlər də daxil olmaqla, hərtərəfli beynəlxalq yanaşma tələb edir. Bir sıra amillər (məsələn, bərabər imkanların olmaması və yoxsulluq) insanları, xüsusən də qadınları və uşaqları insan alverinə qarşı həssas edir [3, s. 25]. Düşünürəm ki, insan alverinin qarşısının alınması ilə bağlı vasitələrdən dövlətlərarası əməkdaşlıqlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dövlətlərarası qarşılıqlı razılaşması ilə insanlar üçün geniş miqyasda iş yerləri və digər dövlətin ərazisində yaşamaq kimi imkanların nəzərdə tutulmasının geniş xarakter alması insanları qanunsuz miqrasiyadan çəkindirər, dolayısı ilə insan alveri qurbanlarının sayı əhəmiyyətli dərəcədə azalar.

VII. İnsan alveri və insan qaçaqmalçılığı

Qeyd etmək lazımdır ki, insan alveri insan qaçaqmalçılığından fərqləndirilməlidir. İnsan alverinə dair Hesabatından İnsan Hüquqları üzrə Birgə Komitə (JCHR) Miqrantların Quru, Dəniz və Hava yolu

ilə qaçaqmalçılığına dair Protokolda qaçaqmalçılığın tərifinə istinad edir və qısa məzmun müəyyən edir. Bu zaman qeyd edilməlidir ki, insan alveri məcburiyyət və aldatma üsulu ilə həyata keçirilir. Daha sonra, insan alveri insanların sonradan istismarına səbəb olur, qaçaqmalçıların xidmətləri isə insanlar təyinat yerinə çatdıqda başa çatır. İnsan alveri həm milli sərhədlər daxilimdə, həm də xaricində baş verə bilər, qaçaqmalçılıq isə beynəlxalq hərəkət tələb edir. Nəhayət, insan alveri halında dövlətə giriş qanuni və ya qeyri-qanuni ola bilər, halbuki qaçaqmalçılıq qeyri-qanuni girişlə xarakterizə olunur.

VIII. Nəticə

Qeyri-qanuni miqrasiya ilə bağlı mürəkkəb məsələ insan alveri ilə dərindən qarışmış və bütün dünyada fərdlər, icmalar və hökumətlər üçün ciddi problemlər yaradır. Yoxsulluq, siyasi qeyri-sabitlik və münaqişə kimi amillərin təsiri altında miqrantlar tez-tez zəifliklərindən istifadə edən insan alveri şəbəkələrinin qurbanı olurlar. Bu şəbəkələr insanları məcburi əmək, cinsi istismar və müasir köləliyin digər formaları şəraitində tələyə salmaq üçün hiylə, məcburiyyət və zor tətbiq edir. Daha yaxşı imkanlar, daha təhlükəsiz mühitlər və yaxşılaşdırılmış həyat vədi, muxtariyyətlərini itirən və fundamental hüquqlarından məhrum olan insan alverinə məruz qalmış şəxslərin üzləşdiyi qəddar reallıq tərəfindən tez-tez pozulur. İqtisadi nöqtəyi-nəzərdən qeyri-qanuni miqrasiya ilə əlaqəli insan alveri qanuni əmək bazarlarını sarsıdır və ölkələrə gizli sosial xərclər qoyur, çünki insan alverinə məruz qalan şəxslər çox vaxt uzunmüddətli psixoloji və tibbi dəstəyə ehtiyac duyurlar. İnsan alverinin gizli və qaranlıq xarakteri hakimiyyət orqanlarının alver şəbəkələrini aşkar etmək və məhv etmək səylərini xeyli çətinləşdirir, bu da çox vaxt qurbanların uzun müddət istismara məruz qalmasına səbəb olur. Bundan əlavə, ev sahibi ölkələr ciddi hüquqi və etik problemlərlə üzləşirlər, çünki onlar immiqrasiya ilə bağlı ciddi icraat və insan alverinə məruz qalmış şəxslərin hüquqlarını qorumaq ehtiyacını balanslaşdırmalıdır. Problemin həlli ciddi sərhəd nəzarəti ilə miqrantların hərtərəfli sosial və hüquqi müdafiəsini birləşdirən çoxşaxəli yanaşma tələb edir. İnsan alverinə qarşı ardıcıl qanunların işlənilməsi, məlumat mübadiləsinin təkmilləşdirilməsi və sərhədlər boyu hərəkətlərin əlaqələndirilməsi üçün beynəlxalq əməkdaşlıq vacibdir. Yüksək riskli icmalarda məlumatlılığın artırılması və əlverişli iqtisadi alternativlərin yaradılması kimi qabaqlayıcı tədbirlər insan alverçilərinin istifadə etdiyi zəifliklərin azaldılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bundan əlavə, reintegrasiya və reabilitasiya yolları da daxil olmaqla, qurbanlar üçün gücləndirilmiş dəstək davamlı həll üçün vacibdir. Nəhayət, qeyri-qanuni miqrasiya-insan alveri əlaqəsinin yumşaldılması siyasət islahatlarını, beynəlxalq əməkdaşlığı və ictimaiyyətin cəlb edilməsini əhatə edən əlaqələndirilmiş səy tələb edir. Yalnız miqrasiyanın əsas səbəblərini həll etməklə və insan hüquqlarına üstünlük verməklə global ictimaiyyət insan alverinin qarşısını almağa və həssas əhalinin ləyaqətini və təhlükəsizliyini qorumağa ümid edə bilər.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan (*in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/46947> (last access: 02.12.2024).
2. Fight against human trafficking 2016 (*in Azerbaijani / İnsan alverinə qarşı mübarizə 2016*).
URL:
https://azerbaijan.iom.int/sites/g/files/tmzbd11581/files/documents/HANDBOOK_AZ.pdf
(last access: 04.12.2024).
3. Louise Halley, “Human Trafficking: “A Global Perspective”, “Oxford University Press”. 2010.
4. Launch of the Trafficking in Persons Report 2024: Reaction.
URL: <https://hopeforjustice.org/news/launch-of-the-trafficking-in-persons-report-2024-reaction/> (last access: 01.12.2024).
5. Siliadin v. France. Judgment, 26.07.2005. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-3763/>
6. The Law of the Republic of Azerbaijan on Combating Human Trafficking, Baku, 2022 (*in Azerbaijani / İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/10641> (last access: 02.12.2024).

7. Toolkit to combat trafficking in persons.
URL: <https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/HT-toolkit-en.pdf> (last access: 05.12.2024).
8. Training manual on the management of shelters and assistance centers serving victims of human trafficking (*in Azerbaijani / İnsan alveri qurbanlarına xidmət edən sığınacaqların və yardım mərkəzlərinin idarə olunması üzrə vəsait*).
URL: https://www.icmpd.org/file/download/52305/file/Shelter_management_manual_Azerbaijan_AZE_2017.pdf (last access: 01.12.2024).
9. World Day Trafficking in Persons 30 July.
URL: <https://www.un.org/en/observances/end-human-trafficking-day> (last access: 02.12.2024).

ILLEGAL MIGRATION ISSUES: THE HUMAN TRAFFICKING ASPECT

NAZRIN KERIMLI¹

Abstract

Irregular migration is one of the most complex problems faced by many countries on a global scale. This phenomenon is caused by economic, political and humanitarian factors and creates serious problems that States find difficult to manage. Irregular migration not only affects the lives of migrants themselves, but also the societies in which they are located, causing social, economic and legal problems. These migrants often face problems such as unemployment, lack of education and social exclusion, which further complicate their integration into society. At the same time, irregular migration allows the development of one of the most dangerous and darkest crimes, human trafficking. Human trafficking is a phenomenon carried out by criminals who exploit the vulnerable situation of migrants and poses a serious threat to global security, human rights and economic stability. Traffickers mainly take advantage of the informal situation of irregular migrants and their limited access to legal assistance and social support. This article will examine the close relationship between irregular migration and human trafficking and discuss the measures that can be taken by states and the international community to prevent these two problems.

Keywords: *irregular, migration, human trafficking, human smuggling, causal link, abuse, preventive, measure.*

ПРОБЛЕМЫ НЕЛЕГАЛЬНОЙ МИГРАЦИИ: АСПЕКТ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ

НАЗРИН КЕРИМЛИ²

Резюме

В глобальном масштабе нелегальная миграция является одной из сложных проблем, с которыми сталкиваются многие страны. Это явление вызвано экономическими, политическими и гуманитарными факторами и приводит к серьезным проблемам, с которыми государствам трудно справиться. Нелегальная миграция поднимает социальные, экономические и правовые проблемы не только в жизни самих мигрантов, но и в обществе, в котором они живут. Эти мигранты часто сталкиваются с такими проблемами, как безработица, отсутствие образования и социальная изоляция, что еще больше затрудняет их интеграцию в общество. В

¹ Student / Nakhchivan State University / email: nazrin_karimli@mail.ru

² Студент / Нахичеванский Государственный Университет / email: nazrin_karimli@mail.ru

то же время нелегальная миграция способствует процветанию одного из самых опасных и темных преступлений: торговли людьми. Торговля людьми – это явление, совершаемое преступниками, которые пользуются уязвимым положением мигрантов, и представляет собой серьезную угрозу глобальной безопасности, правам человека и экономической стабильности. Торговцы людьми в основном выигрывают от неформального статуса нелегальных мигрантов и их ограниченного доступа к юридической помощи и социальной поддержке. В этой статье будет рассмотрена тесная связь между нелегальной миграцией и торговлей людьми, а также обсуждены меры, которые могут быть приняты государствами и международным сообществом для предотвращения этих двух проблем.

Ключевые слова: *нелегал, миграция, торговля людьми, контрабанда людей, причинно-следственная связь, злоупотребления, предотвращение, меры.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 18.12.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

DAİMİ RENTA MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ HÜQUQ VARİSLİYİ PROBLEMLƏRİ

ƏLƏM NƏBİZADƏ¹

Annotasiya

Renta münasibətləri sivilistikaya orta əsrlərdən məlum olsa da, Azərbaycanda müqavilə münasibətlərinin bu növü geniş yayılmamışdır. Bu gün də renta müqaviləsinin bağlanması çox nadir hallarda rast gəlinir. Buna görə də mülki qanunvericilikdə renta münasibətlərinə dair müddəalarda bəzi boşluqlar və kolliziyalar mövcuddur. Daimi renta müqavilələrinin bağlanması hallarının olmaması hüquqsünaslara bu sahəni müəyyən edilməmiş halda saxlamaq hüququ vermir, əksinə, bu sahədə mübahisələrin yaranmasının qarşısını almaq üçün daha dərin nəzəri tədqiqatlar aparmağa stimül olmalıdır. Bu məqalədə daimi renta münasibətlərində hüquq varisliyi problemləri araşdırılır, renta müqaviləsinin hüquqi mahiyyəti, tərəfləri və predmeti izah olunur, tarixi aspektlərə toxunularaq, Azərbaycan SSR-in 1923 və 1964-cü illərdəki mülki qanunvericilikləri, sovet dövründə renta münasibətlərinə ideoloji yanaşmalar və müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsindəki tənzimləmələr təhlil edilir. Bu məqalədə renta ödəyicisi və renta alanın hüquqlarının hüquq varisliyi qaydasında keçid mexanizmlərini, bu sahədəki normativ boşluqları və tətbiqi problemləri vurğulanır. Bununla yanaşı, bu məqalədə daimi renta müqaviləsinin aleator xarakterini təhlil edilir. Aleator müqavilə baxımından ömürlük və daimi renta müqavilələri müqayisə olunur. Məqalə hüquqi praktika və nəzəri müddəalar əsasında daimi renta münasibətlərində hüquq varisliyi məsələləri təhlil edilir.

Açar sözlər: *renta münasibətləri, daimi renta müqaviləsi, aleator müqavilə, renta borcu, ipoteka borcu, hüquq varisliyi, vərəsəlik hüququ.*

I. Giriş

Renta (alm. Rente, fr. — rente — lat. reddita — verilmiş) iqtisadi kateqoriya kimi kapitaldan, əmlakdan və ya torpaqdan sahibkar fəaliyyəti tələb etmədən müntəzəm olaraq əldə edilən gəlir növünü ifadə edir [4].

Hollandiya Mülki Qanunvericiliyinə əsasən, icarəçinin üzərinə mülkiyyətçiyə müntəzəm və qeyri-müntəzəm aralıqlarla pul məbləğini — rentanı ödəmək öhdəliyi qoyula bilər. Renta borcu abstrakt borc kimi daşınmaz əmlakı yüklü edə bilər [2]. Belə ki, Almaniya Mülki Qanunnaməsinin §1199 maddəsində göstərilir ki, torpaq borcu elə müəyyən edilə bilər ki, torpaq sahəsinin hesabına müəyyən pul məbləğində vaxtaşırı ödənişlər (renta borcu) edilsin. Əksər qanunvericilik sistemlərində rentaya hüquq verən əsas hüquqi fakt renta müqaviləsi hesab edilir.

Azərbaycan SSR-in 1923-cü ildə qəbul edilmiş Mülki Məcəlləsində, həmin dövrdəki digər mülki qanunvericilik aktlarında olduğu kimi, renta müqaviləsinə bənzər müqavilə modelləri sələmçiliyin heç bir formasına ümumiyyətlə yol verməyən ideoloji qaydalar səbəblərə görə mövcud deyildi.

NEP (Yeni İqtisadi Siyasət) dövründə satıcının ömürlük saxlamaq şərti ilə yaşayış evlərinin özgəninkiləşdirilməsi ilə bağlı müqavilələrinin bağlanması halları geniş yayılmışdır. Bu dövrdə yaşayış evlərinin alıcı tərəfindən satıcının ömürlük saxlamaq şərti ilə verilməsinə dair məhkəmə təcrübəsi ya bu əqdin yalan olduğu və faktiki bağışlama aktını pərdələdiyi, ya da tərəflərdən biri üçün açıq-aşkar əlverişsiz olduğu və sələmçilik elementini ehtiva etdiyini göstərirdi.

Bununla yanaşı, Rusiya Sovet Federativ Sosialist Respublikasının Ali Məhkəməsi qeyd edirdi ki, həmin dövrün məişət-iqtisadi şəraitini nəzərə alaraq, məhkəmələr belə müqavilələri, xüsusilə kənd yerlərində, bəzən etibarlı hesab etməli idilər, ondan ötrü ki onların ləğvi adətən zəif tərəf olan satıcının maraqlarına zərər vura bilərdi.

İkinci Dünya Müharibəsi və ondan sonrakı dövrdə əhalinin əhəmiyyətli hissəsinin yoxsullaşdığı şəraitdə məhkəmə təcrübəsi yaşayış evlərinin satıcının ömürlük saxlamaq şərti ilə

¹ Tələbə / Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsi / email: alam.nabizade@gmail.com

özgəninkiləşdirilməsi müqavilələrindən irəli gələn mübahisələrin həlli zərurəti ilə yenidən qarşılaşdı. NEP dövründən fərqli olaraq yaranmış sosial-iqtisadi vəziyyət bir çox alimləri bu cür müqavilələrin etibarlılığını nəzəri əsaslandırmağa sövq etdi. Onların arqumentləri aşağıdakılarla ifadə edilirdi:

a) *mülki qanunvericilikdə bütünlük növ müqavilələrin qəti siyahısı yoxdur və Məcəllədə hər hansı müqaviləyə istinadın olmaması onun etibarsız olması demək deyil;*

b) *yaşayış evinin satıcının ömürlük təminatı şərti ilə özgəninkiləşdirilməsi müqaviləsi əvəzli müqavilə növüdür: burada qiymət natural ekvivalent formasında mövcuddur [9].*

Lakin qeyd olunmalıdır ki, bəzi alimlər 1964-cü ilin Mülki Məcəlləsinin qəbul olunmasına qədər belə müqavilələri etibarsız əqd hesab edirdilər [1; 3].

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, Azərbaycan SSR-in 1964-cü ildə qəbul edilmiş Mülki Məcəlləsində renta münasibətlərinə, məhdud şəkildə olsa da, icazə verildi. Bu Məcəllənin 246-253-cü maddələrində şəxsi ömürlük saxlamaq şərti ilə evinin özgəninkiləşdirilməsinə dair müddəalar təsbit edilmişdir, lakin sovet qanunvericisi ideoloji prinsiplərdən çəkinmədi və belə münasibətləri yalnız fərdi yaşayış evlərini sağlamlıq və ya yaş səbəbindən əmək qabiliyyəti olmayan şəxslərin onları ömürlük saxlamaq öhdəliyini üzərinə götürən digər şəxslərə özgəninkiləşdirilməsi halları mümkün hesab etmişdir.

II. Renta münasibətlərinə dair nəzəri məlumat

Renta müqaviləsinə görə bir tərəf (renta alan) əmlakı digər tərəfin (renta ödəyicisinin) mülkiyyətinə verir, renta ödəyicisi isə alınmış əmlakın müqabilində renta alana vaxtaşırı müəyyən pul məbləği şəklində renta ödəməyi öhdəsinə götürür (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 864.1-ci maddəsi).

Renta müqaviləsinin tərəfləri:

a) *renta alan (renta kreditoru)* — öz əmlakını digər şəxsə uzun müddət ərzində gəlir (renta) əldə etmək məqsədilə verən şəxs;

b) *renta ödəyicisi (renta borclusu)* — mülkiyyətinə verilmiş əmlak qarşılığında həmin əmlakı verən şəxsə uzun müddət ərzində gəlir (renta) ödəməyi öhdəsinə götürən şəxs.

Renta müqaviləsinin predmeti Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 864.1-ci maddəsində “əmlak” kimi müəyyən olunmuşdur. Praktikada renta müqaviləsinin predmeti, əsasən, daşınmaz əmlak olur. Lakin Rusiya Federasiyasının (bundan sonra – Rusiyanın) məhkəmə təcrübəsi renta müqaviləsinin predmeti kimi səhmlərinin müəyyən olunması halları göstərir.

Renta ödənişi ya müddətsiz (daimi renta), ya da renta alan şəxsin ömrü boyu (ömürlük renta) həyata keçirildiyi üçün, renta alana ödənilməli olan renta ödənişlərinin həcmi qeyri-müəyyəndir. Və renta müqaviləsinin *aleator (riskli) müqavilələr* qrupuna aid olunması məhz bunula əsaslanır. Tərəflərin üzərinə götürdüyü risk elementi ondan ibarətdir ki, hər iki tərəfdən biri faktiki olaraq qarşı tərəfdən gözlədiyindən daha az qarşılıqlı təminat əldə edə bilər [5]. Renta müqaviləsinin aleator xarakteri Fransız hüquq ədəbiyyatında əsaslandırılmış və Fransanın Mülki Məcəlləsinin 1964-cü maddəsində təsbit edilmişdir [10]. Ədəbiyyatda daimi rentanın aleator xarakterinə dair şübhələr mövcuddur [7].

Əmlakın renta ödənilməsindən ötrü özgəninkiləşdirilməsi ya haqq müqabilində (alqı-satqı münasibətləri modeli üzrə), ya da pulsuz (bağışlama müqaviləsi modeli üzrə) həyata keçirilə bilər. Bu məsələ renta müqaviləsinin real və ya konsensual olmasının müəyyən edilməsi zamanı nəzərə alınmalıdır [3].

Renta müqaviləsi əvəzli müqavilədir. Bu, renta ödəyicisinin mülkiyyətinə qəbul etdiyi əmlakın əvəzində renta alan şəxsə renta ödənişləri (renta, renta gəliri) təqdim etmək məcburiyyəti ilə özünü göstərir. Renta alan şəxsin renta ödənişləri (renta, renta gəliri) almaq hüququ yalnız əmlakın renta müqabilində verilməsindən sonra yaranır. Eyni andan etibarən renta ödəyicisinin renta ödənişlərini ödəmək öhdəliyi də yaranır.

Renta müqaviləsi tərəflərin imzaladığı bir sənədin tərtibi yolu ilə yazılı formada bağlanır.

Renta ödənilməsi üçün daşınmaz əmlakın özgəninkiləşdirilməsini nəzərdə tutan renta müqaviləsi notariat qaydasında təsdiqlənməlidir (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 865-ci maddəsi).

Renta ödənilməsi üçün daşınmaz əmlakın özgəninkiləşdirilməsini nəzərdə tutan renta müqaviləsinə görə mülkiyyət hüququnun keçməsi daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydə alınmalıdır (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 866-cı maddəsi).

Renta müqavilə ilə müəyyənləşdirilmiş miqdarda pulla ödənilir. Renta müqaviləsində rentanın dəyərəcə onun pul məbləğinə uyğun əmlakın verilməsi, işlərin görülməsi və ya xidmətlərin göstərilməsi yolu ilə ödənilməsi nəzərdə tutula bilər. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin praktikasında rentanın əmlakın verilməsi, işlərin görülməsi və ya xidmətlərin göstərilməsi yolu ilə ödənilməsi halları mövcuddur [14].

Ödənilən rentanın miqdarı renta müqaviləsində nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada artırılır.

Qeyd olunmalıdır ki, Rusiya mülki qanunvericiliyi ömürlük rentanın minimumun qanunla müəyyən oluna biləcəyini nəzərdə tutur.

Renta ödənişi müqabilində torpaq sahəsi və ya digər daşınmaz əmlak verildikdə renta alan renta ödəyicisinin öhdəliklərinin təminatı məqsədilə həmin əmlak üzərində girov hüququ əldə edir. Bu o deməkdir ki, renta ilə yüklü edilmiş daşınmaz əmlak yalnız renta ödənişlərini alan şəxs — girov saxlayanın razılığı ilə özgəninkiləşdirilə bilər.

Qanunun tələbi ilə yaranan bu girov hüququ, renta ödəyicisinin renta müqabilində aldığı daşınmaz əmlakı özgəninkiləşdirdiyi halda belə, hüququn keçməsi prinsipinə uyğun olaraq qüvvədə qalır.

Mülki Məcəllənin 869-cu maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, renta alanın əldə etdiyi ipoteka hüququ daşınmaz əmlak üzərində hüquqların dövlət reyestrində qeydiyyatla alınmalıdır.

Renta müqaviləsinə görə rentanı müddətsiz ödəmək (daimi renta) və ya renta alanın ömrü boyu ödəmək (ömürlük renta) vəzifəsinin müəyyənləşdirilməsinə yol verilir (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 864.2-ci maddəsi).

Daimi rentanın əsas xüsusiyyəti – daimi renta müqaviləsi ilə renta ödəyicisinin üzərinə qoyulmuş *rentanı ödəmək öhdəliyinin müddətsiz xarakteridir*. Bu o deməkdir ki, onun mövcudluğu hər hansı bir müddətlə, o cümlədən renta alan şəxsin həyatı ilə məhdudlaşmır.

Daimi renta alanlar yalnız fiziki şəxslər, habelə qeyri-kommersiya təşkilatları ola bilərlər, bir şərtlə ki, bu, qanuna zidd olmasın və onların fəaliyyətinin məqsədlərinə uyğun gəlsin (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 871.1-ci maddəsi).

Müəyyən müddətə və ya nizamnaməsi ilə təsbit olunmuş müəyyən məqsədlərə çatana qədər yaradılan qeyri-kommersiya təşkilatları, onların müddətsiz münasibətlərdə iştirak etməsi qeyri-mümkün olmasına görə, daimi rentanın alanı ola bilməzlər.

Kommersiya hüquqi şəxslər də, onların yaradılmasında özü iştirak etməyən gəlirə yaşayan rantiyenin vəziyyəti ilə uyğun gəlməyən, əmlak dövrüyyəsi ilə sıx bağlı olan, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlər olduqlarından, renta alan ola bilməzlər. Bu məhdudiyyət rentanın mahiyyətindən irəli gəlir [6].

Daimi renta müqaviləsinin digər əsas xüsusiyyəti - renta alanın hüquqlarının tələbin güzəşti yolu ilə verilmək və vərəsəlik üzrə və ya hüquqi şəxslər yenidən təşkil olunduqda hüquq varisliyi qaydasında keçmək qabiliyyətidir.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 871.2-ci maddəsinin mənasından bu hüququn müqavilə ilə məhdudlaşa biləcəyi müəyyən olunur. Lakin müqavilədə hüququn keçməsinin və ya verilməsinin məhdudlaşdırılması daimi renta münasibətlərini müddətsiz xarakterindən məhrum etməməlidir. Buna görə də daimi renta müqaviləsində eyni zamanda hüququn üçüncü şəxsə verilə biləcəyini və hüquq varisliyi qaydasında keçə biləcəyini məhdudlaşdırılması nəzərdə tutula bilməz. Bu halda daimi renta müqaviləsi ömürlük renta müqaviləsinə transformasiya olacaq [3].

Daimi renta müqaviləsindən irəli gələn davam edən münasibətlərdə renta müqaviləsinin predmeti olan *əmlakın təsadüfən məhv olunması və ya zədələnməsi riskinin* tənzimlənməsi böyük əhəmiyyət daşıyır. Daimi renta ödənilməsi üçün pulsuz verilmiş əşyanın təsadüfən məhv olması və ya təsadüfən zədələnməsi riski renta ödəyicisinin üzərinə düşür. Daimi renta ödənilməsi üçün haqq müqabilində verilmiş əşya təsadüfən məhv olduqda və ya təsadüfən zədələndikdə ödəyici müvafiq olaraq, rentanın ödənilməsi öhdəliyinə xitam verilməsini və ya onun ödənilməsi şərtlərinin dəyişdirilməsini tələb edə bilər (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 876-cı maddəsi).

Daimi renta müqaviləsinin ləğvi həm Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 14-cü fəslində nəzərdə tutulmuş ümumi əsaslar, həm də daimi renta müqaviləsinə aid olan xüsusi əsaslar üzrə mümkündür. Lakin əmlakın renta əsasında verilməsi nəticəsində yaranan renta öhdəliyinin fiziki şəxsin ölümü və ya hüquqi şəxsin ləğvi kimi əsaslarla ləğv edilməsi mümkün deyil.

Daimi renta müqaviləsindən irəli gələn öhdəliklərə xitam verilməsinin xüsusi əsası – *rentanın satın alınmasıdır*. Daimi renta ödəyicisinin onu satın almaq ixtiyarı vardır. Əgər müqavilədə satınalmanın başqa qaydası nəzərdə tutulmayıbsa, renta alan bütün satınalma məbləğini alanadək renta ödənilməsi öhdəliyinə xitam verilmir. Daimi renta ödəyicisinin rentanı satın almaq hüququndan imtina etməsi haqqında daimi renta müqaviləsinin şərti əhəmiyyətsizdir. Müqavilədə nəzərdə tutula bilər ki, daimi rentanı satın almaq hüququ renta alanın sağlığında və ya başqa müddət ərzində həyata keçirilə bilməz (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 873-cü maddəsi). Qeyd olunmalıdır ki, Rusiya mülki qanunvericiliyi bu müddətini müqavilənin bağladığı andan otuz ildən çox olmayan müddət kimi müəyyən edir.

Daimi renta müqaviləsindən irəli gələn öhdəliklərə renta alanın tələbi ilə renta ödəyicisinin rentanın satın alınması ola bilər. Sonuncu bir sıra hallarda bunu tələb edə bilər. Məsələn, *daimi renta müqaviləsində ayrı müddət nəzərdə tutulmayıbsa, renta ödəyicisi onun ödənilməsini bir ildən çox gecikdirdikdə; renta ödəyicisi renta ödənişini təmin etmək öhdəliklərini pozduqda; və s.*

III. Renta münasibətlərini tənzimləyən normativ bazada boşluqlar

Renta müqaviləsi, olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında çox nadir hallarda rast gəlir (bunun səbəbi həm dini fikirlər, həm də belə bir müqavilənin bağlanması imkanının sadəcə olaraq bilməməyi ola bilər).

Hazırda Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin praktikasında 2018-ci ildən bu günə qədər renta münasibətləri ilə bağlı cəmi 3 iş mövcuddur, hansılar da ömürlük renta müqaviləsinin etibarsız hesab edilməsi tələbi ilə bağlıdır. Belə müqavilələrdən biri vəfat etmiş renta alanın vərəsəsi tərəfindən mübahisələndirilmiş və kassasiya instansiya məhkəməsinin müvafiq mövqeyi formalaşmışdır. Belə ki, qeyd edilir ki, hazırki halda iddiaçı, sözügedən renta müqaviləsi üzrə tərəf deyil və ümumiyyətlə onun renta müqaviləsinin predmeti olan mənzil üzərində qanunla qorunan və tanınan hər hansı hüququ əmələ gəlməyib və müvafiq subyektiv hüququ yoxdur [14]. Daimi renta müqaviləsi isə, hazırda, Ali Məhkəmənin praktikasında rast gəlməmişdir.

Belə “populyar olmayan” daimi renta müqaviləsinin əhali arasında yayılmaması nəticəsində, Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyini daimi renta müqaviləsi sahəsində qeyri-dəqiq (qeyri-müəyyən) hesab etmək olar. Belə ki, daimi renta müqaviləsi tərəflərindən birinin vəfatı halında renta münasibətlərinin davam etməsi məsələsi mülki qanunvericiliyində öz əksini tapmır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, renta öhdəliyi fiziki şəxsin ölümü ilə əlaqədar dayandırılı bilməz. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi daimi renta müqaviləsi üzrə renta alanın hüquqları bu Məcəllənin 871.1-ci maddəsində göstərilmiş şəxslərə (fiziki şəxslərə və qeyri-kommersiya təşkilatlarına), tələbin güzəşti yolu ilə verilə biləcəyini və vərəsəlik üzrə və ya hüquqi şəxslər yenidən təşkil olunduqda hüquq varisliyi qaydasında keçə biləcəyini müəyyən edir, bu şərtlə ki, müqavilədə ayrı qayda nəzərdə tutulmasın.

Beləliklə, renta alan şəxsin (fiziki şəxs kimi nəzərdən keçirilir) vəfatı halında onun hüquqları onun varislərinə keçəcək, və əgər varislər yoxdursa, dövlətə keçməlidir. Bu məqam heç bir şübhə doğurmur. Mübahisəli məsələ - renta ödəyicisinin ölümü məsələsidir.

Bir qayda olaraq renta ödəyicisi vəfat etdikdə onun vərəsələri: rentanı ödəməyə davam edə bilərlər; rentanı satın ala bilərlər.

Beləliklə, renta ödəyicisi vəfat etdikdə biz renta münasibətlərini aşağıdakı kimi nəzərdən keçirə bilərik:

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 322-ci maddəsinə uyğun olaraq daşınmaz əmlakın yüklülüyü kimi;

2. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1306-cı maddəsinə uyğun olaraq miras qoyanın kreditorlarının maraqların təmin olunması kimi.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 322-ci maddəsində qeyd edilir ki, əsasən, ipoteka borcu elə verilə bilər ki, müntəzəm təkrarlanan müddətlərdə daşınmaz əmlak üzrə müəyyən pul

məbləği (renta borcu) ödənilməli olar. Renta borcu verilərkən onun satın alınmasını mümkün edən məbləğ də müəyyənləşdirilməlidir. Satınalma məbləği daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində göstərilməlidir. Bununla da renta borcu ipoteka borcunun bir növü kimi müəyyən edilir.

Belə bir halda, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 274.2-ci maddəsinə əsasən, ipoteka ilə yüklü edilmiş əşyanın mülkiyyətçisinin dəyişməsi ipoteka hüququnu dəyişdirmir.

Burada problem renta münasibətləri ilə öhdəliklərin icrasının təmin olunması münasibətləri arasındakı fərqlə bağlıdır.

Belə ki, ipoteka yalnız əsas öhdəliyi yerinə yetirilməsi üçün aksesori öhdəlikdir və əsas öhdəliyin miqdarı dəqiq məlum olur. Belə olan halda, borclunun öhdəliklərini vərəsələrinin yerinə yetirməsi məsələsi sual yaratmamalıdır. Çünki girov və ipoteka hüququ girov sahibinə digər kreditorlardan üstün – girovla yüklü edilmiş əmlakın hesabına təminat almaq hüququnu verir (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 269.7-ci maddəsi). Yəni ipoteka qoyan vəfat etdikdə ipoteka ilə yüklü edilmiş əşya öhdəliklə bir yerdə vərəsələrə keçəcək və vərəsələr ipoteka ilə təmin edilmiş öhdəliyi yerinə yetirmədikdə, kreditor ipoteka ilə yüklü edilmiş əmlak hesabına təminat ala bilər. Lakin bu halda belə hüquq varisliyinin vərəsəlik hüququ ilə bağlılıq məsələsi ortaya çıxır.

Belə ki, ipoteka predmetinin satışından götürülən məbləğ ipoteka saxlayanın tələbinin ödənilməsi üçün yetərli deyildirsə, o, çatışmayan məbləği, əgər ipoteka müqaviləsində ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, borclunun başqa əmlakından almaq hüququna malikdir (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 319.6-cı maddəsi). Və əgər açılmış miras ipoteka ilə yüklü edilmiş əmlakla məhdudlaşarsa, aşağıda açıqlanan Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1306-cı maddəsinə əsasən, kreditorun tələblərinin təmin edilməsi məsələsi də qeyri-müəyyən olur. Hətta məhdudlaşmadığı halda belə, ipoteka sahibinin maraqlarının əlavə təmin edilməsi üstünlük xarakteri daşımır və digər kreditorlar olduqda digər aktivlərin ipoteka sahibinin tələbinin təmin etməyə yetərli olub-olmaması məlum deyildir.

Renta münasibətləri – alqı-satqı və ya bağışlama müqaviləsinə dair tətbiq olunan müddəalar əsasında yaranan müqavilədən irəli gələn münasibətlərdir. Renta müqaviləsinə əsasən, renta ödəyicisi renta alana müəyyən məbləğdə vaxtaşırı pul ödənişi etməyi öhdəsinə götürür (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 864-cü maddəsi). Yəni renta ödəyicisinin öhdəliklərini daimi renta müqaviləsindən irəli gələn borclu və kreditor arasındakı münasibət kimi nəzərdən keçirmək lazımdır.

Bu halda, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1306-cı maddəsinin tətbiqini istisna etmək olmaz. Həmin maddəyə əsasən, vərəsələr miras qoyanın kreditorlarının mənafelərini alınmış aktivdə özlərindən hər birinin payına mütənasib surətdə birgə borclu kimi tam ödəməyə borcludurlar. Bu müddəa, eyni zamanda, vərəsələrin daimi renta müqaviləsinin predmeti olan, miras kimi qəbul etdikləri əmlak hesabına rentanı satın almalarına mane olmur. Rusiyanın bəzi hüquqşünas-alimləri məhz bu mövqeyi müdafiə edirlər və hesab edirlər ki, vərəsələr tərəfindən rentanın satın alınması – yeganə mümkün yoldur [8]. Lakin mülki qanunvericiliyinə xas olan dispozitivlik bizə bu fikirlə razılaşmamağa imkan verir.

Əgər vərəsələr rentanı satın almaq istəməzlər və renta ödənişini davam etdirərlərsə, yuxarıda qeyd olunan maddənin mahiyyətinə uyğun olaraq, onlar bu ödənişləri yalnız miras qismində aldıkları payın ümumi məbləği həddinə çatana qədər etməlidirlər. Bu isə daimi renta müqaviləsinin müddətsiz xarakterini məhdudlaşdırardı. Bu baxımdan, renta ödəyicisinin öhdəliklərinin hüquqi varisliyi məsələsi qanunvericilik səviyyəsində müəyyən edilməlidir. Hazırda belə bir qayda müəyyən edilmədiyindən, biz mövcud mülki qanunvericilik müddəalarına əsaslanmalıyıq. Renta ödəyicisinin fəaliyyət sahəsinin dispozitiv müəyyən edilməsi isə belə kolliziyalara səbəb ola bilər.

Bundan başqa, rentanın satınalma qiymətinin yuxarı həddi qanunvericilikdə müəyyən edilmədiyindən, rentanın satınalma qiyməti renta müqaviləsi predmetinin bazar qiymətindən yuxarı müəyyən edilmə halları mümkün ola bilər (baxmayaraq ki, praktikada belə hallar rast gəlmir, biz bu halı tamamilə istisna edə bilmərik).

IV. Nəticə

Daimi renta ödəyicisinin öhdəliklərinin vəərəsəlik yolu ilə keçməsinin "lehinə" və "əleyhinə" olan müəyyən arqumentlər çıxarmaq olar. Belə ki, vəərəsələrin renta ödənişi ilə daimi yüklü edilməsi, bir tərəfdən, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 6.2-ci maddəsinə zidd olardı. Həmin maddəyə əsasən, fiziki və hüquqi şəxslər mülki hüquqları öz mənafeələrini gerçəkləşdirmək üçün iradələrinə uyğun olaraq əldə edir və həyata keçirirlər. Onlar müqavilə əsasında öz hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirməkdə və qanunvericiliyə zidd olmayan hər hansı müqavilə şərtləri qoymaqda sərbəstdirlər. Digər tərəfdən isə, bu hal Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 14.2.4-cü maddəsinə uyğun olardı. Həmin maddəyə əsasən, mülki hüquqların və vəzifələrin əmələ gəlməsi əsası qanunvericiliyin yol verdiyi əsaslar üzrə əmlak əldə edilməsidir. Bu müddəaya uyğun olaraq vəərəsələr renta müqaviləsinin predmeti olan mirası qəbul etməkdən imtina edə bilər və belə olan halda onlar daimi renta müqaviləsinin şərtlərini yerinə yetirmək öhdəliyini daşımayacaqlar.

Lakin mülki qanunvericilikdə insan iradəsindən asılı olmayan daimi renta münasibətlərinin başa çatmasını təsdiq edən hüquqi faktın olmaması, bu münasibətləri aleator xarakterindən tamamilə məhrum edir ki, bu da renta münasibətlərinin mahiyyətinə ziddir.

Daimi renta müqavilələrinin bağlanması praktikasının olmaması səbəbindən bu məsələlərdə mübahisələr yaranmır. Lakin renta ödəyicisinin öhdəliklərinin varisliyi məsələsinə dair mübahisə ortaya çıxdıqda, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi bu məsələ üzrə tətbiq edilməli olan konkret qayda və normanı müəyyən edə bilərdi.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Braude I.L. The Right to a Building and Transactions Involving Buildings under Soviet Civil Law. 2nd edition. Pp. 137-139 (In Russian / *Брауде И.Л. Право на строение и сделки по строениям по советскому гражданскому праву. Изд. 2-е. С. 137—139*);
2. Civil Code of the Netherlands / Translated by M. Fershtman. Leiden, 1996. (In Russian / *Гражданский кодекс Нидерландов / Перевод М. Ферштмана. Лейден, 1996.*);
3. Civil Law: In 2 volumes. Volume II. Part 1: Textbook / Chief editor Prof. E.A. Sukhanov. — 2nd edition, revised and expanded. — Moscow: Wolters, Kluwer, 2004. (In Russian / *Гражданское право: В 2 т. Том II. Полутом 1: Учебник / Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. Волтерс, Клувер, 2004.*);
4. Dictionary of Foreign Words / Edited by I.V. Lekhin and F.N. Petrov. Moscow, 1955 (In Russian / *Словарь иностранных слов / Под ред. И.В. Лехина и Ф.Н. Петрова. М., 1955.*);
5. Ioffe O.S. Law of Obligations. P. 295; French Civil Code of 1804 / Translated by I.S. Peretertsky. Moscow, 1941 (In Russian / *Иоффе О.С. Обязательственное право. С. 295; Французский гражданский кодекс 1804 года / Пер. И.С. Перетерского. М., 1941*);
6. Khokhlov S.A. Rent and Lifetime Maintenance with Support // Civil Code of the Russian Federation. Part Two. Text, Comments, Alphabetical Subject Index / Edited by O.M. Kozyr, A.L. Makovsky, S.A. Khokhlov. P. 320 (In Russian / *Хохлов С.А. Рента и пожизненное содержание с иждивением // Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть вторая. Текст, комментарии, алфавитно-предметный указатель / Под ред. О.М. Козырь, А.Л. Маковского, С.А. Хохлова. С. 320.*);
7. Pobedonostsev K. Course of Civil Law. Part 3. Contracts and Obligations. Pp. 352-353 (In Russian / *Победоносцев К. Курс гражданского права. Ч. 3. Договоры и обязательства. С. 352—353.*);
8. Purge Anna Rolandovna, Permanent Rent in Law Enforcement Practice, Legal Studies, 2017-8, 10.25136/2409-7136.2017.8.23709 (In Russian / *Пурге Анна Роландовна, Постоянная рента в правоприменительной практике, Юридические исследования, 2017-8, 10.25136/2409-7136.2017.8.23709*)

9. Ryasentsev V.A. Contract for the Alienation of a Building on the Condition of Lifetime Use // Socialist Legality. 1945. No. 1-2. Pp. 23-26 (In Russian / *Рясенцев В.А. Договор об отчуждении строения на условии пожизненного пользования//Социалистическая законность. 1945. № 1—2. С. 23—26.*);
10. See: Godemey E. General Theory of Obligations. Moscow, 1948. P. 32; Morandier L.J. French Civil Law. Vol. 3. Pp. 333-338; Savatye R. Theory of Obligations: A Legal and Economic Overview. Moscow, 1972. Pp. 223-225 (In Russian / *Годеме Е. Общая теория обязательств. М., 1948. С. 32; Морандьер Л.Ж. Гражданское право Франции. Кн. 3. С. 333—338; Саватье Р. Теория обязательств Юридический и экономический очерк. М., 1972. С. 223—225.*);
11. The Civil Code of the Azerbaijan SSR (1923)/ The Civil Code of the Azerbaijan SSR (1964), Baku, Publishing house “Hüquq Yayın Evi”, 2013 (In Azerbaijani / *Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsi (1923-cü il)/ Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsi (1964-cü il), Bakı, “Hüquq Yayın Evi” nəşriyyatı, 2013*);
12. The Civil Code of the Azerbaijan SSR, Publishing house of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR, 1964 (In Azerbaijani / *Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsi. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin nəşri. Bakı – 1964*);
13. The Civil Code of the Republic of Azerbaijan, 1999 (latest amendments: 29.12.2024) (In Azerbaijani / *Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, 1999, sonuncu dəyişikliklər: 29.12.2024-cü il*)
URL: <https://e-qanun.az/framework/46944> (last access: 08.01.2025);
14. The Judgement 2(102)-79/2023 Civil chamber of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, 24.01.2023 (In Azerbaijani / *Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Mülki Kollegiyasının 2(102)-79/2023 sayılı 24.01.2023-cü il tarixli Qərarı*)
URL: https://sc.supremecourt.gov.az/storage/Mulki/2023/2_79+24.01.2023.pdf (last access: 09.01.2025).

ISSUES OF SUCCESSION IN PERMANENT RENT RELATIONS

ALAM NABIZADE¹

Abstract

Although rent relations have been known to civil law since the Middle Ages, this type of contractual relationship has not been widely practiced in Azerbaijan. Even today, the conclusion of rent contracts is encountered only in rare cases. Consequently, certain gaps and conflicts exist in civil legislation regarding rent relations. The absence of cases involving the conclusion of permanent annuity contracts does not give lawyers the right to leave this area undefined; on the contrary, it should serve as an incentive for more thorough theoretical research in this field to prevent the emergence of disputes. This article examines the problems of legal succession in permanent rent relations, explains the legal nature of rent contracts, their parties, and subject matter, and touches upon historical aspects by analyzing the civil legislation of the Azerbaijan SSR of 1923 and 1964, the ideological approaches to rent relations during the Soviet era, and the current regulations under the Civil Code of the Republic of Azerbaijan. The article highlights the mechanisms for transferring the rights of rent payers and rent recipients through legal succession, the normative gaps, and practical

¹ Student / Law Faculty of Baku State University / email: alam.nabizade@gmail.com

issues in this field. Based on legal practice and theoretical provisions, the article analyzes the issues of legal succession in permanent rent relations.

Keywords: rent relations, permanent rent contract, rent debt, mortgage debt, succession, inheritance law.

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПРЕЕМСТВА В ПОСТОЯННЫХ РЕНТНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

АЛЯМ НАБИЗАДЕ¹

Резюме

Хотя рентные отношения были известны цивилистике ещё со Средних веков, этот вид договорных отношений не получил широкого распространения в Азербайджане. Даже сегодня заключение рентных договоров встречается крайне редко. В связи с этим в гражданском законодательстве существуют определённые пробелы и коллизии, касающиеся рентных отношений. Отсутствие случаев заключения договора постоянной ренты не даёт юристам права оставлять эту сферу не определённой, а наоборот должно быть стимулом для более тщательной теоретической проработки этой сферы для предотвращения возникновения споров. В данной статье рассматриваются проблемы правопреемства в отношениях постоянной ренты, разъясняется правовая природа рентных договоров, их стороны и предмет, затрагиваются исторические аспекты путём анализа гражданского законодательства Азербайджанской ССР 1923 и 1964 годов, идеологические подходы к рентным отношениям в советский период и современные нормы, закреплённые в Гражданском Кодексе Азербайджанской Республики. В статье подчёркиваются механизмы перехода прав рентных плательщиков и получателей ренты в порядке правопреемства, нормативные пробелы и практические проблемы в данной сфере. На основе правоприменительной практики и теоретических положений в статье анализируются вопросы правопреемства в отношениях постоянной ренты.

Ключевые слова: рентные отношения, договор постоянной ренты, рентный долг, ипотечный долг, правопреемство, наследственное право.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 30.01.2025

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Студент / Юридический факультет Бакинского Государственного Университета / email: alam.nabizade@gmail.com

ƏLAVƏLƏR

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 7-ci maddəsinin 2-3.3-cü hissəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 49, 91, 91-2.1 və 91-2.3-cü maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

19 fevral 2025-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Rafael Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 7-ci maddəsinin 2-3.3-cü hissəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 49, 91, 91-2.1 və 91-2.3-cü maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsinin müraciətini və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizəsini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının müdiri, hüquq elmləri doktoru, professor A.Qasimovun rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət ünvanlayaraq Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin (bundan sonra – Əmək Məcəlləsi) 7-ci maddəsinin 2-3.3-cü hissəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 49, 91, 91-2.1 və 91-2.3-cü maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə göstərilmişdir ki, məhkəmənin icraatında A.Umudovun "Alibi Peşəkar Hüquq və Konsaltinq Xidmətləri" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinə qarşı əmək haqqının ödənilməsi tələbinə dair mülki iş vardır.

İşin halları ondan ibarətdir ki, A.Umudov cavabdeh hüquqi şəxsin direktoru – qanuni təmsilçisidir, lakin ona əmək haqqı ödənilməmişdir. Həmçinin iddiaçı hüquqi şəxsin direktoru olmaqla yanaşı, onun yeganə təsisçisidir.

Məhkəmə işə baxarkən müəssisənin direktoru (qanuni təmsilçisi) ilə müəssisə arasındakı münasibətlərin tənzimlənməsi məsələsi ilə bağlı hüquq normalarının tətbiqində şərh edilməsi zəruri olan halların mövcud olduğu qənaətinə gəlmişdir.

Belə ki, Əmək Məcəlləsinin 7-ci maddəsinə 2021-ci il 2 aprel tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə əlavə edilmiş 2-3.3 və 2-3.4-cü hissələrinə əsasən, tərəflər arasında münasibətlər müvafiq peşə və ya vəzifəyə qəbul (təyin) edilmə ilə bağlı yarandıqda, habelə işəgötürənin əsas fəaliyyət sahəsinə aid işlərin (xidmətlərin) yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər əmək münasibətləri hesab edilir və onların mülki hüquqi müqavilələrlə rəsmiləşdirilməsinə yol verilmir. Həmin maddənin 2-4-cü hissəsinə görə isə bu maddənin 2-3-cü hissəsində nəzərdə tutulan hallardan biri aşkar edildiyi gündən yazılı əmək müqaviləsi bağlanmalıdır.

Mülki Məcəllənin "Hüquqi şəxsin orqanları" adlı 49.3-cü maddəsi ilə "icra orqanı" hüquqi şəxsin idarəetmə orqanlarında təmsil olunan şəxsə aid edilmiş, onun vəzifələri təsbit olunmuşdur. Mülki Məcəllənin 49.4-cü maddəsində isə hüquqi şəxsin icra orqanlarında təmsil olunan hər hansı bir şəxsin hüquqi şəxsə vurduğu zərərə görə məsuliyyət daşdığı hallar göstərilmişdir.

Bundan başqa, həmin Məcəllənin 49.5-ci maddəsinə əsasən, hüquqi şəxsin adından çıxış edən, hüquqi şəxsin idarəetmə orqanlarında (icra orqanı) təmsil olunan hər hansı şəxs hüquqi şəxsə vurulmuş zərərə görə hüquqi şəxsin ümumi yığıncağının qərarı ilə tutduğu vəzifədən kənarlaşdırıla bilər.

Müraciət edənin qənaətinə görə, qeyd olunan normalar belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri olan direktorun hüquqi statusu ilk növbədə mülki qanunvericilik normaları ilə tənzimlənir və əmək qanunvericiliyinin normaları bu tənzimləmədə praktiki olaraq yardımçı xarakter daşıyır.

Müraciətdə o da qeyd olunmuşdur ki, direktorla (qanuni təmsilçilə) hüquqi şəxsin təsisçisinin eyni şəxs olması halında Əmək Məcəlləsinin müddələrinin şamil edilib- edilməməsi də qanunvericilikdə təsbit edilməmişdir.

Həmçinin Mülki Məcəllənin 91.1, 91-2.1, 91-2.3-cü maddələrinə istinadən Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, hüquqi şəxsin ali idarəetmə orqanı olan ümumi yığıncaq (təsisçi) ilə direktor arasında yaranan hüquqi münasibətlərin ilk öncə mülki (korporativ) münasibətlər olduğu Mülki Məcəllənin müvafiq maddələrindən açıq-aşkar görünür. Lakin Mülki Məcəllənin 91-2.3-cü maddəsi "cəmiyyət və cəmiyyətin təkbəşinə rəhbəri arasında müqavilənin həmin şəxsin seçildiyi (təyin edildiyi) cəmiyyətin iştirakçılarının ümumi yığıncağında sədrlik edən şəxs və ya ümumi yığıncağın qərarı ilə müvəkkil edilən şəxs tərəfindən imzalandığı"nı müəyyən etsə də, bu maddədə qeyd edilən "müqavilə"nin hansı növ müqaviləyə aid edildiyi qeyri-müəyyəndir.

Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsinin qənaətinə görə, vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması, hüquqi müəyyənliyin, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının təmin edilməsi məqsədi ilə qeyd olunan qanunvericilik normalarının şərh edilməsi zəruridir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciət ilə əlaqədar aşağıdakıları qeyd edir.

Hüquqi dövlətin əsas vəzifəsi insan hüquqlarına əsaslanmaq, bu hüquq və azadlıqları qorumaq və möhkəmləndirmək, hərəkət və davranışların qanuna uyğun olmasını, hər bir sahədə ədalətli hüquq qaydasının qurulmasını və inkişaf etdirilməsini təmin etməkdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu "Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 460.1-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair" 2015-ci il 14 iyul tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, hüquqi dövlətdə mülki dövriyyə sahəsində hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi, mülkiyyətin toxunulmazlığı və müqavilə azadlığı, bu münasibətlərin subyektlərinin hüquqi statusunu müəyyənləşdirərkən ictimai və xüsusi maraqların tarazlığı, onların hüquqlarının həyata keçirilməsi və mümkün məhdudlaşdırma şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi zamanı mütənəsiblik və tarazlıq meyarlarının gözlənilməsi prinsiplərinə əsaslanmalıdır.

Hüquqi dövlətin əsas prinsiplərindən biri olan hüquqi müəyyənlik prinsipinə görə isə hüquqi tənzimləmələr aydın, başa düşülən, tətbiq oluna bilən və obyektiv olmalı, həm şəxslər, həm də dövlət orqanları üçün heç bir tərəddüd və ya şübhəyə yer qoymamalı, şəxs hərəkətlərinin hansı hüquqi nəticəyə səbəb olacağını əvvəlcədən bilməlidir. Yalnız bu halda o, üzərinə düşən öhdəlikləri qabaqcadan görə və davranışını tənzimləyə bilər.

Konstitusiyanın 15-ci maddəsinin II hissəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan dövləti bazar münasibətləri əsasında sosial yönümlü iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır, azad sahibkarlığa təminat verir.

Əsas Qanunun 59-cu maddəsinə əsasən, hər kəs öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti və ya qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilər. Dövlət sahibkarlıq sahəsində yalnız dövlət maraqlarının, insan həyatının və sağlamlığının müdafiəsi ilə bağlı tənzimləməni həyata keçirir.

Konstitusiyada nəzərdə tutulmuş bu təminatların, hüquq və azadlıqların realizəsinə, mülki dövriyyənin genişləndirilməsinə və bu sahədə münasibətlərin tənzimlənməsinə istiqamətlənmiş Mülki Məcəllənin 1-ci maddəsinə əsasən, bu Məcəllənin məqsədi üçüncü şəxslərin hüquqlarına xələl gətirmədən mülki dövriyyənin azadlığını onun iştirakçılarının bərabərliyi əsasında təmin etməkdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hüquqi şəxsə onun icra orqanı arasındakı münasibətlərinin xarakterini, habelə icra orqanının rəhbərinin hüquqi statusunu müəyyən etməzdən öncə mülki dövriyyənin müstəqil subyektə olan hüquqi şəxs institutunun mahiyyətinə, qanunvericilikdə nəzərdə tutulma məqsədinə aydınlıq gətirilməsini, bununla bağlı Mülki Məcəllədəki müvafiq normaların təhlil edilməsini zəruri hesab edir.

Mülki Məcəllənin 43.1 və 43.2-ci maddələrinə görə, hüquqi şəxs qanunla müəyyənləşdirilən qaydada dövlət qeydiyyatından keçmiş, xüsusi yaradılmış elə bir qurumdur ki, mülkiyyətində ayrıca əmlakı vardır, öz öhdəlikləri üçün bu əmlakla cavabdehdir, öz adından əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqları əldə etmək və həyata keçirmək, vəzifələr daşımaq, məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh olmaq hüququna malikdir. Hüquqi şəxslər bir fiziki və ya hüquqi şəxs tərəfindən, yaxud fiziki və hüquqi şəxslərin toplusu tərəfindən yaradıla bilər, üzvlüyə əsaslanıla bilər, üzvlərin olmasından asılı ola və ya asılı olmaya bilər, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul ola və ya məşğul olmaya bilər.

Hüquqi şəxs onun təsis edilməsi və nizamnaməsinin hazırlanması yolu ilə yaradılır. Əgər hüquqi şəxs bir neçə təsisçi tərəfindən yaradılırsa, təsisçilər müqavilə bağlayaraq hüquqi şəxsin nizamnaməsinə, onun yaradılması üzrə birligə fəaliyyət qaydasını, özlərinin əmlakının ona verilməsi və onun fəaliyyətində iştirak edilməsi şərtlərini müəyyənləşdirirlər (Mülki Məcəllənin 45-ci maddəsi).

Mülki Məcəllənin 49-cu maddəsinə müvafiq olaraq, hüquqi şəxslər qanunvericiliyə və nizamnaməyə uyğun fəaliyyət göstərən öz orqanları vasitəsilə mülki hüquqlar əldə edir və öhdələrinə mülki vəzifələr götürürlər. Hüquqi şəxsin orqanlarının seçilməsi və ya təyin edilməsi qaydası, müvafiq olaraq, nizamnamə, “Banklar haqqında”, “Sığorta fəaliyyəti haqqında”, “İnvestisiya fondları haqqında”, “Qiymətli kağızlar bazarı haqqında” və “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyənləşdirilir.

Hüquqi şəxs öz iştirakçıları, habelə təmsilçiləri vasitəsilə mülki hüquqlar əldə edə bilər və öhdəsinə mülki vəzifələr götürə bilər. Hüquqi şəxs adından çıxış edən şəxs, o cümlədən hüquqi şəxsin idarəetmə orqanlarında (müşahidə (direktorlar) şurası, icra orqanı) təmsil olunan hər hansı şəxs təmsil etdiyi hüquqi şəxsin mənafehləri üçün vəzifələrini yerinə yetirərkən vicdanla, peşəkar qaydada və məntiqlə hərəkət etmək, hüquqi şəxsin və onun bütün iştirakçılarının maraqlarına sadıq olmaq və hüquqi şəxsin maraqlarını öz maraqlarından üstün tutmaq, ehtiyatlı olmaq, habelə qərarların qəbulu zamanı ədalətli və qərəzsiz olmağa borcludur. Həmin şəxs, bu vəzifələrin hüquqi şəxsin maraqlarına uyğun olaraq yerinə yetirilməsi üçün məsuliyyət daşıyır. Hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalında ən azı 5 faiz paya (səhmə) malik olan iştirakçısının (iştirakçılarının) tələbi ilə o, vəzifələrini pozduğu halda, pozuntu nəticəsində hüquqi şəxsə dəymiş zərərin əvəzini ödəməlidir.

Mülki Məcəllənin 52.2-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir ki, bu Məcəllədə və ya hüquqi şəxsin nizamnaməsində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, hüquqi şəxsin təsisçisi (iştirakçısı) hüquqi şəxsin öhdəlikləri üçün, hüquqi şəxs isə təsisçinin (iştirakçının) öhdəlikləri üçün cavabdeh deyildir.

Qeyd edilməlidir ki, mülki dövriyyənin müstəqil və mücərrəd xarakterli subyektə olaraq hüquqi şəxslər institutunun mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulmasında güdülməli məqsəd məhz fiziki şəxslərin bütün əmlakı ilə deyil, yalnız hüquqi şəxslərdə iştirak payı həcmində məsuliyyət daşımalarını təmin etməklə onları sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb etmək, bununla da mülki dövriyyənin genişləndirilməsinə nail olmaqdır.

O da nəzərə alınmalıdır ki, bir neçə şəxsin əmlakının birləşdirilməsi hesabına yaradılan və əsasən peşəkarlar tərəfindən idarə olunan hüquqi şəxsin fəaliyyətinin daha məhsuldar, gəlirli olması və bununla da cəmiyyətin maddi rifahı üçün daha çox faydalı olduğu şübhəsizdir.

Odur ki, hüquqi şəxslərlə bağlı yaranan münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik normaları məhz bu məqsədə xidmət edəcək məzmununda şərh edilməlidir ki, Əsas Qanunun 15 və 59-cu maddələri ilə nəzərdə tutulmuş təminat və prinsiplər realizə edilməsinə əsaslanmalıdır.

Mülki qanunvericiliyin yuxarıda qeyd edilən normalarından göründüyü kimi, hüquqi şəxsin idarəçiliyini həyata keçirən onun idarəetmə orqanıdır ki, hüquqi şəxs mülki hüquq və vəzifələri həmin orqanlar vasitəsi ilə əldə edir. Hüquqi şəxsin idarəetmə orqanı (o cümlədən icra orqanının rəhbəri) hüquqi şəxsin nizamnaməsinə uyğun olaraq seçilir, təyin edilir və fəaliyyət göstərir. Mücərrəd varlıq olan hüquqi şəxsi təmsil edən hüquqi şəxsin idarəetmə orqanı yalnız onun iradəsini ifadə edir, hüquqi şəxsin maraqlarına uyğun olaraq onu idarə edir.

“Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5.4.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, hüquqi şəxs statusu almaq istəyən qurumun dövlət qeydiyyatına alınması barədə ərizəsinə əlavə olunan təsis sənədlərinə hüquqi şəxs statusu almaq istəyən qurumun təsisçisi (təsisçiləri) və ya onun (onların) səlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən, həmin qurumun təsis edilməsi, nizamnaməsinin təsdiq edilməsi və idarəetmə orqanlarının formalaşdırılması (bu Qanunun 8-1.2-ci maddəsi nəzərə alınmaqla) barədə qərarlar (təsis sənədləri Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş, habelə təsisçilər tərəfindən zəruri hesab edilən digər məsələləri əks etdirməli və bütün təsisçilər (və ya onların səlahiyyətli nümayəndələri) tərəfindən imzalanmalıdır) daxildir.

Həmin Qanunun məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin elektron dövlət qeydiyyatına dair 5-1-ci maddəsinə əsasən, adi elektron dövlət qeydiyyatı zamanı təsisçi (təsisçilər) elektron ərizə formasını doldurur, işçilərlə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşamaq üçün icazəsi olan əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan işçilərlə ilk dəfə bağlanılan əmək müqaviləsinin məlumatlarını həmin ərizəyə daxil edir, ərizədə qeyd olunan məlumatlar əsasında elektron sənəd formasında yaradılan nizamnamə ilə real vaxt rejimində tanış olur və onu gücləndirilmiş elektron imza ilə təsdiq edir. Sürətli elektron dövlət qeydiyyatı zamanı təsisçi fiziki şəxs elektron ərizə formasında yalnız təkbaşına icra orqanının rəhbəri, fəaliyyət sahəsi və işçilərlə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşamaq üçün icazəsi olan əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan işçilərlə ilk dəfə bağlanılan əmək müqaviləsinin məlumatlarını göstərir.

Sadalanan maddələrin məzmunundan aydın olur ki, qanunverici hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbərinin təsisçilərin müvafiq qərarı ilə seçilməsini nəzərdə tutaraq onu digər işçilərdən ayırmışdır. Qanunvericinin belə mövqeyi hüquqi şəxsin yaradılma məqsədindən, icra orqanının həyata keçirdiyi funksiyadan irəli gəlir. Belə ki, hüquqi şəxs (kommersiya hüquqi şəxsi) təsisçilər (və ya tək təsisçi) tərəfindən gəlir əldə etmək məqsədilə yaradılmaqla fəaliyyəti şəxsi maraqların təmin olunmasına xidmət edir. Odur ki, hüquqi şəxsin təsisçiləri ilə onun idarəetmə orqanı arasındakı münasibətlər şəxsi etimada əsaslanan münasibətlərdir. Məhz bu səbəbdən Mülki Məcəllənin 49-cu maddəsi ilə müəyyən edilmişdir ki, hüquqi şəxsin idarəetmə orqanlarında təmsil olunan hər hansı şəxs hüquqi şəxsə vurulmuş zərəərə görə hüquqi şəxsin ümumi yığıncağının qərarı ilə tutduğu vəzifədən kənarlaşdırıla bilər.

Konstitusiyanın əməyin azadlığını bəyan edən 35-ci maddəsinə əsasən, əmək fərdi və ictimai rifahın əsasıdır. Hər kəsin əməyə olan qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququ vardır. Heç kəs zorla işlənilə bilməz. Əmək müqavilələri sərbəst bağlanılır. Heç kəs əmək müqaviləsi bağlamağa məcbur edilə bilməz.

Bu konstitusion normanın məzmunundan çıxış edərək Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə əsasən, əməyin azadlığı prinsipi ilkin olaraq şəxslərin işləyib-İşləməməkdə iradə azadlığını, əmək münasibətlərinə daxil olmaqda könüllülüüyü ifadə edir. Yəni, əmək münasibətləri yaratmayan və ya yaratmaq istəməyən heç kəs bu münasibətlərə, əmək müqaviləsi bağlamağa məcbur edilə bilməz. Bu müddəə Əmək Məcəlləsinin əmək müqavilələrinin sərbəst bağlandığını təsbit edən 42-ci maddəsində də öz əksini tapmışdır (“Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 7-ci maddəsinin 2-3.4 və 2-4-cü hissələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35-ci maddəsinin III və IV hissələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 20 oktyabr tarixli Qərar).

Fiziki şəxslərin əməyə olan qabiliyyətlərinin tətbiqi ilə bağlı yaranan əmək münasibətlərini tənzimləyən əsas normativ hüquqi akt – Əmək Məcəlləsinə əsasən, əmək münasibətləri əmək qanunvericiliyində, kollektiv müqavilə və sazişlərdə nəzərdə tutulmuş öhdəliklərə uyğun olaraq

işəgötürənlə qarşılıqlı razılıq əsasında müəyyən edilən iş yerində işçi tərəfindən onun işə qəbul (təyin) edildiyi, seçildiyi, bərpa olunduğu peşə və ya vəzifə üzrə əmək funksiyasının əməkhaqqı ödənilməklə şəxsən yerinə yetirilməsinə, daxili intizam qaydalarına riayət edilməsinə, işəgötürən tərəfindən işçinin əmək şəraitinin, təminatlarının və əməyinin mühafizəsinin təmin edilməsinə, habelə bu Məcəllənin prinsiplərinə əsaslanan münasibətlərdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun yuxarıda qeyd edilən 2023-cü il 20 oktyabr tarixli Qərarında əmək münasibətləri ilə mülki hüquq münasibətlərinin arasındakı fərqlər geniş təhlil edilərək qeyd olunmuşdur ki, şəxsin əməyə olan bacarığı əmək müqaviləsi üzrə olduğu kimi, həm də mülki-hüquqi müqavilələr üzrə müəyyən işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi və ya fərdi sahibkarlıq fəaliyyəti formasında realizə edilə bilər. Beləliklə, şəxsin azad seçimi əsasında reallaşdırdığı əmək fəaliyyəti ilə bağlı əmək və ya mülki hüquq münasibətlərinin yaranması mümkündür.

Əmək münasibətlərinin tənzimlənməsi tərəflərin hüquq bərabərliyinin təmin edilməsi prinsipinə əsaslanarsa da, bir qayda olaraq, əmək hüququnun subyektləri faktiki cəhətdən bərabər vəziyyətdə olmurlar. Əmək münasibətləri işçi və işəgötürən arasında müəyyən hakimiyyət-tabeçilik xüsusiyyətinin olması (məsələn, işçilərin işəgötürəndən iqtisadi asılılığı, işəgötürən tərəfindən müəyyən edilən iş rejiminə tabe olması, işçiyə intizam sanksiyalarının tətbiq edilməsi və s.) ilə mülki münasibətlərdən fərqlənir.

Odur ki, faktiki cəhətdən bərabər olmayan subyektlər arasında yaranan münasibətlərdə daha zəif tərəfin (işçinin) müdafiəsi, qanuni maraq və mənafelərinin qorunması məqsədilə qanunverici bir çox hallarda imperativ xarakterli əmək hüquq normaları vasitəsilə bu münasibətləri tənzimləyir. Belə ki, əmək qanunvericiliyinin iş vaxtı, istirahət vaxtı və işçilərin məzuniyyət hüququ, əmək şəraiti, əmək haqqı və onun hesablanması qaydası, işdən çıxarılma prosedurları ilə bağlı imperativ xarakterli normaları məhz işçilərin Konstitusiyada nəzərdə tutulan əmək, istirahət, təhlükəsiz və sağlam şəraitdə işləmək hüququnun, habelə digər əsas insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə istiqamətlənərək, işəgötürənlər üçün müvafiq öhdəlik və vəzifələr yaradır.

Əmək münasibətlərindən fərqli olaraq mülki hüquq münasibətləri isə istər hüquqi, istərsə də faktiki cəhətdən tərəflərin bərabərliyinə əsaslanan münasibətlərdir və mülki qanunvericiliyin təməl prinsiplərindən biri olaraq mülki hüquq subyektlərinin bərabərliyi qəbul edilmişdir. Məhz bu səbəbdəndir ki, mülki münasibətləri tənzimləyən mülki hüquq normaları mahiyyətcə daha çox dispozitiv xarakterli olmaqla, tərəflərin azad iradə ifadəsi ilə müəyyən etdikləri müqavilə şərtləri üzrə tənziyyətə üstünlük verir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu yuxarıda qeyd olunan Qərarında Əmək Məcəlləsinin tərəflər arasında yaranmış münasibətlərin məhz əmək münasibətləri olaraq qiymətləndirilməsinin və əmək müqaviləsinin bağlanması məcburiliyini müəyyən edən 7-ci maddəsinin 2-3 və 2-4-cü hissələri ilə bağlı qeyd etmişdir ki, bu norma ilə qanunverici şəxsin azad seçimi olaraq, heç bir təsir olmadan müstəqil şəkildə artıq daxil olduğu faktiki əmək münasibətlərinin hüquqi müstəviyə gətirilməsi, rəsmiləşdirilməsi məqsədini güdür.

Belə ki, qanunverici şəxsin sərbəst iradə ifadəsi əsasında əməyə olan qabiliyyətinin realizəsi üzrə artıq yaratmış olduğu konkret münasibətlərdə məhz işçinin əmək qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlarının təmin edilməsi, qanuni mənafelərinin qorunması məqsədilə həmin münasibətlərin əmək münasibətləri olaraq qəbul edilməsinin və əmək müqaviləsinin yazılı formada bağlanması məcburiliyini təsbit etmişdir.

Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin 3-cü hissəsində işəgötürənə verilən anlayışa görə, işəgötürən tam fəaliyyət qabiliyyətli olub işçilərlə əmək müqaviləsi (kontrakt) bağlamaq, ona xitam vermək, yaxud onun şərtlərini dəyişdirmək hüququna malik mülkiyyətçi və ya onun təyin (müvəkkil) etdiyi müəssisənin rəhbəri, səlahiyyətli orqanı, habelə fiziki şəxsdir.

Göründüyü kimi qanunverici əmək hüquq münasibətlərinin xüsusiyyətlərindən çıxış edərək həm hüquqi şəxs olan mülkiyyətçini, həm də onun struktur bölmələrinin rəhbərlərini işəgötürən olaraq qəbul edir. Bu zaman hüquqi şəxsin mülkiyyətçisi dedikdə hüquqi şəxsin təsisçisi, struktur bölmələrinin rəhbərləri qismində isə hüquqi şəxsin idarəetmə orqanının rəhbəri nəzərdə tutulur.

Bundan əlavə Əmək Məcəlləsinin 193-cü maddəsinə uyğun olaraq, mülkiyyətçi ilə əmək müqaviləsi əsasında fəaliyyət göstərən işəgötürən, özünün qanunazidd hərəkətləri nəticəsində mülkiyyətçiyə vurduğu ziyana görə bu Məcəllə ilə və digər normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş qaydada və hallarda tam maddi məsuliyyət daşıyır.

Maddənin məzmunundan aydın olur ki, hüquqi şəxsi təmsil etmək üçün təyin olunan (seçilən) idarəetmə orqanının (o cümlədən icra orqanının) rəhbəri ilə hüquqi şəxs arasında azad iradə ifadəsi nəticəsində əmək müqaviləsi bağlanıla bilər.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, hüquqi şəxsin təsisçisi ilə onun icra orqanı arasında olan münasibətlər daha çox mülki hüquqi xarakter daşısa da, aralarında əmək müqaviləsinin bağlanması yol veriləndir və təcrübədə bir çox hallarda tərəflər arasındakı münasibətlərin xarakteri onun məhz əmək münasibətləri olduğunu göstərir. Odur ki, belə hallarda hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbərinin əmək və sosial hüquqlarının qorunması məqsədilə hüquqi şəxsin təsisçisi ilə faktiki əmək münasibətlərinə daxil olmuş icra orqanının rəhbəri arasında əmək müqaviləsinin rəsmiləşdirilməsi mütləqdir.

Həmçinin Konstitusiyanın 59-cu maddəsindən irəli gələrək, hüquqi şəxsin müstəqilliyinin, o cümlədən qanuni mənafehlərinin, sərmayənin qorunması məqsədilə hüquqi şəxslə onun idarəetmə orqanında təmsil olunan şəxs arasında yaranmış münasibətlərin xitamı məsələsi Mülki Məcəllənin normaları əsasında həll edilməlidir.

Müraciətdə qeyd olunan hüquqi şəxsin tək təsisçisi ilə onun icra orqanının rəhbərinin eyni şəxs olması halında hüquq tətbiqetmə təcrübəsində yaranan çətinliklərlə bağlı ilk növbədə göstərilməlidir ki, Mülki Məcəllənin 324-cü maddəsinə əsasən, əqdlər birtərəfli və müqavilə şəklində (ikitərəfli və ya çoxtərəfli) ola bilər. Müqavilənin bağlanması üçün iki tərəfin razılaşdırılmış iradə ifadəsi (ikitərəfli əqd) və ya üç və ya daha çox tərəfin razılaşdırılmış iradə ifadəsi (çoxtərəfli əqd) zəruridir.

Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin 5-ci hissəsinə görə, əmək müqaviləsi (kontraktı) – işəgötürənlə işçi arasında fərdi qaydada bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş formada bağlanan əmək münasibətlərinin əsas şərtlərini, tərəflərin hüquq və vəzifələrini əks etdirən yazılı müqavilədir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, istər hüquq nəzəriyyəsində, istərsə də qanunvericilikdə müqavilə iki tərəfin qarşılıqlı iradə ifadəsi olaraq müəyyən edildiyindən bir şəxsin müqavilənin hər iki tərəfi kimi çıxış etməsi müqavilənin anlayışı və təbiəti ilə uyğunsuzluq təşkil edir. Məhz bu səbəbdən hüquqi şəxsin təsisçisi ilə icra orqanının rəhbərinin eyni şəxs olması halında onlar arasında hər hansı müqavilənin bağlanması hüquqi məntiqə zidd olmaqla yanaşı heç bir məqsədə xidmət etmir.

Bununla belə hüquqi şəxsin yeganə təsisçisinin həm də onun icra orqanının rəhbəri (direktoru) olması qanunvericiliklə qadağan edilməmişdir. Lakin belə halın rəsmiləşdirilməsi, qeydiyyatının həyata keçirilməsi ictimai (ümumi) maraqlar baxımından zəruri olduğundan hüquqi şəxsin təsisçisinin həm də onun icra orqanının rəhbəri vəzifəsinə müvafiq əmr və ya qərar ilə təyin edilərək rəsmiləşdirilməsi vacibdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, qanunvericilikdə hər hansı hüquqi məsələni tənzimləyən normativ mətnin olmaması, natamamlığı, yəni qanunvericilikdəki boşluq Konstitusiyaya ilə nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsində, təminatların realizəsində çətinliklərə səbəb olur.

Qanunvericilikdə boşluğun aradan qaldırılması ümumi qaydada məhz normanın qanunverici orqan tərəfindən təkmilləşdirilməsi yolu ilə mümkündür.

Bununla yanaşı qeyd olunmalıdır ki, qanunvericilikdəki boşluq mahiyyətə qeyri-konstitusion norma ilə eyni hüquqi nəticəyə malik olduğundan onun aradan qaldırılması ümumi qaydada qanunvericinin səlahiyyətinə aid olsa da, bu boşluğun aradan qaldırılması konstitusiyaya məhkəmə icraatı vasitəsi ilə də mümkündür.

Oxşar hüquqi mövqe Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2023-cü il 6 oktyabr, 2023-cü il 28 dekabr və 2024-cü il 27 fevral tarixli Qərarlarında da ifadə edilmişdir.

Hüquqi şəxslə onun icra orqanının rəhbəri arasında yaranan münasibətlərin xüsusiyyətlərinə dair xarici ölkələrin təcrübəsinin, hüquq doktrinasının araşdırılması əsasında müəyyən olunmuşdur ki, bir sıra ölkələrin əmək qanunvericiliyində hüquqi şəxslə onun icra orqanının rəhbəri arasında yaranan münasibətləri tənzimləyən ayrıca müddəalar mövcuddur. Məsələn, Rusiya Federasiyasının Əmək Məcəlləsinin 43-cü fəslə

"Təşkilatın rəhbəri və təşkilatın kollegial icra orqanı üzvlərinin əməyinin tənzimlənməsinin xüsusiyyətləri" adlanır. Həmin fəsildə təşkilat rəhbəri (o cümlədən kollegial icra orqanının üzvləri) ilə əmək müqaviləsinin bağlanması və xitamı, onların maddi məsuliyyəti, əmək müqaviləsinə xitamı halında verilən təminatlar və s. məsələlər tənzimlənir. Həmin Məcəllənin 273-cü maddəsinə görə, 43-cü fəslin müddəaları müəssisə rəhbərlərinə şamil edilsə də müəssisənin rəhbəri müəssisənin yeganə iştirakçısı (təsisçi), üzvü, onun əmlakının mülkiyyətçisi olduqda bu müddəalar ona şamil edilmir.

Oxşar yanaşma Litva Respublikasının Əmək Məcəlləsinin 7-ci fəslində (101-106-cı maddələr), Özbəkistan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin 28-ci fəslinin 1-ci paragrafında (485-490-cı maddələr) və bir sıra digər ölkələrin də qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuşdur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində də hüquqi şəxslərin icra orqanının statusu, yerinə yetirdiyi funksiyaların xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla hüquqi şəxsə onun icra orqanları arasında yaranan münasibətləri tənzimləyən ayrıca normaların nəzərdə tutulması tərəflərin hüquqlarının müdafiəsi baxımından məqsədmüvafiq olardı.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

1. Konstitusiyanın 15 və 59-cu maddələrindən, habelə Mülki Məcəllənin 49, 91, 91-2.1 və 91-2.3-cü maddələrindən, eləcə də Əmək Məcəlləsinin 7-ci maddəsinin 2-3.3-cü hissəsindən irəli gələrək, hüquqi şəxsə hüquqi şəxsin idarəetmə orqanı arasında yaranan münasibətlər əsasən mülki hüquqi xarakterli olmaqla mülki qanunvericiliyin müvafiq normaları ilə tənzimlənsə də, hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbərinin əmək və sosial hüquqlarının qorunması məqsədilə hüquqi şəxsin təsisçisi ilə faktiki əmək münasibətlərində olan icra orqanının rəhbəri arasında əmək müqaviləsi rəsmiləşdirilməlidir.

2. Mülki Məcəllənin 389-cu maddəsi və Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin 5-ci hissəsi ilə müəyyən edilmiş müqavilə anlayışı iki və ya daha çox tərəfin qarşılıqlı iradə ifadəsini nəzərdə tutduğundan hüquqi şəxsin təsisçisi ilə icra orqanının rəhbəri eyni şəxs olduqda hər hansı müqavilə münasibətləri yaranmamaqla həmin şəxsin icra orqanının rəhbəri vəzifəsinə təyin edilməsi müvafiq qərarla rəsmiləşdirilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, "Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65–67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 15 və 59-cu maddələrindən, habelə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 49, 91, 91-2.1 və 91-2.3-cü maddələrindən, eləcə də Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 7-ci maddəsinin 2-3.3-cü hissəsindən irəli gələrək hüquqi şəxsə hüquqi şəxsin idarəetmə orqanı arasında yaranan münasibətlər əsasən mülki hüquqi xarakterli olmaqla mülki qanunvericiliyin müvafiq normaları ilə tənzimlənsə də, hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbərinin əmək və sosial hüquqlarının qorunması məqsədilə hüquqi şəxsin təsisçisi ilə faktiki əmək münasibətlərində olan icra orqanının rəhbəri arasında əmək müqaviləsi rəsmiləşdirilməlidir.

2. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəllənin 389-cu maddəsi və Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin 5-ci hissəsi ilə müəyyən edilmiş müqavilə anlayışı iki və ya daha çox tərəfin qarşılıqlı iradə ifadəsini nəzərdə tutduğundan hüquqi şəxsin təsisçisi ilə icra orqanının rəhbəri eyni şəxs olduqda hər hansı müqavilə münasibətləri yaranmamaqla həmin şəxsin icra orqanının rəhbəri vəzifəsinə təyin edilməsi müvafiq qərarla rəsmiləşdirilməlidir.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və "Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı"nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R D A D I

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 110.1 və 485.2-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

7 mart 2025-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 110.1 və 485.2-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətini, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin, Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin mütəxəssis mülahizələrini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 110.1 və 485.2-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə qeyd olunur ki, məhkəmənin icraatında olan inzibati xəta haqqında iş materiallarına görə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi Bakı Baş Gömrük İdarəsinin Əməliyyat və Təhqiqat İdarəsinin Təhqiqat şöbəsinin təhqiqatçısı tərəfindən hüquqi ünvanı Bakı şəhəri Nizami rayonu olan hüquqi şəxs “İNTERTEKNIKA” Firmasının İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 485.2-ci maddəsi ilə inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsinə dair inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilərək baxılması üçün Bakı şəhəri Nizami Rayon Məhkəməsinə göndərilmiş və həmin məhkəmənin 7 oktyabr 2024-cü il tarixli qərarına əsasən hüquqi şəxs inzibati xətanı törətməkdə təqsirli bilinmişdir.

Məhkəmənin qərarından narazı qalan hüquqi şəxsin nümayəndəsi apellyasiya qaydasında şikayət vermişdir.

İşə apellyasiya qaydasında baxılarkən müəyyən olunmuşdur ki, məhkəmə təcrübəsində gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xəta hərəkətsizlik formasında törədildiyi halda, ərazi üzrə məhkəmə aidliyyətinin müəyyənləşdirilməsi üçün əhəmiyyət kəsb edən “hüquqi şəxsin üzərinə düşən öhdəliyi icra etməli olduğu yer” ifadəsi ilə bağlı fərqli yanaşmalar mövcuddur.

Bir qrup hüquq tətbiqedən şəxslər hesab edirlər ki, inzibati xəta hərəkətsizlik formasında törədildikdə, hüquqi şəxsin üzərinə düşən öhdəliyi icra etməli olduğu yer onun hüquqi ünvanının olduğu yerdir.

Digər yanaşmaya görə, inzibati xəta hərəkətsizlik formasında törədildikdə, hüquqi şəxsin üzərinə düşən öhdəliyi icra etməli olduğu yer dedikdə, hərəkətin yerinə yetirilməli olduğu gömrük orqanının

yerləşdiyi yer başa düşülməlidir. İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 485.2-ci maddəsinə münasibətdə həmin yanaşma tərəfdarları qeyd edirlər ki, qısa idxal bəyannaməsi elektron qaydada verilməli olsa belə, həmin bəyannamənin təqdim edilməli olduğu gömrük orqanının yerləşdiyi yer öhdəliyin icra edilməli olduğu yerdir və inzibati xəta haqqında işə hüquqi şəxsin hüquqi ünvanının olduğu yer üzrə deyil, idxal edilmiş malların gətirildiyi və qısa idxal bəyannaməsinin təqdim edilməli olduğu gömrük orqanının yerləşdiyi yer üzrə məhkəmə tərəfindən baxılmalıdır.

Müraciətdə o da göstərilmişdir ki, Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 17 mart tarixli Qərarına əsasən gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xəta hərəkətsizlik formasında törədildiyi halda, işə qanunvericiliklə hüquqi şəxsin üzərinə düşən öhdəliyi icra etməli olduğu yer üzrə baxılmalıdır.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi hesab edir ki, qüvvədə olan qanunvericiliyin vahid qaydada tətbiq edilməsinə nail olmaq, eləcə də hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərinə əməl edilməsi məqsədi ilə müraciətdə qeyd edilən qanunvericilik normalarının Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən şərh edilməsinə zərurət yaranmışdır.

Müraciətlə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıları qeyd edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 62-ci maddəsinə müvafiq olaraq, hər kəsin onun işinə qanunla müəyyən edilmiş məhkəmədə baxılması hüququ vardır. Şəxsin razılığı olmadan onun işinə başqa məhkəmədə baxılmasına yol verilmir.

Konstitusiyanın 62-ci maddəsində öz əksini tapmış “qanunla müəyyən edilmiş məhkəmə” müddəası işlərin aidiyyət qaydalarını, o cümlədən ərazi üzrə aidiyyət məsələlərini, qanuni məhkəmə tərkibinin mövcudluğunu və s. elementləri ehtiva edir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 35.1, 35.3 və 39.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 2 iyun tarixli Qərarı).

Həmçinin “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 15-ci maddəsində göstərilmişdir ki, işlərin Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsi və ya əsassız olaraq qanuni hakimin icraatından alınması qadağandır.

Məhkəmə aidiyyəti ilə bağlı qeyri-müəyyənlik şəxslərin məhkəmə müdafiəsi hüququnun pozulmasına səbəb olmaqla yanaşı, işə məhkəmə tərəfindən əqləbatan müddətdə baxılmasına çətinlik yarada, inzibati xətlər qanunvericiliyində nəzərdə tutulan inzibati tənbeh verilməsi ilə bağlı müddətlərin ötürülməsinə gətirib çıxara və nəticədə inzibati xətlər qanunvericiliyinin vəzifələrinin icrasına maneə yarada bilər.

Qeyd olunmalıdır ki, inzibati xətlər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanların (vəzifəli şəxslərin) dairəsi İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 7-ci fəslində müəyyən edilmişdir. Belə orqanlar (şəxslər) tərəfindən inzibati xəta haqqında işin baxılması yeri, yəni inzibati xətlər haqqında işlərin ərazi aidiyyəti isə həmin Məcəllənin 110-cu maddəsi ilə müəyyənləşdirilmişdir.

İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 110.1-ci maddəsinə görə, inzibati xəta haqqında işə onun törədildiyi yerdə baxılır. Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin vəsatətinə əsasən inzibati xəta haqqında işə onun yaşadığı yer üzrə baxıla bilər.

Nəzərə alınmalıdır ki, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən, bu ərazidən aparılan, tranzitlə keçirilən mallara və nəqliyyat vasitələrinə tətbiq edilən ümumi qaydaları və prosedurları, gömrük işi sahəsində şəxslərin hüquqlarını və vəzifələrini müəyyənləşdirir.

Həmin Məcəllə ilə müəyyən olunmuş tələblərin pozulması ilə nəticələnən, həm hərəkət, həm də hərəkətsizlik formasında törədilən bir sıra əməllər inzibati xəta tərkibi kimi İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 37-ci fəslində öz əksini tapmışdır.

Qeyd edilməlidir ki, gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətlərin törədilmə yerinin müəyyən edilməsi ilə bağlı bir çox məsələlərə Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 110.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 17 mart tarixli Qərarı ilə aydınlıq gətirilmişdir. Qərarla göstərilmişdir ki, hərəkətlə törədilən gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətanın törədildiyi yer onun nəticəsinin baş verdiyi yerdən asılı olmayaraq xətanın obyektiv cəhətini təşkil edən hüquqazidd hərəkətin törədildiyi yerdir.

İnzibati xəta hərəkətsizlik formasında törədildiyi hallarda isə onun törədildiyi yer hərəkətin həyata keçirilməli olduğu yer, qanunvericiliklə şəxsin üzərinə düşən öhdəliyin, o cümlədən hüquqi şəxsin öhdəliyinin icra edilməli olduğu yer hesab olunur.

Qərarla həmçinin müəyyən olunmuşdur ki, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə törədilmiş gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xəta haqqında işlərə inzibati xətanın aşkarlandığı yerdə baxılmalıdır.

Müraciətin edilməsinə səbəb olmuş məsələ ilə bağlı göstərilməlidir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 485.2-ci maddəsinə əsasən Gömrük Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş hallarda qısa idxal bəyannaməsinin mallar gömrük ərazisinə gətirilməzdən əvvəl elektron formada verilməməsinə görə məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur.

Qısa idxal bəyannaməsini təqdim etmək öhdəliyini müəyyən edən Gömrük Məcəlləsinin 113-cü maddəsinin birinci və ikinci bəndlərinə uyğun olaraq, fiziki şəxslər tərəfindən gömrük sərhədindən kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların keçirilməsi halları istisna olmaqla, mallar gömrük ərazisinə gətirilməzdən əvvəl gömrük orqanlarına elektron formada qısa idxal bəyannaməsi verilir. Qısa idxal bəyannaməsinin verilməməsi bəyannaməçinin inzibati məsuliyyətinə səbəb olur, lakin gömrük rəsmiləşdirilməsinin və malların buraxılışının həyata keçirilməsinə mane olmur. Qısa idxal bəyannaməsinin formasını beynəlxalq standartlar və ticarət təcrübəsi nəzərə alınmaqla müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir. Qısa idxal bəyannaməsində risklərin təhlili, gömrük nəzarətinin düzgün aparılması üçün zəruri olan məlumatlar əks edilməlidir.

Qısa idxal bəyannaməsi məlumatların elektron emalı üsullarından istifadə olunmaqla, elektron sənəd formasında təqdim edilir (Gömrük Məcəlləsinin 114.1-ci maddəsi).

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 22 iyul tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməsi Qaydaları”nın 13.3 və 13.4-cü maddələrinə görə, elektron formada təqdim olunan qısa idxal bəyannaməsi malları gömrük ərazisinə gətirən və ya daşınmasına cavabdeh olan şəxslər, onların nümayəndələri, idxalatçı, malın alıcısı, yaxud malları gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə əlaqədar gömrük orqanına təqdim edən şəxs tərəfindən bu məqsəd üçün gömrük orqanlarının müəyyən etdiyi rəsmi informasiya sistemləri vasitəsilə verilir. Məlumatların elektron emalı üsullarından istifadə edilməklə təqdim olunan qısa idxal bəyannaməsi mallar gömrük sərhədini keçənədək təqdim edilir.

Beləliklə, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 485.2-ci maddəsində göstərilən xəta qısa idxal bəyannaməsinin təqdim edilməməsinə nəzərdə tutulan və hərəkətsizlik formasında törədilən inzibati xətdir.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi qanunvericiliklə şəxsin üzərinə qoyulan öhdəlik, yəni qısa idxal bəyannaməsinin verilməsi ilə bağlı hərəkət məlumatların elektron emalı üsullarından istifadə edilməklə, rəsmi informasiya sistemləri vasitəsilə və elektron sənəd formasında icra edilməlidir.

Hüquqi şəxslərə münasibətdə nəzərə alınmalıdır ki, onlar qanunvericiliyə və nizamnaməyə uyğun fəaliyyət göstərən öz orqanları vasitəsilə hüquqlarını həyata keçirir və vəzifələrini icra edirlər.

“Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 14.1.2-ci maddəsindən göründüyü kimi qurumun dövlət reyestrinə daxil edilən məlumatlarına aid edilmiş hüquqi ünvanı onun daimi fəaliyyət göstərən orqanının yerləşdiyi yerdədir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən təqdim edilmiş yazılı mülahizədə də göstərilmişdir ki, inzibati xəta hərəkətsizliklə törədildiyi halda hüquqi şəxsin öhdəliyi icra etməli olduğu yer məhz onun hüquqi ünvanının olduğu yer kimi başa düşülməlidir. Gömrük orqanları qısa idxal bəyannaməsinin verilməməsi ilə əlaqədar hüquqi şəxslərlə bağlı tərtib etdiyi inzibati xəta haqqında protokollara məhkəmə aidiyyəti üzrə baxılması məsələsini həll edərkən öz inzibati təcrübəsini məhz "Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 110.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair" Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 17 mart tarixli Qərarında göstərilən mövqe üzrə, yəni “gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xəta hərəkətsizlik formasında törədildiyi halda, işə qanunvericiliklə hüquqi şəxsin üzərinə düşən öhdəliyi icra etməli olduğu yer üzrə baxılmalıdır” prinsipi üzərindən formalaşdırmışdır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 485.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xəta hüquqi şəxslər tərəfindən törədildikdə,

belə inzibati xəta haqqında işlərə ərazi aidiyyəti üzrə hüquqi şəxsin hüquqi ünvanının olduğu yerin məhkəməsində baxılmalıdır.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətində qaldırılan məsələ ilə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun hüquqi mövqelərinin mövcud olduğu, eləcə də bu Qərardadla bəzi məsələlərə aydınlıq gətirildiyi nəzərə alınaraq, hazırkı vəziyyətdə müraciət üzrə Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun ayrıca Qərarının qəbul edilməsinə ehtiyac duyulmur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 49, 60, 62, 68 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərardadında və “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 110.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 17 mart tarixli Qərarında göstərilən hüquqi mövqelər nəzərə alınsın.

2. Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 485.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xəta hüquqi şəxslər tərəfindən törədildikdə, belə inzibati xəta haqqında işlərə ərazi aidiyyəti üzrə hüquqi şəxsin hüquqi ünvanının olduğu yerin məhkəməsində baxılmalıdır.

3. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərardadının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində göstərilən əsaslara görə Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti üzrə konstitusiyaya işinin icraatına xitam verilsin.

4. Qərardadın surəti 7 gün müddətində Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə göndərilsin.

5. Qərardad “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63 və 71-ci maddələri baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 312-1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair

18 mart 2025-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Rafael Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 4-cü bəndinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 32-ci maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə və 41-1-ci maddəsinin I hissəsinə müvafiq olaraq, konstitusiyaya məhkəmə icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının 22 may 2024-cü il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, konstitusiyaya məhkəmə icraatının tərəfləri Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun və Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin mülahizələrini, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Aparatı, Bakı Apellyasiya Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası tərəfindən təqdim edilmiş mütəxəssis mülahizələrini, ekspertlər Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının müdiri, hüquq elmləri doktoru, professor Ş.Səmədovanın, Milli Aviasiya Akademiyasının İqtisadiyyat və hüquq fakültəsinin dekanı, hüquq elmləri doktoru, professor A.Rüstəmzadənin rəylərini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu (bundan sonra – Prokurorluq) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək Z.Tahirovun Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 32.4, 308.1, 312-1.1 və 313-cü maddələri ilə təqsirləndirilməsinə dair cinayət işi üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının (bundan sonra – Ali Məhkəmənin Cinayət Kollegiyası) 22 may 2024-cü il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) preambulasında öz əksini tapan qanunun aliliyinin əsas elementlərindən biri kimi hüquqi müəyyənlik prinsipinə, Konstitusiyanın 80-ci maddəsinə və 94-cü maddəsinin I hissəsinin 17-ci bəndinə, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Qanununun (bundan sonra – “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanunu) 23.4-cü maddəsinə, Cinayət Məcəlləsinin 1.2 və 1.3-cü maddələrinin müddəalarına uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Sorğudan görünür ki, Ali Məhkəmənin Cinayət Kollegiyasının 22 may 2024-cü il tarixli qərarı ilə Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının 2 may 2023-cü il tarixli qərarı dəyişdirilərək şəxs barəsində Cinayət Məcəlləsinin 312-1.1-ci maddəsi üzrə cinayət işinin icraatına əməlində cinayət tərkibi olmadığına görə xitam verilmişdir.

Qərar onunla əsaslandırılmışdır ki, “nüfuz alveri” anlayışını və həmin əmələ görə cinayət məsuliyyətinin əsaslarını müəyyən edən Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 2003-cü il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş Avropa Şurasının “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında” Konvensiyasının (bundan sonra – “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında” Konvensiya) 12-ci maddəsinə əsasən, özəl sektorda çalışan şəxsin qərarına qanunsuz təsir göstərməyə görə pul və ya digər maddi və sair nemətin istənilməsi və ya alınması nüfuz alverinə aid edilməmiş, belə əməl cinayət hüququna zidd əməl kimi nəzərdə tutulmamışdır.

Z.Tahirov məhz özəl sektorda fəaliyyət göstərən qardaşı İ.Tahirovun qərarına qanunsuz təsir etməyə görə vətəndaş Ş.Tağıyevdən 30 manat pul almış, bu isə onun əməlinin nüfuz alveri kimi qiymətləndirilməsini, yəni Cinayət Məcəlləsinin 312-1.1-ci maddəsi ilə tövsif edilməsini istisna edir.

Sorğuda qeyd edilmişdir ki, Cinayət Məcəlləsinin 1.3-cü maddəsi cinayət məsuliyyətinin müəyyən edilməsi və cinayət törətmiş şəxslərin cəzalandırılması ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin birbaşa tətbiqini məhdudlaşdırır.

Sorğuverən hesab edir ki, konstitusion normalar və cinayət qanununun təməl prinsipləri nəzərə alınmadan beynəlxalq müqavilə müddəasının birbaşa tətbiqi hüquq tətbiqetmə təcrübəsində qeyri-müəyyənliyin və fərqli yanaşmaların yaranmasına və nəticə etibarlı ilə cinayət hüququnun mühüm prinsiplərindən olan qanunçuluq prinsipinin, eləcə də cinayət mühakimə icraatının təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipinin pozulmasına səbəb ola bilər.

Prokurorluq onu da göstərmişdir ki, Cinayət Məcəlləsinin 308-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinə uyğun olaraq həmin Məcəllənin 312-1-ci maddəsində özəl sektorun vəzifəli şəxslərinin qərarına qanunsuz təsir göstərmə əməlinin kriminallaşdırılması “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında” Konvensiyanın 12-ci maddəsinin hüquqi təsir dairəsinin genişləndirilməsi kimi qiymətləndirilməklə dövlətdaxili hüququn öz məsələsi kimi nəzərdən keçirilməli və Konvensiyanın tələblərinə zidd hesab edilməməlidir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu ilk növbədə qeyd etməyi vacib hesab edir ki, Konstitusiyanın 130-cu maddəsinin III hissəsinin 4-cü bəndinə əsasən Ali Məhkəmənin qərarlarının Konstitusiyaya və qanunlara uyğunluğunun yoxlanılması Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən həll edilən məsələlərə aid edilmişdir. Əsas Qanun Ali Məhkəmənin qərarlarının Konstitusiyaya və qanunlara uyğunluğunun yoxlanılmasının mümkünlüyünü məhz qanunda nəzərdə tutulmuş hallarla şərtləndirirsə də, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Qanunda belə bir hal nəzərdə tutulmamışdır.

Lakin Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun qənaətinə görə sorğuda qaldırılan məsələ ilə əlaqədar hüquq tətbiqetmə təcrübəsində hüquqi müəyyənlik prinsipinin, habelə insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinin vacibliyini nəzərə alaraq Cinayət Məcəlləsinin 312-1-ci maddəsinin xüsusi konstitusiyaya icraatı qaydasında şərh edilməsi zəruridir.

Sorğu ilə əlaqədar aşağıdakılar qeyd olunmalıdır.

Konstitusiyanın 148-ci maddəsinin II hissəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Qeyd edilməlidir ki, beynəlxalq müqavilələrin implementasiyası həmin müqavilələrin hüquqi qüvvəsinin tanınmasına, beynəlxalq hüquq normalarının dövlət daxilində həyata keçirilməsinə yönələn hüquqi və təşkilati vasitələrin məcmusu kimi çıxış edir. Hüquq nəzəriyyəsində beynəlxalq hüquq normalarının həyata keçirilməsinin, yəni implementasiyasının iki əsas üsulu müəyyən olunmuşdur. Bunlara inkorporasiya və transformasiya aiddir.

İnkorporasiya üsulu beynəlxalq müqavilələrin məcburiliyinin dövlət tərəfindən tanınmasından sonra həmin müqavilələrlə müəyyənləşdirilmiş normaların heç bir dövlətdaxili akt olmadan milli hüquq sisteminə daxil edilməsini və tətbiq edilməsini nəzərdə tutduğu halda, transformasiya beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquq normalarına çevrilməsi, yəni onların tətbiq oluna bilməsi üçün ayrıca qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsini tələb edən üsuldur.

O da göstərməlidir ki, insan hüquqları və onların müdafiəsi ilə bağlı olan beynəlxalq müqavilələr, bir qayda olaraq, onların implementasiya üsulları ilə əlaqədar normaları da özündə əks etdirir.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilə normalarının tətbiqi ilə bağlı məsələlər “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanunu ilə müəyyənləşdirilmişdir. Konstitusiyaya Qanununun 23.4-cü maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr, həmin müqavilələrdə əks etdirilmiş normaların tətbiqi üçün dövlətdaxili normativ hüquqi aktın qəbul olunmasını tələb edən hallar istisna olmaqla, birbaşa tətbiq edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərin həyata keçirilməsinə yönəlmiş normativ hüquqi aktlar aşağıdakı hallarda qəbul edilir: Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin predmetini Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları ilə tənzimlənməyən məsələlər təşkil etdikdə; Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi müvafiq normativ hüquqi akt qəbul edilmədən mümkün olmadıqda; beynəlxalq müqavilənin tərəfləri müvafiq normativ hüquqi aktların qəbul edilməsi barədə razılığa gəldikdə (“Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanununun 24-cü maddəsi).

Göründüyü kimi, qanunvericiliyin ümumi tələbi Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə müəyyənləşdirilmiş normaların birbaşa tətbiqi ilə bağlı olsa da, belə müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün müvafiq normativ hüquqi aktın qəbul edilməsinə zərurət yarandığı hallarda birbaşa tətbiq üsulu istisna edilmişdir.

Cinayət hüquq normalarının implementasiyası ilə bağlı nəzərə alınmalıdır ki, Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunu Cinayət Məcəlləsindən ibarətdir. Bu Məcəllə Konstitusiyaya, beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş norma və prinsiplərinə əsaslanır.

Cinayət məsuliyyətini müəyyən edən və cinayət törətmiş şəxsin cəzalandırılmasını nəzərdə tutan qanunlar yalnız bu Məcəlləyə daxil olduqdan sonra tətbiq edilə bilər (Cinayət Məcəlləsinin 1-ci maddəsi).

Cinayət Məcəlləsinin 3-cü maddəsinə görə, yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır.

Həmçinin cinayət məsuliyyətinin əsas prinsiplərindən biri olan qanunçuluq prinsipinin tələblərinə əsasən, əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər yalnız bu Məcəllə ilə müəyyən edilir (Cinayət Məcəlləsinin 5-ci maddəsi).

Beləliklə, hər hansı əməlin cinayət sayılması və cəzalandırılması yalnız həmin əməl bilavasitə Cinayət Məcəlləsinə daxil edilərək kriminallaşdırıldıqdan sonra mümkün ola bilər. Bu baxımdan şübhəsizdir ki, cinayət hüquqpozmalarını müəyyənləşdirən beynəlxalq müqavilə normaları yalnız Cinayət Məcəlləsinə əlavə və ya dəyişikliklərin edilməsi ilə bağlı müvafiq qanunların qəbul edilməsi vasitəsilə tətbiq oluna bilər.

Təsadüfi deyildir ki, sorğuda qeyd olunan “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında” Konvensiyasının II bölməsi “Milli səviyyədə görülən tədbirlər” adlandırılmış, həmin bölməyə daxil edilmiş maddələrdə müvafiq əməlləri öz daxili hüququna uyğun olaraq cinayət hüquqpozmaları kimi tövsif etmək üçün lazım ola biləcək qanunvericilik və digər tədbirlərin görülməli olduğu qeyd edilmiş, başqa sözlə, Konvensiyanın özündə ondan irəli gələn normaların implementasiyası üçün müvafiq dövlətdaxili aktların qəbul edilməsi öhdəliyi müəyyən olunmuşdur.

O da qeyd edilməlidir ki, cinayət hüquqpozmalarını nəzərdə tutan beynəlxalq müqavilələr birbaşa tətbiq oluna bilməsə də, hüquq tətbiqedicisi orqanlar tərəfindən qəbul edilən qərarların və hüquqi mövqelərin əsaslandırılması zamanı Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsinə təşkil edən beynəlxalq müqavilələrə və onun müddəalarına istinad edilməsi yolveriləndir.

Lakin nəzərə alınmalıdır ki, məhkəmə aktı o vaxt qanuni hesab edilə bilər ki, həm forma, həm də məzmun baxımından cinayət-prosessual qanunvericiliyin, cinayət qanununun və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarının tələblərinə cavab vermiş olsun. Məhkəmə qərarının ədalətliyi onun əsaslandırılma dərəcəsiindən asılı ola bilər (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun S.Eyyubovanın şikayəti üzrə 2020-ci il 21 yanvar tarixli Qərarı).

Nüfuz alveri cinayəti ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, bu cinayət əməli "Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında" Konvensiyasının 12-ci maddəsi ilə yanaşı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Korrupsiya əleyhinə" Konvensiyasının (bundan sonra – "Korrupsiya əleyhinə" Konvensiya) 18-ci maddəsində də nəzərdə tutulmuşdur.

Göstərilməlidir ki, "Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında" Konvensiyada özəl sektorda rüşvətlə ələ alma cinayət əməlinə münasibətdə ayrıca normalar (7 və 8-ci maddələr) nəzərdə tutulmuş, lakin özəl sektorda nüfuz alverinin cinayət əməli hesab edilməsi ilə bağlı hər hansı norma öz əksini tapmamışdır. Əksinə, həmin Konvensiyanın 12-ci maddəsində məhz milli və xarici dövlət vəzifəli şəxslərinin, milli və xarici dövlət seçkili orqanlarının üzvlərinin, beynəlxalq təşkilatlarının vəzifəli şəxslərinin qərarına qeyri-qanuni təsir edəcəyini bəyan və ya təsdiq edən şəxs tərəfindən müvafiq hərəkətlərin edilməsi nüfuz alveri kimi müəyyən edilmişdir.

"Korrupsiya əleyhinə" Konvensiyanın 18-ci maddəsində də nüfuz alveri cinayəti məhz İştirakçı Dövlətin administrasiyasından və ya dövlət hakimiyyəti orqanından hər hansı qeyri-qanuni üstünlüyün əldə edilməsi məqsədi ilə əlaqələndirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası tərəfindən ilk olaraq 30 dekabr 2003-cü il tarixli Qanunla "Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında" Konvensiya, 30 sentyabr 2005-ci il tarixli Qanunla isə "Korrupsiya əleyhinə" Konvensiyası təsdiq edilmiş, həmçinin "Korrupsiyaya qarşı mübarizə ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 7 aprel 2006-cı il tarixli Qanunu ilə Cinayət Məcəlləsinə "Vəzifəli şəxsin qərarına qanunsuz təsir göstərmə (nüfuz alveri)" adlı 312-1-ci maddə əlavə edilmişdir.

Həmin maddəyə müvafiq olaraq, şəxs tərəfindən öz həqiqi və ya güman edilən təsir imkanlarından istifadə edərək vəzifəli şəxsin qərarına qanunsuz təsir etmək məqsədilə özü və yaxud üçüncü şəxslər üçün, birbaşa və ya dolayı yolla, şəxsən və ya vasitəçidən istifadə etməklə maddi və sair nemətin, imtiyazın və ya güzəştin istənilməsi və ya alınması, yaxud bu barədə təklif və ya vədin qəbul edilməsi (312-1.1-ci maddə) və şəxsə öz həqiqi və ya güman edilən təsir imkanlarından istifadə edərək vəzifəli şəxsin qərarına qanunsuz təsir etmək məqsədilə onun özü və ya üçüncü şəxslər üçün birbaşa və ya dolayı yolla, şəxsən və ya vasitəçidən istifadə etməklə maddi və sair nemətin, imtiyazın və ya güzəştin təklif olunması, vəd edilməsi və ya verilməsi (312-1.2-ci maddə) cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Cinayət Məcəlləsinin otuz üçüncü fəslinin məqsədləri baxımından vəzifəli şəxs anlayışının dairəsi isə həmin Məcəllənin 308-ci maddəsinin "Qeyd" hissəsində müəyyən olunmuş, digərləri ilə yanaşı kommersion və qeyri-kommersion təşkilatlarının rəhbərləri və işçiləri, kommersion və qeyri-kommersion təşkilatlarında xüsusi səlahiyyət üzrə təşkilati-sərəncamverici və ya inzibati-təsərrüfat funksiyalarını yerinə yetirən və hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər, yəni özəl sektorun vəzifəli şəxsləri də həmin kateqoriyaya aid edilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 312-1-ci maddəsi ilə bağlı hüquq tətbiqetmə təcrübəsində fikir ayrılığına səbəb olan hal məhz qərarına qanunsuz təsir etmək məqsədi güdülmən şəxsin özəl sektorun vəzifəli şəxslərini əhatə edib-etməməsi ilə bağlıdır.

Bununla bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu, ilk növbədə, qeyd edir ki, Konstitusiyanın 94-cü maddəsinin I hissəsinin 17-ci bəndinə əsasən, cinayətlərin və başqa hüquq pozuntularının müəyyən edilməsi, onların törədilməsinə görə məsuliyyətin təyin edilməsi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin müstəsna səlahiyyətinə aiddir.

Bu baxımdan beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş olmasa belə, hər hansı əməlin daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq cinayət tərkibi kimi müəyyənləşdirilməsi istisna edilə bilməz. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, əməlin cinayət hesab edilməsi həmin əməli törədənələrə münasibətdə kifayət qədər ciddi hüquqi nəticələrin yaranmasına səbəb olduğuna görə, hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyin kriminallaşdırılması, yəni əməlin hüquqpozmaların ən ağır forması kimi cəzalandırılması konkret ictimai münasibətlərin cinayət-hüquqi tənziimi ilə bağlı zərurətdən irəli gəlməklə bunun üçün kifayət qədər faktiki və hüquqi əsaslar olmasını tələb edir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, qeyd olunan məsələyə aydınlıq gətirilməsi üçün nüfuz alveri əməlinə görə məsuliyyətin müəyyən olunması vasitəsilə qorunan

ictimai münasibətlərin (cinayətin obyektinin) xarakterinin, normanın sosial mahiyyətinin, onun qəbul edilməsini şərtləndirən amillərin nəzərdən keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İlk növbədə qeyd edilməlidir ki, Cinayət Məcəlləsinin 312-1-ci maddəsi həmin Məcəlləyə "Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında" Konvensiyanın tələblərinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar görülmən tədbirlər çərçivəsində əlavə edilmişdir (Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 7 aprel 2006-cı il tarixli iclasının stenoqramı).

Həmçinin vəzifəli şəxslərin dairəsini müəyyən edən Cinayət Məcəlləsinin 308-ci maddəsinin "Qeyd" hissəsinə də bir neçə dəfə əlavə və dəyişikliklər edilmiş, 24 iyun 2011-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə həmin hissə yeni redaksiyada verilmiş, bu dəyişiklik vasitəsilə vəzifəli şəxslərin dairəsi genişləndirilmişdir. Belə genişləndirməni nəzərdə tutan dəyişiklik isə "Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında" Konvensiyanın 7 və 8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydanın məhz rüşvətlə ələ alma ilə bağlı normaların özəl sektor qurumunu idarə edən və onun üçün işləyən bütün şəxsləri əhatə etməsinin təmin olunması ilə bağlı Avropa Şurasının Korrupsiyaya Qarşı Dövlətlər Qrupunun (GRECO) tövsiyələrinin icrası məqsədindən irəli gəlmişdir (Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 24 iyun 2011-ci il tarixli stenoqramı).

Göründüyü kimi, qanunverici orqan tərəfindən istər nüfuz alveri cinayət tərkibinin müəyyən edilməsi ilə, istərsə də vəzifəli şəxslərin siyahısının genişləndirilməsi ilə bağlı Cinayət Məcəlləsinə edilən dəyişikliklər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyini onun tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilənin müvafiq tələblərinə uyğunlaşdırmaq niyyətindən irəli gəlmişdir.

O da nəzərə alınmalıdır ki, cəmiyyətin ümumi məqsədləri üçün ictimai əhəmiyyətli funksiyaları icra edən dövlət və bələdiyyə orqan, müəssisə və təşkilatlarının fəaliyyətində, eləcə də onların qərar qəbul etmə prosesində qanunilik, ədalətlik, şəffaflıq və qərəzsizlik cəmiyyətin bu strukturlara olan inamını artıran, dövlət və cəmiyyət arasında qarşılıqlı etimad yaradan əsas prinsiplər sırasındadır.

Qeyd olunan prinsiplər həmin orqan və təşkilatların fəaliyyətinin yalnız qanuna əsaslanması, fəaliyyətlərində açıqlıq və hesabatlılığı, qərar qəbul etmə prosesində şəxsi və qrup maraqlarına deyil, yalnız ictimai maraqlara əsaslanmağı nəzərdə tutur.

Odur ki, dövlət və yerli özünüidarəetmə orqan, müəssisə və təşkilatlarının, xarici ölkələrin dövlət orqanlarının vəzifəli şəxslərinin, beynəlxalq məhkəmələrin və təşkilatların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyətinə qeyri-qanuni müdaxilə cəhdlərini əngəlləmək, belə müdaxilənin mümkünlüyünə dair təəssüratın yaranmasının qarşısını almaq və bununla da onların səmərəli, dürüst və qərəzsiz fəaliyyət göstərməsini təmin etmək məqsədi ilə nüfuz alveri cinayət əməli kimi müəyyən edilmişdir.

Bu baxımdan qeyd edilən cinayət tərkibinin obyektini, yəni həmin tərkib vasitəsilə qorunan hüquqi dəyər dövlət hakimiyyətinin və yerli özünüidarəetmə orqanlarının nüfuzu, onların qanunauyğun, ədalətli və qərəzsiz fəaliyyətinə bəslənən inamı və bununla bağlı ictimai gözləntisidir.

Məhz bu səbəbdəndir ki, nüfuz alveri maddi deyil, formal tərkibli cinayət əməli kimi müəyyən olunmuşdur. Cinayət Məcəlləsinin 312-1-ci maddəsinin dispozisiyasına görə, əməlin törədilmiş hesab olunması üçün vəzifəli şəxsin qərarına qanunsuz təsir edilib-edilməməsinin, qərarın qəbul olunub-olunmamasının cinayət tərkibinin əmələ gəlməsi üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Şəxs tərəfindən öz həqiqi və ya güman edilən təsir imkanlarından istifadə edilərək vəzifəli şəxsin qərarına qanunsuz təsir etmək məqsədi ilə maddi və sair nemətin, imtiyazın və ya güzəştin təklif olunduğu, vəd edildiyi, verildiyi, istənilidyi, alındığı, yaxud bu barədə təklif və ya vədin qəbul edildiyi andan cinayət başa çatmış hesab edilir. Çünki qanunsuz təsir etmə məqsədilə belə maddi nemətin, imtiyazın və s. verilməsi, istənilməsi, alınması və həmin maddədə göstərilən digər hərəkətlərin icrası özlüyündə qeyd olunan orqan və qurumların qərar qəbul etmə prosesinin qanuniliyinə və şəffaflığına olan inama, bununla bağlı sosial gözləntilərə mühüm ziyan vurmuş olur.

Nüfuz alveri cinayət əməli ilə bağlı "Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında" Konvensiya üzrə İzahlı Hesabatda da göstərilmişdir ki, bu əməlin cinayət hesab edilməsi ilə qorunan hüquqi maraqlar dövlət idarələrinin qərar qəbul etmə prosesindəki şəffaflıq və qərəzsizliyidir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, yuxarıda göstərilən hərəkətlərin, özəl sektorun vəzifəli şəxslərinin qərarına qanunsuz təsir göstərmək məqsədilə edilməsinin cinayət məsuliyyətinə səbəb olan əməl kimi qiymətləndirilməməsinin bir sıra səbəbləri mövcuddur.

Belə ki, dövlət idarəetməsindən fərqli olaraq, özəl sektorda fəaliyyət ictimai deyil, şəxsi və kommersiya maraqlarının təmin edilməsinə yönəlməklə, rəqabət, sərbəst bazar prinsipləri əsasında həyata keçirilir və buradakı iqtisadi münasibətlər dövlət sektoruna nisbətən daha mürəkkəb və çoxşaxəlidir. İstər beynəlxalq, istərsə də milli iqtisadi münasibətlərdə kommersiya əlaqələrinin qurulmasında haqqı ödənilən vasitəçilərdən istifadə edilməsi geniş yayılmış praktikadır. Bu baxımdan özəl sektorda qanunsuz təsir ilə qanuni fəaliyyət arasındakı sərhədin dəqiq müəyyənləşdirilməsi olduqca mürəkkəb məsələ olmaqla, müəyyən əməllərin kriminallaşdırılması bəzi iqtisadi fəaliyyətlərin cinayət kateqoriyasına daxil edilmə riskini yarada və kommersiya fəaliyyətinə müdaxilə ilə nəticələnə bilər.

Digər tərəfdən, özəl sektorda fəaliyyət göstərən hər hansı vəzifəli şəxsə təsirin göstərilməsi məqsədilə maddi nemətin istənilməsi, vəd edilməsi və s. kimi hallar birbaşa ictimai maraqların pozulması və ictimai etimadın zədələnməsi ilə nəticələnir.

Qeyd edilənlərlə yanaşı o da göstərməlidir ki, korrupsiya cinayətlərinin əhatə dairəsi genişləndirildiyi və şəxsin öz təsir imkanlarından istifadə etməklə özəl sektorun vəzifəli şəxsinin qərarına qanunsuz təsir göstərmək məqsədilə maddi nemətin istənilməsi, alınması kimi əməllər kriminallaşdırıldığı halda belə, bu hərəkətlərin qanunverici tərəfindən nüfuz alveri cinayəti ilə eyni obyektli, eyni ictimai təhlükəli və tamamilə eyni tərkibli əməl kimi müəyyənləşdirildiyinə dair mühakimə cinayət qanunvericiliyinin məqsəd və prinsipləri baxımından ağılabatan olmazdı.

Bununla belə nəzərə alınmalıdır ki, vəzifəli şəxs kateqoriyasına aid edilmiş şəxslərin dairəsi Cinayət Məcəlləsinin 308-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsi ilə nəzərdə tutulmuş və burada nüfuz alveri əməlinə münasibətdə hər hansı istisna müəyyən edilməmişdir.

Bu baxımdan Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 312-1-ci maddəsi qanunçuluq prinsipinin əsas elementlərindən olan hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərinə tam şəkildə cavab verməməklə sorğuya səbəb olan cinayət işində olduğu kimi hüquq tətbiqedənlər arasında qeyri-müəyyənliyə və fərqli yanaşmalara səbəb olur.

Cinayət və cinayət-prosessual qanunlarının tətbiqində aradan qaldırılmamış şübhələr isə təqsirləndirilən şəxsin (şübhəli şəxsin) xeyrinə həll olunmalıdır (Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 21.2-ci maddəsi).

Hər bir cinayət, habelə onun törədilməsinə görə cinayət məsuliyyəti qanunda dəqiq müəyyən olunmalı, hər kəs müvafiq normanın məzmunundan çıxış edərək öz hərəkətlərinin (hərəkətsizliyinin) cinayət hüquqi nəticələrini qabaqcadan görmək imkanına malik olmalıdır (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 182.2.4-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2011-ci il 21 oktyabr tarixli Qərarı).

Hüquq normalarının dəqiq, aydın, birmənalı və müəyyən olması, hüquq tənzimləmə sistemində onların bir-birinə uyğunluğu tələbi konstitusion prinsiplər olan hüquqi müəyyənlik və qanunçuluq prinsiplərindən irəli gəlir. Əks hal təqsirsiz şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması və ya təqsirli şəxslərin cinayət məsuliyyətindən kənarda qalması, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının, qanuni mənafələrinin müdafiəsinin dövlət təminatını zəiflədən ziddiyyətli hüquq tətbiqetmə təcrübəsinin yaranması ilə nəticələnə bilər.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, təqsirsizlik prezumpsiyası və qanunçuluq prinsiplərinin təmin edilməsinin, eləcə də cinayət tərkibini müəyyənləşdirən hüquq normalarının hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələbinə cavab verməsinin zəruriliyindən irəli gələrək Cinayət Məcəlləsinin 312-1-ci maddəsinin qanunverici orqan tərəfindən təkmilləşdirilməsi məqsədmüvafiqdir.

Qeyd edilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Konstitusiyanın 148-ci maddəsinin II hissəsinin, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanununun 23.4 və 24-cü maddələrinin, Cinayət Məcəlləsinin 1, 3 və 5-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı və cinayət tərkibini müəyyənləşdirən beynəlxalq müqavilələr yalnız Cinayət Məcəlləsinə əlavə və ya dəyişikliklərin edilməsi ilə bağlı müvafiq qanunların qəbul edilməsi vasitəsilə tətbiq oluna bilər;

- Konstitusiyanın 63-cü maddəsinin I hissəsinə, qanunçuluq və hüquqi müəyyənlik prinsiplərinə, Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş

hüquqi mövqelərə əsasən Cinayət Məcəlləsinin 312-1-ci maddəsi ilə publik maraqların qorunduğu nəzərə alınaraq həmin maddədə nəzərdə tutulmuş vəzifəli şəxslərin dairəsinin müəyyənləşdirilməsi (differensiasiyası) Milli Məclisə tövsiyə edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65–67 və 69-cu maddələrini və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 41-1-ci maddəsinin I hissəsini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148-ci maddəsinin II hissəsinin, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Qanununun 23.4 və 24-cü maddələrinin, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 1, 3 və 5-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı və cinayət tərkibini müəyyənləşdirən beynəlxalq müqavilələr yalnız Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə əlavə və ya dəyişikliklərin edilməsi ilə bağlı müvafiq qanunların qəbul edilməsi vasitəsilə tətbiq oluna bilər.

2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsinin I hissəsinə, qanunçuluq və hüquqi müəyyənlik prinsiplərinə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə əsasən Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 312-1-ci maddəsi ilə publik maraqların qorunduğu nəzərə alınaraq həmin maddədə nəzərdə tutulmuş vəzifəli şəxslərin dairəsinin müəyyənləşdirilməsi (differensiasiyası) Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilsin.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

“İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17.1.4-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373, 377.1 və 379-cu maddələri baxımından şərh edilməsinə dair

3 aprel 2025-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17.1.4-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373, 377.1 və 379-cu maddələri baxımından şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim H.Əfəndiyevanın məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətini və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizəsini, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzi, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası tərəfindən təqdim edilən mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru S.Süleymanlının rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə sığorta hadisəsi hesab edilə bilən hal ilə bağlı sığortaçı tərəfindən müvafiq sığorta ödənişinin verilməsinin səlahiyyətli orqanın həmin hadisə ilə əlaqəli iş üzrə təqsiri müəyyən edən yekun qərarından sonra həyata keçirilməli olub-olmaması, həmçinin “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “İcbari sığortalar haqqında” Qanun) 17.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “arayış”ın daşınmaz əmlakın icbari sığortasına münasibətdə hansı sənədləri özündə ehtiva etməsi, eləcə də qeyd edilən sığorta münasibətləri zamanı iddia müddəti məsələlərinə aydınlıq gətirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 373, 377.1 və 379-cu maddələri baxımından “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17.1.4-cü maddəsinin şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə göstərilir ki, A.Rəhimovun “Azsığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinə qarşı sığorta ödənişi tələbinə dair iş üzrə daşınmaz əmlakın icbari sığortası şəhadətnaməsinə əsasən müvafiq qeyri-yaşayış sahəsi 2018-ci il 5 iyun tarixindən 2019-cu il 4 iyun tarixinədək sığortalanmışdır. 2019-cu il 26 mart tarixində həmin ünvanda yangın hadisəsi baş vermiş, fakt üzrə cinayət işi başlanmış, 2021-ci il 17

mart tarixində A.Rəhimov barəsində cinayət təqibinə xitam verilmiş, əməllərində cinayət tərkibinin əlamətləri olan şəxslər barəsində isə cinayət təqibinin davam etdirilməsi qərara alınmışdır.

Bakı şəhəri Nizami Rayon Məhkəməsinin 2022-ci il 13 may tarixli hökmü ilə sığorta predmeti olan qeyri-yaşayış sahəsində elektrik montyoru işləyən N.Fətullayev Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 225.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti törətməkdə təqsirli bilinmişdir.

A.Rəhimov sığortaçıya 2022-ci il 18 oktyabr tarixli pretenziya məktubu ünvanlayaraq sığorta ödənişinin və sığorta ödənişinin gecikdirilməsinə görə dəbbə pulunun 5 iş günü müddətində ödənilməsinə tələb etmişdir. Daha sonra A.Rəhimov 2022-ci il 3 noyabr tarixində məhkəməyə müraciət edərək baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərəərə görə sığorta ödənişinin, sığorta ödənişinin gecikdirilməsinə görə dəbbə pulunun və dövlət rüsumunun cavabdehdən tutularaq ona ödənilməsi barədə qətnamə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

Cavabdeh iddiaya etirazının əsası kimi iddia müddətinin tətbiqi barədə ərizə təqdim edərək bildirmişdir ki, iddiaçı hadisədən sonra 1 ay müddətində sənədləri təqdim etmiş, həmin müddətin qurtardığı 2019-cu il 26 aprel tarixindən 7 iş günü ərzində sığorta ödənişi almadığı halda 3 il 5 ay 27 gün sonra məhkəməyə müraciət etməklə 3 illik iddia müddətini ötürmüşdür.

Bakı Kommersiya Məhkəməsi cavabdehin iddia müddətinin ötürülməsi barədə etirazı ilə razılaşaraq 2023-cü il 28 fevral tarixli qətnaməsinə əsasən iddianı rədd etmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Kommersiya Kollegiyasının 2023-cü il 13 dekabr tarixli qətnaməsi ilə apellyasiya şikayəti təmin edilməmiş, birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Kommersiya Kollegiyasının 2024-cü il 17 yanvar tarixli qərarı ilə kassasiya şikayəti qismən təmin edilərək apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnaməsi ləğv edilmiş, iş yenidən baxılması üçün həmin məhkəməyə göndərilmişdir.

İşin təkrar apellyasiya baxışı zamanı məhkəmə müəyyən etmişdir ki, bu məsələdə hüquq tətbiqedicilər arasında fərqli yanaşmalar və müvafiq olaraq fərqli məhkəmə qərarları mövcuddur.

Belə ki, bəzi hüquq tətbiqedicilərin yanaşmasına əsasən icbari sığorta müqavilələri üzrə sığortaçı tərəfindən sığorta ödənişinin verilməsi öhdəliyinin icrası müddəti icbari sığorta qanunvericiliyi ilə belə tənzimlənmişdir ki, sığortalı sığorta hadisənin baş verməsindən sonra qanunda nəzərdə tutulmuş zəruri sənədləri əlavə etməklə sığorta ödənişinin verilməsi barədə sığortaçıya müraciət etməli, sənədlərdən sonuncusunun təqdim edildiyi və (və ya) alındığı tarixdən 7 iş günündən gec olmayaraq sığortaçı sığorta ödənişini verməli, yaxud sığortalıya, sığorta olunana və ya faydalanan şəxsə sığorta ödənişinin verilməsindən imtina haqqında yazılı şəkildə əsaslandırılmış bildiriş verməlidir. “İcbari Sığortalar haqqında” Qanunun 17-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş sığortalı tərəfindən təqdim edilməli olan sənədlərin sırasında sığorta hadisəsinin baş verməsində təqsirli olan şəxs (şəxslər) barədə səlahiyyətli orqanın təqdim etdiyi arayış xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qanunun 41.1-ci maddəsinin tələbi baxımından 17.1.4 və 36.3.1-ci maddələrinin müqayisəli təhlili belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə nizamlaşdırılma mütləq şəkildə sığorta hadisəsinin qəsd nəticəsində baş verib-verməməsinin aydınlaşdırılmasını şərtləndirir və 17.1.4-cü maddədə nəzərdə tutulmuş arayışın məcburiliyini təsdiqləyir. Sığorta hadisəsinin baş verməsində təqsirli olan şəxs barədə arayışın təqdim edilməsi üçün isə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) və cinayət qanunvericiliyinin təməl prinsiplərinə əsasən, konkret şəxsin həmin hadisədə təqsirli bilinməsi barədə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmü olmalıdır (təqsirsizlik prezumpsiyası). Sığorta ödənişinin verilməsindən imtinanın əsasları nəzərdən keçirildikdə qeyd edilən sənədin təqdim edilməsinin (alınmasının) hüquqi əhəmiyyəti daha bariz şəkildə görünür. “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 21.1.5 və 36.3.1-ci maddələrinə görə, sığorta ödənişindən imtinanın əsaslarından biri sığortalının, faydalanan şəxsin və ya onların rəhbər işçilərinin hadisənin baş verməsinə yönəldilmiş qəsdən etdiyi hərəkətlərdir. Belə olan halda “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17.1.4-cü maddəsində “arayış” dedikdə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü və cinayət işinin icraatına xitam verilməsi barədə qərarı nəzərdə tutulmuş olur. Bu zaman məhkəmənin icraatında olan hazırkı iş üzrə iddia müddəti ötürülməmiş hesab edilməlidir.

Digər yanaşmaya əsasən, məhkəmə hökmünün (ya digər yekun qərarı) qüvvəyə minməsi üçün kifayət qədər uzun vaxt tələb olunur və yuxarıda qeyd edilən mövqedən məsələyə yanaşdıqda belə nəticəyə gəlmək olar ki, əmlak sığortası hadisələri üzrə sığorta ödənişinin alınması üçün şəxslər həddindən artıq uzun müddət gözləmək məcburiyyətində qalmalıdır ki, bu da “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 3.1 və 3.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulan “sığorta hadisələrinin nəticələrinin aradan qaldırılması” və s. prinsiplərə zidd olar. Həmçinin, belə vəziyyətdə şəxslərə hansı müddətdə sığorta kompensasiyasının verilməli olması, müvafiq tələb hüquqlarının yaranması, bununla bağlı iddia müddətləri və s. kimi məsələlər fərqli təfsirlərə yol açmaqla qeyri-müəyyənliyə səbəb olar.

Göstərilənlərə əsasən, vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması, qanunvericiliyin eyni qaydada və düzgün tətbiq edilməsinə nail olmaq, bununla da sığorta münasibətləri subyektlərinin hüquq və mənafelərinin qorunmasının, eləcə də hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərinə əməl edilməsinin təmin edilməsi məqsədi ilə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmək qənaətinə gəlmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinin II hissəsinə və 59-cu maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasında dövlət, xüsusi və bələdiyyə mülkiyyəti eyni qaydada tanınır və qorunur, mülkiyyətin toxunulmazlığına, həmçinin azad sahibkarlıq fəaliyyətinə və qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq hüququndan irəli gələn mülki dövrüyyədə müqavilə azadlığına zəmanət verilir. Həmçinin Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsinə uyğun olaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilmişdir.

Mülkiyyət hüququ qanunla qadağan olunmamış bütün vasitələrlə müdafiə olunur, əsas müdafiə vasitəsi qismində isə məhkəmə müdafiəsi çıxış edir. Mülkiyyətə dair mübahisənin məhz məhkəmə həlli zamanı bütün mübahisə iştirakçılarının – həm məcburi hüquqi qüvvəsi olan məhkəmə aktı ilə əmlak tələblərinin təmin olunacağını güman edərək iddia irəli sürən şəxslərin, həm də bu tələblərlə razılaşmayan şəxslərin hüquqlarına təminat verilir. Qeyd olunmalıdır ki, mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri öz hüquq və qanuni mənafelərini müdafiə etmək üçün prosessual vasitələrdən real istifadə etmək imkanına malik olmalıdırlar. Qanun və məhkəmə qarşısında bərabərlik isə hər bir məhkəmə işinə eyni prosessual qaydada və formada, tərəflər üçün eyni prosessual təminatlarla baxılması ilə təmin edilir. Bununla maraqlı şəxslərin qanuni tələblərinin bərabər ödənilməsinə nail olunur, onlara məhkəmə qarşısında öz mənafelərini qorumaq üçün bərabər imkanlar yaradılır.

Mülki dövrüyyənin sabitliyinin qorunması tərəflərin əsaslandırılmış tələblərinin məhkəmə qaydasında müdafiəsi ilə yanaşı, həmçinin hüquqi tənziyyətə şəxsin hüququnun pozulduğunu bilməsindən xeyli müddət keçdikdən sonra onun müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət etdikdə, qarşı tərəfə mübahisənin mahiyyəti üzrə baxılmamasını tələb etmək imkanı verən maddi hüquq normalarının nəzərdə tutulması ilə təmin olunur. Mülki hüquq münasibətlərinin bütün iştirakçılara şamil edilən belə tənzimləmə mülki qanunvericiliyin iddia müddətlərinə, onların hesablanması qaydasına, axımının dayandırılması və kəsilməsi əsaslarına dair müddəalarında öz əksini tapmışdır (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2013-cü il 3 iyun tarixli Qərarı).

Müraciətdə qaldırılan məsələ icbari sığorta müqavilələrindən irəli gələn tələblər üzrə iddia müddətlərinin başlanması ilə əlaqədar olduğundan qeyd edilməlidir ki, sığorta sığortalının və ya sığorta olunanın əmlakı, həyatı, sağlamlığı, mülki məsuliyyəti, qanunvericiliklə qadağan olunmayan fəaliyyəti, o cümlədən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı əmlak mənafelərinin müdafiəsi sistemi olmaqla əsasən ehtimal edilən zərərli hadisələrin mənfi nəticələrinin aradan qaldırılmasına yönəlmiş iqtisadi-hüquqi kateqoriyadır.

Sığorta təminatı sığorta müqaviləsi əsasında yaranır ki, Mülki Məcəllənin 883.1-ci maddəsinə görə, sığorta müqaviləsi sığortalının müvafiq sığorta haqqı ödəməsi müqabilində sığorta obyektinin məruz qala biləcəyi risklərlə bağlı itkilərin, dəyən zərərin əvəzinin və ya razılaştırılan pul məbləğinin müəyyən bir hadisənin baş verməsi əsasında ödənilməsinin sığortaçı tərəfindən öhdəlik kimi götürülməsi şərtlərinin təsbit edildiyi razılaşmadır.

Sığorta müqaviləsi üzrə onun iştirakçıları olan sığortaçı və sığortalının qarşılıqlı yaranan hüquq və vəzifələri, ilk növbədə, sığortalının sığorta haqqı ödəməsi vəzifəsində və sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulmuş sığorta hadisəsi baş verdikdə sığorta ödənişi almaq hüququnda, sığortaçı üçün isə müvafiq olaraq sığorta haqqını almaq hüququnda və sığorta hadisəsi baş verdikdə sığorta ödənişini ödəmək vəzifəsində ifadə olunur.

Mülki Məcəllənin 889.1 və 922.3-cü maddələrinə əsasən, sığorta marağı sığorta hadisəsinin baş verəcəyi təqdirdə şəxsin maliyyə itkisinə məruz qalması ehtimalı ilə şərtlənən və onun sığorta obyektini sığorta etdirmək hüququnun əsaslandığı mənafedir. Sığorta hadisəsi baş vermə ehtimalına və (və ya) təsadüfəlik əlamətlərinə malik olmalıdır.

Sığorta hadisəsi icbari sığorta qanunlarına və ya sığorta müqaviləsinə görə sığorta ödənişinin sığortalıya, sığorta olunana və ya digər faydalanan şəxslərə ödənilməsi üçün əsas olan, sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddət ərzində baş verən hadisə və ya yaranan haldır, yəni reallaşmış sığorta riskidir. Sığorta hadisəsi hesab edilən hadisələr və hallar icbari sığorta üzrə icbari sığorta qanunlarında, könüllü sığorta üzrə isə tərəflərin razılaşması əsasında sığorta müqaviləsində müəyyən edilir (Mülki Məcəllənin 922.1 və 922.2-ci maddələri).

Mülki Məcəllənin 923-cü maddəsinə görə, sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə sığortalı və ya sığorta olunan şəxs, yaxud faydalanan şəxs hadisədən xəbər tutduqdan dərhal sonra və ya mümkün olan ən qısa müddət ərzində sığortaçıya və ya onun nümayəndəsinə, eyni zamanda həmin hadisə barədə məlumatlandırılmalı olan səlahiyyətli dövlət orqanlarına hər hansı vasitə ilə xəbər verməlidir. Sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə sığortaçıya məlumat vermiş sığortalı və ya sığorta olunan şəxs, həmçinin faydalanan şəxs bu Məcəllənin 923.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş səlahiyyətli dövlət orqanlarına həmin hadisə barədə xəbər verməmişdirsə sığortaçı qeyd olunan orqanları bu hadisə barədə dərhal məlumatlandırılmalıdır. Sığortalı və ya sığorta olunan tərəfindən sığortaçının sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə məlumatlandırmasından asılı olmayaraq sığortaçıya bu barədə məlumatlandırılmış səlahiyyətli dövlət orqanı xəbər verməlidir. Bu Məcəllənin 923.1-ci maddəsində üzərinə məlumatlandırma vəzifəsi qoyulan şəxslərdən başqa digər şəxslər, o cümlədən səlahiyyətli dövlət orqanları və müvafiq hallarda zərərçəkən tərəfindən də sığorta hadisəsinin baş verməsi haqqında hər hansı vasitə ilə sığortaçıya xəbər verilməsi sığorta hadisəsi barədə məlumatlandırılma hesab edilir.

Həmin Məcəllənin 933.1-ci maddəsinə görə, sığorta ödənişi aşağıdakılardan hər birinin mövcud olduğu halda həyata keçirilir:

- sığorta hadisəsi baş verdikdə, sığortalının, sığorta olunanın və ya faydalanan şəxsin sığortaçıya ünvanladığı sığorta tələbi;
- sığorta hadisəsi hesab edilə bilən hadisə ilə bağlı hər hansı dövlət orqanına məlumat verilməmişdirsə, həmin orqanın hadisə barədə təqdim etdiyi müvafiq sənəd;
- icbari sığorta qanunlarında və müvafiq sığorta qaydalarında nəzərdə tutulan, sığorta ödənişinin verilməsi üçün tələb olunan digər sənədlər.

Sığorta ödənişinin verilməsi üçün tələb olunan sənədlərin siyahısı “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir.

Qeyd edilən sənədlərdən sonuncusunun (Mülki Məcəllənin 933.3-cü maddəsi nəzərə alınmaqla) sığortaçıya daxil olduğu tarixdən 7 iş günündən gec olmayaraq sığortaçı sığorta ödənişini verməli, yaxud sığortalıya, sığorta olunana və ya faydalanan şəxsə sığorta ödənişinin verilməsindən imtina haqqında yazılı şəkildə əsaslandırılmış bildiriş təqdim etməlidir (Mülki Məcəllənin 934.1-ci maddəsi). Eyni qayda “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 18.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuşdur.

Sığorta ödənişləri ilə bağlı iddialar üzrə müddətin axımının başlanması məsələsinə münasibətdə, ilk növbədə göstərilməlidir ki, Mülki Məcəllənin iddia müddəti ilə bağlı qaydaları tənzimləyən 373-cü maddəsinə əsasən, müqavilə tələbləri üzrə iddia müddəti üç il təşkil edir. Həmin Məcəllənin 377.1-ci maddəsi ilə iddia müddətinin axımının şəxsin öz hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən başladığı təsbit edilmişdir.

Göründüyü kimi, qüvvədə olan qanunvericilik iddia müddətinin axımının başlanmasını obyektiv anla deyil, subyektiv anla əlaqələndirir. Məhz bu andan maddi mənada iddia hüququ əmələ gəlir.

Maddi mənada iddia hüququ dedikdə, mülki hüquqların məcburi həyata keçirilməsi imkanı başa düşülür və bu imkan müəyyən müddətlə məhdudlaşır.

Beləliklə, iddia müddətinin axımı hüququn pozulduğu andan tez başlaya bilməz. Odur ki, sığorta müqaviləsi üzrə məhz sığortaçının sığorta ödənişindən imtina etməsi və yaxud natamam ödənişi həyata keçirməsi sığortalıda sığortaçının qərarı ilə razılaşmamaq və bu qərardan şikayət etmək üçün hüquqi əsas yaradır.

Təsadüfi deyil ki, “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 22.1.7-ci maddəsi ilə məhz sığortaçının sığorta ödənişindən imtina barədə qərarından və ya sığorta ödənişinin məbləği ilə razılaşmadığı halda Mərkəzi Banka və məhkəməyə şikayət etmək sığortalının hüququ kimi müəyyən edilmişdir. Həmin Qanunun 24.1.6-cı maddəsi ilə eyni hüquq zərərçəkən üçün də tanınmışdır.

Burada o da qeyd edilməlidir ki, sığortaçı tərəfindən qanunla müəyyən edilmiş müddətdə nə sığorta ödənişinin həyata keçirilməsi, nə də bundan əsaslandırılmış imtina verilməsi sığortalı (və ya faydalanan) şəxsin hüquqlarının pozulması halını yaradır. Belə ki, qanunvericilik müvafiq sənədlərin verilməsindən etibarən 7 iş günü ərzində göstərilən hərəkətlərin sığortaçı tərəfindən icra edilməsi vəzifəsini qəti olaraq nəzərdə tutmuşdur. Bu səbəbdən, sığortaçının 7 iş günü ərzində ödəniş etmədiyi halda imtina ilə bağlı yazılı bildirişi də sığortalıya verməməsi qanunvericiliyin tələbinə aşkar şəkildə ziddir. Belə halda sığorta ödənişi öhdəliyinin icrası vaxtının keçməsi ilə (7 iş gününün sonu) sığorta təminatı hüququnun pozulduğu sığortalı (və ya faydalanan) şəxsə məlum olmuş olur. Bu zaman sığortaçı tərəfindən sığorta ödənişindən imtina barədə əsaslandırılmış bildirişin verilməməsi iddia müddətinin axımının başlanılması baxımından hüquqi əhəmiyyət kəsb etmir.

Mülki Məcəllənin 427.3-cü maddəsinə əsasən, öhdəlik onun icrası gününü və ya icra edilməli olduğu vaxt dövrünü nəzərdə tutursa və ya müəyyənləşdirməyə imkan verirsə, öhdəlik həmin gün və ya bu cür dövr ərzində istənilən an icra edilməlidir. Həmçinin Mülki Məcəllənin 445.2.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, öhdəliyin onun icrası üçün müəyyənləşdirilmiş müddətdə icra edilməməsi borclunun icranı gecikdirməsi sayılır. Mülki Məcəllənin 377.2-ci maddəsinə görə, icra müddəti müəyyənləşdirilmiş öhdəliklər üzrə iddia müddətinin axımı icra müddəti bitdikdə başlanır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, sığorta ödənişi ilə bağlı tələblər üzrə iddia müddəti sığortalının (və ya faydalanan şəxsin) sığortaçının sığorta ödənişini etməkdən imtina etməsini bildiyi (bilməli olduğu), və ya sığorta ödənişinin miqdarı ilə razılaşmadığı halda sığorta ödənişinin həyata keçirildiyi, habelə öhdəliyin icra müddəti (“İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 18.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş müddət) bitdiyi andan axmağa başlayır.

“İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17.1.4-cü maddəsində sığorta ödənişinin verilməsi üçün tələb olunan sənədlər sırasında sığorta hadisəsi hesab edilə bilən halın təfərrüatları (hadisənin baş vermə vaxtı, yeri, baş verməsində təqsirli olan və (və ya) zərərçəkən şəxs (şəxslər), həmçinin zərər dəymiş əmlak, zərərin xüsusiyyətləri) barədə səlahiyyətli orqanın təqdim etdiyi arayış qeyd olunmuşdur.

Göstərilməlidir ki, “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 35.1-ci maddəsinə əsasən, daşınmaz əmlakın icbari sığortası daşınmaz əmlakın yanğın və ya digər hadisələr nəticəsində zədələnməsi, məhv olması, yaxud hər hansı formada itkisi ilə bağlı dəyən zərərin əvəzinin ödənilməsi məqsədi ilə tətbiq edilir.

Həmin Qanunun 36.1-ci maddəsində daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə sığorta hadisələri sadalanmışdır.

Sığorta ödənişinin verilməsi üçün tələb olunan sənədlər sırasında göstərilən arayış həmin maddə ilə nəzərdə tutulmuş müxtəlif hallar üzrə fərqli qurumlar tərəfindən verilir və sığorta hadisəsi hesab edilə bilən halın baş verməsini təsdiq edir, həmçinin dəymiş zərərin müəyyən edilməsinə imkan yaradır.

Bu arayışın alınması sığortaçının vəzifəsidir. “İcbari sığortalar haqqında Qanunun” 17.4-cü maddəsinə uyğun olaraq, sığortaçı bu Qanunun 17.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş arayışı almaq üçün səlahiyyətli orqana dərhal sorğu verməlidir. Səlahiyyətli orqan bu sorğuya əsasən sığorta hadisəsi ilə əlaqədar tələb olunan, yayılması “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə qadağan olunmayan istənilən məlumatı sorğunun daxil olduğu tarixdən etibarən 10 gün müddətində təqdim etməlidirlər.

Həmin arayışda “sığorta hadisəsinin baş verməsində təqsirli olan şəxs”in göstərilməli olduğu qeyd edilsə də, bu şərt imperativ tələb kimi qəbul edilə bilməz. Belə ki, bəzi hallarda qısa müddət

ərzində (10 gün), bəzi hallarda isə ümumiyyətlə hadisənin baş verməsində təqsiri olan şəxsi müəyyən etmək qeyri-mümkün olur və ya bu arayışı təqdim edən orqanın səlahiyyətlərinə aid olmur, bəzən isə ümumiyyətlə hadisə heç kəsin təqsiri olmadan baş verir.

O da vurğulanmalıdır ki, arayışda “təqsiri olan şəxs”in qeyd edilməli olması özü-özlüyündə təqsirsizlik prezumpsiyası ilə ziddiyyət təşkil etmir. Belə ki, əməlin cinayət hüquqi və ya inzibati hüquqi baxımdan araşdırılmaması, inzibati xətlər və ya cinayət prosesində təqsirin sübuta yetirilməməsi mülki hüquqi təqsirin mövcudluğunu istisna etmir. Yəni mülki hüquq pozuntusu üçün də təqsir subyektiv cəhətin xarakterik əlamətini təşkil edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, mülki hüquq nəzəriyyəsində sığortanın iqtisadi-hüquqi kateqoriya olaraq məqsədi və yerinə yetirdiyi funksiya baxımından təməl prinsiplərindən biri kimi sığorta hadisəsi nəticəsində yaranmış zərərin məhz qısa müddətdə aradan qaldırılması prinsipi qəbul edilmişdir. “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 3.1.4-cü maddəsi ilə də sığorta hadisələrinin nəticələrinin aradan qaldırılması, habelə sığorta ödənişlərinin məhz bu məqsədlər üçün istifadəsinin təminatı icbari sığortanın prinsipi kimi müəyyən edilmişdir.

“İcbari sığortalar haqqında Qanunun” 17.4-cü maddəsi ilə bu Qanunun 17.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş arayışı vermək səlahiyyəti olan orqan tərəfindən məhdud və qısa bir zaman (10 gün) ərzində təqdim edilməsi vəzifəsinin müəyyən olunması da bu arayışın qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarını ehtiva etməməsinə və sığortalanan (və ya faydalanan) şəxsin maliyyə itkisinin ən qısa vaxtda kompensasiya edilməli olmasına dəlalət edir.

Diqqətə alınmalıdır ki, Mülki Məcəllənin Azərbaycan Respublikasının 2013-cü il 29 oktyabr tarixli Qanunu ilə ləğv edilmiş 932-ci maddəsinə uyğun olaraq, sığorta hadisəsi hesab edilə bilən hadisə ilə bağlı mülki məsuliyyətin sığortası üzrə üçüncü şəxs barəsində, digər hallarda isə sığortalı və ya sığorta olunan barəsində həmin hadisənin baş verməsi ilə əlaqədar inzibati xəta üzrə iş və ya cinayət işi başlanarsa, sığortaçı müvafiq sığorta ödənişinin verilib-verilməməsi barədə qərarını səlahiyyətli orqanın bu iş üzrə yekun qərarından sonra qəbul edirdi.

Bəzi hallarda uzun müddət davam edən inzibati və cinayət işlərinin yekunlaşmasının gözlənilməsi isə zərərin qısa müddətdə aradan qaldırılmasına maneə yaratdığından və sığorta hüququnun mahiyyəti və təyinatına zidd olduğundan bu maddə qeyd edilən Qanunla Mülki Məcəllədən çıxarılmışdır. Odur ki, sığortaçı artıq inzibati və ya cinayət işlərinin yekun qərarını gözləmədən, sığorta hadisəsini təsdiq edən sənəd əsasında sığorta müqaviləsi üzrə zərəri müəyyən edərək onu aradan qaldırmalıdır.

Vurğulanmalıdır ki, sığorta hadisəsi hesab edilən halın cinayət və yaxud inzibati xəta olaraq qiymətləndirilməsi özü-özlüyündə sığorta müqaviləsi üzrə yaranan subyektiv hüquq və öhdəliklərin mahiyyəti baxımından müstəqil bir hüquqi əhəmiyyət kəsb etmir. Burada əsas məsələ sığorta hadisəsinin sığortalının və ya faydalanan şəxsin qəsd nəticəsində baş verib-verməməsi məsələsidir. Çünki sığortalanan risk sığortalının və ya faydalanan şəxsin qəsd nəticəsində baş verdiyi hallarda sığorta hadisəsi ümumiyyətlə əmələ gəlmir və bu səbəblə də sığortalının və ya faydalanan şəxsin qəsd nəticəsində baş verən hallar sığorta təminatının əhatə dairəsi xaricindədir.

Belə ki, “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 36.3.1-ci maddəsinə əsasən, əmlakın sığortalının, faydalanan şəxsin və ya onların rəhbər işçilərinin hadisənin baş verməsinə yönəldilmiş qəsdən etdiyi hərəkətlər nəticəsində zədələnməsi sığorta hadisəsi hesab edilmir. Burada qəsd sığortalı, faydalanan şəxs və ya zərərçəkmişin sığorta öhdəliklərinin pozulmasına yönəlmiş şüurlu davranışını ehtiva edir.

O da nəzərə alınmalıdır ki, “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 23.1.3-cü maddəsinə müvafiq olaraq, sığorta müqaviləsinin aid olduğu sahələrə (binalara, tikililərə və s.) daxil olmaq, sığorta hadisəsi hesab edilə bilən halın baş verməsi barədə məlumat aldıqdan sonra hadisənin baş vermə səbəblərini araşdırmaq, o cümlədən hadisəyə səbəb olmuş əmlaka baxış keçirmək, yaxud şəxsdən izahat almaq və ya bu məqsədlə ekspertlər dəvət etmək sığortaçının hüququdur.

Bu imkan sığortaçıya sığorta hadisəsinin həqiqətən baş verib-verməməsini, o cümlədən baş vermiş hadisənin sığortalının və ya faydalanan şəxsin qəsdinin nəticəsinin olub-olmamasını, onların sığorta müqaviləsinə zidd davranışa yol verib-verməməsini müəyyən etmək üçün tanınmışdır.

Sığortaçının göstərilən səlahiyyətləri işin təfərrüatlarını araşdıraraq müvafiq hallarda sığorta ödənişinin verilməsindən imtina etmək hüququnu əldə etməsinə, sığortalının (və ya faydalanan şəxsin) isə müqavilə öhdəliklərinə zidd davranışdan yararlanmaq imkanının qarşısını almağa yönəlmişdir.

Belə ki, Mülki Məcəllənin 935.1.2-ci maddəsinə əsasən, bu Məcəllədə, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində və Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş məsuliyyəti istisna edən hallardan başqa, sığortalının, müvafiq hallarda zərərçəkənin müvafiq hadisənin baş verməsinə yönələn qəsdən etdiyi hərəkəti və ya hərəkətsizliyi, habelə hadisə ilə birbaşa səbəb əlaqəsində olan qəsdən cinayət törətməsi sığorta ödənişinin verilməsindən imtinanın əsaslarından birini təşkil edir.

Göstərilənlər o qənaətə gəlməyə əsas verir ki, sığortaçı sığortalının və ya faydalanan şəxsin sığorta hadisəsi olduğu iddia edilən hadisəni qəsdən törətməsini təsdiqləyən sübutlar əsasında (səs, video yazı və s.) sığorta ödənişinin verilməsindən əsaslandırılmış qaydada imtina edə bilər. Habelə, Mülki Məcəllənin 934.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş müddətlərdə müvafiq cinayət və ya inzibati xəyata dair iş üzrə icraat yekunlaşmadıqda sığorta ödənişinin həyata keçirilməsindən sonra hadisənin müvafiq şəxslər tərəfindən hadisə ilə birbaşa səbəb əlaqəsində olan qəsdən cinayət törədilməsi nəticəsində baş verməsi sübut olunarsa, sığortaçı ödədiklərini geri istəməkdə haqlı olacaqdır.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, qanunvericilikdə daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə sığorta hadisələri ilə bağlı səlahiyyətli orqanın arayışının forması və məzmununa dair konkret tələb olmadığından, müvafiq arayış qismində hadisədən asılı olaraq həmin hadisənin baş verməsi faktını müəyyən etməyə imkan verən, “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17.1.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan məlumatları özündə əks etdirən səlahiyyətli orqanlar tərəfindən verilən sənəd çıxış edir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi vacib bilir ki, sığorta ödənişinin verilməsinin səlahiyyətli orqanın sığorta hadisəsi ilə əlaqəli iş üzrə təqsiri müəyyən edən yekun qərarından sonra həyata keçirilməli olub-olmaması və bunun nəticəsi olaraq iddia müddətinin axımının başlanılması anı kimi məsələlərdə hüquq tətbiqedici orqanlar arasında müxtəlif yanaşmalar sığorta münasibətləri iştirakçıları arasında da fərqli işgüzar təcrübəyə səbəb olmuşdur. Bununla bağlı göstərilməlidir ki, mülki (xüsusi) hüququn əsas alt sahələrindən biri olan sığorta hüququ digər hüquq sahələri kimi onun məzmununu, təyinatını və istiqamətlərini müəyyən edən prinsiplər əsasında qurulur. Belə prinsiplərdən biri mülki hüququn təməl prinsiplərindən olan vicdanlılıq prinsipidir.

Vicdanlılıq prinsipi Mülki Məcəllənin 6-cı maddəsində sadalanan mülki qanunvericiliyin prinsipləri sırasında göstərilməsə də Məcəllənin 5.3-cü maddəsində bu prinsip ümumi tələb kimi xüsusi olaraq vurğulanmışdır. Həmin maddəyə əsasən, mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri öz hüquq və vəzifələrini vicdanla həyata keçirməyə borcludurlar. Bununla bağlı onu da qeyd etmək lazımdır ki, ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmələr tərəflərin irəli sürüb-sürməməsindən asılı olmayaraq hüquqdan sui-istifadə halını müəyyən etdikdə bunu nəzərə almalıdırlar. Həmin Məcəllənin 16.1-ci maddəsində isə müəyyən olunmuşdur ki, fiziki və hüquqi şəxslərin yalnız və yalnız başqa şəxsə ziyan vurmaq niyyəti ilə həyata keçirdikləri hərəkətlərə, habelə hüquqdan digər formalarda sui-istifadə edilməsinə yol verilmir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 399.3, 399.4, 445 və 449-cu maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 24 dekabr tarixli Qərarı).

Mülki Məcəllənin 425-ci maddəsinə görə, öz hüquqlarını həyata keçirərkən və vəzifələrini icra edərkən tərəflərdən hər biri vicdanlılığın tələb etdiyi tərzdə, yəni şərtləşdirilmiş vaxtda və yerdə lazımi şəkildə, öhdəliyin şərtlərinə və bu Məcəllənin tələblərinə müvafiq surətdə, belə şərtlər və tələblər olmadıqda isə işgüzar adətlərə və ya adətən irəli sürülən digər tələblərə müvafiq surətdə hərəkət etməlidir. Öhdəlikləri icra edərkən tərəflər müqavilənin yerinə yetirilməsinə zəmin yaratmaq üçün birgə hərəkət etməli və müqavilənin məqsədinə çatmağa maneçilik törədə biləcək və ya öhdəliklərin icrasını təhlükəyə məruz qoya biləcək hər cür hərəkətlərdən çəkinməlidirlər.

Mülki Məcəllənin 560.1 və 560.2-ci maddələrinə əsasən, mülki hüquqlar hüquqa uyğun həyata keçirilməlidir. Hüquqdan yalnız başqalarına ziyan vurmaq məqsədi ilə istifadə edilməsi

yolverilməzdir. Hüquqdan sui-istifadəyə yol verilmir, bu əsas üzərində həyata keçirilən razılaşmalar və hərəkətlər isə etibarsızdır.

Həmin Məcəllənin 560.3.4-cü maddəsinə uyğun olaraq, digər tərəfin güvəndiyi və güvənmiş olduğu əvvəlki rəftara zidd hüququn həyata keçirilməsi hüquqdan sui-istifadə halını yaradır. Bu müddəə digər şəxsə zərər vura biləcək ziddiyyətli davranışı qadağan edir və şəxsin üzərinə ardıcıl rəftar etmək öhdəliyi qoyur.

Beləliklə, vicdanlılıq prinsipi baxımından, sığorta ödənişinin verilməsini cinayət və ya inzibati xəta işləri üzrə icraatın yekunlaşması ilə şərtləndirən sığorta münasibətləri iştirakçısının sonradan iddia müddətinin tətbiqinə dair ərizə verməsi borclunun iddia müddəti ilə bağlı fərdi müdafiə hüququndan sui-istifadəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- sığorta ödənişi ilə bağlı tələblər üzrə iddia müddətinin axımı sığortalının (və ya faydalanan şəxsin) sığortaçının sığorta ödənişini etməkdən imtina etməsini bildiyi (bilməli olduğu), sığorta ödənişinin miqdarı ilə razılaşmadığı halda sığorta ödənişinin həyata keçirildiyi, habelə sığorta ödənişi həyata keçirilməməklə yanaşı sığorta ödənişindən imtina haqqında bildiriş verilmədikdə sığortaçının öhdəliyinin icra müddəti (“İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 18.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş müddət) bitdiyi andan başlayır;

- daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə sığorta hadisələrinə münasibətdə “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “arayış” səlahiyyətli orqanın həmin hadisə ilə əlaqəli inzibati xətlər və ya cinayət işi üzrə təqsiri müəyyən edən qərarını ehtiva etmir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI

1. Sığorta ödənişi ilə bağlı tələblər üzrə iddia müddətinin axımı sığortalının (və ya faydalanan şəxsin) sığortaçının sığorta ödənişini etməkdən imtina etməsini bildiyi (bilməli olduğu), sığorta ödənişinin miqdarı ilə razılaşmadığı halda sığorta ödənişinin həyata keçirildiyi, habelə sığorta ödənişi həyata keçirilməməklə yanaşı sığorta ödənişindən imtina haqqında bildiriş verilmədikdə sığortaçının öhdəliyinin icra müddəti (“İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 18.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş müddət) bitdiyi andan başlayır.

2. Daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə sığorta hadisələrinə münasibətdə “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “arayış” səlahiyyətli orqanın həmin hadisə ilə əlaqəli inzibati xətlər və ya cinayət işi üzrə təqsiri müəyyən edən qərarını ehtiva etmir.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I hissəsində və 29-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş mülkiyyət toxunulmazlığı hüququ baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1, 99-2 və 99-3.2-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair

7 aprel 2025-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze (məruzəçi-hakim), Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə, “Konstitusiyası Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 32-ci maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyası icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I hissəsində və 29-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş mülkiyyət toxunulmazlığı hüququ baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1, 99-2 və 99-3.2-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair konstitusiyası işinə baxdı.

İş üzrə hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, maraqlı subyektlər Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusunu və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizəsini, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Bakı Apellyasiya Məhkəməsi, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzi tərəfindən təqdim edilmiş mütəxəssis mülahizələrini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu (bundan sonra – Prokurorluq) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyası Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 99-1.1.1-ci maddəsinin “cinayət törədilərkən istifadə etdiyi” müddəasının həmin Məcəllənin 27, 28 və 29-cu maddələri ilə, Cinayət Məcəlləsinin 99-2-ci maddəsinin “cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlak” müddəasının, habelə Cinayət Məcəlləsinin 99-3.2-ci maddəsinin ikinci cümləsinin “cinayət törətmiş şəxsin müsadirə edilmiş əmlakdan başqa əmlakı” müddəasının Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsinin (bundan sonra – Cəzaların İcrası Məcəlləsi) 187-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Sorğuda göstərilmişdir ki, Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1-ci maddəsində şəxsin cinayət törədərkən istifadə etdiyi alət və vasitələr (qanuni sahibinə qaytarılmalı olan alət və vasitələr istisna olmaqla) xüsusi müsadirə ilə bağlı dövlət nəfəinə alınmalı olan əmlaklar siyahısına daxil edilmişdir.

Sorğuda o da qeyd olunmuşdur ki, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsi üçün alət və vasitələrin əldə edilməsi, hazırlanması Cinayət Məcəlləsinin 28.2-ci maddəsinə əsasən cinayət məsuliyyəti yaradır. Buna baxmayaraq, Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1-ci maddəsində məhz “cinayət törədilərkən istifadə etdiyi” müddəasının hərfi təfsiri belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, hələ

törədilməmiş, yəni hazırlıq mərhələsində olan cinayətlə əlaqədar alət və vasitələrin müsadirə edilməsi mümkünsüzdür. *Sorğuverənin qənaətinə görə, belə təfsir cinayət qanunvericiliyinin xüsusi müsadirə ilə bağlı müddələrinin hüquqi təbiəti ilə uzlaşmır.*

Göstərilənlər *Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1-ci maddəsindəki “cinayət törədilərkən istifadə etdiyi” müddəsinin həmin Məcəllənin 27-ci (Başa çatmış və başa çatmayan cinayət), 28-ci (Cinayətə hazırlıq) və 29-cu (Cinayət etməyə cəhd) maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini zəruri edir.*

Prokurorluq, həmçinin Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 183.2-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 142.1, 383.1, 408.3-cü maddələri və Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 82.4-cü maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 24 fevral tarixli Qərarındakı (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2022-ci il 24 fevral tarixli Qərarı) cinayət əməlinin törədilməsindən əvvəl əldə edilmiş və ya bu əməl nəticəsində əldə edilməmiş əmlaka münasibətdə xüsusi müsadirənin tətbiq edilə bilinmədiyinə dair hüquqi mövqeyinə istinadən qeyd etmişdir ki, bu halda Cinayət Məcəlləsinin 99-2-ci maddəsində “cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlak” dedikdə hansı əmlakın nəzərdə tutulduğu aydın deyil.

Həmin maddəyə əsasən, Cinayət Məcəllənin 99-1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müsadirə edilməli olan əmlak istifadə edildiyi, özgəninkiləşdirildiyi və ya başqa səbəblərdən dövlət nəfinə alına bilinmədiyi halda həmin əmlakın dəyəri məbləğində cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlak məhkəmənin yekun qərarı ilə xüsusi müsadirə edilir.

Göstərilənlərlə yanaşı, Cinayət Məcəlləsinin 99-3.2-ci maddəsinin ikinci cümləsindəki “cinayət törətmiş şəxsin müsadirə edilmiş əmlakdan başqa əmlakı” anlayışının Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 187-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsi xahiş olunur.

Belə ki, Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 187-ci maddəsi məhkəmənin yekun qərarının icrasından sonra Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1–99-1.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulan əmlakın aşkar edilib xüsusi müsadirə edilməsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir.

Bununla bağlı Cinayət Məcəlləsinin 99-3.2-ci maddəsinin ikinci cümləsində qeyd edilən “cinayət törətmiş şəxsin müsadirə edilmiş əmlakdan başqa əmlakı” anlayışının Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 187-ci maddəsində qeyd edilən əmlak olub-olmaması aydın olmamaqla, Cinayət Məcəlləsinin 99-3.2-ci maddəsinin məhkəmənin xüsusi müsadirə ilə bağlı yekun qərarının çıxarılması və ya həmin qərarın icrası ilə əlaqədar mərhələdə münasibətləri tənzimləyib-tənzimləmədiyi sual doğurur.

Göstərilənlərə əsasən Prokurorluq hesab edir ki, hüquq tətbiq etmə təcrübəsində qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması, vahid istintaq və məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması, qanunvericilik normalarının eyni qaydada tətbiqinin və hüquqi müəyyənlik prinsipinin təmin edilməsi məqsədilə sadalanan normaların şərh olunmasına zərurət yaranmışdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu sorğu ilə əlaqədar, ilk növbədə, qeyd etməyi vacib hesab edir ki, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur (Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I hissəsi və 29-cu maddəsinin II hissəsi).

Konstitusiyaya hüquq və azadlıqlarla yanaşı, onlardan irəli gələn vəzifələri də müəyyən edir və hüquqların həyata keçirilməsinə qanuni və əsaslı müdaxilələri istisna etmir.

Belə ki, mülkiyyət hüququna müdaxilə qanuni hədlər daxilində olmaqla ciddi ictimai zərurətdən irəli gəlməli və Konstitusiyaya prinsiplərindən kənara çıxmamalıdır (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1993-cü il 5 yanvar tarixli, 392 sayılı Fərmanının və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1993-cü il 4 iyun tarixli, 267 sayılı qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2004-cü il 25 oktyabr tarixli, “Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin birinci hissəsinin yeddinci abzasının şərh edilməsinə dair” 2010-cu il 29 oktyabr tarixli Qərarları və s.).

Cinayət Məcəlləsinin 99-1-ci maddəsində xüsusi müsadirə cinayət-hüquqi tədbir qismində əmlakın məhkəmənin yekun qərarı ilə məcburi qaydada və əvəzsiz olaraq dövlət nəfinə alınması kimi müəyyən edilmişdir.

Həmin maddəyə uyğun olaraq, qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, şəxsin cinayət törədilərkən istifadə etdiyi alət və vasitələr, cinayət yolu ilə əldə etdiyi əmlak, habelə həmin əmlak hesabına əldə edilmiş gəlirlər, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması və ya digər üsullarla tam və ya qismən çevrildiyi digər əmlak və ya onun müvafiq hissəsi, terrorçuluğun, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmayan silahlı birləşmələrin və ya qrupların, mütəşəkkil dəstələrin və ya cinayətkar birliklərin (cinayətkar təşkilatların) maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan və ya istifadə olunan əmlak məhkəmənin yekun qərarı ilə məcburi qaydada və əvəzsiz olaraq dövlət nəfinə alınır.

Qeyd edilməlidir ki, xüsusi müsadirə institutunun mahiyyətinə Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2022-ci il 24 fevral tarixli Qərarında aydınlıq gətirilmişdir.

Həmin Qərada ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin qəbul etdiyi qərarın qanuni və əsaslandırılmış olmasını zəruri edən qanunçuluq prinsipinin tələbləri nəzərə alınaraq belə nəticəyə gəlinmişdir ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 139-cu maddəsinin mənasına görə, cinayət işi üzrə icraat zamanı təqsirləndirilən şəxsə məxsus və müsadirə olunan əmlakın cinayətin törədilməsi nəticəsində əldə olunmasını və ya bu əmlakdan əldə olunmuş gəlir olmasını, yaxud cinayətin törədilməsi üçün istifadə olunan və ya istifadəsi nəzərdə tutulan silah, alət və ya sair vasitələr olmasını, habelə təqsirləndirilən şəxsə məxsus olmasa da, onun törətmiş olduğu cinayət nəticəsində əldə olunmuş əmlak olmasını təsdiq edən hallar sübuta yetirilməlidir.

Beləliklə, cinayət törədən şəxsin əmlakının əsaslandırılmadan xüsusi müsadirəsi mülkiyyət hüququna əsassız müdaxilə olmaqla ədalətlik, hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılmasının müntəzibliyi və qanuniliyi bəzədə konstitusiyaya prinsiplərinə, mülkiyyətin qanunla qorunmasına, məhkəmə müdafiəsi təminatına cavab verməməklə Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I hissəsinin, 29-cu maddəsinin II hissəsinin və 60-cı maddəsinin I hissəsinin tələblərinə ziddir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu *Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1-ci maddəsindəki “cinayət törədilərkən istifadə etdiyi” müddəasının cinayətə hazırlıq növündə başa çatmamış cinayətə münasibətdə alət və vasitələri də ehtiva etməsi məsələsinə aydınlıq gətirilməsi üçün “cinayət törədilərkən istifadə edilən alət və vasitələr” ifadəsinin açıqlanmasını zəruri hesab edir.*

“Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılmasına, axtarışına, həbsinə, müsadirəsinə və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə dair” Avropa Şurasının 2005-ci il 16 may tarixli Varşava Konvensiyasının (bundan sonra – Varşava Konvensiyası) 1-ci maddəsinin c) bəndində “cinayətin alət və vasitələri” istənilən üsulla, tam və ya qismən cinayət əməlini və ya cinayət əməllərini törətmək məqsədilə istifadə edilmiş və istifadə edilməsi nəzərdə tutulan hər hansı bir əmlak kimi müəyyən edilmişdir.

Cinayət hüququ nəzəriyyəsində cinayət əməli törədilərkən alət kimi istifadə edilən əşyalar dedikdə, cinayətin törədilməsi prosesində birbaşa istifadə olunan və ya istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulan, insanın fiziki təsir imkanlarını artıran əşyalar başa düşülür.

Həmin əşyalara silah, nəqliyyat vasitələri, avadanlıqlar, milli və xarici valyuta, elektron valyuta, sənədli qiymətli kağızlar və s. aiddir.

Vasitələr isə cinayətin törədilməsini asanlaşdıran, onun həyata keçirilməsini yüngülləşdirən əşya kimi nəzərdən keçirilir. Onların sırasına radioaktiv, bakterioloji, kimyəvi maddələr və tullantular, saxta sənədlər, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları və s. daxildir. Vasitələr bəzi hallarda əməlin obyektiv tərəfinin zəruri əlaməti kimi çıxış edir. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 177.2.3-1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan oğurluq əməlinin obyektiv tərəfi yalnız elektron məlumat daşıyıcılarından, yaxud informasiya texnologiyalarından istifadə edilməklə törədilə bilər.

O da nəzərə alınmalıdır ki, cinayət törədilərkən istifadə edilən alət və vasitələr cinayətin törədilmə üsulundan fərqli anlayışlardır. Belə ki, üsul təqsirli şəxsin müəyyən bir ardıcılıqla yerinə yetirdiyi hərəkətlərdən ibarət olmaqla işin konkret hallarından asılı olaraq cinayətin alət və vasitələrinə bağlı ola bilər. Cinayətin obyektiv tərəfinin əlaməti kimi istər alət, istərsə də vasitələr cinayətin törədilmə üsulundan asılı olduğu halda, üsul bəzi hallarda müstəqil xarakter daşıyır.

Qeyd edildiyi kimi, Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1-ci maddəsində şəxsin cinayət törədilərkən istifadə etdiyi alət və vasitələrin (qanuni sahibinə qaytarılmalı olan alət və vasitələr istisna olmaqla) məhkəmənin yekun qərarı ilə məcburi qaydada və əvəzsiz olaraq dövlət nəfinə alınması müəyyən edilmişdir.

Cinayət Qanununda xüsusi müsadirənin məqsədləri birbaşa göstərilməsə də, qeyd olunmalıdır ki, xüsusi müsadirə yeni cinayətlərin törədilməsinin, o cümlədən alət və vasitələrin başqa cinayətlərin törədilməsində təkrar istifadəsinin qarşısının alınması, fərdlərin cinayətkar qəsdlərdən qorunması, cinayətin predmeti olan əşyaları dövlət nəfinə keçirməklə onların məhv edilərək tamamilə dövrüyyədən çıxarılması kimi məqsədlərlə tətbiq edilən hüquqi instituttur.

Bu zaman istər başa çatmış, istərsə də cinayətə hazırlıq və ya cinayət etməyə cəhd kimi başa çatmayan cinayətlər törədilərkən istifadə edilən alət və vasitələrin başqa cinayətlərin törədilməsində təkrar istifadəsinin qarşısının alınmasının vacibliyi xüsusilə qeyd olunmalıdır.

Təsadüfi deyildir ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı" Konvensiyasının 12-ci maddəsinin "b" bəndinə əsasən iştirakçı dövlətlər öz daxili hüquq sistemi çərçivəsində Konvensiya ilə əhatə olunan cinayətlərin törədilməsində istifadə olunan və ya onun törədilməsi üçün nəzərdə tutulan əmlakın, avadanlıqların və ya digər vasitələrin müsadirə edilməsini təmin etmək üçün lazımı tədbirlər görürlər.

Əks hal, yeni ictimai təhlükəli əməllərin baş verməsinə şərait yaratmaqla, dövlətin və cəmiyyətin maraqlarının müdafiəsinə və nəticədə beynəlxalq sənədlərdə, həmçinin Cinayət Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilən cinayətlərin qarşısını almaqla bağlı Cinayət Məcəlləsinin vəzifəsinə və Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 8-ci maddəsi ilə müəyyən edilən şəxsiyyəti, cəmiyyəti və dövləti cinayətkar qəsdlərdən qorumaqla bağlı cinayət mühakimə icraatının vəzifəsinə maneə yarada bilər.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu cinayətə hazırlığın predmeti olan alət və vasitələrin xüsusi müsadirə edilməsinin mümkünlüyünü 2022-ci il 24 fevral tarixli Qərarında istisna etməyərək hesab etmişdir ki, xüsusi müsadirə məsələsi həll edilərkən müvafiq alət və vasitələrin cinayətin törədilməsi üçün istifadə olunan və ya istifadəsi nəzərdə tutulan silah, alət və ya sair vasitələrin olması sübuta yetirilməlidir.

Beləliklə, Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1-ci maddəsindəki "cinayət törədilərkən istifadə etdiyi" anlayışı həmin Məcəllənin 27-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş "başla çatmış" və "başla çatmayan" cinayətlərlə yanaşı, "cinayətə hazırlıq" (Cinayət Məcəlləsinin 28-ci maddəsi) və "cinayət etməyə cəhd" (Cinayət Məcəlləsinin 29-cu maddəsi) mərhələlərində törədilmiş əməlləri də ehtiva edir.

Göstərilənlərlə yanaşı qeyd edilməlidir ki, "Məhkəmə hökmü haqqında" Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun (bundan sonra – Ali Məhkəmənin Plenumu) 24 dekabr 2021-ci il tarixli Qərarının 79-cü bəndində də xüsusi müsadirənin tətbiq edilməsini nəzərdə tutan ittiham hökmünün, eləcə də bəraətverici əsaslar olmadan cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində xüsusi müsadirənin zəruriliyi, o cümlədən əmlakın cinayətin törədilməsi zamanı alət və vasitə kimi istifadə olunmasının (başla çatmayan cinayətlər üzrə isə bu qisimdə istifadə olunmaq üçün nəzərdə tutulması) sübutlar gətirilməklə əsaslandırılması müəyyən edilmişdir.

Bununla da, Ali Məhkəmənin Plenumu hər hansı fərqləndirmə aparmadan başla çatmayan cinayətlərin törədilməsində istifadə olunan alət və vasitələrin xüsusi müsadirə edilməsinin mümkünlüyünü qeyd etmişdir.

Beləliklə, əşyanın cinayətin alət və vasitəsi kimi qiymətləndirilməsi onun bilavasitə cinayətin icrası mərhələsində birbaşa (təyinatı üzrə) istifadəsi ilə deyil, həmçinin cinayət törətmək üçün nəzərdə tutulması ilə şərtləndirilir.

Oxşar mövqe "Cinayət mühakimə icraatında əmlak müsadirəsinin tətbiqi ilə bağlı bəzi məsələlərə dair" Rusiya Federasiyası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2018-ci il 14 iyun tarixli 17 nömrəli Qərarında dəyişiklik edilməsi barədə" Rusiya Federasiyası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2023-cü il 12 dekabr tarixli Qərarında ifadə edilmişdir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1-ci maddəsinin "cinayət törədilərkən istifadə etdiyi" müddəası başla çatmış və ya

cəhd növündə başa çatmayan cinayətlərin törədilməsində istifadə olunan alət və vasitələrlə yanaşı, cinayətə hazırlığın predmeti olan alət və vasitələri də əhatə edir (və ya cinayətə hazırlıq mərhələsində cinayətin alət və vasitəsi kimi çıxış edən predmetləri də əhatə edir).

Cinayət Məcəlləsinin 99-2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlak anlayışına aydınlıq gətirilməsi ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, həmin maddənin hərfi mənasından görüldüyü kimi, “cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlak” kimi cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan və həmin Məcəllənin 99-1.1-ci maddəsində göstərilən əmlakı ehtiva etməyən istənilən əmlak çıxış edir.

Belə yanaşma həmçinin beynəlxalq sənədlərdə də əks olunmuşdur (“Korrupsiya əleyhinə” Birləşmiş Millətlər Konvensiyası (UNCAC), “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılmasına, axtarışına, həbsinə və müsadirəsinə dair” Avropa Şurasının 1990-cı il 8 noyabr tarixli Konvensiyası, Varşava Konvensiyası).

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2022-ci il 24 fevral tarixli Qərarında ifadə edilmiş və yuxarıda göstərilən “müsadirə olunan əmlakın cinayətin törədilməsi nəticəsində əldə olunmasının sübuta yetirilməsinin zəruriliyi” ilə bağlı formalalaşdırdığı hüquqi mövqeyə dair qeyd edilməlidir ki, həmin mövqə xüsusi müsadirənin ümumi, o cümlədən prosessual əsaslarını müəyyən etməklə Cinayət Məcəlləsinin 99-2-ci maddəsində göstərilən “cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlak” anlayışının tətbiqini sual altına alan və ya istisna edən mövqə kimi qiymətləndirilməməlidir.

Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun həmin Qərarında formalalaşdırdığı hüquqi mövqə, həmçinin cinayət əməli nəticəsində əldə edilmiş ümumi birgə və ya paylı mülkiyyətdə olan əmlaka xüsusi müsadirənin tətbiqini mümkün sayaraq bu qaydanı Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 248.3-cü maddəsinin tələbləri ilə əlaqələndirmişdir. Həmin maddənin ikinci cümləsində isə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlak və ya cinayətin predmeti istifadə edildiyi, özgəninkiləşdirildiyi və ya başqa səbəblərdən dövlət nəfinə alına bilinmədiyi halda həmin əmlakın dəyəri məbləğində təqsirləndirilən şəxsə məxsus olan digər əmlak üzərinə həbs qoyulması müəyyən edilmişdir.

Göründüyü kimi, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 248.3-cü maddəsinin müddəaları Cinayət Məcəlləsinin 99-2-ci maddəsinin məzmunu ilə uyğunluq təşkil edir.

Odur ki, Cinayət Məcəlləsinin 99-2-ci maddəsində “cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlak” anlayışı həmin Məcəllənin 99-1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əmlakı ehtiva etməyən, cinayət törətmiş şəxsin törədilən cinayətlə əlaqəsi olmayan hər hansı əmlakını ehtiva edir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Cinayət Məcəlləsinin 99-3.2-ci maddəsinin ikinci cümləsindəki “cinayət törətmiş şəxsin müsadirə edilmiş əmlakdan başqa əmlakı” anlayışının Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 187-ci maddəsində nəzərdə tutulan “xüsusi müsadirə olunmalı olan digər əmlak” (yəni, 99-1.1.1–99-1.1.4-cü maddələrində göstərilən əmlak) olub-olmaması ilə bağlı aşağıdakıların qeyd edilməsini vacib hesab edir.

İlk növbədə, Cinayət Məcəlləsinin 15-1-ci fəslinin 99-1-ci maddəsində əmlakın dövlət nəfinə alınmasında ifadə olunan xüsusi müsadirə və 99-3-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayət nəticəsində əmlakın qanuni sahibinə vurulmuş ziyanın ödənilməsi anlayışlarının fərqli olması nəzərə alınmalıdır.

Belə ki, xüsusi müsadirə Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1– 99-1.1.4-cü maddələrində, həmçinin həmin Məcəllənin 92-2-ci maddəsində (göstərilən zəruri hallarda) sadalanan əmlakın məhkəmənin yekun qərarı ilə məcburi qaydada və əvəzsiz olaraq dövlət nəfinə alınması ilə bağlı cinayət-hüquqi tədbir kimi müəyyən edilmişdir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin XIX fəslində fiziki və hüquqi şəxsin əmlakına vurulmuş ziyana görə cinayət mühakimə icraatı zamanı mülki iddia vermək hüququ isə cavabdehin məhz mülki-hüquqi məsuliyyətinin realizəsinə xidmət edir.

Qeyd edildiyi kimi, Cinayət Məcəlləsinin 99-3-cü maddəsi cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın müsadirə edilmiş əmlak vasitəsilə ödənilməsi hallarını tənzimləyir. Bu zaman müsadirə məsələsi həll olunarkən, ilk növbədə, cinayət nəticəsində əmlakın qanuni sahibinə vurulmuş ziyan ödənilməlidir (Cinayət Məcəlləsinin 99-3.1-ci maddəsi).

Maddənin məzmunundan göründüyü kimi, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş müsadirənin tətbiq edilməsi üçün əsasların yarandığı hallarda əmlak imperativ şəkildə, ilk növbədə, dövlət nəfinə deyil, zərərçəkmiş şəxsə vurulmuş ziyanın ödənilməsinə yönəlməlidir.

Hətta Cinayət Məcəlləsinin 99-2-ci maddəsində sadalanan hallarda cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlakın müsadirəsinə əsas yaransa belə, cinayət nəticəsində əmlakın qanuni sahibinə vurulmuş ziyanın ödənilməsi üçün cinayət prosesində mülki iddia verildiyi təqdirdə, həmin əmlak xüsusi müsadirə edilməklə cinayət törətmiş şəxsdən alınaraq əmlakın qanuni sahibinə vurulmuş ziyanın ödənilməsinə yönəldilməli, əmlakın üzərinə xüsusi müsadirənin təmini tədbiri kimi həbs qoyulduqda isə əmlakın üzərinə həbs qoyulmasının əsası xüsusi müsadirənin təmini tədbirindən mülki iddianın təmini tədbirinə dəyişdirilməlidir.

O da qeyd edilməlidir ki, Cinayət Məcəlləsinin 99-3.2-ci maddəsi əmlakın xüsusi müsadirəsinə deyil, cinayət prosesində zərərin ödənilməsi məsələsini tənzimlədiyi üçün həmin maddənin ikinci cümləsinin “cinayət törətmiş şəxsin müsadirə edilmiş əmlakdan başqa əmlakı olduğu hallarda ziyanın qalan hissəsi cinayət törətmiş şəxsin həmin əmlakının hesabına ödənilir” müddəası məhz mülki iddianın təmini tədbiri olaraq cavabdehin başqa əmlakının üzərinə həbsin qoyulmasını, mülki iddia təmin edildiyi təqdirdə isə həmin əmlakın məcburi qaydada vurulmuş ziyanın ödənilməsinə yönəldilməsini ehtiva edən norma kimi qiymətləndirilməlidir. Bu halda “başqa əmlak” kimi cinayətin törədilməsindən əvvəl və yaxud törədilməsindən sonra cinayət törətmiş şəxsə məxsus hər hansı əmlak çıxış edə bilər.

Göstərilən maddələrin təhlili, öz növbəsində, əmlakın xüsusi müsadirəsi ilə yanaşı cinayət nəticəsində əmlakın qanuni sahibinə vurulmuş ziyanın ödənilməsinə yönəldilməsi məsələlərinin hökm və ya məhkəmənin digər yekun qərarlarının icrası qaydasında icraat zamanı həll edilməsini istisna edir. Bu, həmçinin Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin sadalanan məsələlərin məhz məhkəmənin yekun qərarı ilə həll edilməsini nəzərdə tutan 41.1-1, 346 və 353-cü maddələrinin tələblərindən irəli gəlir.

Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 187-ci maddəsi isə hökmün əmlakın müsadirəsinə dair hissəsinin icrası mərhələsində Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1-ci maddəsinə əsasən barəsində xüsusi müsadirə tətbiq edilməli olan əmlak aşkar olunduqda həmin əmlakın, müstəsna olaraq, xüsusi müsadirə edilməsi hallarını nəzərdə tutur. Maddədə göstəriləndiyi kimi, xüsusi müsadirə cinayət-hüquqi tədbiri icra edildikdən sonra barəsində həmin tədbir tətbiq edilən şəxsin xüsusi müsadirə olunmalı olan digər əmlakı aşkar edildiyi hallarda, icra məmuru yekun qərar çıxarmış məhkəməyə və ya yekun qərarın icra edildiyi yerin məhkəməsinə həmin əmlakın müsadirə edilməsi barədə təqdimat verir.

Göründüyü kimi, Cinayət Məcəlləsinin müsadirə edilmiş əmlak hesabına əmlakın qanuni sahibinə vurulmuş ziyanın ödənilməsinə nəzərdə tutan 99-3.2-ci maddəsi və Cəzaların İcrası Məcəlləsinin məhkəmənin yekun qərarının icrasından sonra aşkar edilmiş əmlakın xüsusi müsadirəsinə müəyyən edən 187-ci maddəsi fərqli münasibətləri tənzimləyən normalardır. Bununla bağlı, Cinayət Məcəlləsinin 99-3.2-ci maddəsinin ikinci cümləsində nəzərdə tutulan başqa əmlak anlayışı ziyanın ödənilməsinə yönələ biləcək istənilən əmlakı ehtiva etdiyi halda, Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 187-ci maddəsinə əsasən “digər əmlak” dedikdə Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1–99-1.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulan xüsusi müsadirə (dövlət nəfinə) edilə bilən əmlak başa düşülməlidir.

Qeyd edilməlidir ki, müxtəlif qanunvericilik aktları fərqli ictimai münasibətləri, yaxud ictimai münasibətlərin müxtəlif aspektlərini tənzimlədiyindən həmin normativ aktlarda anlayışlara verilən izah və təriflər, bir qayda olaraq, onların hüquqi məqsəd və təyinatına, yerinə yetirdiyi funksiyalara uyğun müəyyən edilir. Məhz bundan irəli gəlir ki, eyni anlayış bəzən müxtəlif normativ aktlarda fərqli mənalar kəsb edə və ya əhatə dairəsinə görə bir-birindən fərqlənə bilər (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 33-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş mənzil toxunulmazlığı hüququ baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 157-ci maddəsində əks olunmuş “mənzil” anlayışının şərh edilməsinə dair” 2024-cü il 25 noyabr tarixli Qərarı).

Bu səbəbdən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 99-3.2-ci maddəsinin ikinci cümləsində nəzərdə tutulan “başqa əmlak” anlayışı Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 187-ci maddəsindəki “digər əmlak” anlayışı ilə əlaqəli olmamaqla, həmin normalar konstitusiyaya-

hüquqi təyinatı, habelə bu normalar ilə tənzimlənən məsuliyyətin (mülki-hüquqi və cinayət) həyata keçirilməsi vasitələri baxımından fərqli məqsədlərə xidmət edir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş “cinayət törədilərkən istifadə etdiyi” müddəası hazırlanan cinayətdə alət və vasitələr kimi istifadə edilməsi nəzərdə tutulan əşyaları da əhatə edir;

- Cinayət Məcəlləsinin 99-2-ci maddəsinin “cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlak” müddəası həmin Məcəllənin 99-1.1-ci maddəsində göstərilən əmlaka aid edilməyən cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan hər hansı əmlakı nəzərdə tutur;

- Cinayət Məcəlləsinin 99-3.2-ci maddəsinin ikinci cümləsində nəzərdə tutulmuş “cinayət törətmiş şəxsin müsadirə edilmiş əmlakdan başqa əmlakı” müddəası məhkəmənin yekun qərarı ilə cinayət nəticəsində əmlakın qanuni sahibinə vurulmuş ziyanın ödənilməsinə yönələn, həmçinin cinayətin törədilməsindən əvvəl və ya törədilməsindən sonra cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan istənilən əmlakı ehtiva edir;

- Cinayət Məcəlləsinin 15-1-ci fəslinin, eləcə də Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 41.1-1, 346 və 353-cü maddələrinin tələblərindən irəli gələrək əmlakın xüsusi müsadirəsi ilə yanaşı, cinayət nəticəsində onun qanuni sahibinə vurulmuş ziyanın ödənilməsinə yönəldilməsi məsələləri məhkəmənin yekun qərarı ilə həll edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65–67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.1-ci maddəsindəki “cinayət törədilərkən istifadə etdiyi” müddəası hazırlanan cinayətdə alət və vasitələr kimi istifadə edilməsi nəzərdə tutulan əşyaları da əhatə edir.

2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-2-ci maddəsinin “cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlak” müddəası həmin Məcəllənin 99-1.1-ci maddəsində göstərilən əmlaka aid edilməyən cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan hər hansı əmlakı nəzərdə tutur.

3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-3.2-ci maddəsinin ikinci cümləsində nəzərdə tutulan “cinayət törətmiş şəxsin müsadirə edilmiş əmlakdan başqa əmlakı” müddəası məhkəmənin yekun qərarı ilə cinayət nəticəsində əmlakın qanuni sahibinə vurulmuş ziyanın ödənilməsinə yönələn, həmçinin cinayətin törədilməsindən əvvəl və ya törədilməsindən sonra cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan istənilən əmlakı ehtiva edir.

4. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 15-1-ci fəslinin, eləcə də Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 41.1-1, 346 və 353-cü maddələrinin tələblərindən irəli gələrək əmlakın xüsusi müsadirəsi ilə yanaşı, cinayət nəticəsində onun qanuni sahibinə vurulmuş ziyanın ödənilməsinə yönəldilməsi məsələləri məhkəmənin yekun qərarı ilə həll edilməlidir.

5. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

6. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

7. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin V hissəsinin və 60-cı maddəsinin I hissəsinin tələbləri baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 522-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair

9 aprel 2025-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze (məruzəçi-hakim), Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin V hissəsinin və 60-cı maddəsinin I hissəsinin tələbləri baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 522-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin müraciətini və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizəsini, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu, Bakı Apellyasiya Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası tərəfindən təqdim edilmiş mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Cinayət prosesi kafedrasının müdiri, hüquq elmləri doktoru, professor F.Abbasovanın rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsi icraatında olan cinayət işi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət-Prosessual Məcəllə) 21, 522-ci maddələrinin, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 66.5, 58 və 83.1-1-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 60-cı maddəsinin I hissəsi, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi baxımından əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, iş üzrə ibtidai istintaq orqanı tərəfindən irəli sürülmüş ittihamlara əsasən, S.Abdullayev etibardan sui-istifadə etmə və aldatma yolu ilə özgənin əmlakını ələ keçirib külli miqdarda ziyan vurmaqla təkrarən dələduzluq etmiş, həmçinin mütəşəkkil dəstənin tərkibində külli miqdarda əmlak əldə etmək məqsədi ilə odlu silahdan istifadə etməklə hücumla məruz qalmış şəxsin həyatı və sağlamlığı üçün zorakılıqla bağlı olan basqın ediləcəyi hədəsi ilə təkrarən quldurluq cinayət əməlini törətmişdir.

S.Abdullayevin yerinin müəyyən edilməsi mümkün olmadığından, onun barəsində cinayət işi üzrə icraat dayandırılmışdır.

Rusiya Federasiyası Moskva şəhəri Perov Rayon Məhkəməsinin 12 mart 2015-ci il tarixli hökmünə əsasən S.Abdullayev 26 aprel 2013-cü il tarixindən 25 aprel 2023-cü il tarixinədək Rusiya Federasiyası ərazisində cəza çəkmişdir.

Cəzanı çəkib qurtardıqdan sonra S.Abdullayev Azərbaycan Respublikasına qayıdarkən 29 aprel 2023-cü il tarixində tutulmuş, barəsində olan cinayət işi təzələnilib ibtidai istintaq tamamlandıqdan sonra məhkəməyə göndərilmişdir.

Məhkəmə baxışı dövründə S.Abdullayevin vəkili ərizə ilə Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna (bundan sonra – Baş Prokurorluq) müraciət edərək onun barəsində Rusiya Federasiyasında çıxarılmış hökmün Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınmasına dair təqdimatla apellyasiya məhkəməsinə müraciət edilməsini xahiş etmişdir.

Vəkilin ərizəsi zərurət olmaması əsası ilə təmin edilməmişdir. Bundan sonra vəkil eyni məzmunlu ərizə ilə birbaşa apellyasiya məhkəməsinə müraciət etmiş, lakin ərizə buna hüququ olmayan şəxs tərəfindən verildiyindən icraata qəbul edilməmişdir.

Xarici dövlətin hökmünün tanınması ilə əlaqədar Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin sorğusuna cavab olaraq Baş Prokurorluq bildirmişdir ki, həmin hökmün Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınmasına zərurət müəyyən edilmədiyindən, təqdimatın verilməsi məqsədmüvafiq hesab edilməmişdir.

Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsi Konstitusiyaya Məhkəməsinə ünvanladığı müraciətdə aşağıdakı məsələlərə aydınlıq gətirilməsini xahiş etmişdir:

- təqsirləndirilən şəxsin barəsində çıxarılmış və artıq icra edilmiş Rusiya Federasiyası Moskva şəhəri Perov Rayon Məhkəməsinin hökmünün Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.3-1-ci maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında tanınması zərurəti;

- belə zərurət mövcud olduğu və icra edilməsi imkanları aradan qalxdığı təqdirdə işə baxan məhkəmənin ittiham hökmü çıxaracağı halda qüvvədə olan normativ hüquqi aktlara əsasən həmin hökmün hüquqi nəticələrini tanımasının mümkünlüyü;

- işə baxan məhkəmənin xarici dövlətin hökmünün hüquqi nəticələrini tanımasının cinayət qanunvericiliyinin cinayətlərin məcmusu üzrə cəza təyin edilməsi qaydaları ilə ziddiyyət təşkil edib-etməməsi;

- qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən təqdim olunması dövlət orqanının üzərinə qoyulmuş və təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə olan təqdimatın təqdim edilməməsi halında təqsirləndirilən şəxsin özünün bununla bağlı tədbirlər görməsinin mümkünlüyü.

Aydınlıq gətirilməsi xahiş edilən məsələlərin nəzərdən keçirilməsi belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, qaldırılan əsas məsələ xarici dövlətin hökmü qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada tanınmadığı halda işə baxan məhkəmənin təqsirləndirilən şəxsə cinayətlərin məcmusu üzrə cəza təyin edərək həmin hökmə çəkdiyi cəzanı ona təyin ediləcək cəza müddətinə hesablamaqda haqlı olub-olmaması ilə bağlıdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı ilk növbədə qeyd edir ki, hər hansı dövlətin məhkəmə qərarının digər dövlətin ərazisində icrası üçün sonuncunun qanunvericiliyi ilə belə bir icraya imkan verilməli, habelə həmin dövlətin səlahiyyətli orqanları xarici məhkəmə qərarının hüquqi qüvvəsini tanımalıdır. Beləliklə, xarici dövlətin məhkəmə qərarının məcburi icrası üçün zəruri şərt ərazisində həmin məhkəmə qərarının icrasının tələb olduğu dövlət tərəfindən tanınmadır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu xarici dövlətlərin hökmlərinin tanınması ilə bağlı “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 1, 5, 18, 61 və 65-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148-ci maddəsi və “Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquq münasibətləri haqqında” Minsk Konvensiyası baxımından şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 7 iyun tarixli Qərarında Konstitusiyanın 148-ci maddəsinin II hissəsinə, Cinayət Məcəlləsinin 1.2-ci maddəsinin və Cinayət-Prosessual Məcəllənin 521-ci maddəsinin müddəalarına uyğun olaraq hesab etmişdir ki, yalnız Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr üzrə xarici dövlətlərin məhkəmə hökmlərinə əsasən yaranmış məhkumluğun Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri tərəfindən cəza təyin edilərkən nəzərə alınmasına yol verilir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bu Qərada həmçinin müasir dövrdə dövlətlərin cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində fəaliyyətlərinin və cinayət işləri üzrə dövlətlərarası əməkdaşlığın

böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr üzrə xarici dövlətlərin məhkəmə hökmlərinin tanınması və nəzərə alınması qaydasının Cinayət və Cinayət-Prosessual Məcəllələrində təkmilləşdirilməsini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə etmişdir.

Bundan sonra “Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 25 iyun 2020-ci il tarixli Qanunu ilə Cinayət-Prosessual Məcəlləyə “Xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının tanınması üzrə icraat” adlı yeni LIX fəsil əlavə edilmiş və həmin fəslin normalarına 29 noyabr 2022-ci il tarixli Qanunla müvafiq əlavələr edilmişdir.

Xarici dövlətlərin məhkəmələrinin qərarlarının icrasındakı əsas problem ondan ibarətdir ki, bu məhkəmə qərarları, ilk öncə ərazi aidiyyətinə görə qəbul edildiyi dövlətin ərazisi daxilində hüquqi qüvvəyə malik olur. Məhkəmə qərarı qətidir və onun məcburi icrası öz ölkəsinin yurisdiksiyası çərçivəsində və yalnız həmin dövlətin ərazisində yerləşən proses iştirakçılarna münasibətdə həyata keçirilir. Məhz bu, dövlət suverenliyinin ədalət mühakiməsi sahəsində reallaşdırılmasının əsas istiqamətlərindən biridir.

Dövlət suverenliyinin həyata keçirilməsi bilavasitə dövlətin məcburiyyət vasitələrinə olan inhisarı ilə bağlıdır ki, bu da icra prosesinə dair məsələlərə birbaşa təsir edir. Müvafiq olaraq, icra tədbirləri xarici dövlətlərin məhkəmə qərarlarına münasibətdə deyil, müstəsna olaraq yerli ədalət mühakiməsi orqanları tərəfindən qəbul edilən qərarlara münasibətdə həyata keçirilə bilər.

Məhkəmə hökmünün və ya digər yekun qərarının başqa dövlətin ərazisinə şamil edilməsi yalnız müvafiq beynəlxalq müqavilədən irəli gəlməli, yaxud bərabərlik və qarşılıqlılıq əsasında mümkündür.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə görə xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin tanınması məsələsinə baxılarkən, ilk növbədə, Azərbaycan Respublikası və hökm çıxarmış dövlət arasında beynəlxalq müqavilənin olması və bu müqavilədə belə hökmlərin tanınması imkanının nəzərdə tutulması yoxlanılır.

Belə ki, Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.1-1-ci maddəsinə görə, xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının tanınması bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilə mövcud olduğu halda həyata keçirilir. Belə beynəlxalq müqavilə olmadıqda xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmləri və ya digər yekun qərarları qarşılıqlılıq prinsipinə riayət ediləcəyinə dair həmin dövlətin müvafiq səlahiyyətli orqanı tərəfindən təminat verildiyi halda tanına bilər.

Müraciətdə toxunulan Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyasının iştirakçısı olduqları “Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında” 2002-ci il 7 oktyabr tarixli MDB Konvensiyası (Kişinyov Konvensiyası), habelə eyni adlı 1993-cü il 22 yanvar tarixli MDB Konvensiyası (Minsk Konvensiyası) barəsində ətraflı açıqlama Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2019-cu il 7 iyun tarixli Qərarında verilmiş, hazırda Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu həmin və digər beynəlxalq Konvensiyaların, həmçinin Cinayət və Cinayət-Prosessual Məcəllələrinin məhz məhkəmənin müraciətinə aidiyyəti olan normalarına diqqət yetirilməsini vacib hesab edir.

İlk olaraq qeyd edilməlidir ki, hökmün “tanınması və nəzərə alınması” müddəasına aydınlıq bir sıra beynəlxalq aktlarda, xüsusən də “Cinayət işləri üzrə məhkəmə qərarlarının beynəlxalq hüquqi qüvvəsinə dair” 1970-ci il 28 may tarixli Avropa Şurasının Konvensiyasında gətirilmişdir (Azərbaycan Respublikası həmin Konvensiyaya qoşulmamışdır).

Həmin sənədlərdə hökmün başqa dövlətin ərazisinə şamil edilməsinin iki qaydası nəzərdə tutulmuşdur:

- hökmün icrasını tələb edən hallar (azadlıqdan məhrum etmə cəzasının icrası, cərimənin tutulması, əmlak müsadirəsinin və ya hüquqlardan məhrum etmənin tətbiqi). Konvensiyaya görə bu hallarda hökmün başqa dövlətlərdə icra olunması üçün mütləq şəkildə hökmü çıxarmış dövlət tərəfindən sorğunun verilməsi, sorğu edilən dövlətin məhkəmələri tərəfindən isə həmin hökmün tanınması tələb olunur (Avropa Konvensiyasının 2-14 və 37-ci maddələri);

- tam icra olunmuş hökmün (onun doğurduğu hüquqi nəticələrin) nəzərə alınmasını tələb edən hallar. Bu hallarda Konvensiya tanınma prosedurunun mütləq tətbiq edilməsini nəzərdə tutmur, həmin

məsələnin tənzimlənməsi iştirakçı dövlətlərin mülahizəsinə buraxılmışdır (Avropa Konvensiyasının 56 və 57-ci maddələri).

Yeni hökmün başqa dövlətin ərazisində icra olunması üçün hökmü çıxarmış dövlət buna dair sorğu verməli, sorğu edilən dövlət isə bu hökmü tanımalıdır. Konvensiya artıq tam icra olunmuş hökmlərin mütləq tanınması proseduru nəzərdə tutmamış, bu məsələnin həllini iştirakçı dövlətlərin mülahizəsinə buraxmışdır.

Müraciətdən göründüyü kimi S.Abdullayev xarici dövlətin məhkəməsinin hökmü ilə təyin edilmiş cəzanı tam çəkib qurtarmış, buna görə həmin hökmün Azərbaycan Respublikası ərazisində nəzərə alınmasının mümkünlüyü beynəlxalq müqavilədən və ya dövlətlər arası bağlanmış ikitərəfli müqavilədən, yaxud qanunvericiliyin tələblərindən irəli gəlməlidir.

Azərbaycan Respublikasının Rusiya Federasiyası ilə iştirakçısı olduqları Kişinyov və Minsk Konvensiyalarında yalnız məhdud hallarda şəxsin məhkum edilməsi ilə əlaqədar bir dövlətin hökmünün digər dövlətin ərazisində tanınması və qəti cəza təyin edilərkən nəzərə alınması nəzərdə tutulmuşdur.

Belə ki, Kişinyov Konvensiyasının 99-cu maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən, şəxsin xüsusi təhlükəli residivist hesab edilməsi və ya onun əməlinə residivin müxtəlif növlərinin olub-olmaması, cinayətlərin təkrar törədilməsi, şərti məhkum etmə, hökmün icrasının təxirə salınması və ya cəzadan vaxtından əvvəl şərti azad etmə ilə bağlı vəzifələrin pozulması faktlarının müəyyən edilməsi üzrə məsələlərin həlli zamanı Razılığa Gələn Tərəflərin ədliyyə orqanları keçmiş SSRİ-nin və onun tərkibinə daxil olan müttəfiq respublikaların məhkəmələrinin (tribunallarının), habelə hər bir Razılığa Gələn Tərəfin məhkəmələrinin çıxardıqları hökmləri tanıya və nəzərə ala bilərlər.

Oxşar norma qüvvədən düşmüş Minsk Konvensiyasında da nəzərdə tutulmuşdu (76-1-ci maddə).

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının Rusiya Federasiyası ilə iştirakçısı olduqları Minsk və Kişinyov Konvensiyalarında təqsirləndirilən şəxsə Azərbaycan Respublikası ərazisində törədilmiş cinayətə görə cəza təyin edilərkən Rusiya Federasiyası məhkəməsinin hökmü ilə çəkdiyi cəzanın cinayətlərin məcmusu üzrə ona təyin ediləcək cəza müddətinə hesablanması imkanı nəzərdə tutulmamışdır.

Həmçinin Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında 1992-ci il 22 dekabr tarixində bağlanmış "Hüquqi yardım, mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi münasibətlər haqqında" Müqavilədə Cinayət Məcəlləsinin 66.5-ci maddəsinə müvafiq qaydada Azərbaycan Respublikasının və Rusiya Federasiyasının ərazilərində törədilmiş cinayətlərin məcmusu üzrə qəti cəzaya xarici dövlətin məhkəməsinin hökmünə əsasən çəkilmiş cəzanın hesablanması imkanı müəyyən edilməmişdir.

Eyni ilə belə imkanın olması cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliyində də öz əksini tapmamışdır.

Cinayət-Prosessual Məcəllədə xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və yekun qərarlarının tanınmasının yalnız bir prosedur qaydası müəyyən edilmişdir.

Artıq qeyd olunduğu kimi, Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.1-ci maddəsinə uyğun olaraq xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının tanınması xarici dövlətlərin müvafiq səlahiyyətli orqanının sorğusu əsasında, yaxud Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən cinayət təqibi ilə əlaqədar zərurət yarandıqda bu Məcəllənin 522-525-ci maddələri ilə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir.

Həmin Məcəllənin 522.2-ci maddəsinə görə, xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının tanınması üçün xarici dövlətin müvafiq səlahiyyətli orqanı Baş Prokurorluğa və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hallarda müvafiq icra hakimiyyəti orqanına sorğu ilə rəsmi müraciət edir. Xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının tanınması ilə bağlı sorğunun daxil olduğu müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və ya digər dövlət orqanları daxil olmuş belə sorğunu xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının bu Məcəllənin 522-525-ci maddələri ilə müəyyən edilmiş qaydada tanınması üzrə icraatın təmin edilməsi üçün Baş Prokurorluğa göndərir.

Baş Prokurorluq Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən cinayət təqibi ilə əlaqədar zərurət yarandıqda xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının tanınması

barədə Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada təqdimat verir (Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.3-1-ci maddəsi).

Beləliklə, qanunverici Baş Prokurorluq tərəfindən cinayət təqibi ilə əlaqədar xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının baxılmasına dair təqdimatın verilməsinə buna zərurətin olması ilə şərtləndirmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, xarici dövlətin məhkəməsinin hökmünün və ya digər yekun qərarlarının tanınması üçün zəruri olan halların siyahısı qanunvericiliklə dəqiq müəyyənləşdirilməmiş və qiymətləndirici kateqoriya kimi Baş Prokurorluğun mülahizə və səlahiyyətinə buraxılmış olsa da, Baş Prokurorluğun bununla bağlı mülahizə sərbəstliyi hədsiz hesab edilə bilməz.

Bu baxımdan, təqsirləndirilən şəxs barəsində xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının tanınmasına zərurətin mövcud olub-olmaması cinayət-prosessual qanunvericiliyin məqsəd, vəzifə və prinsipləri, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin şərtləri nəzərə alınmaqla qiymətləndirilməli, həmin hökm və ya qərarların tanınmasına zərurət olmadığı qənaətinə gəldikdə isə bu əsaslandırılmalıdır.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.4-cü maddəsinin tələblərinə görə Baş Prokurorluq tərəfindən təqdimat aşağıdakı hallardan hər hansı biri mövcud olanda verilir:

- barəsində hökm və ya digər yekun qərar çıxarılmış şəxs son 12 ayın əksər hissəsini Azərbaycan Respublikasında yaşamışdırsa (Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.4.1-ci maddəsi);
- barəsində xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmünün və ya digər yekun qərarının çıxarıldığı şəxsin mənşə ölkəsi Azərbaycan Respublikasıdır və Azərbaycan Respublikası qeyd edilən hökmün və ya qərarın icrası niyyətindədirsə (Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.4.2-ci maddəsi);
- xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının Azərbaycan Respublikasında icrası məhkum edilmiş şəxsin sosial reabilitasiya imkanlarını gücləndirirsə (Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.4.3-cü maddəsi);
- barəsində xarici dövlətlərin məhkəmələrinin azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı hökm və ya digər yekun qərarının çıxarıldığı şəxs Azərbaycan Respublikasında azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı cəza çəkirsə (Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.4.4-cü maddəsi);
- xarici dövlətlərin məhkəmələri tərəfindən müsadirə edilməsi barədə hökm və ya digər yekun qərar çıxarılmış əmlak Azərbaycan Respublikasında yerləşirsə (Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.4.5-ci maddəsi).

Müraciətə səbəb olmuş cinayət işi ilə bağlı diqqətə alınması mümkün olan Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.4.3 və 522.4.4-cü maddələrinə əsasən, xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin tanınmasına dair təqdimat barəsində xarici dövlətlərin məhkəmələrinin azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı hökm və ya digər yekun qərarının çıxarıldığı şəxsin Azərbaycan Respublikasında azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı cəza çəkdiyi, habelə xarici dövlətlərin məhkəmə hökmləri və ya digər yekun qərarlarının Azərbaycan Respublikasında icrasının məhkum edilmiş şəxsin sosial reabilitasiya imkanlarını gücləndirməsi hallarında verilir.

Baş Prokurorluq Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan ən azı biri mövcud olmadıqda rəsmi müraciəti baxılmamış saxlayır (Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.5-ci maddəsi).

Beləliklə, Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522-ci maddəsində göstəriləndən kənar qaydada məhkəmə tərəfindən xarici dövlətin məhkəməsinin artıq icra olunmuş hökmünün tanınması, buna görə də təqsirləndirilən şəxsə cinayətlərin məcmusu üzrə cəzanın təyin edilməsi cinayət-prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulmamışdır.

Cinayətlərin məcmusu üzrə cəzanın təyin edilməsinə dair Cinayət Məcəlləsinin 66-cı maddəsində müəyyən edilmiş qaydalara müvafiq olaraq qəti cəza təyin edilərkən xarici dövlətin məhkəməsinin tam icra olunmuş hökmünün tanınması və nəzərə alınması isə yalnız bunun Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilədən və ya Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyindən irəli gəlmiş halda mümkündür.

Belə beynəlxalq müqavilə olmadıqda xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmləri və ya digər yekun qərarları qarşılıqlıq prinsipinə riayət ediləcəyinə dair həmin dövlətin müvafiq səlahiyyətli orqanı tərəfindən təminat verildiyi halda tanınma bilər (Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522.1-1-ci maddəsi).

Nəzərə alınmalıdır ki, Konstitusiyanın 125-ci maddəsinin V hissəsinə əsasən, məhkəmə quruluşu və məhkəmə icraatı qaydası qanunla müəyyən olunur.

Hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir (Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsi).

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 10.1-ci maddəsinə görə, məhkəmələr və cinayət prosesinin iştirakçıları Konstitusiyanın, bu Məcəllənin, Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarının, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına ciddi əməl etməlidirlər.

Məhkəmə fəaliyyətində qanunçuluq prinsipi bütün məhkəmə aktlarının və aparılmış prosessual hərəkətlərin qanunun tələblərinə tamamilə uyğun həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Məhkəmələr maddi hüquq normalarını düzgün tətbiq etməyə və prosessual hərəkətləri qanunun qaydalarına uyğun həyata keçirməyə borcludurlar (L.Binnətovanın şikayəti üzrə Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2008-ci 8 may tarixli Qərarı).

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi vacib hesab edir ki, Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522-ci maddəsinə əsasən cinayət təqibi ilə əlaqədar zərurət yaranıqda xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının tanınması barədə təqdimata dair məsələlər qanunvericilikdə dəqiqliklə tənzimlənməmişdir.

Odur ki, hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərindən irəli gələrək cinayət təqibi ilə əlaqədar zərurət yaranması halında xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının tanınması məqsədlə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə müvafiq təqdimatın verilməsi qaydalarına münasibətdə cinayət-prosessual qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məqsədmüvafiqdir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticəyə gəlir:

- Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin V hissəsinin və 60-cı maddəsinin I hissəsinin tələblərinə uyğun olaraq məhkəmə tərəfindən Cinayət-Prosessual Məcəllənin 522-ci maddəsindən kənar qaydada xarici dövlətin məhkəməsinin hökmünün tanınması və təqsirləndirilən şəxsə cinayətlərin məcmusu üzrə cəza təyin edilərkən xarici dövlətin məhkəməsinin hökmü ilə çəkdiyi cəzanın ona təyin ediləcək cəza müddətinə hesablanması yolverilməzdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65–67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin V hissəsinin və 60-cı maddəsinin I hissəsinin tələblərinə uyğun olaraq məhkəmə tərəfindən Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 522-ci maddəsindən kənar qaydada xarici dövlətin məhkəməsinin hökmünün tanınması və təqsirləndirilən şəxsə cinayətlərin məcmusu üzrə cəza təyin edilərkən xarici dövlətin məhkəməsinin hökmü ilə çəkdiyi cəzanı ona təyin ediləcək cəza müddətinə hesablanması yolverilməzdir.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R D A D I

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Azərbaycan Respublikası İnzibati Prosessual Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsinin şərh edilməsi barədə müraciətinə dair

18 aprel 2025-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov (məruzəçi-hakim) və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedür qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında inzibati orqanın qanunla ona həvalə edilmiş inzibati funksiyaları yerinə yetirməsi ilə əlaqədar olaraq bağladığı müqavilələrdən yaranan mübahisələrin aidiyyət məsələsinə münasibətdə Azərbaycan Respublikası İnzibati Prosessual Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim İ.Nəcəfovun məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətini və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatı tərəfindən təqdim edilmiş mülahizəni, Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi O.İsmayılovun mülahizəsini, ekspertlər Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Konstitusiyaya hüququ kafedrasının professoru, hüquq elmləri doktoru S.Əliyevin və həmin kafedranın doktorantı L.Məmmədlinin rəyini araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edərək inzibati orqanın qanunla ona həvalə edilmiş inzibati funksiyaları yerinə yetirməsi ilə əlaqədar olaraq bağladığı müqavilənin inzibati və ya mülki hüquqi müqavilə hesab olunması və bu mübahisələrin aidiyyət məsələsi baxımından Azərbaycan Respublikası İnzibati Prosessual Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsinin şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Apellyasiya instansiyası məhkəməsi hesab edir ki, icraatında olan iş üzrə Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Agentliyinin 9 saylı Ərazi Məşğulluq filialı ilə fiziki şəxs arasında bağlanmış 6 sentyabr 2021-ci il tarixli “Özünəməşğulluğa kömək göstərilməsinə dair” müqavilə inzibati hüquq xarakteri daşdığından iddiaya mülki məhkəmə icraatı qaydasında deyil, inzibati icraat qaydasında baxılmalıdır.

Müraciətdən və ona əlavə edilmiş materiallardan görünür ki, M.Əliyev Aqrar Xidmətlər Agentliyi və Dövlət Məşğulluq Agentliyinə qarşı kompensasiyanın ödənilməsi, “Ağıllı arı pətəyi” arı ailəsinin sığortalanaaraq ona verilməsi və s. barədə öhdəliyin cavabdehlərin üzərinə qoyulması tələbi ilə Bakı şəhəri Yasamal Rayon Məhkəməsinə müraciət etmiş, məhkəmənin 26 aprel 2023-cü il tarixli qətnaməsi ilə iddia təmin edilməmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 2 aprel 2024-cü il tarixli qərarı ilə iddiaçının apellyasiya şikayəti qismən təmin edilərək birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi ləğv edilmiş və iş üzrə icraata xitam verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 13 iyun 2024-cü il tarixli qərarı ilə Dövlət Məşğulluq Agentliyi tərəfindən verilmiş kassasiya şikayəti təmin edilərək Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 2 aprel 2024-cü il tarixli qərarı ləğv edilmiş, iş yenidən baxılmaq üçün Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə göndərilmişdir.

Kassasiya instansiyası məhkəməsi mövqeyini onunla əsaslandırılmışdır ki, apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəflər arasında bağlanmış müqavilənin əsasını xüsusi hüquq qaydalarının təşkil edib-etməməsi, tərəflərin müqavilə bağlayarkən xüsusi hüququn bərabər hüquqlu subyektləri kimi çıxış edib-etməməsi, ümumiyyətlə müvafiq müqavilələr bağlandığı halda tərəflər arasındakı münasibətlərin həmin müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq və həmin şərtlər nəzərə alınmaqla xüsusi hüquq normaları ilə tənzimlənəməli olub-olmaması, inzibati orqanların hakimiyyət səlahiyyətini qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qayda və prinsiplərə əsasən birtərəfli iradə formasında, digər tərəfin razılığı tələb olunmadan və onun barəsində müəyyən hüquqi nəticələrə səbəb olmaqla həyata keçirib-keçirməməsi kimi məsələləri kifayət qədər araşdırıb hüquqi qiymət verməmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyası işə təkrar baxarkən məsələ ilə bağlı hüquq tətbiq etmə təcrübəsində fərqli mövqelərin mövcud olduğunu müəyyən etmişdir.

Bəzi hüquq tətbiqçilərə görə, bu növ iddialara mülki məhkəmə icraatı qaydasında deyil, inzibati icraat qaydasında baxılmalıdır.

Bu mövqenin tərəfdarları hesab edirlər ki, hazırkı vəziyyətdə inzibati orqanlar onlara həvalə olunmuş inzibati funksiyaları yerinə yetirərək bu müqavilələri bağlamışlar. İddiaçı isə həmin hüquqi şəxslərin öz üzərlərinə düşən vəzifələri yerinə yetirmədiyini əsas gətirərək məhz həmin orqanların hərəkəti (hərəkətsizliyi) ilə bağlı ona vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsinə tələb edir.

Digər mövqə tərəfdarlarının qənaətinə görə isə hazırkı növdən olan iddialara mülki icraat qaydasında baxılmalıdır.

Belə ki, inzibati orqanların bağladığı müqavilələr özündə həm də xüsusi (mülki) hüquqi müqavilələri ehtiva edir, bu müqavilələr Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 390-cı maddəsinə uyğun olaraq inzibati orqanla digər tərəf arasında azad surətdə bağlanılır və tərəflərin bu müqavilələrin məzmununu müəyyənləşdirmək imkanı vardır.

Göstərilənlərə əsasən müraciət edən qənaətinə görə müvafiq mübahisələrin mahiyyəti üzrə düzgün həll edilməsi, məhkəmə təcrübəsində yaranmış qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması, bununla da hüquq normalarının tətbiqinin proqnozlaşdırılan olması və hüquqi müəyyənlik kimi ədalət mühakiməsinin fundamental prinsiplərinin təmin edilməsi məqsədilə inzibati orqanın qanunla ona həvalə olunmuş inzibati funksiyaların yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq bağladığı müqavilənin inzibati və ya mülki hüquqi müqavilə olması baxımından İnzibati Prosessual Məcəllənin 2.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə zərurət yaranmışdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıları qeyd edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 62-ci maddəsinə əsasən, hər kəsin onun işinə qanunla müəyyən edilmiş məhkəmədə baxılması hüququ vardır.

Məhkəmə aidiyyətinin qanunla dəqiq müəyyən edilməsi hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmə təminatı hüququnun səmərəli həyata keçirilməsinə zəmanət yaradır.

Müqavilənin inzibati və ya mülki hüquqi müqavilə olması, tərəflər arasında yaranan münasibətlərin xarakteri mübahisənin mülki mühakimə icraatı qaydasında, yoxsa inzibati məhkəmə icraatı qaydasında baxılması, yəni məhkəmə aidiyyətinin müəyyənləşdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İnzibati məhkəmə icraatı qaydasında baxılan mübahisələr subyekt və predmet baxımından digər məhkəmə icraatı növlərindən fərqlənir. Ona görə də məhkəmə təcrübəsində mübahisələrin aidiyyəti məsələsi həll edilərkən iddianın subyekti, mübahisənin predmeti müəyyən edilməli, habelə məhkəmə aidiyyətinə dair prosessual normaların tətbiqində vahid mövqə formalaşmalıdır. Əks təqdirdə bu və ya digər işin hansı məhkəmə icraatı qaydasında baxılmasına dair qeyri-müəyyənlik yaranmış olar. Belə

qeyri-müəyyənlik işə məhkəmə tərəfindən ağlabatan müddətdə baxılmasına çətinlik yarada, son nəticədə şəxsin pozulmuş hüquqlarının bərpa edilməsini qeyri-mümkün edə bilər (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 22-ci maddəsinin ikinci hissəsində nəzərdə tutulmuş “müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı” müddəasının şərh edilməsinə dair 2013-cü il 13 iyun tarixli Qərarı).

Göstərilənlər nəzərə alınmaqla Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, inzibati hüquq münasibətlərinin, mülki və inzibati müqavilələrin, eləcə də inzibati mübahisələrin xarakterik xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması müraciətdə qaldırılmış məsələnin həlli baxımından vacib əhəmiyyətə malikdir.

İnzibati Prosessual Məcəllənin 1.1-ci maddəsinə əsasən, bu Məcəllə inzibati hüquq münasibətləri ilə bağlı mübahisələrin məhkəmə aidiyyətini, həmin mübahisələrə məhkəmədə baxılmasının və həll edilməsinin prosessual prinsiplərini və qaydalarını müəyyən edir.

Qeyd olunmalıdır ki, inzibati hüquq münasibətləri digər hüquq münasibətlərindən başlıca olaraq subyekt tərkibinə və predmetinə görə fərqlənir.

İnzibati, yəni publik hüquq münasibətlərinin obyektini məhz dövlət idarəçiliyi və yerli özünüidarəetmənin həyata keçirilməsi prosesində yaranan ictimai münasibətlər təşkil edir. Bu münasibətlərdə tərəflərdən biri qismində mütləq şəkildə inzibati orqan və ya qanunla inzibati akt qəbul etmək səlahiyyəti verilən hər hansı bir subyekt çıxış edir.

İnzibati hüquq münasibətlərini yaradan hüquqi faktlardan biri qismində inzibati müqavilələr çıxış edir.

Qeyd olunmalıdır ki, müqavilə mülki hüququn ənənəvi institutu olsa da, dövlətin idarəetmə funksiyalarını daha çevik və səmərəli həyata keçirməsi məqsədilə, eləcə də inzibati hüququn inkişafı nəticəsində müqavilə anlayışı inzibati hüquqa da daxil olmuşdur.

İnzibati müqaviləyə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində konkret anlayış verilməyə də, belə müqavilələr bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətlərə malikdir ki, bununla da onlar mülki hüquqi müqavilələrdən fərqlənir.

İlk növbədə nəzərə alınmalıdır ki, inzibati müqavilələrin tərəflərindən ən azı biri qismində məqsədi konkret inzibati hüquq münasibətlərini yaratmaq, dəyişdirmək və ya sona çatdırmaq olan inzibati orqanlar (publik hakimiyyət daşıyıcıları) çıxış edir. Lakin tərəflərdən birinin inzibati orqan olması özlüyündə həmin müqavilənin inzibati müqavilə hesab olunması üçün kifayət qədər əsas təşkil etmir. Müqavilənin inzibati müqavilə hesab edilməsi üçün onun tərəfləri ilə yanaşı, müqavilənin obyektinin, məqsədinin, müqavilə münasibətlərinə şamil olunan qanunvericiliyin xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması mütləqdir.

İnzibati müqavilələrin obyektini, yəni bu müqavilə ilə tənzimlənən münasibətlər dövlətin idarəetmə funksiyalarının həyata keçirilməsi ilə əlaqədardır. Bu müqavilələr ictimai faydaya əsaslanmaqla ictimai və ya dövlət maraqlarının təminatına xidmət edir.

Eyni zamanda inzibati müqavilələrin obyektini məhz inzibati hüquq normaları ilə tənzimlənməli olan münasibətlər təşkil edir. Belə ki, mahiyyətcə daha çox dispozitiv xarakterli olan, şərtləri tərəflərin azad iradə ifadəsi ilə müəyyən edilən mülki hüquqi müqavilələrdən fərqli olaraq, inzibati müqavilələrin bağlanma qaydası, bir sıra mühüm şərtləri və s. məsələlər inzibati hüquq normaları ilə müəyyənləşdirilir. İnzibati müqavilələrin məzmununun müəyyənləşdirilməsində tərəflər tam sərbəst olmamaqla, belə müqavilələrin müəyyən şərtləri inzibati qanunvericiliyin imperativ müddələrinə tabedir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu “İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2.0.1 və 2.0.2-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2012-ci il 6 oktyabr tarixli Qərarında da göstərmişdir ki, inzibati müqavilənin əsasını xüsusi hüquq qaydaları deyil, inzibati hüquq qaydaları təşkil edir. Habelə, inzibati müqavilələri başqalarından fərqləndirən ən vacib xüsusiyyət idarəetmə orqanının qarşı tərəfdən fərqli olaraq daha üstün səlahiyyətə malik olması və imtiyazlardan istifadə etməsidir.

O da nəzərə alınmalıdır ki, inzibati müqavilələrdə tərəflər heç də həmişə hakimiyyət-təbəccilik münasibətlərində olmasalar da, belə müqavilələrin əsas xüsusiyyətlərindən birini tərəflərin qeyri-bərabərliyi, yəni inzibati orqanların publik hakimiyyət daşıyıcısı kimi daha üstün vəziyyətdə olması təşkil edir. Bir sıra hallarda qanunvericilikdə inzibati müqavilələr və onların bağlanması proseduru ilə bağlı mülki (xüsusi) hüquqdakı bərabərlik prinsipindən kənara çıxan, inzibati orqana bir sıra

üstünlüklər tanıyan qayda və şərtlər (müqavilə üzrə kontragentə və onun müəyyən edilməsinə dair xüsusi şərtlər və qaydalar, müqavilənin digər tərəfinin müqavilə şərtlərinə uyğun fəaliyyət göstərib-göstərmədiyinin yoxlanılması, müqavilənin inzibati orqan tərəfindən birtərəfli qaydada ləğvi, şərtlərinin birtərəfli qaydada dəyişdirilməsi imkanı və s.) mövcud olur. İnzibati orqanlar ilə kommersiya və ya digər iqtisadi maraqlardan çıxış edən fiziki və ya hüquqi şəxslər arasında bağlanan inzibati müqavilələrdə inzibati orqanlara bu kimi üstünlüklərin verilməsi sonuncuların ictimai və dövlət maraqlarına xidmət etməsindən irəli gəlir.

Qeyd edilməlidir ki, Müstəqil Dövlətlər Birliyinə üzv dövlətlərin Parlamentlərarası Assambleyasının 2022-ci il 28 oktyabr tarixli, 54-28 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “İnzibati prosedurlar haqqında” Model Qanunda inzibati müqaviləyə verilən anlayış da yuxarıda qeyd olunan bir sıra xüsusiyyətləri özündə əks etdirir. Həmin Qanunun 62-ci maddəsinin 1 və 4-cü bəndlərinə əsasən, inzibati müqavilə – inzibati orqan tərəfindən onun səlahiyyətləri çərçivəsində və ictimai maraqlar naminə vətəndaşlarla, o cümlədən fərdi sahibkar statusuna malik şəxslərlə, vətəndaş birlikləri, o cümlədən hüquqi şəxslərlə və (və ya) digər inzibati orqanlarla bağlanan, ikitərəfli (və ya çoxtərəfli) iradə ifadəsinə əsaslanan razılaşmadır.

İnzibati orqan inzibati müqavilənin məcburi tərəfidir. İnzibati müqavilə inzibati orqanın ictimai-hüquqi səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, qeyd olunanları ümumiləşdirməklə inzibati müqavilələrin əsas səciyyəvi xüsusiyyətlərinə aşağıdakılar aid edilə bilər:

- müqavilə tərəflərindən ən azı birinin inzibati orqan olması;
- müqavilənin predmetinin dövlətin idarəetmə funksiyalarının həyata keçirilməsi ilə bağlı olması;
- müqavilənin məqsədinin ictimai və ya ümumdövlət maraqlarının təmin olunmasına, ictimai ehtiyacların ödənilməsinə və ya birbaşa ictimai xidmətlərin icra edilməsinə yönəldilməsi;
- müqavilənin bir sıra şərtlərinin inzibati hüquq normaları ilə tənzimlənməsi;
- müqavilə tərəflərinin qeyri-bərabərliyi və s.

Mülki müqavilələrlə bağlı isə qeyd olunmalıdır ki, Mülki Məcəllənin 389.1-ci maddəsinə əsasən, mülki hüquq və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi, dəyişdirilməsi və ya xitamı haqqında iki və ya bir neçə şəxsin razılaşması müqavilə sayılır. Həmin Məcəllənin 390.1-ci maddəsinə görə, fiziki və hüquqi şəxslər azad surətdə müqavilələr bağlaya və bu müqavilələrin məzmununu müəyyənləşdirə bilərlər.

Həm mülki, həm də inzibati müqavilələr tərəflərin iradə azadlığı ilə bağlansa da, mülki hüquq münasibətləri inzibati münasibətlərdən fərqli olaraq istər hüquqi, istərsə də faktiki cəhətdən tərəflərin bərabərliyinə əsaslanan münasibətlərdir.

Mülki hüquqda müqavilə azadlığı prinsipi daha geniş tətbiq edilməklə, seçdiyi kontragentlə müqavilə bağlamaq (və ya bağlamamaq), onun növü və formasını, habelə bağlanan müqavilənin şərtlərini, o cümlədən müvafiq qiymətləri müəyyən etmək azadlığını özündə ehtiva edir. Məhz bu səbəbdəndir ki, mülki müqavilə münasibətlərini tənzimləyən mülki qanunvericilik normaları mahiyyətcə daha çox dispozitiv xarakterli olmaqla, tərəflərin azad iradə ifadəsi ilə müəyyən etdikləri müqavilə şərtləri üzrə tənzimləməyə üstünlük verilir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, inzibati münasibətlər tərəflərin qeyri-bərabərliyinə əsaslandığından fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafələrinin daha səmərəli müdafiəsini təmin etmək məqsədilə qanunvericiliklə inzibati hüquq münasibətləri ilə bağlı mübahisələrə ixtisaslaşdırılmış məhkəmələr tərəfindən inzibati məhkəmə icraatı qaydasında baxılması müəyyən olunmuşdur.

İnzibati Prosesual Məcəllənin 2.1-ci maddəsi ilə qanunla başqa aidiyyət qaydası müəyyən edilməmişdirsə, inzibati mübahisələrə dair işlər üzrə məhkəmə icraatını inzibati məhkəmələrin və inzibati kollegiyaların həyata keçirildiyi təsbit edilmişdir.

İnzibati ədliyyənin əsas məqsədlərindən biri isə dövlət idarəçiliyi sahəsində fiziki və hüquqi şəxslərin subyektiv hüquqlarının müdafiəsidir.

Digər tərəfdən, inzibati məhkəmələrin “təyinatı” bununla məhdudlaşmayaraq, həmçinin inzibati orqanların qanunla müəyyən edilmiş qaydada və hüdudlarda fəaliyyət göstərmələrinə “nəzarətin”

həyata keçirilməsini ehtiva edir. Bu baxımdan inzibati məhkəmə icraatında mülki məhkəmə icraatı ilə nisbətdə dövlətin daha yüksək publik marağı mövcud olur (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun X.Mustafayevanın şikayəti üzrə 2021-ci il 19 noyabr tarixli Qərarı).

İnzibati məhkəmə icraatı mülki məhkəmə icraatından bir sıra xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Belə ki, mülki məhkəmə icraatından fərqli olaraq inzibati məhkəmə icraatında məhkəmə proses iştirakçılarının izahatları, ərizə və təklifləri ilə, onların təqdim etdikləri sübutlarla və işdə olan digər materiallarla kifayətlənməyərək, mübahisənin həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən bütün faktiki halları xidməti vəzifəsinə görə araşdırmağa, müstəqil şəkildə öz təşəbbüsü ilə və ya inzibati məhkəmə icraatı iştirakçılarının vəsatətinə əsasən digər zəruri sübutları toplamağa borcludur (İnzibati Prosesual Məcəllənin 12.1 və 12.2-ci maddələri).

İnzibati məhkəmə icraatını mülki məhkəmə icraatından fərqləndirən digər xüsusiyyət isə İnzibati Prosesual Məcəllənin 13-cü maddəsində nəzərdə tutulan məhkəmənin yardım etmək vəzifəsidir.

İnzibati müqavilələr də inzibati hüquq münasibətlərini əmələ gətirdiyinə görə, bu hal belə müqavilələrdən yaranan mübahisələrə inzibati məhkəmə icraatı qaydasında baxılmasını zəruri edir.

O da nəzərə alınmalıdır ki, müəyyən hallarda müqavilə tərəfləri arasında mübahisələr müqavilədən irəli gələn öhdəliklərlə bağlı deyil, qanunvericiliklə həmin müqavilə ilə əlaqədar olaraq inzibati orqanın daşdığı bu və ya digər vəzifənin icra edilməməsi və ya lazımcıca icra edilməməsi (hərəkət və hərəkətsizlik) səbəbindən də yarana bilər.

Beləliklə, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, məhkəmə aidiyyəti məsələsi həll edilərkən bu Qərardada əks olunmuş hüquqi mövqələr nəzərə alınmaqla, həm tərəflər arasında bağlanmış müqavilənin xarakteri, həm də mübahisənin predmeti dəqiq müəyyənləşdirilməli, mübahisənin predmeti aydınlaşdırılarkən yalnız hüquq münasibətlərinin mahiyyətinə və subyektiv tərkibinə deyil, həmçinin mübahisənin yarandığı səbəblərə də nəzər yetirilməlidir.

Müraciətin edilməsinə səbəb olmuş “Özünüməşğulluğa kömək göstərilməsinə dair” müqavilələrlə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, Konstitusiyanın 35-ci maddəsinin VIII hissəsinə əsasən, dövlət işsizliyin aradan qaldırılması üçün bütün imkanlarından istifadə edir.

Konstitusiyasının 35-ci maddəsinə uyğun olaraq məşğulluğa kömək sahəsində dövlət siyasətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını, eləcə də işaxtaran və işsiz şəxslərin sosial müdafiəsi sahəsində dövlət təminatlarını müəyyən etmək məqsədilə “Məşğulluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir.

Dövlətin işsizliyin aradan qaldırılması ilə bağlı funksiyalarının icrasından irəli gələrək “Məşğulluq haqqında” Qanunun 24-cü maddəsində özünüməşğulluğa kömək göstərilməsi ilə əlaqədar münasibətlər tənzimlənmişdir.

Həmin Qanunun 24.1-ci maddəsinə görə, işsiz, habelə bu Qanunun 4.1.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan mülkiyyətində kənd təsərrüfatına yararlı torpaq payı olub, digər məşğulluğu olmayan işaxtaran şəxslərin özünüməşğulluğunun təşkili müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən həyata keçirilir və aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir: özünüməşğulluğunun təşkili ilə bağlı məsləhətlərin və məlumatların verilməsi; təcrübəsinin, peşəsinin (ixtisasının), məşğulluq tarixçəsinin, maddi rifahının, habelə şəraitinin özünüməşğulluğa cəlb edilməyə uyğunluğunun müəyyən edilməsi məqsədilə ilkin monitorinqin həyata keçirilməsi; əmək bazarının təhlili əsasında iqtisadiyyatın sahələri üzrə özünüməşğulluq istiqamətinin seçilməsinə və təşkilinə kömək edilməsi; özünüməşğulluğunun təşkili üçün biznes-planın hazırlanmasında yardım edilməsi, o cümlədən təlimlərin keçirilməsi və onların nəticələrinin qiymətləndirilməsi; seçilmiş özünüməşğulluq istiqamətinin təşkili üçün natura şəklində material, avadanlıq və digər əmlakın 1 (bir) il müddətinə müqavilə əsasında verilməsi; özünüməşğulluğa cəlb olunmuş şəxsin fəaliyyətinin bu Qanunun 24.1.4-cü maddəsində göstərilən müddət ərzində monitorinqi.

Beləliklə, “Məşğulluq haqqında” Qanunun 24.1-ci maddəsi ilə natura şəklində material, avadanlıq və digər əmlakın verilməsi ilə bağlı müqavilənin bağlanması nəzərdə tutulmuş, bu müqavilənin bağlana biləcəyi xüsusi subyektlərin konkret dairəsi (işsiz, mülkiyyətində kənd təsərrüfatına yararlı torpaq payı olan, digər məşğulluğu olmayan işaxtaran şəxs) göstərilmiş,

müqavilənin bağlanacağı subyektin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusi prosedurlar və müqavilənin müddəti müəyyənləşdirilmişdir.

Həmin Qanunun 24-cü maddəsində özünüməşğulluğun təşkilinə dair müqavilə əsasında özünüməşğulluğa cəlb olunmuş şəxsin məsuliyyəti ilə bağlı, habelə müqavilə münasibətlərini tənzimləyən bir sıra normalar müəyyən olunmuşdur.

Həmçinin Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 13 may tarixli 168 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Özünüməşğulluğun təşkili Qaydası”nın 7 və 8-ci maddələri ilə özünüməşğulluğun təşkili üçün əmlakın verilməsi, bununla bağlı, özünüməşğulluğa cəlb olunmuş şəxslə Dövlət Məşğulluq Agentliyinin müvafiq yerli qurumları və ya DOST mərkəzləri arasında müqavilənin bağlanması, özünüməşğulluğa cəlb olunmuş şəxsin fəaliyyətinin həmin qurumlar və ya mərkəzlər tərəfindən dövrü monitorinqinin aparılması ilə bağlı müddəalar öz əksini tapmışdır.

Göründüyü kimi inzibati orqanlar özünüməşğulluğa cəlb olunmuş şəxs hakimiyyət-tabeçilik münasibətlərində olmasalar da, müqavilənin bağlanması proseduru və müqavilənin bir sıra şərtləri məhz inzibati xarakterli normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilmişdir. Həmin şərtlər isə tərəflər üçün məcburi xarakterə malikdir.

O da göstəriləlidir ki, “Məşğulluq haqqında” Qanunda həmin Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət və mübahisələrin həlli ilə bağlı müddəalar da öz əksini tapmışdır. Belə ki, bu Qanunun 33.3-cü maddəsinə əsasən, məşğulluq sahəsində mübahisələr inzibati qaydada və məhkəmə qaydasında həll edilir.

Qeyd edilən norma “Məşğulluq haqqında” Qanundan irəli gələn məşğulluq sahəsində yaranan mübahisələrin inzibati xarakterli mübahisələr olduğuna dəlalət edir.

Göstərilənlərə əsasən, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətində qaldırılan məsələlərə dair Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun hüquqi mövqelərinin mövcud olması, eləcə də bu Qərardadla bəzi məsələlərə aydınlıq gətirilməsi nəzərə alınaraq, hazırkı vəziyyətdə müraciət üzrə Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun ayrıca Qərarının qəbul edilməsinə ehtiyac duyulmur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 49, 62, 68 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Müqavilələrdən yaranan mübahisələrə dair məhkəmə aidiyyəti məsələsi məhkəmələr tərəfindən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərardadında və “İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2.0.1 və 2.0.2-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2012-ci il 6 oktyabr tarixli Qərarında göstərilən hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla, müqavilənin xarakterinin və mübahisənin predmetinin dəqiq müəyyənləşdirilməsinə əsasən həll olunmalıdır.

2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərardadının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində göstərilən əsaslara görə Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti üzrə ayrıca qərar qəbul edilməsinə ehtiyac olmadığından konstitusiyaya işinin icraatına xitam verilsin.

3. Qərardadın surəti 7 gün müddətində Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə göndərilsin.

4. Qərardad “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

Sədr

Fərhad Abdullayev

“Silahın, onun komplekt hissələrinin, döyüş sursatının, partlayıcı maddələrin və qurğuların qanunsuz hazırlanmasına, dövriyyəsinə və talanmasına dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2005-ci il 27 may tarixli 2 nömrəli Qərarında dəyişiklik edilməsi barədə”

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

“ 4 ” aprel 2025-ci il

№ 8

Bakı şəhəri

Hüququn tətbiqi üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyini təmin etmək vəzifəsi Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlarının təkmilləşdirilməsi üzərində işin davamlı olaraq aparılmasını, bu qərarların qanunvericiliyə edilmiş dəyişikliklərə uyğunlaşdırılmasını, işlərə baxılması zamanı ortaya çıxan, eləcə də məhkəmələrdən, digər orqanlardan daxil olan müraciətlərdə Ali Məhkəmə qarşısında qaldırılan hüquqi problemlərin səmərəli şəkildə həll edilməsini tələb edir.

Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının və digər qanunlarının təfsirinə dair hüququn tətbiqi üzrə məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasına təsir göstərən Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qərarları da Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun müvafiq qərarlarındakı izahların Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeyi baxımından yenidən nəzərdən keçirilməsini şərtləndirir.

Qeyd olunan vəzifə və məqsədlərdən çıxış edərək və “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 79, 79-1 və 80-ci maddələrini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Silahın, onun komplekt hissələrinin, döyüş sursatının, partlayıcı maddələrin və qurğuların qanunsuz hazırlanmasına, dövriyyəsinə və talanmasına dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 2005-ci il 27 may tarixli 2 nömrəli Qərarında aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1. Preambula üzrə:

1.1. ikinci abzas aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Bir tərəfdən də bu onunla əlaqədardır ki, Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il 26 may tarixli 886-IQ nömrəli Qanununa əsasən 2000-ci il sentyabrın 1-dən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində qanunsuz olaraq silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı, partlayıcı maddələr və qurğular əldə etmə, başqasına vermə, satma, saxlama, daşıma və ya gəzdirmə, həmin əşyaları (predmetləri və məmulatları) hazırlama, habelə odlu silahı təmir etmə, eləcə də həmin əşyaları talama və ya hədə- qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinin yeni tövsifedici əlamətləri müəyyən edilmişdir.”;

1.2. üçüncü abzasda “ildə” sözü “il 17 mart tarixli 835-IQ nömrəli Qanunla” sözləri ilə, “tarixli” sözü “tarixdə Strasburq şəhərində imzalanmış” sözləri ilə, “edilməsi barədə” sözləri isə “edilməsinə dair” sözləri ilə əvəz edilsin.

2. 1-ci bənd üzrə:

2.1. birinci abzas aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – CM) 228, 229 və 232-ci maddələrində nəzərdə tutulan cinayətlərə dair işlərə baxılarkən nəzərə alınmalıdır ki, bu cinayətlərin predmetini odlu silah, onun komplekt hissələri, döyüş sursatı (CM-in 228-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əməllərə münasibətdə - yivsiz odlu ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla), partlayıcı maddələr və qurğular, habelə (CM-in 228.5 və 229.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərə münasibətdə) qaz silahı, soyuq silah, o cümlədən soyuq atıcı silah təşkil edir.”;

2.2. ikinci abzasda “Təqsirləndirilən şəxsdən” sözləri “Şəxsdən” sözü ilə, “predmetə” sözü “cinayətlərin predmetinə” sözləri ilə, “Respublikasının” sözü “Respublikası” sözü ilə əvəz edilsin və həmin abzasa “Fərdi şəxslərin odlu silah əldə etməsi və saxlaması üzərində nəzarət haqqında” sözlərindən sonra “1978-ci il 28 iyun tarixli” sözləri əlavə edilsin;

2.3. üçüncü abzasda “Təqsirləndirilən şəxsin” sözləri “Şəxsin” sözü ilə əvəz edilsin, “qurğulara” sözdündən sonra “, yəni qeyd edilən maddələrin dispozişiyalarında nəzərdə tutulan cinayətlərin predmetinə” sözləri əlavə edilsin.

3. 2-ci bənd üzrə:

3.1. birinci abzasda “maddəsinə” sözü “maddəsinin 1-ci bəndinə” sözləri ilə əvəz edilsin;

3.2. ikinci abzasda ikinci halda “və” sözü “, habelə qaz silahı,” sözləri ilə əvəz edilsin və həmin abzasa “soyuq silah” sözlərindən sonra “, o cümlədən soyuq atıcı silah” sözləri əlavə edilsin;

3.3. üçüncü-beşinci abzaslar müvafiq olaraq dördüncü-altıncı abzaslar hesab edilsin və aşağıdakı məzmununda üçüncü abzas əlavə edilsin:

“Xidməti və mülki silah haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinin 8-ci bəndinə əsasən odlu silah – barıtın və ya digər alışan maddələrin yanmasından yaranan enerji hesabına mərmisi istiqamətlənmiş hərəkət edərək müəyyən məsafədən hədəfi mexaniki zədələmək və ya sıradan çıxarmaq təyinatına malik olan silahdır.”.

4. 3-cü bəndin dördüncü abzasında “lüləli” sözü “lüləsi” sözü ilə əvəz edilsin.

5. 4-cü bənd üzrə:

5.1. birinci abzasda “Qanunun” sözü “Azərbaycan Respublikası Qanununun” sözləri ilə əvəz edilsin;

5.2. ikinci abzasda “atımın” sözü “atımı” sözü ilə əvəz edilsin;

5.3. beşinci abzas ləğv edilsin və altı-doqquzuncu abzaslar müvafiq olaraq beş- səkkizinci abzaslar hesab edilsin.

6. 5-ci bənd üzrə:

6.1. birinci abzasda “Qanunun” sözü “Azərbaycan Respublikası Qanununun” sözləri ilə əvəz edilsin;

6.2. ikinci abzas aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Odlu silahı, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və qurğuları qanunsuz olaraq başqasına vermə dedikdə, həmin predmetlərə sahiblik edən qanunsuz olaraq onları müvəqqəti (məsələn, istifadə etmək, saxlamaq, daşımaq və s. bu kimi məqsədlər üçün) başqa şəxsə verməsi başa düşülür.”.

7. 6-cı bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“6. “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 228.1, 229.1, 230, 231 və 232.1-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin 2010-cu il 21 iyun tarixli Qərarı ilə müəyyən edilən hüquqi mövqeyə əsasən yivsiz odlu ov silahının və həmin silah üçün döyüş sursatının əldə edilməsi, başqasına verilməsi, saxlanması, daşınması, gəzdirilməsi və ya satılmasına görə müvafiq olaraq CM-in 228.1 (228.2) və 228.3-cü (228.4-cü) maddələri ilə cinayət məsuliyyəti istisna edilsə də, yivsiz odlu ov silahının diqqətsiz saxlanması, eləcə də həmin silah və onun üçün döyüş sursatının mühafizəsi üzrə vəzifələrin lazımcına yerinə yetirilməməsi, habelə yivsiz odlu ov silahının, onun komplekt hissələrinin və onun üçün döyüş

sursatının qanunsuz olaraq hazırlanması, talanması və ya hədə-qorxu ilə tələb edilməsi CM-in müvafiq olaraq 230, 231, 229.1 və 232.1-ci maddələrində nəzərdə tutulan cinayətlərin tərkibini yaradır.

Yivsiz odlu ov silahından hazırlanmış, yəni artıq əvvəlki təyinatını itirmiş kəsilməmiş tüfəngi əldə etmə, başqasına vermə, satma, saxlama, daşıma və ya gəzdirmə CM-in 228-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə səbəb olur. Lakin belə (kəsilməmiş) tüfəngdə istifadə etmək məqsədilə törədilsə belə, yivsiz odlu ov silahı üçün nəzərdə tutulmuş döyüş sursatının əldə edilməsi, başqasına verilməsi, satılması, saxlanması, daşınması və ya gəzdirilməsi CM-in 228-ci maddəsi ilə məsuliyyət yaratmır.”.

8. 9-cu bənd üzrə:

8.1. ikinci abzas ləğv edilsin;

8.2. dördüncü abzas aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Həmin predmetlərin qanunsuz daşınması dedikdə, istənilən üsulla onların yerinin dəyişdirilməsinə yönələn qəsdən edilən hərəkət başa düşülməlidir.”;

8.3. aşağıdakı məzmununda səkkiz-onuncu abzaslar əlavə edilsin:

“CM-in 228.3-cü maddəsinə əsasən odlu silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı (yivsiz odlu ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla), partlayıcı maddələri və qurğuları qanunsuz olaraq satma dedikdə, CM-in 228.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş - bu predmetlərin müvəqqəti olaraq başqasına keçməsinə ehtiva edən odlu silahın və s. verilməsindən fərqli olaraq onların qanunsuz olaraq hər hansı bir üsulla yayılması, yəni həmin predmetlərin əvəzli və ya əvəzsiz olaraq başqasının sahibliyinə keçməsi ilə yanaşı, onların üzərində sərəncam vermək “hüququnun” da əvvəlki sahibindən digər şəxsə keçməsi başa düşülməlidir (məsələn, pul müqabilində satılması, bağışlanması, başqa predmetlə dəyişdirilməsi, borcun əvəzinə verilməsi və s.).

Şəxs eyni bir predmetə münasibətdə CM-in 228.1-ci maddəsində göstərilən əməllərlə, məsələn, qanunsuz olaraq odlu silahı əldə etməklə, saxlamaqla, daşımaqla yanaşı, onun satışını həyata keçirdikdə, bu hərəkətlər CM-in 228.1 və 228.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin məcmusu qaydasında deyil, yalnız daha ağır məsuliyyət müəyyən edən CM-in 228.3-cü maddəsi ilə, CM-in 228.4-cü maddəsində təsbit edilmiş tövsifedici əlamətlərlə müşayiət olunduqda isə CM-in həmin maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

Lakin fərqli predmetlərə (məsələn, müxtəlif odlu silahlara) münasibətdə müstəqil hərəkətlərlə törədilmiş, biri CM-in 228.1 və ya 228.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin tərkibini, digəri CM-in 228.3 və ya 228.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin tərkibini təşkil edən ayrı-ayrı əməllər CM-in 228.1 və 228.3-cü (tövsifedici əlamətlər olduqda – CM-in 228.2 və 228.4-cü) maddələri ilə - cinayətlərin məcmusu kimi tövsif edilməlidir.”.

9. 10-cu bəndin birinci abzasına “qurğuları” sözündən sonra “, habelə qaz silahını və ya soyuq silahı qanunsuz” sözləri, “dedikdə,” sözündən sonra “Xidməti və mülki silah haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10-cu maddəsinin tələblərinin ziddinə olaraq” sözləri, həmin abzasda ikinci halda “odlu” sözündən sonra “, qaz silahı” sözləri, “soyuq silah,” sözlərindən sonra isə “o cümlədən soyuq atıcı silah,” sözləri əlavə edilsin.

10. 11-ci bənddən “(quldurluq istisna olmaqla)” sözləri çıxarılsın.

11. 12-ci bənd üzrə:

11.1. ikinci abzasda “Təqsirli şəxs” sözləri “Şəxs” sözü ilə əvəz edilsin;

11.2. dördüncü abzasda “vətəndaşlardan” sözü “şəxslərdən” sözü ilə əvəz edilsin.

12. 13-cü bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“13. CM-in 228.2.1-ci maddəsi ilə məsuliyyət odlu silahın, döyüş sursatının, partlayıcı maddələrin və qurğuların qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı CM-in 228.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hərəkətlərin qabaqcadan əlbir olmuş iki və ya daha çox şəxsdən ibarət qrup və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi zamanı yaranır.

CM-in 228.2.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan təkrarlıq tövsifedici əlaməti təqsirkar şəxs tərəfindən CM-in 228.1, 228.2.1 və 228.2.3-cü maddələrində nəzərdə tutulan cinayətlərdən hər hansı birinin iki dəfə və ya daha çox törədilməsi hallarında mövcud olur. Əvvəllər törətdiyi cinayətə görə

məhkum olunmuş, məhkumluğu götürülmüş və ya ödənilmiş, yaxud cinayət məsuliyyətindən azad olunmuş şəxs tərəfindən cinayətin yenidən törədilməsi cinayətin təkrar törədilməsi hesab edilmir.

Əgər şəxs əvvəl təkbaşına, sonradan isə təkrarən digər şəxslərlə qabaqcadan əlbir olaraq döyüş sursatı və odlu silah əldə edib gəzdirirsə, onun əməli təkrarlıq və cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi əlamətlərinə görə CM-in

228.2.1 və 228.2.2-ci maddələri ilə tövsif edilməlidir.

CM-in 228.1, 228.3 və 228.5-ci maddələrində göstərilən cinayət tərkibləri bir-birinə münasibətdə müstəqil olduğundan, CM-in 228.3 və ya 228.5-ci maddəsində nəzərdə tutulan hərəkətlər törədildikdən sonra CM-in 228.1, 228.2.1 və 228.2.3-cü maddələrində göstərilən əməllərin törədilməsi onların təkrar törədilməsi hesab olunmur.

Lakin bu Qərarın 9-cu bəndinin doqquzuncu abzasında göstərilən qaydada CM-in 228.3-cü (228.4-cü) maddəsi ilə tövsif olunmuş əməldə şəxsin yalnız bu maddədə nəzərdə tutulmuş odlu silahı və ya digər predmetləri satma əməlini deyil, həm də həmin (eyni bir) predmeti qanunsuz olaraq əldə etmə, başqasına vermə, saxlama, daşıma və gəzdirmə kimi əməli (əməlləri) törətməsi də nəzərə alındığı hallarda, bu (CM-in 228.3 və ya 228.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş) cinayətin törədilməsindən sonra şəxs CM-in

228.1 və ya 228.2.1 və ya 228.2.3-cü maddəsində göstərilən əməli (əməlləri) törətdikdə, həmin əməl cinayətlərin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə - CM-in 228.2.2-ci maddəsi ilə (CM-in 228.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş digər tövsifedici əlamətlərlə müşayiət olunduqda – həm də həmin maddələrlə) tövsif edilməlidir.

CM-in 228.2.3-cü maddəsində, eləcə də CM-in 228.4.2-ci maddəsində təsbit edilən şəxsin öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə cinayət törətməsi əlaməti bu Qərarın 25- ci bəndinin ikinci və üçüncü abzaslarında nəzərdə tutulmuş müddəalara əsasən təfsir olunmalıdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, CM-in 228.4-cü maddəsində göstərilən tövsifedici əlamətlər müstəsna olaraq CM-in 228.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qanunsuz olaraq odlu silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı (yivsiz odlu ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla), partlayıcı maddələri və qurğuları satma əməlinə münasibətdə müəyyən edilmişdir.

Odur ki, silahın qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı olan hər hansı, məsələn, CM-in 228.1- ci maddəsində göstərilən əməllərin deyil, yalnız odlu silahın və CM-in 228.3-cü maddəsində sadalanan və s. predmetlərin satışı mediadan, o cümlədən internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə etməklə törədildikdə, əməl CM-in 228.4.4-cü maddəsi ilə tövsif edilə bilər.

Cinayətin mediadan, o cümlədən internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə etməklə törədilməsi əlamətinin narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi, o cümlədən satışı ilə bağlı olan əməllərə münasibətdə təfsiri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234.4.4 və 236-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 428.10-cu maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 14 iyul tarixli Qərarında verildiyi üçün şəxsin əməlinə CM-in 228.4.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş tövsifedici əlamətin olub- olmaması məsələsi həll edilərkən, həmin Qərarla ifadə olunmuş hüquqi mövqelər nəzərə alınmalıdır.

CM-in 228.4.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin təkrar törədilməsi tövsifedici əlamətinin tətbiqi məsələsi həll olunarkən də burada həmin əlamətin yalnız CM-in 228.3-cü maddəsində göstərilən qanunsuz olaraq odlu silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı (yivsiz odlu ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla), partlayıcı maddələri və qurğuları satma cinayətinə münasibətdə müəyyən olunduğu nəzərə alınmalıdır.

Bu səbəbdən (nə qədər ki, məhz CM-in 228.3-cü maddəsində göstərilən satış əməlinin təkrar törədilməsi həmin cinayətin CM-in 228.4.3-cü maddəsi ilə tövsifini şərtləndirən hal qismində nəzərdə tutulmuşdur) şəxsin əvvəl CM-in 228.1 və ya 228.2-ci maddəsində göstərilən cinayətləri törətməsi qanunsuz olaraq odlu silahın və s. predmetlərin satışının təkrarlıq əlaməti üzrə - CM-in 228.4.3-cü maddəsi ilə tövsif edilməsini tələb edən hal kimi qiymətləndirilə bilməz.

Eynilə, şəxsin eyni bir predmet, məsələn, odlu silah barədə əvvəlcə onun əldə edilməsi, daşınması və ya CM-in 228.1-ci (228.2-ci) maddəsində göstərilən digər hərəkətləri törətməsi, daha sonra isə həmin predmeti (odlu silahı) satması da CM-in 228.4.3-cü maddəsinin mənasına görə cinayətlərin təkrar törədilməsi əlamətini yaratmadığından, əməl həmin maddə ilə tövsif edilə bilməz və əgər digər tövsifedici əlamətlər yoxdursa, CM-in 228.3-cü maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, CM-in 228.2.1-ci maddəsindən fərqli olaraq, CM- in 228.4.1-ci maddəsi (birincinin az ağır, CM-in 228.4.1-ci maddəsində göstərilən cinayətin isə ağır cinayət olması nəzərə alınaraq) cinayətin yalnız qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə tərəfindən deyil, həm də cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədilməsini tövsifedici əlamət qismində nəzərdə tutmuşdur.

Cinayətin qeyd olunan tövsifedici əlamətlərlə törədilib-törədilməməsi məsələsi həll olunarkən yuxarıda qeyd olunan xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla “cinayətin təkrar törədilməsi”, “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs”, “mütəşəkkil dəstə”, cinayətkar birlik (təşkilat) anlayışlarını təsbit edən CM-in 16, 34.2, 34.3 və 34.4-cü maddələri ilə yanaşı, həmin cinayət-hüquqi kateqoriyaların təfsirinə həsr olunmuş, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun müvafiq olaraq “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 18-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 25 yanvar tarixli, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 75-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 15 mart tarixli, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32, 33 və 34-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 6 may tarixli, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan “mütəşəkkil dəstə” anlayışının şərh edilməsi haqqında” 1999-cu il 20 aprel tarixli qərarlarında ifadə olunmuş hüquqi mövqelər rəhbər tutulmalıdır.”.

13. 14-cü bənd üzrə:

13.1. birinci abzasda “228.4-cü” sözü “228.5-ci” sözü ilə, “tullayıcı” sözü isə “soyuq atıcı” sözləri ilə əvəz edilsin;

13.2. ikinci abzasda “Qanunun” sözü “Azərbaycan Respublikası Qanununun” sözləri ilə əvəz edilsin, həmin abzasda “6-cı bəndinə” sözlərindən sonra “(soyuq atıcı silaha münasibətdə isə həmin maddənin 7-ci bəndinə)” sözləri, “qarışıq təyinatlı silahlar” sözlərindən sonra “(nizə, döyüş baltası, süngü və s.)” sözləri, ikinci halda “malik olan” sözlərindən sonra “soyuq atıcı silahlar” sözləri əlavə edilsin, həmin abzasdan “sair” sözü çıxarılsın və həmin abzasda “nizə, döyüş baltası,” sözləri “atıcı bıçaq və atıcı baltalar, mizraq, arbalet, ox” sözləri ilə, “nunsakalar” sözü isə “nunçaklar” sözü ilə əvəz edilsin;

13.3. aşağıdakı məzmununda dörd-altıncı abzaslar əlavə edilsin:

“Nəzərə almaq lazımdır ki, “Xidməti və mülki silah haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinin 11-ci bəndində göstərilən özünümüdafiə silahı – yalnız hücumu dəf etmək təyinatına malik olan gözyaşardıcı, qıcıqlandırıcı və ya qısa müddətə sinir-iflicedici maddələrlə təchiz edilmiş tapança (revolver), mexaniki- püsgürdücü və ya aerozol qurğuları qaz silahı hesab edilsə də, onların əldə edilməsinə, gəzdirilməsinə, satılmasına və ya hazırlanmasına görə CM-in 228.5 və ya 229.4-cü maddəsi ilə məsuliyyətin yaranıb-yaranmaması məsələsi həmin Qanunun 3-cü maddəsinin II hissəsinin 8 və 9-cu bəndlərinin, habelə 9-cu maddəsinin XI hissəsinin müddəaları nəzərə alınmaqla həll edilməlidir.

O cümlədən nəzərə alınmalıdır ki, “Xidməti və mülki silah haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 9-cu maddəsinin XI hissəsi ilə özünümüdafiə silahı hesab edilən aerozol qurğularının əldə edilməsi üçün xüsusi icazə tələb olunmadığı (hər bir 18 yaşına çatmış vətəndaş şəxsiyyət vəsiqəsini təqdim etməklə və səlahiyyətli ticarət müəssisəsi tərəfindən müvafiq qeydin aparılması ilə onları əldə edə bildiyi) halda, həmin Qanunun 3-cü maddəsinin II hissəsinin 8-ci bəndi ilə “Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən istifadəsinə razılıq verilməyən gözyaşardıcı, qıcıqlandırıcı, zəhərləyici, sinir-iflic və başqa güclü təsir göstərən digər maddələrin təsiri hesabına orta dərəcəli zədələnməyə səbəb olan qaz silahının dövriyyəsi”, 9-cu bəndi ilə isə “özünümüdafiə məqsədilə xüsusi təyinatlı güllələrlə doldurulmuş (polad özəkli, zireh deşən, işıqlandırıcı, dağıdıcı, ekspansiv tipli), eləcə də bütün növ boğucu qazlarla və gecə optik cihazı ilə təchiz edilmiş qaz tapançasının dövriyyəsi” qadağan edilmişdir.

Özünü müdafiə qaz silahının “Xidməti və mülki silah haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinin II hissəsinin 8 və 9-cu bəndləri ilə ehtiva olunan qaz silahlarına aid olub-olmamasının, o cümlədən qaz silahının təchiz edildiyi (qaz silahının xassəsini şərtləndirən) maddənin güclü təsir edən, güllələrin xüsusi təyinatlı, qazın boğucu, qaz silahının orta dərəcəli zədələnməyə səbəb ola bilən olub-olmamasının və s. bu kimi məsələlərin müəyyən edilməsi üçün xüsusi bilik tələb olunduğu bütün hallarda müvafiq ekspertizanın keçirilməsi təmin olunmalıdır.”.

14. 15-ci bənd üzrə:

14.1. birinci abzasda “Odlu” sözü “CM-in 228-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinə əsasən odlu” sözləri ilə əvəz edilsin;

14.2. iki-dördüncü abzaslar müvafiq olaraq üç-beşinci abzaslar hesab edilsin və aşağıdakı məzmununda ikinci abzas əlavə edilsin:

“CM-in 228-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin mənasına görə sözügedən predmetləri könüllü təhvil verən, lakin əməlində başqa cinayətin tərkibi olan, o cümlədən silahdan və ya CM-in 228-ci maddəsi ilə ehtiva olunan digər predmetlərdən istifadə etməklə cinayət törətmiş şəxs CM-in 228-ci maddəsinin “Qeyd”inə əsasən hər bir halda bu maddə üzrə cinayət məsuliyyətindən azad edilməli və yalnız başqa cinayətə görə məsuliyyət daşmalıdır”;

14.3. dördüncü abzasda “228.4-cü” sözü “228.5-ci” sözü ilə əvəz edilsin.

15. 16-cı bəndin dördüncü abzasında “silah” sözü “onda qanunsuz olan silahı” sözləri ilə, “onun əməli” sözləri “o,” sözü ilə əvəz edilsin, həmin abzasdan “əldə etməyə və ya” sözləri çıxarılsın və həmin abzasa “gəzdirməyə” sözündən sonra “(əldə etməyə və saxlamaya)” sözləri əlavə edilsin.

16. 17-ci bəndin ikinci abzasında “onu sonradan” sözləri “sonradan onun” sözləri ilə əvəz edilsin.

17. 18-ci bənd üzrə:

17.1. birinci abzasda “Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, şəxs” sözləri “Şəxs” sözü ilə əvəz edilsin;

17.2. üçüncü abzasda “bu şəxslərdən” sözləri “bu şəxslər arasında birgə silahın (hər ikisinə məxsus ümumi predmetin) hazırlanması barədə qabaqcadan razılıq olmamışdırsa, onlardan” sözləri ilə əvəz edilsin;

17.3. dördüncü abzas müvafiq olaraq beşinci abzas hesab edilsin və aşağıdakı məzmununda dördüncü abzas əlavə edilsin:

“Əgər həmin şəxslər qabaqcadan əldə olunmuş razılığa müvafiq olaraq hər biri birgə odlu silahın hazırlanması üzrə vahid məqsədlə şərtləndirilən rolları yerinə yetirmişlərsə, onların əməli qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən odlu silahı hazırlama kimi CM-in 229.2.1-ci maddəsi ilə, silahın komplekt hissələrini talamış şəxsin əməli (digər tövsifedici əlamətlər olmadıqda) həm də CM-in 232.1-ci maddəsi ilə, komplekt hissələri ondan götürərək odlu silahın hazırlanmasında istifadə etmiş digər şəxsin əməli isə (nə qədər ki, o, talanmış hissələri əldə etməyi qabaqcadan vəd etmişdir) həm də CM-in 32.5 və 232.1-ci maddələri ilə tövsif edilməlidir.”;

17.4. dördüncü abzasın birinci cümləsinə “olduqda və s.” sözlərindən sonra “bu kimi birgə (hər ikisinə məxsus) silahı hazırlamaq barədə vahid məqsədlə şərtləndirilməyən” sözləri əlavə edilsin və həmin abzasın ikinci cümləsində “dilə tutaraq” sözləri “ələ almaqla” sözləri ilə, üçüncü cümləsində “32.4-cü” sözü “32.4” rəqəmləri ilə əvəz edilsin.

18. 19-cu bənddə “228.1-ci” sözü “228-ci” sözü ilə əvəz edilsin.

19. 21-ci bənddən “(tullayıcı)” sözü çıxarılsın və həmin bənddə “Məcəllənin” sözü “CM-in” sözü ilə əvəz edilsin.

20. 22-ci bənd üzrə:

20.1. birinci abzasda “Qanunsuz” sözü “CM-in 229-cu maddəsinin “Qeyd” hissəsinə əsasən qanunsuz” sözləri ilə əvəz edilsin və həmin abzasa “maddələri” sözündən sonra “, habelə qaz silahını, soyuq silahı, o cümlədən soyuq atıcı silahı” sözləri əlavə edilsin;

20.2. üçüncü abzasda “dedikdə” sözü “eləcə də “Qeyd”in “əgər onun əməllərində başqa cinayət tərkibi yoxdursa” müddəaları təfsir edilərkən” sözləri ilə, “izah” sözü isə “izahlar” sözü ilə əvəz edilsin.

21. 23-cü bənddən “eləcə də onların əldə edilməsi, başqasına verilməsi, satılması, daşınması, gəzdirilməsi, talanması, hədə-qorxu ilə tələb edilməsi,” sözləri çıxarılsın və həmin bəndə “başa çatmış” sözlərindən sonra “cinayət” sözü əlavə edilsin.

22. 24-cü bənd üzrə:

22.1. birinci abzasın ikinci cümləsində “kompleks” sözü “komplekt” sözü ilə əvəz edilsin;

22.2. ikinci abzasın birinci cümləsində “Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti” sözləri “səlahiyyətli orqan” sözləri ilə, ikinci cümləsində “tərədilir” sözü “tərədilə bilər” sözləri ilə əvəz edilsin;

22.3. üçüncü abzasda “üzrə təqsirkarın vəzifəsini” sözləri “vəzifəsi tapşırılmış şəxsin bu vəzifəni” sözləri ilə, “bu” sözü “həmin” sözü ilə, “vəzifələrini lazımınca yerinə yetirilməməsi ilə” sözləri isə “vəzifəsini lazımınca yerinə yetirməməsi ilə baş vermiş” sözləri ilə əvəz edilsin;

22.4. dördüncü abzas aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Odlu silah, döyüş sursatı, partlayıcı maddələr və qurğular onların mühafizəsi tapşırılmış şəxs tərəfindən talandıqda və ya həmin şəxs digərləri tərəfindən qeyd edilən əşyaların talanmasında təşkilatçı, təhrikçi, köməkçi kimi iştirak etdikdə, müvafiq olaraq əməl CM-in 232-ci maddəsi ilə və yaxud CM-in 32.3 və ya 32.4 və ya 32.5-ci maddəsinə istinad edilməklə CM-in 232-ci maddəsi ilə tövsif edilir.”;

22.5. dördüncü abzas müvafiq olaraq beşinci abzas hesab edilsin və aşağıdakı məzmununda dördüncü abzas əlavə edilsin: “Digər ağır nəticələr dedikdə, insan ölümü, sağlamlığa az ağır və ağır zərərin vurulması, mühüm maddi ziyanın yaranması və s. başa düşülür.”.

23. 25-ci bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“25. CM-in 232.1-ci maddəsində göstərilən odlu silahı, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və qurğuları talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün bu predmetlərin mülkiyyətçisinin və ya sahibinin kim olması, habelə onların miqdarı və dəyəri əhəmiyyət kəsb etmir.

Odlu silahı, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və qurğuları talama, yaxud hədə-qorxu ilə tələb etmənin şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədilməsi dedikdə, bu əşyaların mühafizəsi tapşırılmış və ya qanuni dövriyyəsinin həyata keçirilməsi, məsələn, onların istifadəsi, istehsalı, uçotu, mühafizəsinin təşkili, verilməsi, götürülməsi, məhv edilməsi və s. üzrə vəzifə səlahiyyətlərinə malik olan şəxs tərəfindən talanması və ya hədə-qorxu ilə tələb edilməsi başa düşülməlidir.

Eyni zamanda həmin əşyaların müəyyən müddətə xüsusi vəzifələri yerinə yetirmək üçün verildiyi şəxs (məsələn, qarovulçu, növbə üzrə asayişin mühafizəsində iştirak edən, müəyyən qaydalar üzrə daimi silah gəzdirmək hüququ olan polis əməkdaşları, keşikçi, inkassator) tərəfindən talanması və ya hədə-qorxu ilə tələb edilməsi də şəxsin öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə cinayət törətməsi kimi qiymətləndirilməlidir.

CM-in 232.2.4-cü maddəsində təsbit edilmiş “həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə” əlaməti, habelə CM-in 232.3.2-ci maddəsində təsbit edilmiş “həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə” əlaməti fərqləndirilərkən, “Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2005-ci il 3 mart tarixli 1 nömrəli Qərarının 23- cü bəndində verilmiş, CM-in 180.2.4-cü maddəsində göstərilən soyğunçuluq cinayətinə və CM-in 181.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş quldurluq cinayətinin əsas tərkibinə həsr olunmuş izahlar nəzərə alınmalı və zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır, az ağır, sağlamlığının qısa müddətə pozulmasına və ya ümumi əmək qabiliyyətinin cüzi itirilməsinə səbəb olmuş yüngül zərər vurma və belə zərər vurma ilə hədələmə CM-in 232.3.2-ci maddəsi ilə ehtiva olunan hallar kimi, bu cür nəticələrə səbəb olmayan döymə, fiziki ağrı yetirmə, əl-qolunu bağlama və ya başqa şəkildə azadlığını məhdudlaşdırma və s. bu kimi zor tətbiq etmə və belə xarakterli zorakılıqla hədələmə isə CM-in 232.2.4-cü maddəsi ilə əhatə olunan hallar kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Odlu silah, onun komplekt hissələri, döyüş sursatı, partlayıcı maddələr və qurğularla əlaqədar olaraq CM-in 232.2.4 və 232.3.2-ci maddələrində göstərilən cinayətlərin törədilməsi işin konkret hallarından asılı olaraq soyğunçuluq, quldurluq, həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan və belə təhlükə

kəsb etməyən zor tətbiq etmə hədəsi ilə müşayiət edilən hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinin xüsusi halları kimi çıxış etdiyindən, xüsusi norma ilə ümumi normanın rəqabəti halında əməlin xüsusi norma ilə tövsif olunmasını tələb edən CM-in 17.4-cü maddəsinə müvafiq olaraq əməllərin cinayətlərin məcmusu üzrə həm də CM-in 180, 181 və 182-ci maddələri ilə tövsif olunması istisna edilir.

Eyni zamanda CM-in 232.3.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əlamətin sağlamlığa hansı ağırlıqda zərər vurmanı tam şəkildə əhatə edib-etməməsi, əməlin cinayətlərin məcmusu qaydasında bu maddə ilə yanaşı, həm də CM-in qəsdən sağlamlığa bu və ya digər ağırlıqda zərər vurmaya görə məsuliyyət müəyyən edən 126, 127 və 128-ci maddələri ilə tövsif edilməsinə ehtiyacın olub-olmaması məsələsi həll edilərkən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 17-ci maddəsinin həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan “zor tətbiq etmə” və “həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etmə” müddəalarının əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 17 mart tarixli Qərardadından irəli gələn hüquqi mövqe nəzərə alınmalı və əməl ehtiyatsızlıqdan insan ölümünə səbəb olmuş qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma və ya CM-in 126.2-ci maddəsində təsbit olunmuş tövsifedici əlamətlərlə müşayiət olunmadıqda, CM-in 232.3.2- ci maddəsi istənilən ağırlıqda, o cümlədən qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanı tam şəkildə əhatə edən norma kimi götürülməli və odlu silahı, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və qurğuları həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətinin CM-in 232.3.2-ci maddəsi ilə yanaşı, CM-in 126.1, 127 və 128-ci maddələri ilə - cinayətlərin məcmusu kimi tövsif edilməsinə yol verilməməlidir.

Yalnız CM-in 126.2 və 126.3-cü maddələrində göstərilən qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ilə müşayiət olunan talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinin CM-in 232.3.2-ci maddəsi ilə yanaşı, həmin maddələrlə, yəni göstərilən cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif olunması tələb olunur (maddələrin sanksiyaları təxminən eyni ağırlıqda olduğuna, CM-in 126.3-cü maddəsinin sanksiyası ilə müqayisədə isə CM- in 232.3.2-ci maddəsinin sanksiyası daha yüngül olduğuna görə CM-in 232.3.2-ci maddəsi ilə qeyd edilən sağlamlığa qəsdən ağır zərər vurma hallarının ictimai təhlükəliliyi tam şəkildə əhatə olunmadığından).”.

24. 26-cı bənd üzrə:

24.1. birinci abzasda “silahın və ya döyüş sursatının” sözləri “silahın, onun komplekt hissələrinin, döyüş sursatının, partlayıcı maddələrin və qurğuların” sözləri ilə, “Məcəllənin” sözü isə “, əgər bu əməl nəticəsində mühüm zərər vurulubsa, CM-in” sözləri ilə əvəz edilsin;

24.2. ikinci abzasdan “təqsirləndirilən” sözü çıxarılsın və həmin abzasa “bu kimi” sözlərindən sonra “sair” sözü əlavə edilsin.

25. 27-ci bənddə “Məcəllənin” sözü “CM-in” sözü ilə, “228.4-cü” sözü isə “228.5-ci” sözü ilə əvəz edilsin.

26. 28-ci bəndin ikinci abzası aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Bununla yanaşı, bu növ cinayətlər törətmiş şəxslərə cəza təyin edilərkən onların hərəkətlərinin məqsədi və motivi, talanmış odlu silahın, onun komplekt hissələrinin, döyüş sursatlarının, partlayıcı maddələr və qurğuların əldə edilmə mənbəyi və ələ keçirmə üsulu, onların növü, miqdarı, dəyəri və döyüş xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.”.

27. 29-cu bənddə “Hazırkı” sözü “Bu” sözü ilə, “N-li” sözü isə “nömrəli” sözü ilə əvəz edilsin.

Azərbaycan Respublikası
Ali Məhkəməsinin sədri

İnam Kərimov

**“Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri barədə işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında”
Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2008-ci il 30 iyun tarixli 4 nömrəli
Qərarında dəyişiklik edilməsi barədə”**

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

“ 4 ” aprel 2025-ci il

№ 9

Bakı şəhəri

Hüququn tətbiqi üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyini təmin etmək vəzifəsi Ali Məhkəmənin Plenum qərarlarının təkmilləşdirilməsi üzərində işin davamlı olaraq aparılmasını, bu qərarların qanunvericiliyə edilmiş dəyişikliklərə uyğunlaşdırılmasını, işlərə baxılması zamanı ortaya çıxan, eləcə də məhkəmələrdən, digər orqanlardan daxil olan müraciətlərdə Ali Məhkəmə qarşısında qaldırılan hüquqi problemlərin səmərəli şəkildə həll edilməsini tələb edir.

Qeyd olunanlara əsasən və “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 79, 79-1 və 80-ci maddələrini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri barədə işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 2008-ci il 30 iyun tarixli 4 nömrəli Qərarında aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1. Preambula üzrə:

1.1. ikinci abzas aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Azərbaycan Respublikası 1993-cü il 28 iyul tarixli 652 nömrəli Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Qərarı ilə BMT-nin Baş Məclisi tərəfindən 1985-ci il noyabrın 29-da qəbul olunmuş “Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aid minimal standart qaydaları”na və 1992-ci il 21 iyul tarixli 236 nömrəli Milli Məclisin Qərarı ilə BMT-nin “Uşaq hüquqlarına dair” Konvensiyasına qoşulduğundan Azərbaycan Respublikasının Cinayət və Cinayət- Prosesual məcəllələrində həmin sənədlərin müəyyən etdiyi bir çox məsələlər öz əksini tapmışdır.”;

1.2. üçüncü abzasın birinci cümləsində “Respublikanın” sözü “Azərbaycan Respublikasının” sözləri ilə, ikinci cümləsində “çatmayanlar şəxslərin” sözləri “çatmayanların” sözü ilə və həmin cümlədə “yeniyetmələrin” sözü “yetkinlik yaşına çatmayanların” sözləri ilə əvəz edilsin.

2. 1-ci bənd üzrə:

2.1. üçüncü abzasda “Məhkəmələr bu” sözləri “Bu” sözü ilə, “yetirməlidirlər” sözü “yetirilməlidir” sözü ilə əvəz edilsin.

2.2. dördüncü abzasda “CPM-nin” sözü “Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – CPM)” sözləri ilə əvəz edilsin;

2.3. beşinci abzas ləğv edilsin.

3. 2-ci bənd üzrə:

- 3.1. birinci abzasdan “Məhkəmələrə izah edilsin ki, Azərbaycan Respublikası” sözləri çıxarılsın;
- 3.2. ikinci abzasın birinci cümləsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – CM) 84.1-ci maddəsinə əsasən cinayət törədərkən on dörd yaşı tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar hesab olunurlar.”;

- 3.3. ikinci abzasın ikinci cümləsi müvafiq olaraq üçüncü cümlə hesab edilsin və həmin abzasa aşağıdakı məzmununda ikinci cümlə əlavə edilsin:

“Cinayət-prosessual qanunla əməlin baş verdiyi anda cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayan şəxslərə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi, 14 yaşına çatmadıqları üçün fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən şəxslərin cinayət prosesində iştirakı, onların malik olduqları hüquqlar və hüquqların həyata keçirilməsi qaydası və s. bu kimi məsələlər tənzimləndiyindən, CPM-in 428.2-ci maddəsi ilə “yetkinlik yaşına çatmayanlar” cinayətin törədilməsi anınadək on səkkiz yaşına çatmamış şəxslər kimi müəyyən edilmişlər.”;

- 3.4. dördüncü abzas aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“CPM-in 429-cu maddəsində yetkinlik yaşına çatmayanın yaşı (doğulduğu il, ay, gün) yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində icraat zamanı müəyyən edilməli olan mühüm hallar sırasında göstəriləndiyindən, işdə buna dair mötəbər məlumatların olmaması və yaxud məlumatların ziddiyyətli olması işin mahiyyəti üzrə qanuni həllini qeyri-mümkün etdikdə, CPM-in 303.3.6-cı maddəsinə əsasən məhkəmənin hazırlıq iclasında işə baxılmasına xitam verilməsinə və işin ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılmasına əsas verən hal kimi qiymətləndirilməlidir.”.

4. 3-cü bənd üzrə:

- 4.1. birinci abzasın birinci cümləsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Yetkinlik yaşına çatmayan cinayət törətmiş şəxslər barəsində işlərə baxılarkən nəzərə almaq lazımdır ki, CPM-in 92.4.2-ci maddəsinə əsasən bu növ işlər üzrə müdafiəçinin cinayət prosesində, o cümlədən məhkəmə baxışında iştirakı məcburidir və şəxsin yetkinlik yaşına çatmasından asılı olmayaraq ilk dəfə dindirildiyi, ona tutulması haqqında cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarının, tutma haqqında protokolun və ya həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarın elan edildiyi andan təmin olunmalıdır.”;

- 4.2. ikinci abzas aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Yetkinlik yaşına çatmayanların məhkəmədə müdafiəçi ilə təmin edilməsinin məcburiliyi dedikdə, onların bütün məhkəmə icraatlarında (birinci instansiya məhkəməsinin hazırlıq iclası və məhkəmə baxışı, apellyasiya instansiyası məhkəməsinin ilkin baxışı və məhkəmə iclası, kassasiya instansiyası məhkəməsinin iclası, hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası ilə əlaqədar məsələlərə baxılması üzrə məhkəmə iclası və s.) müdafiəçi ilə təmin edilməsi ehtiva olunur.”;

- 4.3. üçüncü abzasın birinci cümləsində “Azərbaycan Respublikası Cinayət- Prosesual Məcəlləsinin” sözləri “CPM-in” sözü ilə əvəz edilsin və həmin abzasın ikinci və üçüncü cümlələrində hər iki halda “Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin” sözləri “CPM-in” sözü ilə əvəz edilsin.

5. 4-cü bənd üzrə:

5.1. birinci abzasın ikinci cümləsində “Azərbaycan Respublikası Cinayət- Prosesual Məcəlləsinin 434-cü” sözləri “CPM-in 434.1-ci” sözləri ilə, “şübhəli” sözü “təqsirləndirilən” sözü ilə, “az ağır zorakı cinayətin, habelə ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin” sözləri isə “ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin, 16 yaşına çatmış təqsirləndirilən şəxslərə isə həmçinin az ağır cinayətin zorakı üsulla və ya iki dəfədən çox” sözləri ilə əvəz edilsin;

- 5.2. ikinci abzasda “Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin” sözləri “CPM-in” sözü ilə əvəz edilsin.

6. 5-ci bənd üzrə:

6.1. birinci abzasın birinci cümləsində “435-ci” sözü “435.3-cü” sözü ilə və həmin abzasın ikinci cümləsində “Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin” sözləri “CPM-in” sözü ilə əvəz edilsin;

6.2. dördüncü abzasda “Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, şübhəli” sözləri “Şübhəli” sözü ilə, “Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin” sözləri “CPM-in” sözü ilə, “hüquqlar” sözü “hüquqları” sözü ilə əvəz edilsin.

7. 6-cı bənd üzrə:

7.1. birinci abzasda “qanuni nümayəndə funksiyasına” sözləri “cinayət prosesində onun qanuni nümayəndəsinin iştirakına” sözləri ilə əvəz edilsin;

7.2. ikinci abzasın birinci cümləsinə “Məhkəmə” sözündən sonra “yaxın qohum olan” sözləri əlavə edilsin, ikinci cümləsindən “Azərbaycan Respublikası” sözləri çıxarılsın.

8. 7-ci bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“7. Yetkinlik yaşına çatmayan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə dair cinayət prosesində onun xronik psixi xəstəliyi, ruhi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması, əqli gerilik və ya sair psixi xəstəliyi haqqında əsaslı məlumatlar olduqda, CPM-in 140.0.2-ci maddəsinə əsasən cinayət prosesini həyata keçirən orqan (CPM-in 331.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hal olduqda - məhkəmə) yetkinlik yaşına çatmayanın ictimai təhlükəli əməli törədərkən və mövcud psixi vəziyyətinin müəyyən edilməsi üçün məhkəmə psixiatrik ekspertizası, o cümlədən yetkinlik yaşına çatmamış şəxsə psixi inkişafdan geri qalmanın mövcud olub-olmamasının və bu halın onun öz hərəkətlərinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək, onları idarə etmək qabiliyyətinə təsirinin aydınlaşdırılması üçün kompleks məhkəmə psixoloji-psixiatrik ekspertizası təyin edir.”.

9. 8-ci bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“8. Yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən 18 yaşına çatmış şəxslərin iştirakı ilə törədilmiş cinayətlər haqqında işlərə baxılarkən onlarla cinayətin yetkinlik yaşına çatan iştirakçısı arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin xarakterinin dəqiq araşdırılması zəruridir. Çünki belə araşdırma yetkinlik yaşına çatmayanın cinayətin törədilməsinə, habelə CM-in 171-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş fahişəliyə, pornoqrafiya tamaşalarında iştirak etməyə və ya digər əxlaqsız əməllərə cəlb edilməsində yetkinlik yaşına çatmış şəxsin rolunun müəyyən olunması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Yetkinlik yaşına çatmamış şəxsləri cinayətkar fəaliyyətə, fahişəliyə, pornoqrafiya tamaşalarında iştirak etməyə və ya digər əxlaqsız əməllərə cəlb etməyə görə yalnız yetkinlik yaşına çatmış və cinayəti qəsdən törətmiş şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilərlər. Yetkinlik yaşına çatmış şəxs cinayətin törədilməsinə cəlb etdiyi şəxsin yetkinlik yaşına çatmamasını bilmədiyi halda, o, CM-in 170 və ya 171-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz. Təqsirkarın cinayətin törədilməsinə və ya CM-in 171-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əxlaqsız əməllərə cəlb etdiyi şəxsin yetkinlik yaşına çatmamasından məlumatlı olması sonuncunun zahiri əlamətləri, onların arasında qohumluq, tanışlıq münasibətlərinin olması, əməlin, onun elementlərinin törədildiyi yerin orta məktəb və yaxud əsasən yeniyetmələrin getməyə üstünlük verdikləri digər yer olması və s. bu kimi obyektiv hallara görə də müəyyən edilə bilər.

CM-in 170 və 171-ci maddələri ilə başa çatmış cinayət əməlinə görə məsuliyyət yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin cəlb edildiyi cinayətin və ya CM-in 171-ci maddəsi ilə ehtiva olunan hər hansı əxlaqsız əməlin törədilməsinə yönələn, o cümlədən cinayətə hazırlıq üzrə ilk hərəkəti etməyə başladığı andan yaranır. Buna başlamadan yetkinlik yaşına çatmayan şəxs cinayət əməlini və ya CM-in 171-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əxlaqsız əməli törətməkdən imtina etdikdə və yaxud təqsirkar özünün və ya yetkinlik yaşına çatmayanın iradəsindən asılı olmayan digər səbəblərdən yetkinlik yaşına çatmayı cinayətkar fəaliyyətə və ya əxlaqsız əməllərə cəlb etməyə müvəffəq olmadıqda, sözügedən əməl CM-in 170 və ya 171-ci maddəsində göstərilən cinayəti törətməyə cəhd kimi CM-in 29-cu maddəsinə istinad olunmaqla tövsif olunmalıdır.”.

10. 9-cu bənd üzrə:

10.1. birinci abzasdan “Azərbaycan Respublikası” sözləri çıxarılsın;

10.2. ikinci abzasda “çatmayan şəxsi” sözləri “çatmayı” sözü ilə əvəz edilsin və həmin abzasdan “Azərbaycan Respublikası” sözləri çıxarılsın.

11. aşağıdakı məzmununda 9-1 və 9-2-ci bəndlər əlavə edilsin:

“9-1. İstər CM-in 170-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əmələ, istərsə də CM-in 171- ci maddəsi ilə ehtiva olunan əmələ görə cinayət məsuliyyətinin yaranmasının əsasını yetkinlik yaşına çatmayanın hüquqa və əxlaqa zidd olan əməllərə cəlb edilməsi təşkil etdiyindən və bu səbəbdən “yetkinlik yaşına çatmayı tərbiyə etmək vəzifəsini daşıyan şəxs” anlayışının CM-in 170-ci maddəsində göstərilən “cəlb etmə” əməlinə münasibətdə bir cür, CM-in 171-ci maddəsində göstərilən “cəlb etmə” əməlinə

münasibətdə başqa cür təfsir edilməsi (fərqləndirilmə) üçün obyektiv əsas olmadığından, CM-in 170.2-ci maddəsində təsbit edilən tövsifedici əlamət şərh edilərkən CM-in 171.2.3-cü maddəsinin dispozisiyası nəzərə alınmalı və birinci normada “yetkinlik yaşına çatmayanı tərbiyə etmək vəzifəsini daşıyan şəxs” dedikdə, yetkinlik yaşına çatmayanın valideynləri və ya üzərinə qanunla yetkinlik yaşına çatmayanı tərbiyə etmək vəzifəsi qoyulmuş digər şəxslər və ya yetkinlik yaşına çatmayanlara nəzarəti həyata keçirmək vəzifəsini daşıyan təhsil, tərbiyə, tibbi və ya digər müəssisənin müəllimi və ya digər işçisi başa düşülməlidir.

9-2. CM-in 170.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş yetkinlik yaşına çatmayanı cinayətkar qrupa cəlb etmə dedikdə, təqsirkar tərəfindən yetkinlik yaşına çatmayanın (cəlb edilənin özü nəzərə alınmadan) ən azı iki nəfərdən ibarət olan cinayətkar qrupa (məsələn, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxsin və ya mütəşəkkil dəstənin cinayətkar fəaliyyətinə) cəlb olunması başa düşülür.”.

12. 10-cu bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“10. Yetkinlik yaşına çatmayanın fiziki və ya psixi məcburiyyət təsiri altında, yaxud təqsirkardan maddi, xidməti və ya sair asılılığından istifadə olunmaqla cinayətkar fəaliyyətə və ya CM-in 171-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əxlaqsız hərəkətlərə cəlb edilməsi kimi halın mövcud olub-olmaması bu cinayətlərin obyektiv cəhətini təşkil edən faktiki halların araşdırılması ilə yanaşı, həm də cəza təyin etmə məsələsinin həlli baxımından yetkinlik yaşına çatmayanlarla bağlı cinayət prosesində müəyyən edilməsi tələb olunan mühüm əhəmiyyətli məsələdir. Belə ki, CM-in 59.1.6-cı maddəsində qeyd olunan hal cəzanı yüngülləşdirən hal qismində təsbit edilmişdir və müəyyən edildiyi təqdirdə yetkinlik yaşına çatmayana cəzanın təyin edilməsi zamanı nəzərə alınmalıdır.”.

13. 11-ci bənd üzrə:

13.1. birinci abzasın birinci cümləsində “Məhkəmələrə izah olunsun ki, yetkinlik” sözləri “Yetkinlik” sözü ilə əvəz edilsin, həmin cümlədən hər iki halda “Azərbaycan Respublikası” sözləri çıxarılsın, həmin cümlədə “yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin həyat və tərbiyə şəraiti, əqli və psixi inkişaf səviyyəsi, şəxsiyyətlərinin digər xüsusiyyətləri, yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin ona təsiri və s.” sözləri “yetkinlik yaşına çatmayanın həyat və tərbiyə şəraiti, psixi inkişaf səviyyəsi, onun şəxsiyyətinin digər xüsusiyyətləri və kənar şəxslərin ona təsiri” sözləri ilə əvəz edilsin;

13.2. ikinci abzasda “edərkən məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki,” sözləri “edilərkən” sözü ilə əvəz edilsin.

13.3. üçüncü abzasda “etməlidir” sözü “edə bilər” sözləri ilə əvəz edilsin.

14. aşağıdakı məzmununda 11-1-ci bənd əlavə edilsin:

“11-1. Yetkinlik yaşına çatmayanlara cəza təyin edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, CM-in 85.1-ci maddəsi ilə bu kateqoriyadan olan şəxslər üçün cəmi beş cəza növü (cərimə, ictimai işlər, islah işləri, azadlığın məhdudlaşdırılması və müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə) nəzərdə tutulmuş və CM-in 85.2-85.5-ci maddələri ilə onların hər biri üçün azaldılmış məbləğ və ya qısaldılmış müddətlər müəyyən edilmişdir. O cümlədən CM-in 85.5-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuşdur ki, azadlıqdan məhrum etmə yetkinlik yaşına çatmayanlara on ildən çox olmayan müddətə təyin edilir.

Ona görə də, yetkinlik yaşına çatmayanlara CM-in 85.2-85.5-ci maddələrinin tələblərinə əsasən CM-in Xüsusi hissəsinin sanksiyasında göstərilən cəzanın aşağı həddindən də az cəza təyin etmək zərurəti yaranıqda, bu cəza CM-in 62-ci maddəsinə istinad edilmədən təyin edilməlidir.

Yetkinlik yaşına çatmayanın təqsirli bilindiği CM-in Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsinin sanksiyasında nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının aşağı həddi 10 ildən yuxarı olduğu halda da ona CM-in 85.5-ci maddəsinin tələbinə əsasən 10 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edilərkən CM-in 62-ci maddəsinə istinad etməyə ehtiyac yoxdur. Lakin belə cinayətlərə görə təqsirli bilinmiş şəxslərə 10 ildən az müddətinə və ya CM-in Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsinin sanksiyasında nəzərdə tutulmayan daha yüngül növ cəza yalnız CM-in 62-ci maddəsinə istinad olunmaqla və onun tətbiqi üçün əsaslar (cinayətin ictimai təhlükəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə azaldan müstəsna hallar) olduqda təyin edilə bilər.”.

15. 12-ci bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“12. Yetkinlik yaşına çatanaqədər cinayət törətmiş şəxs barəsində CM-in 66 və 67-ci maddələrinin müddəalarına uyğun olaraq cəza təyin edilərkən nəzərə alınmalıdır ki, cinayətlərin və ya hökmlərin

məcmusu üzrə təyin edilən cəzanın müddəti və miqdarı da CM-in 85-ci maddəsində nəzərdə tutulan hədlərdən yuxarı, o cümlədən azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddəti on ildən artıq ola bilməz. Bu səbəbdən yetkinlik yaşına çatmayanlara cinayətlərin və ya hökmlərin məcmusu üzrə cəza təyin edilərkən məcmuya daxil olan cinayətlərdən birinə görə on il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edildiyi halda, qəti cəza az ciddi cəzanı daha ciddi cəza ilə əhatə etmək yolu ilə təyin edilir.

Şəxsin təqsirli bilindiyi bir neçə cinayətin bir qismi yetkinlik yaşına çatanaqədək, digər qismi yetkinlik yaşına çatdıqdan sonra törədildikdə, cinayətlərin məcmusu üzrə cəza təyin edilərkən, əvvəlcə CM-in 85-ci maddəsinin tələbləri nəzərə alınmaqla 18 yaşına çatanaqədək törədilmiş cinayətə görə, sonra isə yetkinlik yaşında törədilmiş cinayətlərə görə cəza təyin edilməli və CM-in 66-cı maddəsinə uyğun olaraq qəti cəza müəyyən olunmalıdır.

Cinayət qanununun eyni maddəsi ilə tövsif olunan cinayətlərdən bir qismi yetkinlik yaşına çatanaqədək, digər qismi isə yetkinlik yaşına çatdıqdan sonra törədildikdə həmin maddə ilə cəza ümumi əsaslarla, yəni xüsusi normalara istinad edilmədən təyin olunmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayanlara cinayətə hazırlığa və ya cinayətə cəhdə görə müvafiq olaraq CM-in 63.2 və ya 63.3-cü maddəsinə əsasən cəza təyin edilərkən CM-in Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş daha ciddi cəza növünün yuxarı həddi kimi CM-in 85-ci maddəsində nəzərdə tutulan müddətlər əsas götürülməli və bu halda da CM-in 63.2, 63.3 və 85-ci maddələrinin tələblərinə əsasən ona CM-in Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsinin sanksiyasında nəzərdə tutulmuş cəzanın aşağı həddindən az müddətə cəzanın təyin edilməsi zərurəti yarandıqda, bu cəza CM-in 62-ci maddəsinə istinad edilmədən təyin olunmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində CM-in 70-ci maddəsinə tətbiq etməklə cəza təyin edilərkən hər bir halda şərti məhkum edilənlərin üzərinə müəyyən vəzifələrin qoyulması haqqında məsələ də müzakirə edilməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, CM-in 59.1.2-ci maddəsinə görə cinayətin yetkinlik yaşına çatmayan şəxs tərəfindən törədilməsi cəzanı yüngülləşdirən haldır.”.

16. 14-cü bənd üzrə:

16.1. birinci cümlədə “Məhkəmələr yetkinlik” sözləri “Yetkinlik” sözü ilə, “72 və 73- cü” sözləri “72-74-1-ci” sözləri ilə, “mümkünlüyünü” sözü “mümkünlüyü” sözü ilə, “saxlamalıdırlar” sözü “saxlanılmalıdır” sözü ilə əvəz edilsin;

16.2. ikinci cümlə aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətmiş yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin işi üzrə səmimi peşmanlıqla və yaxud zərərçəkmişlə barışmaqla bağlı şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsas verən, müvafiq olaraq CM-in 72.1 və 73.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallar müəyyən olunduqda, yetkinlik yaşına çatmayanın cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinin mümkünlüyü məsələsinə mütləq baxılmalıdır.”.

17. 15-ci bənd çıxarılsın.

18. 16-cı bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“16. CM-in 85.1-ci maddəsi ilə yetkinlik yaşına çatmayanlara təyin edilməsinə yol verilən cəzalar sırasında yalnız cərimə cəzası CM-in 43-cü maddəsində həm əsas, həm də əlavə cəza kimi təsbit edildiyindən, müstəsna olaraq cərimə yetkinlik yaşına çatmayanlara əlavə cəza qismində təyin edilə bilər. Əlavə cəza qismində təyin edildiyi hallarda da CM-in 44.3-cü maddəsi ilə yanaşı, CM-in 85.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cərimə cəzasının yetkinlik yaşına çatmayanlara təyin edilməsinin şərtləri və həddi barədə tələblərə əməl olunmalıdır.”.

19. 17-ci bənd üzrə:

19.1 birinci cümlədə “və islah işləri” sözləri “, islah işləri və azadlığın məhdudlaşdırılması” sözləri ilə, “47.3 və 49.3-cü” sözləri isə “47.3, 49.3 və 52-1.5-ci” sözləri ilə əvəz edilsin;

19.2. ikinci cümlədə “əvəz edilmiş” sözləri “əvəz etmə qaydasında müəyyən olunmuş” sözləri ilə əvəz edilsin.

20. 18-ci bənd üzrə:

20.1. birinci abzasdan “İzah olunsun ki, Azərbaycan Respublikası” sözləri çıxarılsın və həmin abzasda “çatmayan şəxsin” sözləri “çatmayan” sözü ilə əvəz edilsin;

20.2. ikinci abzasdan “şəxs” və “həm məhkəmə hazırlıq iclasında, həm də” sözləri çıxarılsın.

21. 19-cu bənd üzrə:

21.1. birinci abzasdan “Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, Azərbaycan Respublikası” və “şəxs” sözləri çıxarılsın;

21.2. ikinci abzasın birinci cümləsində “çatmayanları” sözü “çatmayanlar” sözü ilə, “verərkən” sözü “verilərkən” sözü ilə, “şəxslər” sözü “şəxslərin” sözü ilə, “biləcəklər” sözü “biləcəyindən əminlik olmalıdır” sözləri ilə əvəz edilsin, “məhkəmə əmin olmalıdır ki,” sözləri çıxarılsın;

21.3. ikinci abzasın ikinci cümləsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Bunun üçün müvafiq materialların tələb edilməsi, valideynlərin və ya onları əvəz edən şəxslərin həyat şəraitinin, yetkinlik yaşına çatmayanın onların nəzarətinə verilməsinə münasibətlərinin, yetkinlik yaşına çatmayanın maddi təminatı imkanlarının və s. əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin araşdırılması zəruridir.”.

22. 20-ci bənd üzrə:

22.1. birinci abzasdan hər iki halda “Azərbaycan Respublikası” sözləri çıxarılsın və həmin abzasda “çatmayan şəxsi” sözləri “çatmayanı” sözü ilə əvəz edilsin;

22.2. ikinci abzasın birinci cümləsində “Belə hallarda, nəzərə” sözləri “Nəzərə” sözü ilə əvəz edilsin və həmin abzasın ikinci cümləsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“İttiham hökmünün nəticəvi hissəsində cinayətin törədilməsində təqsirli bilinən yetkinlik yaşına çatmayana cəza təyin edilmədən, birbaşa məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirin tətbiqinə dair qərar göstərilməlidir.”.

23. 21-ci bəndin birinci abzasının birinci cümləsində “Cinayət Məcəlləsinin” sözləri “CM-in” sözü ilə əvəz edilsin.

24. 22-ci bəndin ikinci abzasından “məhkəmələr” sözü çıxarılsın və həmin abzasda “müddət də” sözləri “müddətdə” sözü ilə, “halları” sözü “hallar” sözü ilə, “təsirini” sözü “təsiri” sözü ilə, “almalıdırlar” sözü isə “alınmalıdır” sözü ilə, üçüncü abzasda “Cinayət- Prosesual Məcəlləsinin” sözləri “CPM-in” sözü ilə əvəz edilsin.

25. 24-cü bənddə “çatmayan şəxslərin” sözləri “çatmayanların” sözü ilə əvəz edilsin, həmin bənd müvafiq olaraq 25-ci bənd hesab edilsin və aşağıdakı məzmununda 24- cü bənd əlavə edilsin:

“24. CM-in 92-ci maddəsinə əsasən şərti məhkum etməyə görə məhkumluq istisna olmaqla, məhkumluğun həmin Məcəllənin 83.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətləri cinayət törətmiş yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün qısaldılır və azadlıqdan məhrum etməyə nisbətən daha yüngül cəzanın çəkilib qurtardığı gündən altı ay, böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törətməyə görə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanın çəkilib qurtardığı gündən bir il, ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətməyə görə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanın çəkilib qurtardığı gündən isə üç il keçdikdə məhkumluq ödənilmiş hesab edilir.”.

Azərbaycan Respublikası
Ali Məhkəməsinin sədri

İnam Kərimov

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası

2025-ci ildə (yanvar – aprel ayları)

1. Vəkillər Kollegiyası və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi arasında əməkdaşlıq haqqında memorandum imzalanıb.

Kənd təsərrüfatı naziri Məcnun Məmmədov Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyi ilə görüşüb.

Qonaqları salamlayan nazir bildirib ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin apardığı məqsədyönlü siyasət nəticəsində respublikamızda hüquqi dövlət quruculuğu və qanunun aliliyi təmin olunur. Ölkəmizdə məhkəmə-hüquq sisteminin fəaliyyəti təkmilləşdirilir, insan hüquq və azadlıqları etibarlı müdafiə olunur. Müasir dövrün tələblərinə cavab verən, cəmiyyətdə yüksək nüfuza malik ədalət mühakiməsinin formalaşdırılması istiqamətində tədbirlər uğurla davam etdirilir.

Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin sədri Anar Bağırov isə öz növbəsində məhkəmə-hüquq sisteminin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə aparılan islahatlar, Vəkillər Kollegiyası tərəfindən görülən işlər barədə ətraflı məlumat verib. Anar Bağırov vurğulayıb ki, qanunvericilik və institusional islahatlarla ölkəmizdə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmini istiqamətində effektiv müdafiə mexanizmləri formalaşdırılıb. Vəkillik institutunu ölkəmizdə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak edən mühüm təsisat adlandıran Vəkillər Kollegiyasının sədri insan hüquq və azadlıqlarının, qanunla qorunan mənafələrinin etibarlı müdafiə edilməsinin və onlara peşəkar, yüksək keyfiyyətli, vicdanlı hüquqi yardım göstərilməsinin əsas vəzifələrdən olduğunu diqqətə çatdırıb.

Görüş zamanı dövlət orqanlarının fəaliyyətinin insan hüquqlarının təmini baxımından təkmilləşdirilməsi, əhaliyə göstərilən hüquqi xidmətlərin müasir tələblər səviyyəsində qurulması, keyfiyyətinin və səmərəliliyinin artırılması, bu sahədə səmərəli və işgüzar münasibətlərin yaradılmasının vacibliyi, aqrar sahədə ixtisaslaşmış hüquqşünasların formalaşması və digər məsələlər müzakirə olunub.

Görüş çərçivəsində Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və Vəkillər Kollegiyası arasında əməkdaşlıq haqqında memorandum imzalanıb. Sənəddə kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanması, kənd təsərrüfatı münasibətlərinin subyektləri, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin əməkdaşları, vəkillər, aqrar sahədə fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxslər üçün hüquqi maarifləndirmə ilə bağlı seminar, təlim, konfrans və təşviqat tədbirlərinin keçirilməsi, Vəkillər Kollegiyası Akademiyasında aqrar hüququn tədrisi ilə bağlı tədbirlərin görülməsi, aqrar hüquq sahəsində elmi və elmi-praktiki araşdırmaların təşviq edilməsi və maarifləndirici vəsaitlərin hazırlanması, beynəlxalq layihələr çərçivəsində əməkdaşlıq imkanlarının nəzərdən keçirilməsi öz əksini tapıb.

Tədbirin sonunda qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər müzakirə olunub, gələcək əməkdaşlıq istiqamətləri barədə fikir mübadiləsi aparılıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

2. Femida Könüllülərinin I Ümumrespublika Forumu keçirilib.

Fevralın 15-də “Femida Könüllüləri” Təşkilatı və Azərbaycan Könüllü Təşkilatları İttifaqının birgə təşkilatçılığı ilə Femida Könüllülərinin I Ümumrespublika Forumu keçirilib.

Tədbir Dövlət Himninin səsləndirilməsi və ərazi bütövlüyümüz, suverenliyimiz naminə canından keçən qəhrəmanların əziz xatirəsinin bir dəqiqəlik sükutla yad edilməsi ilə başlayıb.

Daha sonra “Femida Könüllüləri” Təşkilatının bir illiyinə həsr olunmuş videoçarx nümayiş etdirilib.

Forumda çıxış edən Ali Məhkəmənin sədr müavini Çingiz Əsgərov Ali Məhkəmənin təşəbbüsü ilə yaradılan "Femida Könüllüləri" Təşkilatının sıralarına hazırda 500-dən çox könüllünün qoşulduğunu diqqətə çatdırıb: "Bu, ali təhsil müəssisələrinə, hüquq fakültələrinə böyük dəstəkdir. Könüllülük fəaliyyəti hüquq fakültələrindəki təcrübəyə töhfə kimi qiymətləndirilməlidir. Hesab edirəm ki, bu, gənc hüquqşünasların daha təcrübəli, daha praktikaya yaxın biliklərlə ali təhsil müəssisələrini bitirməsinə gətirib çıxarmalıdır. Ona görə də təşkilatın fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilməlidir. Bir il ərzində göstərilən fəaliyyət öz müsbət nəticələrini verib və əminəm ki, bu daha da yaxşı olacaq. Məlumdur ki, bu il Prezident İlham Əliyev tərəfindən "Konstitusiyaya və Suverenlik İli" elan edilib və müvafiq qurumlara tapşırıqlar və tövsiyələr verilib. Əminəm ki, "Femida Könüllüləri" Təşkilatı bu fəaliyyətdə aktiv olaraq iştirak edəcək və nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsində müvafiq qurumlara dəstək verəcək".

Gənclər Fondunun icraçı direktoru vəzifəsini icra edən Qədir Xəlilovun sözlərinə görə isə bir illik fəaliyyəti yeni tamam olmuş könüllülük təşkilatının bu dərəcədə vüsət alması əslində təsadüfi deyil. Bunun səbəbi ölkəmizdə hüquqşünasların hər bir təşkilatda öz sözlərini deməyə qadir olmaları ilə əlaqəlidir: "Ona görə də "Femida Könüllüləri"nin bir illik fəaliyyətinə baxanda heç də təəccüblənməməliyik".

Vəkillər Kollegiyasının (VK) sədr müavini Pərviz Ələkbərov çıxışında bildirib ki, hüquq sahəsində gənc hüquqşünasları və tələbələri özündə birləşdirən "Femida Könüllüləri" Təşkilatı onların bilik və bacarıqlarını artırılmasında, eyni zamanda praktik təcrübə qazandırmaq baxımından çox mühüm işlər görür. Təşkilat bu işləri həyata keçirərkən bir sıra dövlət və qeyri-dövlət qurumları ilə sıx və səmərəli əməkdaşlıq edirlər.

Sədr müavini diqqətə çatdırıb ki, gənclərlə işi özünə prioritet məqsədlərindən biri müəyyən etmiş VK ilə "Femida Könüllüləri" İctimai Birliyi arasında birgə əməkdaşlıq haqqında Memorandum imzalanmışdır. Əməkdaşlıq çərçivəsində hüquqşünas gənclər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin Aparatında, Vəkillər Kollegiyasının Akademiyasında, Hüquqi Yardım Mərkəzində, o cümlədən Vəkil bürolarında mərhələli şəkildə (STEP I, STEP II) könüllülük fəaliyyətinə cəlb edilib. Memoranduma uyğun olaraq 2024-cü ilin iyun ayından etibarən Femida könüllüləri vəkillik modulu üzrə vəkil qurumlarında könüllülük fəaliyyətinə başlayıblar. Bu günədək vəkillik modulunun STEP I mərhələsi üzrə vəkil bürolarında 63 nəfər Femida könüllüsü fəaliyyətə cəlb olunub. Vəkillik modulu üzrə STEP II mərhələsi VK Aparatı, Hüquqi Yardım Mərkəzində fəaliyyəti özündə əks etdirir ki, burada 4 nəfər hüquqşünas tələbə iştirak edib.

Mediasiya Şurasının sədri Nadir Adilov "Femida Könüllüləri" Təşkilatı ilə sıx əməkdaşlıq etdiklərini və könüllülərin fəaliyyətindən məmnun olduqlarını bildirib: "Könüllülər bizim fəaliyyətimizə də cəlb olunub. Onlardan öyrənəcəyimiz məsələlər də çoxdur. Gənclər bacarıqlıdır, yenilikçidir. Onu da qeyd edirəm ki, müasir dövrdə hüquq sistemi çəkişmə prinsipindən uzlaşma prinsipinə keçid mərhələsindədir. Ona görə də təşkil edilən tədbirlərdə, rəmzi məhkəmə proseslərində mediasiyani da nəzərə almaq məqsədəuyğundur. Yəni tərəflərin təkcə çəkişmə deyil, uzlaşma prinsipinin də olduğunu göstərməliyik. Yəni, uzlaşma mədəniyyətinin hüquq mədəniyyəti olaraq davam etdirilməsi tövsiyə olunur".

Forum çərçivəsində, həmçinin səmərəli fəaliyyətinə görə Femida Könüllüləri mükafatlandırılıblar.

Bununla yanaşı, Könüllülərin Elektron İdarə Edilməsi Sisteminin təqdimatı olub.

Forum çərçivəsində "Dövlət qurumlarında hüquqşünas gənclər üçün inkişaf şəraiti" və "Hüquqşünas gənclər üçün özəl sektorda təcrübə imkanları" mövzularında dəvət olunmuş qonaqlarla panel görüşləri də olub. Kollegiya Aparatının İnsan resursları Şöbəsinin müdiri Əli Mirzəyev panel çıxışları zamanı gənc tələbələrin suallarını cavablandırıb.

Qeyd edək ki, Forum Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi, Məhkəmə-Hüquq Şurası, Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondu və Vəkillər Kollegiyasının dəstəyi ilə həyata keçirilib.

Daha ətraflı məlumat üçün:

3. Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyinin iştirakı ilə cinayət-prosessual qanunvericiliklə bağlı yaradılmış İşçi Qrupun iclası keçirilib.

Fevralın 19-da Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) inzibati binasında ARVK-nın sədrinin iştirakı ilə cinayət-prosessual qanunvericiliklə bağlı yaradılmış İşçi Qrupunun iclası keçirilib.

Görüşdə çıxış edən Kollegiyanın sədri Anar Bağirov İşçi Qrupunun üzvlərini salamlayıb, cinayət-prosessual qanunvericilikdə mövcud olan boşluqlar, bu boşluqların hüquq sistemində və vəkillik fəaliyyətinə təsirlərindən danışıb.

Sonra görüşdə cinayət-prosessual qanunvericiliyə təkliflər, nəzərdə tutulan yeniliklərə bağlı İşçi Qrupunun üzvlərinin fikirləri işçi qaydada müzakirə olunub, vəkillərin bu proseslərdə rolu, eyni zamanda hüquqi müdafiə sisteminin təkmilləşdirilməsi imkanları dəyərləndirilib.

Yekunda müzakirələrin genişləndirilməsi və davam etdirilməsi məqsədmüvafiq hesab edilib.

Daha ətraflı məlumat üçün:

4. Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası və Beynəlxalq Antikorrupsiya Akademiyası əməkdaşlıq edəcəklər.

Cari il fevralın 25-də Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) sədri, Azərbaycan Respublikasının Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyasının üzvü Anar Bağirovun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti Avstriyanın Laksenburq əyalətində yerləşən Beynəlxalq Antikorrupsiya Akademiyasına (IACA) səfər edib və Akademiyanın rektoru Slagjana Taseva ilə görüş keçirib.

Görüşdə IACA-nın rektoru Slagjana Taseva ARVK sədrinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini salamlayaraq, Akademiyanın fəaliyyəti haqqında geniş məlumat verib, korrupsiya ilə mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlığın əhəmiyyətini vurğulayıb, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu ilə uzunmüddətli və səmərəli əməkdaşlıq etdiklərini söyləyib.

Sonra Akademiyanın əməkdaşları IACA tərəfindən təşkil edilən təlimlər və tədris proqramlar barədə danışıblar.

Görüşdə ARVK-nın sədri Anar Bağirov çıxış edərək vəkillərin peşəkar inkişafına və təhsilinə böyük önəm verildiyini bildirib, həmçinin ölkəmizdə korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi istiqamətində həyata keçirilən səmərəli tədbirlər və hüquqi islahatlar çərçivəsində görülən işlər barədə ətraflı məlumat verib. Sədr vurğulayıb ki, korrupsiyaya qarşı mübarizədə effektiv strategiyaların tətbiqi və beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi vacibdir. O, IACA ilə gələcək əməkdaşlığın perspektivlərini müzakirə edərək, Azərbaycan vəkillərinin bu akademik platformadan yararlanmasının əhəmiyyətini qeyd edib.

Görüş zamanı ARVK-nın Beynəlxalq Əməkdaşlıq Şöbəsinin müdiri Gözəl Hüseynzadə Kollegiyanın fəaliyyəti və son illərdə həyata keçirilən işlər barədə təqdimatla çıxış edib.

Həmçinin nümayəndə heyətinin üzvü Elçin Usub müzakirə olunan məsələlər barədə öz fikirlərini bölüşüb, əməkdaşlığın gələcək perspektivləri və vəkillərin təhsil imkanlarının genişləndirilməsi barədə təkliflərini səsləndirib.

Görüş çərçivəsində tərəflər gələcək qarşılıqlı əməkdaşlıq strategiyalarını müzakirə edərək, vəkillərin peşəkar inkişafı və təhsilinin dəstəklənməsi istiqamətində konkret addımların atılması barədə razılığa gəliblər. Bu istiqamətdə IACA-nın magistr proqramları, qısa və uzunmüddətli təlim kursları, yay məktəbləri və digər akademik proqramlar üzrə Azərbaycan vəkilləri üçün güzəştlərin tətbiq edilməsi məsələsi də razılaşıdırılıb.

Eyni zamanda IACA və ARVK arasında yeni təlim və ixtisasartırma proqramlarının təşkili planlaşdırılır. Görüş zamanı təşkilatlar arasında əməkdaşlığın davamlı və institusional əsasda inkişaf etdirilməsi məsələləri ətrafında fikir mübadiləsi aparılıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

5. Vəkillər Kollegiyasının nümayəndə heyəti Avstriyada CCBE-nin PECO Komitəsinin iclasında iştirak edib.

Avstriyanın paytaxtı Vyana şəhərində Avropa Vəkillər Kollegiyaları və Hüquq Cəmiyyətləri Şurasının (CCBE) "Mübadilə, əməkdaşlıq və dəstək platforması" (PECO) Komitəsinin növbəti iclası keçirilib.

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) sədri Anar Bağirovun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti iclasda iştirak edib.

İclasda CCBE-yə üzv olan qurumlar və müşahidəçilər tərəfindən hesabatlar təqdim olunub. Burada vəkillik peşəsindəki cari vəziyyət, eləcə də çoxsaylı ölkələrin ədalət sistemlərində baş verən son dəyişikliklər barədə yenilənmiş məlumatlar paylaşılıb.

Həmçinin ARVK-nın Beynəlxalq əməkdaşlıq şöbəsinin müdiri Gözəl Hüseynzadə Kollegiyanın son illərdəki fəaliyyəti və bu dövrdə görülən işlərin vəkillərin sayının artımına və cəmiyyətdə peşənin nüfuzunun yüksəlməsinə birbaşa müsbət təsiri haqqında ətraflı hesabat təqdim edib. Hesabat zamanı vəkillik institutunun gücləndirilməsi, vəkillərin peşəkar hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, vəkillərin hüquqlarının qorunması, habelə hüquq sistemində vəkillərin rolunun artırılması və vətəndaşların hüquqi yardıma çıxış imkanlarının genişləndirilməsi istiqamətində aparılan islahatlardan bəhs edilib. Eyni zamanda beynəlxalq hüquq cəmiyyətlərində vəkillərin fəal iştirakının təmin edilməsi üçün müxtəlif əməkdaşlıq proqramlarının həyata keçirildiyini vurğulanıb.

Hesabat təqdimatından sonra ARVK-nın nümayəndə heyətinin üzvləri iclas iştirakçılarının suallarını cavablandıraraq, şəffaf müzakirələr aparılıb.

Müzakirələr zamanı Kollegiya sədri Anar Bağirov vəkillik peşəsinin tamamilə müstəqil olduğunu bildirib. Sədr nəzərə çatdırıb ki, ARVK maliyyə cəhətdən tam müstəqildir və heç bir dövlət, özəl və xarici təşkilatdan maliyyə dəstəyi almır. Kollegiyanın maliyyələşməsi yalnız vəkillik fəaliyyətindən əldə edilən vəsaitlər hesabına həyata keçirilir ki, bu da vəkilliyin tam müstəqil fəaliyyət göstərməsinə zəmanət verir. Anar Bağirov bu müstəqilliyin hüquqi xidmətlərin keyfiyyətinin artırılmasına və vətəndaşların ədalət mühakiməsinə çıxışının daha da təkmilləşdirilməsinə xidmət etdiyini qeyd edib.

Həmçinin iclasda bəzi ölkələrdə ödənişsiz hüquqi yardımın ƏDV-yə cəlb olunması məsələsi də müzakirə edilib. Bu mövzuda ARVK Rəyasət Heyətinin üzvü, ARVK-nın PECO-dakı səlahiyyətli nümayəndəsi Elçin Usub çıxış edərək öz qeyd və təkliflərini səsləndirib. O, ölkəmizin bu sahədəki təcrübəsini və regiondakı cari vəziyyəti izah edərək, ödənişsiz hüquqi yardımın əlçatanlığı baxımından bu cür vergi tətbiqlərinin potensial mənfi təsirləri barədə fikirlərini bölüşüb.

Daha sonra iclasın gündəliyindəki digər məsələlər müzakirə olunaraq fikir mübadiləsi aparılıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

6. Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyi Avstriyada beynəlxalq tədbirlərdə iştirak edib.

Cari il fevral ayının 28-də Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) sədri Anar Bağirovun rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti Avstriya Vəkillər Kollegiyasının dəvəti ilə Avropa Vəkillər Kollegiyaları rəhbərlərinin 53-cü konfransında iştirak edib.

Geniş və çoxşaxəli proqramı ilə qeyd olunan konfrans yarım əsrdən artıqdır ki, Avropanın aparıcı hüquq təşkilatlarının rəhbərləri üçün mühüm təcrübə mübadiləsi və dialoq platforması rolunu oynayır.

Bu il “Tənzimləmələrin azaldılması və qanunun aliliyi: fürsət, yoxsa təhdid?” mövzusunda həsr olunan konfrans Vyana tarixi “Palais Ferstel” binasında baş tutub.

Konfrans çərçivəsində iştirakçılar Avstriya Federal Kanslərinin və Avstriya federal ədliyyə nazirinin qəbulunda olublar.

Tədbirin sonunda iştirakçılar üçün tarixi Palais Niederösterreich binasında rəsmi ziyafət təşkil edilib.

Bundan əlavə, fevral ayının 27-də nümayəndə heyəti Vyana səfəri çərçivəsində Avropa Vəkillər Kollegiyaları və Hüquq Cəmiyyətləri Şurasının (CCBE) Daimi Komitələrinin iclaslarında iştirak edib. İclas zamanı Komitə üzvləri gündəlikdə olan və səsverməyə çıxarılan məsələlərlə bağlı müzakirələr aparıb və CCBE-nin gələcək fəaliyyət istiqamətlərinə dair qərarlar qəbul ediblər.

Səfər çərçivəsində ARVK-nın nümayəndələri müxtəlif ölkələrin vəkillər kollegiyalarının rəhbərləri ilə görüşlər keçirib, beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi və hüquqi islahatlar sahəsində təcrübə mübadiləsi aparıblar.

Daha ətraflı məlumat üçün:

7. Vəkillər Kollegiyasının nümayəndə heyəti Qırğız Respublikasında rəsmi səfərdə olub.

28 fevral - 02 mart tarixlərində Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) nümayəndə heyəti - ARVK-nın sədr müavini Aydın Axundov və Kollegiyanın Rəyasət Heyətinin üzvü Muxtar Mustafayev Qırğız Respublikası Vəkillər Kollegiyasının dəvəti ilə Qırğız Respublikası vəkilliyinin 100 illiyinə həsr olunmuş yubiley tədbirlərində iştirak etmək üçün bu ölkədə rəsmi səfərdə olub.

Qırğız Respublikası Filarmoniyasında təntənəli mərasim keçirilib. Açıılış nitqi ilə çıxış edən Qırğız Respublikası Vəkillər Kollegiyasının sədri Meyil Begilerova qonaqları salamlayaraq tədbirin əhəmiyyətindən, habelə Qırğız Respublikası vəkilliyində son illərdə atılan perspektivli addımlardan və görülən işlərdən danışıb.

Sonra tədbirdə rəsmi şəxslər çıxış edərək Qırğız Respublikası vəkilliyinin 100 illiyi münasibəti ilə hər kəsi təbrik ediblər, vəkillərin gələcək fəaliyyətlərində uğurlar arzulayıblar.

Həmçinin tədbirdə "Qırğız Respublikasının Vəkilliyinin tarixi" adlı sənədli film nümayiş etdirilib.

Tədbirlər çərçivəsində "Ala-Arça" dövlət iqamətgahında qonaqlara ziyafət təşkil olunub. Ziyafət zamanı çıxış edən ARVK-nın sədr müavini Aydın Axundov Qırğız Respublikası vəkillərini salamlayıb, xoş arzularını çatdırıb və dəvət üçün təşəkkürünü bildirib. O, iki qardaş ölkənin vəkil qurumları arasındakı münasibətlərin əhəmiyyətini vurğulayaraq, vəkillik peşəsinin cəmiyyətdəki rolu və aliliyini qeyd edib.

ARVK Rəyasət Heyətinin üzvü Muxtar Mustafayev də çıxışında qonaqları salamlayıb, vəkillərin peşəkarlıq standartlarının artması və beynəlxalq təcrübənin bölüşülməsi məqsədilə bu tipli tədbirlərin vacibliyini vurğulayıb.

Nəzərə çatdırılıb ki, Qırğız Respublikası vəkilliyinin 100 illiyinə həsr olunmuş jurnal çap edilib. Jurnalda ARVK-nın sədri Anar Bağirovun da təbrik məktubu yer alıb. Məktubda vəkillik peşəsinin

ədalətli cəmiyyət, qanunun aliliyinin təmin edilməsi və insan hüquqlarının qorunmasında oynadığı mühüm rol vurğulanıb.

Sədr məktubunda qeyd edib ki, iki türk dövləti olan Azərbaycan və Qırğız Respublikasını dərin dostluq və tarixi qardaşlıq əlaqələri bağlayır. Bu da müxtəlif sahələrdə, o cümlədən hüquq cəmiyyətində sıx əməkdaşlığımızda öz əksini tapır. Xüsusilə, Kollegiyalarımız arasında bağlanmış qarşılıqlı anlaşma haqqında Memorandum bizim üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, Memoranduma əsasən, iki qardaş ölkənin vəkil qurumları arasında sıx əməkdaşlığın əsası qoyulmuşdu.

Həmçinin Anar Bağırov qeyd edib ki, Qırğız Respublikasının Türk dünyası Vəkillər Kollegiyalarının rəhbərləri arasında imzalanmış niyyət bəyannaməsi və onun icrasındakı rolu danılmazdır. Əminəm ki, bu əməkdaşlıq çərçivəsində gələcəkdə ortaq səylərimizin töhfəsini görəcəyik, peşəkar, eləcə də şəxsi əlaqələrimiz daha da möhkəmlənəcək.

Tədbirin sonunda mükafatlar və hədiyyələr təqdim olunub.

Daha ətraflı məlumat üçün:

8. Vəkillər Kollegiyasının sədri dördüncü “Yüksəliş” müsabiqəsinin qalibi ilə görüşüb.

Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) sədri Anar Bağırov dördüncü “Yüksəliş” müsabiqəsinin mentorluq proqramı çərçivəsində layihə qalibi olan Səbuhi Göyüşovla görüş keçirib.

Görüşdə layihənin idarəçi rəhbərlərindən biri olan Kollegiya sədri Anar Bağırov Səbuhi Göyüşovu müsabiqənin qalibləri sırasında yer alması münasibətilə təbrik edib, gələcək işlərində müvəffəqiyyətlər arzulayıb, onun uğurunu yüksək qiymətləndirib və bu cür proqramların ölkəmizdə istedadlı gənclərin inkişafına mühüm töhfə verdiyini vurğulayıb.

Eyni zamanda sədr Səbuhi Göyüşovun mentorluq proqramı çərçivəsində idarəçilik sahəsində təcrübəsinin artırılması üçün ARVK tərəfindən zəruri dəstək göstəriləcəyini, birillik fərdi inkişaf planı əsasında onunla sıx əməkdaşlıq ediləcəyini, habelə öz təcrübəsini bölüşərək potensialını üzə çıxarmasına kömək olacağını bildirib.

Həmçinin Anar Bağırov vəkillik sahəsində son illərdə aparılan köklü islahatlardan, Kollegiyanın maddi-texniki təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən işlərdən və eyni zamanda qarşıda duran hədəflərdən söz açıb.

Səbuhi Göyüşov isə dördüncü “Yüksəliş” müsabiqəsinin mentorluq proqramı çərçivəsində ARVK-nın sədrinə yaradılan imkan və səmimi görüşə görə təşəkkürünü bildirib, müsabiqə haqqında təəssüratını bölüşüb, öz layihəsinin əsas məqsədləri və gələcək planları barədə danışıb.

Sayca beşinci “Yüksəliş” müsabiqəsinin keçirilməsi ilə bağlı Prezident İlham Əliyev tərəfindən 18 dekabr 2024-cü il tarixində müvafiq Sərəncam imzalanıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

9. Milli Məclisin Ailə, qadın və uşaq məsələləri komitəsində ictimai dinləmə keçirilib.

Martın 12-də Milli Məclisin Ailə, qadın və uşaq məsələləri komitəsində “Konstitusiya və Suverenlik İli” çərçivəsində “Ailə, qadın və uşaq hüquqları - konstitusion hüquqların əsas prioriteti kimi” mövzusunda ictimai dinləmə keçirilib.

Komitənin sədri Hicran Hüseynova tədbiri açaraq, bu il dövlətimiz və xalqımız üçün xüsusi əhəmiyyətə malik tarixi hadisələrin növbəti ildönümünün qeyd ediləcəyini bildirib. O, vurğulayıb ki, 30 il əvvəl, 1995-ci il noyabrın 12-də ilk dəfə olaraq müstəqil Azərbaycan Respublikasının Əsas Qanunu olan Konstitusiya hazırlanaraq referendum yolu ilə qəbul edilib. 5 il əvvəl isə Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə rəşadətli ordumuz 30 ilə yaxın davam edən erməni işğalına son qoyaraq, ərazi bütövlüyümüzü və suveren hüquqlarımızı bərpa edib.

Komitə sədri Prezident İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamı ilə bu ilin “Konstitusiya və Suverenlik İli” elan edildiyini bildirib. O, bununla əlaqədar olaraq, keçiriləcək tədbirlər çərçivəsində rəhbərlik etdiyi komitə tərəfindən bugünkü ictimai dinləmənin təşkil edildiyini söyləyib.

Hicran Hüseynova Ulu Öndər Heydər Əliyevin tarixi xidmətlərindən birinin də Azərbaycan Konstitusiyasının hazırlanması olduğunu vurğulayıb. O dövrə dövlət və cəmiyyət həyatının bir çox sahələrini əhatə edən genişmiqyaslı islahatların həyata keçirildiyini, ölkə Konstitusiyasının insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı təminatçısı olduğunu bildirib. O, qeyd edib ki, Konstitusiyada ailənin mahiyyəti, ailə üzvlərinin vəzifə və hüquqları müvafiq maddələrdə müəyyən edilib. Komitə sədri dövlətimizin Əsas sənədində nikah və ailənin dövlətin himayəsində olduğunu, ana, ata, uşaq hüquqlarının qanunla mühafizə edildiyini deyib. Diqqətə çatdırılıb ki, Konstitusiyanın müddəaları əsas tutulmaqla 2000-ci ildə Ailə Məcəlləsi qəbul olunub və ailə üzvlərinin hüquq və vəzifələri müəyyən edilib.

Bildirilib ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin müəllifi olduğu Azərbaycan Konstitusiyasında qadınların kişilərlə bərabər hüquqlu olması təsbit edilir. Qeyd edilib ki, qadın hüquqları müvafiq qanun və məəcəllələrdə də öz əksini tapıb və bu, ictimai-siyasi həyatımızın bütün sferalarında gender siyasətinin güclənməsini təmin edir, həmçinin zorakılığın, xüsusilə qadın və uşaqlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması üçün mexanizm yaradır.

Hicran Hüseynova vurğulayıb ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə bu gün ölkəmiz hərtərəfli və sürətli inkişaf edir. Dövlət başçısının uğurlu xarici siyasəti nəticəsində Azərbaycan regionun ən güclü dövlətinə, yüksək beynəlxalq nüfuza malik ölkəyə çevrilib. O, Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın öz çoxşaxəli fəaliyyəti ilə tariximizi, mədəni irsimizi yüksək səviyyədə beynəlxalq aləmdə təbliğ etdiyini xüsusi qeyd edib.

Sonra Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu komitəsinin sədri Əli Hüseynli çıxış edib. O, müasir Konstitusiyada qadın hüquqlarının əsas prioritetlərdən biri olduğunu söyləyib. Komitə sədri, eyni zamanda, 1978-ci ilin Konstitusiyasının qəbulunda Ulu Öndər Heydər Əliyevin müstəsna rolunu vurğulayaraq, bir sıra yeniliklərin olduğunu və ilk dəfə qadın hüquqlarının, ailə məsələlərinin öz əksini tapdığını qeyd edib. Ailənin dövlət tərəfindən müdafiə olunduğu, nikahda qadın və kişi bərabərliyi, uşaq hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı müddəaların təsbit edildiyini söyləyib.

Əli Hüseynli 1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyamızın həm Konstitusiya qanunları, həm də referendum yolu ilə daha da inkişaf etdiyini və 2016-cı ildə keçirilmiş referendum nəticəsində Azərbaycanda Prezident idarəetmə üsulunun möhkəmləndirildiyini, vitse-prezident institutunun yaradıldığını nəzərə çatdırıb. O, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın Birinci vitse-prezident seçildikdən sonra Azərbaycanda qadınların cəmiyyətdə, dövlət idarəçiliyində rolunun genişləndiyini bildirib.

Konstitusiya Məhkəməsinin sədr müavini Sona Salmanova bildirib ki, Prezident İlham Əliyev tərəfindən 2025-ci ilin “Konstitusiya və Suverenlik İli” elan edilməsi dövlətimizin hüquqi dayaqlarının möhkəmləndirilməsi, qanunun aliliyinin və Konstitusiya dəyərlərinin daha da gücləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. O, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış və qəbul olunmuş müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasının müddələrinin üçdə bir hissəsinin məhz insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə həsr olunduğunu deyib.

Ədliyyə nazirinin müavini Abiddin Hüseynov öz çıxışında mövzunun vacibliyini qeyd edərək, ailədə təlim və tərbiyə prosesinin əhəmiyyətindən söhbət açıb. O, Konstitusiyada ailənin cəmiyyətin

özəyi olaraq müəyyən edildiyini, nikah, uşaqla bağlı hüquqi münasibətlərə geniş yer verildiyini, o cümlədən ailə və uşaqların müdafiəsinin birbaşa dövlətin himayəsində olduğunu söyləyib. Ölkəmizdə bu sahədə çoxsaylı qanunların, habelə beynəlxalq müqavilələrlə bağlı sənədlərin qəbul edildiyini, islahatların bu gün də davam etdirildiyini, qanunvericiliyin təkmilləşdirildiyini bildirib.

Tədbirdə Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin sədri Anar Bağirov çıxış edərək vurğulayıb ki, ölkəmizdə ailə, qadın və uşaq məsələləri sahəsində dövlət siyasətinin formalaşması Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır və Ulu Öndərin rəhbərliyi dövründə ailələrin sosial problemlərinin həlli istiqamətində zəruri tədbirlər görülüb. Bildirilib ki, Prezidentin ölkəmizdə 2025-ci ili “Konstitusiya və Suverenlik İli” elan etməsi bu sahədə aparılan islahatların daha da dərinləşməsinə töhfə verir. Sərəncamda insan hüquqlarının təmin edilməsinin və sosial rifahın yüksəldilməsinin dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri kimi göstərildiyini deyən Anar Bağirov bu baxımdan ailə institutunun qorunması, qadın və uşaq hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinin və müvafiq dövlət proqramlarının icrasının xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini söyləyib.

İctimai dinləmədə İnsan hüquqları komitəsinin sədr müavini Jalə Əliyeva, üzvləri Müşfiq Məmmədli, Günay Ağamalı, deputat Azər Allahverənov, Vəkillər Kollegiyası Akademiyasının rektoru Əmir Əliyev, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin Hüquqi təminat şöbəsinin müdiri Taliyə İbrahimova, Sosial Tədqiqatlar Mərkəzinin İdarə Heyətinin sədr müavini Tahirə Allahyarova mövzu ilə bağlı öz fikirlərini bölüşüblər. Çıxışlarda ailə institutunun möhkəmlənməsinin, gender bərabərliyinin təmin edilməsinin daim dövlətimizin diqqətində olduğu bildirilib.

Tədbirdə Milli Məclisin deputatları, aidiyyəti dövlət qurumlarının nümayəndələri və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının təmsilçiləri iştirak ediblər.

Daha ətraflı məlumat üçün:

10. Vəkillər Kollegiyası və Ədliyyə Akademiyası arasında əməkdaşlıq haqqında memorandum imzalanıb.

Aprelin 9-da Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyası ilə Vəkillər Kollegiyası arasında pulsuz hüquqi yardım sahəsində əməkdaşlıq memorandumu imzalanıb.

Akademiyanın rektoru Şahin Əliyev və Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin sədri Anar Bağirovun imzaladığı memorandumda məlumat, təcrübə mübadiləsi və ikitərəfli əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi və s. məsələlər nəzərdə tutulub.

Akademiyanın rektoru Şahin Əliyev bildirib ki, 2013-cü ildən etibarən Ədliyyə Akademiyasında aztəminatlı şəxslərə pulsuz hüquqi yardım göstərilir və bu sahədə Vəkillər Kollegiyası ilə əməkdaşlıq edilir. Bu memorandumun Ədliyyə Akademiyası ilə Vəkillər Kollegiyası arasında əməkdaşlığı daha da genişləndirəcəyi bildirilib.

Daha sonra Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov çıxış edərək deyib ki, imzalanan əməkdaşlıq memorandumu pulsuz hüquqi yardım sahəsinin təkmilləşdirilməsində və vətəndaşlara göstərilən hüquqi yardımın keyfiyyətinin artırılmasında mühüm rol oynayacaq. Bu əməkdaşlıq həm də gənc hüquqşünasların peşəkar hazırlığı, praktiki bilik və bacarıqlarının inkişafı baxımından çox əhəmiyyətlidir. Anar Bağirov aztəminatlı və hüquqi yardıma ehtiyacı olan şəxslərə pulsuz hüquqi yardımın göstərilməsinin Kollegiyanın prioritet istiqamətlərindən biri olduğunu və Ədliyyə Akademiyası ilə birgə layihələrin bu sahədə əhəmiyyətli nəticələr verəcəyinə əminliyini ifadə edib.

Ədliyyə Akademiyası ilə əməkdaşlığın yüksək səviyyədə olduğunu vurğulayan sədr Akademiyada birgə əməkdaşlıq çərçivəsində ötən il 1000-dən artıq vəkilin müxtəlif mövzularda təşkil olunmuş peşəkar təlimlərdə iştirak etdiyini diqqətə çatdırıb. Bu, vəkillərin bilik və bacarıqlarının daim yenilənməsi və onların peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Eyni zamanda Anar Bağırov qeyd edib ki, 2024-cü il ərzində Kollegiya tərəfindən ölkə üzrə ümumilikdə 5663 aztəminatlı şəxsə pulsuz hüquqi yardım göstərilib. Bu fəaliyyət əhalinin sosial həssas təbəqələrinin hüquqlarının müdafiəsinə yönəlib və hüquqi yardımın əlçatanlığını təmin etmək məqsədi daşıyır. Həmçinin ötən il həyata keçirilən pulsuz hüquqi yardım aksiyalarından 24-ü Ədliyyə Nazirliyinin Penitensiar Xidmətin müəssisələrində məhkumlar, 3-ü isə Ədliyyə Nazirliyinin Probasiya Xidmətinin yerli qurumlarının qeydiyyatında olan şəxslər üçün təşkil olunub. Bu təşəbbüslər vəkillik institutunun sosial məsuliyyət prinsiplərinə əsaslanan fəaliyyətinin bariz nümunəsidir.

Daha ətraflı məlumat üçün:

11. “Azərbaycan vəkili” jurnalı birinci olub.

Aprelin 11-də Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu hüquq sahəsində məqalə dərc edən jurnallara dair hazırladığı ikinci Monitoring Hesabatını təqdim edib.

Müxtəlif qurumların nümayəndələrinin, hüquqşünas alimlərin və hüquq jurnallarının təmsilçilərinin iştirak etdiyi dəyirmi masada 152 hüquqşünas və 18 hüquq jurnalı arasında keçirilmiş elektron sorğunun nəticələri müzakirə olunub.

İnstitutun İdarə Heyətinin sədri Məhəmməd Quluzadə hazırlanan ikinci monitoring hesabatını tədbir iştirakçılarına təqdim edib və bildirib ki, İnstitut hüquq jurnallarının vəziyyətini araşdırmaqla yanaşı, həm də mövcud problemlərin həll olunmasını və jurnalların müasir elmi tələblərə cavab verən səviyyəyə çatdırılmasını hədəfləyib.

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) sədri Anar Bağırov tədbirdə çıxış edərək ARVK tərəfindən təsis edilmiş “Azərbaycan Vəkili” elmi-praktik hüquq jurnalının hüquq ictimaiyyəti üçün əhəmiyyətindən danışdı. Sədr qeyd edib ki, jurnal həm elmi-nəzəri, həm də praktik hüquqi məsələlərə dair dolğun məlumatlar təqdim edən və hüquqşünaslar arasında fikir mübadiləsi üçün vacib platforma rolunu oynayan mühüm nəşrdir.

Sorğu nəticəsində ən çox oxunan jurnallar sırasında “Azərbaycan vəkili” (57,2%), “Qanun” (38,8%), “Azərbaycan hüquq jurnalı” (37,5%), “Baku State University Law Review” (27,6%), “Beynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri” (19,7%) və “İnjuria” (19,7%) jurnalları yer alıb.

Müzakirələr zamanı hüquq jurnallarının hazırkı vəziyyəti təhlil edilib, bu istiqamətdə maraqlı təkliflər səsləndirilib.

Qeyd edək ki, ilk monitoringin nəticələrindən sonra İnstitutun rəsmi saytında ölkədə nəşr olunan hüquq jurnallarının əlaqə vasitələrinin vahid platforması və hüquq jurnallarındakı məqalələr üzrə vahid axtarış bazası yaradılıb. Bazaya 18 jurnalda dərc edilmiş 1063 məqalə əlavə edilib. Bu da, öz növbəsində, oxucuların və məqalə dərc etmək istəyən müəlliflərin həmin jurnallara çıxışını və istifadəsini asanlaşdırır. Bununla yanaşı, jurnalların keyfiyyətinin artırılması məqsədilə İnstitut “Hüquq sahəsində elmi məqalələrin tərtib olunmasına dair Qaydalar”ı da geniş ictimaiyyətə təqdim edib.

Daha ətraflı məlumat üçün:

12. Ölkəmizdə vəkillərin sayı 2609 nəfərə çatıb.

Aprelin 18-də “Badamdar Estates” mehmanxanasında Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) Rəyasət Heyətinin geniştərkibli iclası və vəkilliyə namizədlərin təntənəli andiçmə mərasimi keçirilib.

Tədbirdə ARVK Rəyasət Heyətinin üzvləri, vəkil qurumlarının rəhbərləri, eləcə də kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri iştirak ediblər. Mərasim Azərbaycanın müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda canlarından keçmiş şəhidlərin əziz xatirəsinin bir dəqiqəlik sükutla yad olunması, ardınca Dövlət Himni və Vəkil Marşının səsləndirilməsi ilə açıq elan edilib.

Tədbirdə açılış nitqi ilə çıxış edən ARVK-nın sədri Anar Bağirov ölkəmizdə vəkillik institutunun tarixi inkişaf yoluna nəzər salıb, son illərdə bu sahədə əldə olunan mühüm nailiyyətlər, həyata keçirilən islahatlar və Kollegiyanın fəaliyyət istiqamətləri barədə ətraflı məlumat verib.

Anar Bağirov bildirib ki, “Konstitusiya və Suverenlik İli” çərçivəsində Kollegiya tərəfindən bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilir, vəkillik institutunun inkişafı və möhkəmləndirilməsi istiqamətində ardıcıl işlər görülür. Sədr nəzərə çatdırıb ki, ötən il ərzində ARVK tərəfindən ölkə üzrə ümumilikdə 5663 aztəminatlı şəxsə pulsuz hüquqi yardım göstərilib. Bu tədbirlərin əsas məqsədi vətəndaşların keyfiyyətli hüquqi yardıma bərabər çıxışının təmin olunması və onların konstitusion hüquqlarının müdafiəsidir.

Eyni zamanda Anar Bağirov çıxışında son dövrlərdə vəkillərin say artımı ilə müşayiət olunan müsbət dinamikanı da qeyd edərək bildirib ki, Vəkillər Kollegiyası Akademiyasında vəkillərin peşəkar inkişafına xüsusi önəm verilir. Burada vəkillər, gənc hüquqşünaslar davamlı olaraq müxtəlif mövzularda təlim və tədris proseslərinə cəlb olunur, onların etik davranışının, hüquqi savadının, praktiki bilik və bacarıqlarının artırılmasına diqqət yetirilir. Sədr həmçinin hüquq ictimaiyyəti üçün mühüm platformalardan biri olan “Azərbaycan Vəkili” elmi-praktik hüquq jurnalının nüfuzunu xüsusi olaraq vurğulayıb. Qeyd edib ki, Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu tərəfindən hazırlanmış ikinci Monitoring Hesabatına əsasən, jurnal ölkədə ən çox oxunan hüquqi nəşrlər sırasında birinci yeri tutub.

Tədbirdə diqqətə çatdırılıb ki, 2018-ci ildən etibarən vəkilliyə qəbul üzrə ümumilikdə 14 yazılı test imtahanı keçirilib. Bu dövrdə imtahanlarda iştirak edən 6070 namizəddən 1728 nəfəri uğurlu nəticə əldə edərək icbari təlimləri müvəffəqiyyətlə tamamlayıb və vəkil andı içərək Kollegiya üzvlüyünə qəbul olunub.

Bu gün keçirilən mərasimdə isə daha 102 namizəd vəkil andı içərək ARVK-nın üzvü olub. Bununla da ölkəmizdə vəkillərin ümumi sayı 2609 nəfərə çatıb. Yeni qəbul olunan vəkillərdən 56 nəfəri kişi, 46 nəfəri isə qadındır. Həmin vəkillərdən 11 nəfəri regionlarda, 91 nəfəri isə Bakı şəhərində fəaliyyət göstərəcək. Beləliklə, ölkədə fəaliyyət göstərən qadın vəkillərin sayı 548 nəfərə yüksələrək ümumi vəkillərin 21%-ni təşkil edir.

Sonra tədbirdə Kollegiyanın fəaliyyətinə dair videoçarx nümayiş etdirilib.

Mərasimdə ARVK-nın üzvü, Ağsaqqallar Şurasının rəhbəri, respublikanın əməkdar hüquqşünası İkrəm Kərimov çıxış edərək namizədləri səmimi-qəlbədən təbrik edib, onların gələcək peşə fəaliyyətində uğurlar qazanacağına inandığını söyləyib.

Daha sonra vəkilliyə qəbul üzrə ixtisas imtahanlarından uğurla keçmiş, icbari təlim mərhələsini müvəffəqiyyətlə başa vurmuş və şifahi müsahibədən keçərək ARVK üzvlüyünə qəbul olmuş namizədlərin andiçmə mərasimi keçirilib. Tədbir zamanı onlara vəkil vəsiqələri təqdim edilib.

Mərasimdə çıxış edən yeni qəbul olunmuş vəkillər peşəyə yiyələndikləri üçün böyük qürur hissi keçirdiklərini ifadə edib, vəkilliyə qəbul üzrə ixtisas imtahanlarının ardıcıl və sistemli şəkildə təşkilinə görə ARVK Rəyasət Heyətinə təşəkkürlərini bildiriblər.

Tədbirin ikinci hissəsində isə fəaliyyəti dövründə fərqlənmiş və yubiley yaşı tamam olmuş Kollegiyanın bir qrup üzvü təltif olunub.

Daha ətraflı məlumat üçün:

13. Vəkillər istintaq təcridxanalarında məhkum və həbs edilmiş şəxslərə pulsuz hüquqi yardım göstərib.

Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası (ARVK) ilə Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin Penitensiar Xidməti arasında imzalanmış birgə Tədbirlər Planına uyğun olaraq penitensiar müəssisələrdə məhkum və həbs edilmiş şəxslərin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi istiqamətində pulsuz hüquqi yardımın və maarifləndirmə işinin təşkili üzrə aksiyalar davam etdirilir.

Tədbirlər Planına uyğun olaraq aprelin 18-də “Arbitrium” Vəkil Bürosunun vəkilləri Penitensiar Xidmətin 3 saylı istintaq təcridxanasında və Bakı şəhəri 7 saylı Vəkil Bürosunun vəkilləri tərəfindən isə Bakı istintaq təcridxanasında saxlanılan şəxslərə qanunvericiliyin müddəaları izah olunub, hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi istiqamətində sualları cavablandırılıb.

Aksiyada ümumilikdə 45 nəfərə yaxın şəxs yaradılmış bu imkandan istifadə edib.

Bundan başqa, Qadın Vəkillər Alyansının üzvləri 4 saylı cəzaçəkmə müəssisəsi ilə Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün penitensiar müəssisəsində və “Verdiktum” Vəkil Bürosunun vəkilləri isə İxtisaslaşdırılmış müalicə müəssisəsində pulsuz hüquqi yardım göstərirlər. Vəkillərlə keçirilmiş görüş zamanı 53-ə yaxın məhkuma qanunvericiliyin müddəaları izah olunub, hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi istiqamətində sualları cavablandırılıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

14. Vəkillər Kollegiyasının nümayəndə heyəti Türkiyədə beynəlxalq konqresdə iştirak edib.

Aprelin 24-25-də Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) sədri, hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Anar Bağirovun rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti Türkiyənin İzmir şəhərində yerləşən Dokuz Eylül Universitetinin dəvəti ilə “Ətraf mühit hüququnun müasir problemləri” mövzusunda keçirilən beynəlxalq konqresdə iştirak edib.

15-dən çox ölkədən hüquqşünas alimlərin, vəkillərin iştirak etdiyi beynəlxalq tədbirə Kollegiyanın sədri Anar Bağirovla yanaşı, ARVK Vəkillərin İxtisas Komissiyasının sədri professor Turqay Hüseynov və ARVK Aparat rəhbərinin müavini Səttar Məmmədov da qatılıb.

Konqresin açılış mərasimində Dokuz Eylül Universitetinin dekanı, professor Mehmet Refik Korkusuz çıxış edərək iştirakçıları salamlayıb, konqresin işinə uğurlar arzulayıb, tədbirin əhəmiyyətindən və ekoloji hüquq sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın vacibliyindən bəhs edib.

Sonra Dokuz Eylül Universitetinin rektoru, professor Bayram Yılmaz çıxış edərək konqres iştirakçılarını salamlayıb, iqlim dəyişikliyi, təbii resursların sürətli tükənməsi və ekosistemlərin məhv olmasının bəşəriyyət üçün ciddi təhlükələr doğurduğu qeyd edib. Bu problemlərin qarşısını alınmasında yalnız texniki və texnoloji yanaşmaların kifayət etmədiyini bildirən rektor ətraf mühitin qorunması sahəsində hüquqi mexanizmlərin, yəni ekologiya hüququnun gücləndirilməsinin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulayıb.

ARVK Vəkillərin İxtisas Komissiyasının sədri, hüquq elmləri doktoru Turqay Hüseynov çıxışı zamanı insan hüquqları ilə iqlim dəyişikliyi arasındakı əlaqəyə toxunub. Nəzərə çatdırıb ki, iqlim dəyişikliyi insanların həyat və sağlamlıq hüququ, təmiz su və ərzağa çıxış kimi fundamental hüquqlarını birbaşa təsir altına alır. Ətraf mühitin mühafizəsi artıq yalnız ekoloji məsələ deyil, eyni zamanda insan hüquqlarının qorunması baxımından da mühüm əhəmiyyət daşıyır. İqlim ədaləti konsepsiyası iqlim dəyişikliyinə mənfi təsirlərinə qarşı ən həssas olan əhali qruplarının hüquqlarının müdafiəsini və bu təsirlərin ədalətli şəkildə bölüşdürülməsini ön plana çıxarır.

Ekoloji hüquq normaları, habelə sağlam ətraf mühitdə yaşama hüququ ilə bağlı beynəlxalq təcrübədən danışan Turqay Hüseynov Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi praktikasını da tədbir iştirakçılarının diqqətinə çatdırıb. O, çıxışının davamında beynəlxalq və milli məhkəmələrin bu sahədə məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsi və ədalətli qərarların qəbul edilməsindəki rolunu xüsusi vurğulayıb.

ARVK-nın sədri Anar Bağırov “Vəkillərin ekoloji hüquq normalarının tətbiqində rolu” mövzusunda çıxış edərək iqlim dəyişikliyinə təkcə ekoloji deyil, həm də hüquqi çağırış olduğunu bildirib. Sədr deyib ki, bu sahədə beynəlxalq sənədlər və konvensiyalar ətraf mühitin qorunmasında hüquqi öhdəliklər müəyyən edir. Diqqətə çatdırıb ki, Azərbaycanın Konstitusiyası və qanunvericiliyi sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu təmin edir və bu istiqamətdə müasir hüquqi baza formalaşdırılıb. Ətraf mühitlə bağlı hüquqların effektiv təminatı və pozulmuş hüquqların bərpası üçün vəkillərin hüquqi bilik və bacarıqları həlledici əhəmiyyət daşıyır.

Anar Bağırov qeyd edib ki, Qarabağda təxminən 30 ilə yaxın davam edən işğal dövrü təkcə ərazi bütövlüyünə və insanların fiziki təhlükəsizliyinə deyil, həm də bölgənin ekoloji balansına, təbii sərvətlərinə və ümumilikdə ətraf mühitə ciddi və bərpaolunmaz ziyanlar vurub. Qarabağda baş vermiş ekoloji fəlakətlər insan hüquqlarına ciddi şəkildə təsir göstərmiş və hüquq kobud şəkildə pozulub.

Eyni zamanda konqres çərçivəsində ARVK-nın nümayəndə heyəti Dokuz Eylül Universitetində hüquq təhsili təhsil alan azərbaycanlı tələbələrlə görüşüb, onları maraqlandıran sualları cavablandıraraq, gələcək fəaliyyətlərində uğurlar arzulayıb.

Bundan başqa, ARVK-nın sədri Anar Bağırov Avropa Hüquqşünas Tələbələr Assosiasiyasına (ELSA) göstərdiyi dəstəyə görə ELSA İzmir tərəfindən təltif edilib. Konqres çərçivəsində Dokuz Eylül Universitetinin Hüquq fakültəsinin azərbaycanlı doktorantı, ELSA İzmirin rəhbəri Camal Abbasov təltifi Kollegiya sədri Anar Bağırova təqdim edərək ELSA İzmir adından minnətdarlığını bildirib.

Həmçinin səfər çərçivəsində ARVK nümayəndələri müxtəlif ölkələrdən olan hüquqşünaslar, vəkillər və hüquqşünas alimlərlə görüşlər keçirib, ətraf mühit hüququ sahəsində aktual problemlər, müasir yanaşmalar və qabaqcıl təcrübələr müzakirə edilib, habelə beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi, hüquq sahəsində davamlı islahatlar, vəkillərin peşəkar hazırlığının artırılması və iqlim dəyişikliyi ilə bağlı hüquqi mexanizmlərin tətbiqi istiqamətində fikir və təcrübə mübadiləsi aparılıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

15. Dövlət hesabına hüquqi yardıma görə vəkillərə ödənilən məbləğin miqdarı artırılıb – QƏRAR

Azərbaycanda dövlət hesabına hüquqi yardıma görə vəkillərə ödənilən vəsaitin məbləği artırılıb. Bununla bağlı Baş nazir Əli Əsədov qərar imzalayıb.

Belə ki, “Müdafiəçilərə (vəkillərə), tərcüməçilərə, mütəxəssislərə və ekspertlərə ödənilməli olan məbləğlərin miqdarı haqqında” qərara dəyişiklik edib.

Dəyişikliyə əsasən, hüquqi yardımın göstərilməsinə görə vəkillərə ödənilən haqq hər iş saati üçün 6 manatdan 11 manata artırılıb.

Xatırladaq ki, sonuncu dəfə bu məbləğin miqdarı 2018-ci ildə 2 manatdan 6 manata artırılmışdı.

Daha ətraflı məlumat üçün:

16. Vəkillər Kollegiyası Akademiyasının rektoru beynəlxalq simpoziyumda iştirak edib.

24-26 aprel tarixlərində Türkiyənin Balıkesir Universiteti və İstanbul Universiteti, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Akademiyası, Bakı Dövlət Universiteti, Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası, Buxara Dövlət Universiteti, Gülüstan Dövlət Universiteti, Daşkənd İqtisadiyyat Universiteti, Əl-Fərabi Qazax Milli Universiteti, Qazaxıstan Milli Aqrar Universitetinin təşkilatçılığı ilə “Stratejik Bir Alan Olaraq İdare Hukukunda Tarım Faaliyeti ve Doğal Çevrenin Korunması” mövzusunda “5. İdare Hukuku ve İdari Yargı Uluslararası Sempozyumu” (ISALAJ-2025) təşkil olunub.

20-dən çox ölkənin nümayəndəsinin, alim və tədqiqatçıların qatıldığı tədbirdə Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Akademiyası təşkilatçılarından biri olaraq iştirak edib və simpoziyumda iştirakçı kimi, istərsə də, onlayn formada Vəkillər Kollegiyasının üzvləri tezislərlə çıxış ediblər.

Əyani formada simpoziyumda iştirak edən Vəkillər Kollegiyası Akademiyasının rektoru, professor Əmir Əliyev tədbir iştirakçıları Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin sədri Anar Bağirovun adından salamlayıb. Professor Beynəlxalq Simpoziyumun təşkilini yüksək qiymətləndirərək Azərbaycan və Türkiyə arasında hüquq elmi sahəsində əməkdaşlığın genişlənməsinin əhəmiyyətini iştirakçıların diqqətinə çatdırıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

17. Ədliyyə Akademiyasında vəkilliyə namizədlərin icbari təlimi başlayıb.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin Azərbaycanda vəkillərin sayının artırılması və vəkillik institutunun inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tövsiyələri çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası (ARVK) tərəfindən üzvlüyə qəbul prosesi ardıcıl və sistemli şəkildə davam etdirilir. Bu çərçivədə tam şəffaflıq və obyektivlik prinsipləri əsasında ixtisas imtahanlarının təşkili təmin olunub.

Aprelin 30-da isə yazılı və şifahi mərhələlərdə uğur qazanmış 105 vəkilliyə namizəd üçün Ədliyyə Akademiyasında icbari təlimə start verilib.

Bu təlim gələcək vəkillərin peşəkar bilik və bacarıqlarının artırılmasına, onların hüquqi praktikaya hazırlıqlı şəkildə daxil olmasına xidmət edir və Kollegiyanın keyfiyyətli hüquqi yardımın təminatına verdiyi önəm bariz nümunəsidir.

Təlimin ilk günündə keçirilən açılış mərasimində çıxış edən Ədliyyə Akademiyasının prorektoru Elçin Xələfov vəkilliyə namizədlərə uğurlar arzulayıb, dövlət hesabına hüquqi yardıma görə vəkillərə ödənilən vəsaitin artırılması ilə bağlı Nazirlər Kabinetinin qərarında edilən dəyişiklik münasibətilə bütün vəkilləri təbrik edib. Prorektor Kollegiya ilə Ədliyyə Akademiyası arasında imzalanmış əməkdaşlıq memorandumu çərçivəsində həyata keçirilən pulsuz hüquqi yardımın məqsəd və əhəmiyyətindən bəhs edib. Həmçinin Ədliyyə Akademiyasında təşkil edilən təlimdən danışan Elçin Xələfov vəkilliyə namizədlərin yalnız nəzəri biliklərlə deyil, eyni zamanda praktik bacarıqlarla da yiyələnməsinin zəruriliyini vurğulayıb. Kollegiyanın ədalət mühakiməsi sahəsində fəaliyyət göstərən digər qurumlarla sıx və səmərəli əməkdaşlıq münasibətləri qurduğunu söyləyən Elçin Xələfov bu əlaqələrin dərin və möhkəm əsaslara dayandığını bildirib.

ARVK Rəyasət Heyətinin sədri Anar Bağirov çıxış edərək vəkilliyə namizədləri təbrik edib, onlara təlim müddətində uğurlar diləyib, dövlət hesabına hüquqi yardıma görə vəkillərə ödənilən vəsaitin məbləğinin artırılması ilə bağlı Nazirlər Kabinetinin qərarında edilən dəyişikliyi yüksək qiymətləndirib. Bu qərarın dövlətin vəkillik institutuna verdiyi önəm göstəricisi olduğunu və vətəndaşların keyfiyyətli hüquqi yardıma çıxışının daha da yaxşılaşdırılmasına xidmət edəcəyini bildirib.

Sədr qeyd edib ki, bu mərhələ yalnız nəzəri biliklərin artırılması deyil, eyni zamanda vəkillərin peşə hazırlığının möhkəmləndirilməsi, praktiki bacarıqların inkişaf etdirilməsi və beynəlxalq hüquqi təcrübənin mənimsənilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Təlimin məzmununun çağdaş hüquqi çağırışlara cavab verdiyini vurğulayan Anar Bağırov vəkil peşəsinə qəbul olunan şəxslərin cəmiyyətin ədalətə çıxış imkanlarının genişləndirilməsində mühüm rol oynayacağını söyləyib.

Diqqətə çatdırılıb ki, vəkilliyə qəbul üzrə test imtahanları ARVK və Dövlət İmtahan Mərkəzinin birgə təşkilatçılığı ilə, yerli və beynəlxalq müşahidəçilərin, dövlət qurumları və qeyri-hökumət təşkilatları nümayəndələrinin iştirakı ilə tam şəffaf və obyektiv şəraitdə həyata keçirilir. Həmçinin ixtisas imtahanlarının şifahi mərhələsində ədalətliyin təmin olunması məqsədilə videoyazı tətbiq edilir və bütün namizədlərə eyni məzmunlu suallar təqdim olunur.

Sədr bildirib ki, icbari təlim çərçivəsində insan hüquqlarının müdafiəsi, vəkil etikasına və digər aktual mövzular üzrə məşğələlər nüfuzlu ekspertlərin iştirakı ilə keçiriləcək. Anar Bağırov əlavə edib ki, təlimdə iştirak edən 105 vəkilliyə namizəddən 34 nəfəri qadın, 71 nəfəri isə kişidir. Namizədlərin 84 faizi 40 yaşadək şəxslərdir ki, bu da vəkillik peşəsinə gənc hüquqşünasların marağının artdığını göstərir. Təlim iştirakçılarının 62 faizi Bakı şəhəri üzrə, 38 faizi isə bölgələr üzrə qeydiyyatdadır. Bu göstəricilər regionlarda hüquqi yardımın əlçatanlığının genişləndirilməsi baxımından müsbət əhəmiyyət daşıyır.

Eyni zamanda sədr çıxışında vəkillərin ilkin icbari və davamlı tədrisinin əhəmiyyətinə toxunaraq qeyd edib ki, son illərdə Azərbaycan vəkilliyində mühüm islahatlar həyata keçirilib. Vəkillərin sayının artırılması, institutun yenilənməsi, cavanlaşdırılması və müasirləşməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər görülmüşdür. Bildirilib ki, tədris sahəsində də ciddi dəyişikliklər baş verib və bu istiqamətdə zəruri islahatlar aparılıb. Təlim proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesi Ədliyyə Akademiyası ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində baş tutur. Əvvəlki illərlə müqayisədə bu gün daha təkmil, məqsədyönlü və effektiv tədris proqramı tətbiq olunur ki, bu da vəkilliyə namizədlərin nəzəri və praktiki hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Anar Bağırov təlimlərin yüksək səviyyədə təşkil edilməsinə görə Ədliyyə Nazirliyinin və Ədliyyə Akademiyasının rəhbərliyinə təşəkkür edib.

Sonra Anar Bağırov çıxışının davamında son illərdə ARVK-nın bir sıra nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlara üzv olduğunu söyləyərək, bu istiqamətdə əldə olunan uğurlardan və yerli dövlət qurumları ilə qurulan səmərəli əməkdaşlıq münasibətlərindən bəhs edib. Sədr vəkillik institutunun təşəbbüslərinin dövlət tərəfindən tam dəstəkləndiyini xüsusi vurğulayıb.

Bundan başqa, Anar Bağırov xüsusilə vurğulayıb ki, vəkillər peşə borcunu vicdanla yerinə yetirməli, qanunvericiliyin tələblərinə və vəkillərin etik davranış kodeksinə ciddi riayət etməlidirlər. Onlar vətəndaşlara yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım göstərməli, hər hansı qeyri-qanuni davranışa və qeyri-prosessual normalardan kənar münasibətlərə yol verməməlidirlər. Sədr bəzi hallarda müşahidə olunan formal vəkillik fəaliyyəti və qeyri-prosessual davranışların vəkillik institutunun nüfuzuna xələl gətirdiyini qeyd edərək, Kollegiyanın bu cür hallara qarşı prinsipial və barışmaz mövqe sərgilədiyini diqqətə çatdırıb.

Mərasim zamanı Anar Bağırov vəkillik institutunun inkişafı istiqamətində görülən işlər və qarşıya qoyulan mühüm hədəflər barədə ətraflı məlumat verib. Sədr xüsusilə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 22 fevral 2018-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında vəkilliyin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncamının əhəmiyyətini vurğulayıb. Bu Sərəncamın ilk dəfə olaraq vəkillik sahəsində aparılacaq islahatların konturlarını, istiqamətlərini müəyyən etdiyini, müasir Azərbaycan vəkilliyinin inkişafının faktorlarından biri olduğunu bildirib. Həmçinin Anar Bağırov qeyd edib ki, bu çərçivədə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində ölkədə vəkillərin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artıb.

Daha sonra Anar Bağırov “Müasir məhkəmə-hüquq islahatları çərçivəsində vəkillik” mövzusunda geniş məruzə ilə çıxış edib. Müəssisə zamanı iştirakçılarla fikir mübadiləsi aparılıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

18. Vəkillər Kollegiyasının sədr müavini DİA-da keçirilən elmi-praktik konfransında çıxış edib.

Aprelin 29-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında (DİA) “Konstitusiya milli iradənin və suverenliyin təzahürü kontekstində: yeni reallıqlar, strateji hədəflər” mövzusunda respublika elmi-praktik konfransı keçirilib.

Tədbir Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Baş Prokurorluq, Vəkillər Kollegiyası (VK), Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun birgə təşkilatçılığı ilə reallaşmış.

Konfransda çıxış edən Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru akademik Urxan Ələkbərov Azərbaycanda “Konstitusiya və Suverenlik İli”nə həsr olunan bu konfransın yeni çağırış və inkişaf yollarına yönəlik təkliflərin, fikirlərin müzakirəsi baxımından əhəmiyyətli olduğunu söyləyib. Azərbaycanın 2020-ci ildə ərazi bütövlüyünü, 2023-cü ildə suverenliyini tam bərpa etdiyini vurğulayan rektor deyib ki, bu, məqsədyönlü və uzunmüddətli fəaliyyətin planlaşdırılmasının nəticəsidir. Azərbaycanın iqtisadi inkişaf göstəricilərindən danışan akademik U.Ələkbərov bu baxımdan ölkəmizin sosial siyasəti imkanlarına diqqət çəkib. Rektor çıxışında hüquqi bazanın çox vacib olduğunu söyləyib.

Elmi-praktik konfransda çıxış edən Baş Prokurorluğun Elm-Tədris Mərkəzinin rəisi Talib Cəfərov bildirib ki, Azərbaycanın müstəqilliyinin və suverenliyinin bərpası tarixi zərurət idi.

Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun İdarə Heyətinin sədri Məhəmməd Quluzadə bildirib ki, Azərbaycan Konstitusiyasında insan hüquqları ilə bağlı kifayət qədər maddələr mövcuddur. Hazırda Hüquq və İnsan Haqları İnstitu tərəfindən qanunvericilik aktlarında insan hüquqları ekspertizası həyata keçirilir, iki il öncə insan hüquqları sahəsində böyük elektron kitabxana yaradılıb. Eyni zamanda, praktikaya aid siqnallar sorğusu - PASS platformasında rübdə 1 dəfə ictimaiyyətdən qanunvericiliyə aid təkliflər toplanır.

Vəkillər Kollegiyasının sədr müavini, Hüquqi Yardım Mərkəzinin direktoru Şahmar Məmmədov tədbirin açılışında çıxış edərək iştirakçıları VK sədri Anar Bağirovun və vəkil həmkarların adından salamlayıb, konfransın işinə uğurlar arzulayıb.

Sədr müavini Konstitusiyanın hər bir dövlətin hüquqi, siyasi və iqtisadi əsaslarını müəyyən edən ən ali hüquqi qüvvəyə malik akt olduğunu, insan hüquq və azadlıqlarının təminatçısı kimi mühüm rol oynadığını vurğulayıb. Azərbaycan Konstitusiyasında insan hüquq və azadlıqlarına geniş yer ayrılıb. Konstitusiyanın 1/3 hissəsi insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı olan müddəalara yer verilib.

Şahmar Məmmədov nəzərə çatdırıb ki, 1995-ci il 12 noyabr tarixində qəbul edilmiş Konstitusiyanın preambulasında xalqın məqsəd və niyyətləri - dövlətin suverenliyinin, ərazi bütövlüyünün qorunması, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması öz əksini tapıb. Həmçinin sədr müavini "Konstitusiya və Suverenlik İli" çərçivəsində Kollegiya tərəfindən hazırlanan geniş tədbirlər planından danışdı. Bu çərçivədə elmi-praktiki konfranslar, dəyirmi masalar, hüquq tələbələri ilə intellektual yarışların keçirilməsi, ödənişsiz hüquqi yardım aksiyalarının təşkil edilməsinin nəzərdə tutulduğunu və hazırda bu cür tədbirlərin silsiləli şəkildə davam etdirildiyini bildirdi.

Digər çıxış edənlər Azərbaycanın müstəqillik tarixindən, siyasi proseslərdən, Konstitusiyaya gedən yoldan danışdılar. Bildirilib ki, Ulu Öndərin rəhbərliyi ilə hazırlanmış Konstitusiya mühüm qanunvericilik bazasıdır. Ali Qanun genişmiqyaslı hüquq və məhkəmə islahatlarının həyata keçirilməsinə imkan yaradıb. Konstitusiyanın müddəaları uzun illər hüquqi qüvvədə olacaq.

Qeyd edək ki, konfransda VK-nın sədr müavini, Hüquqi Yardım Mərkəzinin direktoru Şahmar Məmmədovla yanaşı Kollegiyanın üzvü, “Arbitrium” Vəkil Bürosunun müdiri Polad Mehdiyev də iştirak edərək çıxış edib.

Daha ətraflı məlumat üçün:

